

TURUN YLIOPISTON JULKAISUJA
ANNALES UNIVERSITATIS TURKUENSIS

SARJA - SER. C OSA - TOM. 334
SCRIPTA LINGUA FENNICA EDITA

Nollapersoonalause suomessa ja virossa

Tutkimus kirjoitetun kielen aineistosta

Hanna Jokela

TURUN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF TURKU
Turku 2012

ISBN 978-951-29-4911-3 (Painettu/PRINT)
ISBN 978-951-29-4912-0 (Sähköinen/PDF)
ISSN 0082-6995

Taitto Linda Talve
Uniprint – Turku, Finland 2012

ESIPUHE

On tullut aika saattaa päätökseen väitöskirjatyö, palata hetkeksi kuluneisiin vuosiin ja suunnata sitten kohti uusia haasteita. Olen syvästi kiitollinen niin monien ihmisten avusta, asiantuntemuksesta ja kannustuksesta, joiden avulla tämä kirja on syntynyt.

Ensin haluan kiittää ohjaajaani Marja-Liisa Helasvuota, joka on paneutunut työhöni sen kaikissa vaiheissa, opastanut esimerkillään katsomaan kielentutkimuksen kenttää avarakatseisesti ja rohkaissut minua loputtomasti. Väitöskirjatyön vaiheisiin on kuulunut monia hienoja hetkiä, ja olen iloinen siitä, että teemme varmasti monenlaista yhteistyötä tulevaisuudessakin. Kaikkein suurin kiitos kasvustani suomen kielen tutkijaksi ja väitöskirjan kirjoittajaksi kuuluu Marja-Liisalle.

Lämmin kiitos kuuluu myös toiselle ohjaajalleni Tuomas Huumolle, jonka asiantuntemus on ollut arvokasta etenkin niiden jaksojen aikana, jolloin molemmat olemme työskennelleet Tartossa. Väitöskirjatyöni idea syntyi aikoinaan Tuomaan graduseminaarissa, ja voinkin olla kiitollinen, että Tuomas sai minut tälle tielle lähtemään.

Väitöskirjan kirjoittaminen on pitkä prosessi, ja käsikirjoituksen muokkaaminen valmiiksi kirjaksi vaatii monia vaiheita. Tämän kirjan lopulliseen muotoon on merkittävästi vaikuttanut se, että sain työlleni kaksi asiantuntevaa esitarkastajaa, jotka perehtyivät väitöskirjakäsikirjoitukseeni huolellisesti ja monipuolisesti. Kiitän sydämestäni työni esitarkastajia Liina Lindströmiä ja Helka Riionheimoa. Tekemistäni ratkaisuista olen luonnollisesti vastuussa itse.

Suuri kiitos väitöskirjavuosistani kuuluu Turun yliopiston suomen kielen väelle ja Fennicumini yhteisölle, joka on tuonut elämäni tärkeitä kollegoita ja ystäviä. Olen ollut osa Fennicumini yhteisöä sekä opiskelijana, jatko-opiskelijana että henkilökuntana. Ensimmäinen kontaktini suomen kielen opintoihin ja Fennicuminiin oli Marja-Berit Rokka, joka toimi opettajana kesäyliopiston suomen kielen opintojen johdantokursilla Raumalla syksyllä 1997. Kiitos kaikesta, Marja-Berit! Aloitin väitöskirjan tekemisen hoitaessani assistentin sijaisen tehtäviä oppiaineessamme. Kiitänkin assistenttijaksojen aikaisia kollegoitani Emmi Hynöstä, Päivi Lainetta ja Tanja Vaittista. Kiitän myös Kaisa Häkkistä, joka on aina ollut kannustava ja esimerkillinen esimies. Kiitän kaikkia suomen ja sukukielten tutkijaseminariin osallistuneita arvokkaista kommentaareista. Hannele Pajulalle kuuluu suuri kiitos työtoveruudesta ja naapuruudesta. Lämmin kiitos kuuluu myös ensimmäisille viron kielen opettajilleni Ellen Niitille ja Eve Mikoselle. Leena Kytömäkeä kiitän sydämellisistä keskusteluista ja sähköpostiviesteistä, jotka ovat minua kannustaneet ja inspiroineet.

Kiitän yhteisesti kaikkia nykyisiä ja entisiä jatko-opiskelijakollegoitani, joista monet ovat osa elämäni sekä Fennicumissa että sen ulkopuolella. Tärkeän jakson jatko-opintovuosistani työskentelin samalla käytävällä Heidi Salmen kanssa, ja olen saanut jakaa Heidin kanssa niin monia arjen ja juhlinkin hetkiä. Sydämellinen kiitos, Heidi. Erityisen paljon olen väitöskirjanteosta ja elämästä keskustellut Kirsi-Maria Nummilan kanssa. Kirsi-Maria, aamupalahetket Hämeenkadulla ja väitöskirjatyön loppuvaiheessa saamani kannustusviestit ovat olleet yksi suurimmista voimavaroistani. Kiitos! Kiitän myös loppuvaiheen työhuonetoveriani Päivi Valtosta ystäväyydestä ja kaikesta avusta. Piia Seppälälle lämmin kiitos kaikesta, erityisesti sinnikkäistä marjaretkistä.

Ratkaisevan tärkeä osa jatko-opintojani oli Tartossa tutkijavaihtostipendin turvin vietetty lukuvuosi 2006–2007. Avusta, ohjauksesta ja kannustuksesta erityinen kiitos kuuluu Renate Pajusalulle. Väitöstutkimukseni sisältökysymyksiin ja tutkimusintresseihini on vaikuttanut Helen Plado, jota kiitän sekä yhteistyöstä että ystäväyydestä. Viron kielen ja koko kielitieteen tuntemukseni on syventynyt merkittävästi Keeleteadus ja tehnoloogia -tohtorikoulun tapahtumien ansiosta – suuri kiitos tohtorikoulua koordinoineelle Ilona Tragelille. Haluan kiittää myös jatko-opiskelijakollegoitani ja suomen kielen oppilaitani Jane Klavania ja Reeli Torn-Leesikiä kaikista hauskoista hetkistä. Janea kiitän lisäksi työni englanninkielisen tiivistelmän kieliasun tarkistamisesta.

Suomen kielen opettaminen erityisesti toisena ja vieraana kielenä on opettanut minulle paljon omasta äidinkielestäni ja tuonut uusia näkökulmia tutkimustyöhön. Työssäni minua on inspiroinut ja innostanut etenkin oma opettajani ja kollegani Kirsti Siitonen, jota kiitän aivan kaikesta. Elämäni hauskimpien työrupeamien joukossa ovat varmasti Erasmus Intensive Language Course -elokuut. Sydämellinen kiitos EILC-opettajakollegoilleni Elina Aholalle, Leena Maria Heikkolalle, Ilmari Ivaskalle ja Heidi Salmelle, jotka kaikki ovat olleet myös tärkeänä vertaistukena väitöskirjan tekijälle. Elokuussa 2011 minusta tuli osa ulkomaanlehtorien perhettä, kun aloitin työt vierailevana Suomen kielen ja kulttuurin lehtorina Tarton yliopistossa. Väitöskirjatyön loppumetreillä saamastani kannustuksesta kiitän kollegoitani halki maailman sekä CIMOn Suomen kielen ja kulttuurin yksikön väkeä. Luonnollisesti kiitos kuuluu kaikille opiskelijoilleni, joita minulla on ollut ja on ilo opettaa.

Erityisen iloinen olen siitä, että saan työskennellä lehtorina juuri nykyisessä työpaikassani, Tarton yliopistossa. Lämmin kiitos koko virolaisen ja yleisen kielitieteen instituutin väelle hienosta työyhteisöstä. Kaikesta myötälämisestä ja tuesta haluan kiittää etenkin omaa lähityöyhteisöäni, suomalais-ugrialaisten kielten laitosta. Aitäh, armsad kolleegid!

Kokopäiväisen väitöskirjatyön tekemisen ovat mahdollistaneet saamani apurahat. Suuri kiitos Suomen Kulttuurirahastolle, Turun Yliopistosäätiölle ja Suomen Akatemialle sekä Viron tiedeakatemialle tutkimukseni rahoittamisesta. Väitöstutkimuksessani keskeisessä osassa on ns. lehtiaineisto. Haluankin kiittää Forma Magazines Oy:tä ja Yhtyneet Kuvalehdet Oy:tä (nyk. Otavamedia Oy), joilta olen saanut käyttööni lehtiä aineiston kokoamista varten. Erityisen lämpimästi kiitän kaikesta avusta Kotivinkin Ritva Pasasta. Väitöskirjan tekijän tärkeä tuki ovat olleet myös kirjastot ja niiden tarjoamat palvelut. Kiitän etenkin Turun yliopiston Fennicummin seminaarikirjaston Tiina Suikkasta.

Kiitän myös kielentutkimuksen tutkijakoulu Langnetia, jonka omarahoitteisena opiskelijana olin kahden vuoden ajan. Langnetin kurssit ja seminaarit ovat kartuttaneet osaamistani ja tuoneet monia ideoita. Erityisesti kiitän Kielen rakenteet käytössä -ohjelman opiskelijoita ja ohjaajia. Miia Karttusta ja Anna Olkinuoraa kiitän paitsi kielitieteellisistä keskusteluista myös kallisarvoisesta ystävyydestä.

Väitöskirjaprojekti on nielaissut suuren osan ajastani viimeisten vuosien aikana, mutta elämään on mahtunut paljon muutakin. Jo mainitut, nyt mainittavat ja tässä mainitsematta jäävät ystävät ovat tärkeä osa elämäni. Erityisen suuret kiitokset Mónika Ambrusille, Gregor Banzerille, Silja Hurskaiselle, Senni Kulmalalle, Mikko Manniselle, Geda Paulsenille, Kristiina Praaklille ja Linda Talvelle. Lindaa kiitän myös väitöskirjani taittamisesta ja siitä, että hän osasi sanoa oikeat sanat oikealla hetkellä. Kallisarvoisista hetkistä kiitän rakkaita kummilapsiani Jussia, Helgaa ja Iivoa perheineen. Matkalaukku-kummitäti kiittää!

Lopuksi haluan kiittää sukulaisiani ja perhettäni, etenkin siskoani Kaisa Jokelaa, äitiäni Tuula Jokelaa ja edesmennyttä isääni Markku Jokelaa. Ilman äidiltä perimääni sisua olisi tämän työn kirjoittaminen ollut varmasti paljon tukalampaa. Tiedän, että kaikkein iloisin tämän kirjan ilmestymisestä olisi mummuni Aune Puustelli. Hänelle olen kiitollinen korvaamattoman arvokkaista hetkistä.

Tunnen suurta kiitollisuutta ja iloa kaikesta väitöskirjan parissa saamastani – tästä on hyvä jatkaa.

Tartossa Runebergin päivänä 2012

Hanna Jokela

ABSTRACT

Zero person clause in Finnish and Estonian: a study on written language

The present study focuses on the zero person constructions both in Finnish and Estonian. In the zero person construction, there is no overt subject and the verb is in the 3rd person singular form: Fin. *Tammikuussa voi hiihtää Etelä-Suomessakin*. Est. *Jaanuaris saab suusatada ka Lõuna-Soomes* 'In January one can ski even in South-Finland'. The meaning of the zero construction is usually considered generic and open. However, the zero may be interpreted as indexically open so that the reference can be construed from the context. This study demonstrates how the zero may be interpreted as referring to the speaker, the addressee, or anybody.

The zero person construction in Finnish has been contrasted to the generic pronoun constructions in Indo-European languages. For example, the zero person is translated in English as *you* or *one*; in Swedish and German as *man*. The grammar and semantics of the Finnish zero person construction have been studied earlier to some extent. However, the differences and similarities between Finnish and Estonian, two closely related languages, have not been thoroughly studied before. The present doctoral thesis sheds light on the zero person construction, its use, functions, and interpretation both in Finnish and Estonian.

The approach taken is contrastive. The data comes from magazine articles published in Finnish and translated into Estonian. The data consists of Finnish sentences with the zero person and their Estonian translations. In addition, the data includes literary fiction, and non-translated Estonian corpora texts as well.

Estonian and Finnish are closely related and in principle the personal system of the two languages is almost identical, nevertheless, there are interesting differences. The present study shows that the zero person construction is not as common in Estonian as it is in Finnish. In my data, a typical sentence with the zero person in both languages is a generic statement which tells us what can or cannot be done. When making generic statements the two languages are relatively similar, especially when the zero person is used together with a modal verb.

The modal verbs (eg. Fin. *voida* 'can', *saada* 'may', *täytyä* 'must'; Est. *võima* 'may', *saama* 'can', *tulema* 'must') are the most common verbs in both Finnish and Estonian zero person constructions. Significant differences appear when a non-modal verb is used. Overall, non-modal verbs are used less frequently in both languages. Verbs with relatively low agentivity or intentionality, such as perception verb *nähdä* in Finnish and *nägema* in Estonian, are used in the zero person clauses in both languages to certain extent. Verbs with more agentive and intentional properties are not used in the Estonian zero person clauses; in Finnish their use is restricted to specific context.

The *if-then*-frame provides a suitable context for the zero person in Finnish, and the Finnish zero person may occur together with any kind of verb in conditional *if*-clause. Estonian *if*-clauses are not suitable contexts for zero person. There is usually a *da*-infinitive, a generic 2nd person singular or a passive form instead of the zero person in Estonian counterparts for Finnish *if*-clauses with zero person.

The aim of this study was to analyze motivations for choosing the zero person in certain contexts. In Estonian, the use of the zero person constructions is more limited than in Finnish, and some of the constraints are grammatical. On the other hand, some of the constraints are motivated by the differences in actual language use. Contrasting the two languages reveals interesting differences and similarities between these two languages and shows how these languages may use similar means differently.

SISÄLLYS

1. Johdanto	11
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat	11
1.2 Nollapersoona tutkimuskohteena	12
1.3 Tutkimuksen tavoitteet ja rakenne	15
1.4 Kontrastiivinen näkökulma tutkimuksessa	17
1.4.1 Kontrastiivisen tutkimuksen määrittely	17
1.4.2 Suhde käännytutkimukseen	19
1.5 Tutkimusaineisto	21
1.5.1 Kontrastiivisen tutkimusaineiston kokoamisperusteet ja tausta	22
1.5.2 Tutkimuksen aineistot	23
1.5.2.1 Pääaineisto	23
1.5.2.2 Täydentävä aineisto	27
2. Nollapersoona suomen ja viron persoonajärjestelmässä	29
2.1 Suomen ja viron persoonajärjestelmä rinnakkain	29
2.2 Nollapersoonan paikka suomen ja viron kuvauksissa	35
2.2.1 Suomi	35
2.2.2 Viro	40
2.3 Nollapersoona ja subjekti	44
2.3.1 Suomen subjekti	44
2.3.2 Viron subjekti	46
2.3.3 Subjekti- ja sanajärjestyskysymyksiä	47
2.4 Nollapersoona ja passiivi	49
2.5 Nollapersoona ja yksikön 2. persoona	51
2.6 Viron <i>da</i> -infinitiivi sekä suomen A-infinitiivi ja persoonan ilmaisu	52
2.7 Kokoavasti	56
3. Subjektiivisuus, geneerisyys, modaalisuus – nollapersoonan tulkitsemisesta	59
3.1 Kielen subjektiivisuus	59
3.1.1 Subjektiivinen ja objektiivinen käsitteistys	59
3.1.2 Suomen kielen persoonanilmaisun subjektiivisuudesta	64
3.2 Geneerisyys ja persoonanilmaisu	66
3.2.1 Geneerisyyden määrittelystä	66
3.2.2 Geneeriset rakenteet	67
3.3 Modaalinen tulkinta	70

4. Modaaliset verbit nollapersoonalauseessa	75
4.1 Modalisuus ja modaaliverbit suomen ja viron kieliopin kuvauksissa	76
4.1.1 Suomi	77
4.1.2 Viro	79
4.1.3 Nesessiiviset rakenteet suomessa ja virossa	80
4.2 Keskeiset modaaliverbit	82
4.2.1 Mahdollisuus ja kyky	82
4.2.1.1 Suomi	82
4.2.1.2 Viro	84
4.2.2 Lupa ja kielto	86
4.2.2.1 Suomi	86
4.2.2.2 Viro	87
4.2.3 Välttämättömyys ja pakko	91
4.2.3.1 Suomi	91
4.2.3.2 Viro	95
4.3 Modaaliverbien käyttö tutkimusaineistossa	101
4.3.1 Yleiskatsaus modaaliverbeistä	101
4.3.2 Avoin ja yleistävä käyttö	104
4.3.3 Puhujaviitteinen käyttö	113
4.3.4 Kuulijaan tai muuhun tilanteen osalliseen viittaava käyttö	117
4.4 Nollapersoonan muita vastineita modaali-ilmauksissa	122
4.5 Kokoavaa tarkastelua	127
5. Mentaaliset ja konkreettiset verbit nollapersoonalauseessa	129
5.1 Mentaalisten ja konkreettisten verbien luokittelu	130
5.2 Mentaaliset verbit	131
5.2.1 Perkeptioverbit	132
5.2.2 Psykologiset verbit	133
5.2.3 Puheaktiverbit	134
5.3 Mentaaliset verbit tutkimusaineistossa	135
5.3.1 Perkeptioverbit	135
5.3.2 Psykologiset verbit	145
5.3.3 Puheaktiverbit	150
5.4 Konkreettiset verbit	151
5.5 Konkreettiset verbit tutkimusaineistossa	152
5.6 Nollapersoonaa ehtolauseessa	158
5.6.1 Ehdon ilmaisusta	159
5.6.2 Ehtolauseet tutkimusaineistossa	160
5.6.2.1 Nollapersoonaa ja <i>da</i> -infinitiivi ehtolauseessa	161
5.6.2.2 Nollapersoonaa ja <i>da</i> -infinitiivi muissa yhdyslauseissa	170
5.6.2.3 Nollapersoonan muut vastineet ehtolauseessa	172
5.7 <i>Olla</i> -verbi nollapersoonalauseen predikaattina	177
5.8 Kokoavaa tarkastelua	179

6. Nollapersonan ja persoonapäätteettömyyden rajankäyntiä – konditionaali ja kielto	183
6.1 Konditionaali	184
6.1.1 Konditionaali suomessa	184
6.1.2 Konditionaali virossa	186
6.1.3 Konditionaalien eroja suomessa ja virossa	188
6.1.4 Suomen konditionaali ja kohteliaisuus	190
6.1.5 Viron konditionaali ja kohteliaisuus	191
6.2 Konditionaali tutkimusaineistossa	194
6.2.1 Avoin ja yleistävä käyttö	194
6.2.2 Puhujaviitteinen käyttö	196
6.2.3 Kuulijaan tai muuhun tilanteen osalliseen viittaava käyttö	199
6.3. Kielto	202
6.3.1 Kieltomuodot suomessa ja virossa	202
6.3.1.1 Suomi	202
6.3.1.2 Viro	203
6.3.2 Kieltomuodot tutkimusaineistossa	205
6.3.2.1 Avoin ja yleistävä käyttö	205
6.3.2.2 Puhujaan viittaava käyttö	208
6.3.2.3 Kuulijaan tai muuhun tilanteen osalliseen viittaava käyttö	210
6.4 Kokoavaa tarkastelua	211
7. Nollapersonan paikka	213
7.1 Tutkimustulokset	213
7.2 Lopuksi	215
Lähteet	217
Liitteet	231

1. Johdanto

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Tutkimuksessani tarkastelen nollapersoonalauseita ja sen ominaisuuksia ja käyttöä suomessa ja virossa. Tutkimukseni on kahden lähisukukielen kontrastiivista tutkimusta. Tarkastelen nollapersoonan käyttöä pääsääntöisesti kirjoitetussa kielessä, ja pääaineistoni koostuu suomeksi kirjoitetuista aikakauslehtiteksteistä ja niiden vironkielisistä käännöksistä. Tätä aineistoa täydentävät muut aineistot, ja myös kääntämätön viro on huomioitu (ks. tarkemmin aineistosta 1.5).

Nollapersoonalauseella tarkoitan ilman ilmisubjektia esiintyvää lausetta, jonka predikaatti on yksikön kolmannen persoonan muodossa. Tällainen on esimerkki 1. Tutkimukseni keskittyy siis subjektin asemassa oleviin nollapersooniin. Nollapersoonaa tarkastellaan subjektina, joka on joko nominatiivimuotoinen tai suomen kielen nesessiivirakenteissa genetiivimuotoinen. Suomen genetiivisubjektillisiä nesessiivirakenteita (*minun täytyy*) voi virossa vastata rakenne, jossa nesessiivipredikaattiin kuuluu adessiiviarargumentti (*mul tuleb*), ei siis genetiiviä. Nämä viron adessiiviarargumentilliset rakenteet ovat mukana tutkimuksessani, koska ne esiintyvät vastaavien suomen nesessiivirakenteiden vastineina. (Subjektin määrittelyä tarkastellaan luvussa 2.3 ja suomen ja viron nesessiivirakenteita luvussa 4.1.3.)

Esimerkki 1 edustaa yhtä nollapersoonan tyypillisistä käyttötavoista, yleistävää ja avointa viittausta. Esimerkki on peräisin tutkimusaineistostani; kyse on suomenkielisestä aikakauslehtitekstistä ja sen vironnoksesta. Suomenkielisen nollapersoonalauseen predikaattina on *voi istuttaa*, ja sen vironnoksessa predikaattina on *võib istutada*. Esimerkin tekstissä annetaan ohje ja suositus kenelle tahansa, joka on kiinnostunut tomaattien kasvattamisesta.

- 1) Lämmittämättömään kasvihuoneeseen tomaatit *voi yleensä istuttaa* hiukan aikaisemmin eli touko–kesäkuun vaihteessa. KV5/00/69

Kütteta kasvuhoonesse *võib* tomatid *istutada* üldiselt veidi varem kui avamaale ehk mai lõpul, juuni algul. K&A5/02/87

Ainakin esimerkin 1 perusteella voi ajatella, että suomen nollapersoonalla on samanlaisia tehtäviä kuin monien indoeurooppalaisten kielten geneerisillä pronomineilla. Nollapersoonalauseen implisiittinen subjekti voidaan kääntää englanniksi pronomineilla *you* tai *one*; saksassa ja ruotsissa vastine on epäspesifi ihmistarkoitteinen pronomini *man* (Laitinen 2006: 210–211). Nollapersoonaa onkin yksittäisissä tutkimuksissa rinnastettu esimerkiksi ruotsin kielen *man*-passiiviin (Löflund 1998) ja ranskan *on*-rakenteeseen (Helasvuo ja Johansson 2008), ja suomen ja venäjän geneerisiä nollasubjekteja on tarkastellut Marja Leinonen (1983). Voi kuitenkin olettaa, että suomea ja viroa, läheisiä sukulaiskieliä, kontrastoiva tutkimus avaa nollapersoonan tutkimukseen uusia näkökulmia ja nostaa esille kiinnostavia lähisukukielten välisiä eroja (ks. myös Jokela 2004). Tämän tutkimuksen tarkoitus on tarkastella suomen ja viron nollapersoonalauseiden käytön eroja ja yhtäläisyyksiä sekä pohtia sitä, mitä nämä erot ja yhtäläisyydet kertovat persoonan ja erityisesti avoimen, yleistävän tai epäspesifin referenssin ilmaisemisesta suomessa ja virossa.

1.2 Nollapersoonaa tutkimuskohteena

Termi *nollapersoonaa* alkoi vakiintua suomen kielen tutkimukseen Lea Laitisen (1995) otettua sen käyttöön. Viron kieliopin kuvauksissa nollapersoonaa on käsitelty selvästi vähemmän kuin suomalaisessa tutkimuksessa, eikä sitä ole pidetty persoonajärjestelmän yksikkönä, joten sen nimityksetkin ovat vakiintumattomampia ja epäselvempiä. Renate Pajusalu (1999) huomauttaa, että persoonakategorian kuuden jäsenen (kolme yksikössä sekä monikossa) lisäksi voi Eesti keele grammatika -kieliopista (jatkossa EKG) löytää vihjauksia myös muiden persoonien tai persoonajärjestelmän jäsenten olemassaolosta. EKG:sta nimittäin löytyvät termit *üldisik* ja *umbisik* sekä *üldisikuline lause* ja *umbisikuline lause*. Termien *üldisik* ja *umbisik* suomalaisiksi käännoiksi on esitetty *geneerinen persoonaa* ja *epämääräinen persoonaa*. *Üldisikuline lause* puolestaan on käännetty *geneerispersonaiseksi lauseeksi* ja *umbisikuline lause* *epämääräispersonaiseksi lauseeksi*. (Ks. terminologiasta Erelt ja Erelt 1995: 120.)

Suomen kielen tutkimuksessa on tarkasteltu nollapersoonalauseen esiintymisetoja, rakennetta ja semantiikkaa (Hakulinen ja Karttunen 1973; Vilkuna 1992; Laitinen 1995; Vilkuna 2000), joskaan nollan paikka persoonan paradigman jäsenenä ei nykyiselläänkään ole täysin selvä (ks. Helasvuo ja Laitinen 2006). Nollapersoonaan liittyvä terminologia sekä käsitys nollapersoonan paikasta suomen persoonajärjestelmässä ovat vaihdelleet tutkimuksesta toiseen. Näkemykset nollapersoonan käytön motiiveista

poikkeavat erityisesti vanhimpien ja uusimpien tutkimusten välillä. Laitisen (1995: 338) mukaan nolla kuuluu suomen kielen kiteytyneeseen koodiin, kielioppiimme, jolle toisaalta subjektittomuus, toisaalta eksplisiittisten henkilöviittausten puuttuminen on ominaista.

Nollapersoonalauseen mainitsematon tekijä ymmärretään kielenkäyttötilanteessa usein puhujaa tai kuulijaa tarkoittavaksi. Mainitsemattoman tekijän identiteetti on irrelevantti. Nollapersoonalauseet ovat ”enemmän tai vähemmän” yleistäviä eli geneerisiä. (Vilkuna 2000: 139, 141.) Toisaalta nollapersoonaa voidaan pitää tulkinnaltaan lähinnä avoimena. Nollapersoonaa luo avoimen persoonan paikan, johon kuka tahansa voi astua (Laitinen 2006: 231). Nollapersoonarakenteille on tyypillistä, että niiden voi tulkita viittaavan johonkuhun puhetilanteen osallistajaan, joko puhujaan, kuulijaan tai kolmanteen osapuoleen, josta puhutaan. Näin ollen nollapersoonan voi ajatella yhdistävän geneerisyyden ja puheaktin osallistujan näkökulman. (Helasvuo ja Vilkuna 2008: 233.)

Nollapersoonalauseet ovat ominaisia suomen kielelle, mutta suomea toisena tai vieraana kielenä puhuvat eivät välttämättä tunnista tai hallitse niitä samalla tavalla kuin äidinkielenään suomea puhuvat. Nollapersoonan kuvauksessa on havaittu joitakin ongelmia suomea vieraana kielenä opettaessa. Kirsti Siitonen (2000) tarkastelee ei-äidinkielisten ja äidinkielisten puhujien nollapersoonalauseen käyttöä. Vaikuttaa siltä, että äidinkielisten suomenpuhujien suosimat nollapersoonaiset ilmaukset eivät ole samoja kuin suomea vieraana kielenä puhuvien ensisijaisesti suosimat ilmaukset, joskin joidenkin ilmausten tuottamisessa äidinkielist ja ei-äidinkielist puhujat ovat lähellä toisiaan. (Mts. 157.) Ilmisubjektittomien lauseiden hahmottaminen saattaa siis olla haastavaa ei-äidinkielisten näkökulmasta, sillä monissa kielissä käytetään esimerkiksi yleistävissä ilmauksissa jotakin geneeristä pronominia tai muodollista subjektiä. Indoeurooppalaisiin kieliin verrattuna nollapersoonaa on erikoislaatuinen rakenne, ja onkin mielekästä selvittää, millä tavalla käytetty se on toisessa itämerensuomalaisessa kielessä.

Virossa ilmisubjektiton yksikön kolmannen persoonan muoto on esitetty yhdeksi *geneerisen persoonan (üldisik)* ilmaisukeinoksi esimerkiksi passiivin tavoin (EKG II: 227–228). Viron kielen nollapersoonaa on tarkasteltu lyhyesti myös kohteliaisuusstrategioiden ja persoonaviittausten välttämisen yhteydessä (Erelt 1990). Mati Erelt (1990) tarkastelee viron kielen persoonaviittauksia erityisesti kohteliaisuusstrategioiden näkökulmasta. Kielet eroavat toisistaan paitsi kohteliaisuusstrategioiden ilmentämistapojen myös sen suhteen, millaisissa tilanteissa erilaisia strategioita otetaan käyttöön. Eroja löytyy Ereltin mukaan myös suomesta ja virosta kielten läheisestä sukulaisuudesta huolimatta. Erelt muistuttaa, että suomen ja viron eroihin vaikuttaa se, että suomeen on vaikuttanut etenkin ruotsin kieli, viroon puolestaan venäjän ja saksan kieli. (Mts. 35.)

Nollapersoonan käyttöehtoja ja semantiikkaa on suomessa selvitetty jo verrattain paljon, ja näiden aiempien tietojen ja asetettujen tutkimuskysymysten avulla nollapersoonaa on mahdollista lähestyä myös kontrastiivisesta tutkimusnäkökulmasta. Nollapersoonan käyttöä ja ominaisuuksia voi tarkastella käyttökontesteittain, jolloin sekä kielten sisäiset että väliset yhtäläisyydet ja erot nousevat esiin. Nollapersoonalauseen tyyppillisenä predikaattina on pidetty modaaliverbiä (luku 4), kun taas mentaaliset ja konkreettiset verbit voivat esiintyä nollapersoonalauseessa vain rajallisesti tai tietyin ehdoin (luku 5).

Mahdollisten nollapersoonan käyttöerojen lisäksi virossa on suomesta poikkeavia persoonapäätteettömiä muotoja, joita voidaan käyttää erilaisten viittaussuhteiden ilmaisussa. Vaikka itämerensuomalaisissa kielissä yleensä verbeihin kuuluu persoonapäätte, joka osoittaa, mistä persoonasta on kyse, muodostaa viro kuitenkin poikkeuksen tästä: viron moduksista kvotatiivimuodoissa verbeihin ei liity persoonapäätettä, ja konditionaalimuotojakin on mahdollista käyttää ilman persoonapäätettä (Laakso 2001: 1889). Helle Metslangin (1994a: 219) mukaan virossa on enemmän kieliopillista homonymiaa kuin suomessa; tietyissä moduksissa ja kielteisissä verbinmuodoissa persoonat eivät erotu. Luvussa 6 käsitellään suomen konditionaali- ja kieltomuotoisia nollapersoonarakenteita, joiden vastineena virossa on ainakin muodoltaan nollapersoonan kaltainen rakenne. Virossa kieltomuodot ovat persoonapäätteettömiä, sillä kieltosana *ei* on taipumaton. Kaikista konditionaalimuodoista voidaan käyttää lyhyitä eli persoonapäätteettömiä vaihtoehtoja. Joissakin kieltö- tai konditionaalitapauksissa on muodon tai edes kontekstin avulla mahdotonta sanoa varmasti, onko kyseessä persoonapäätteetön muoto vai nollapersoonaa. Havainnollistan asiaa seuraavassa esimerkin 2 avulla.

Esimerkissä 2 puhuja, Hannu Mäkelän Mestari-romaanin minäkertoja, kuvaa aikeitaan ja tahtoaan sekä velvollisuuksia, joita häneen kohdistuu. Sekä suomenkielisessä alkuperäistekstissä että vironkielisessä käännöksessä on käytetty yksikön ensimmäistä persoonaa katkelman ensimmäisessä ja viimeisessä virkkeessä. Konditionaali- ja kieltöilmaukset ovat suomenkielisessä esimerkissä puhujaviitteisiä nollapersoonailmauksia. Virolaisessa käännöksessäkin puhuja viittaa luonnollisesti itseensä, mutta persoonamuodon tulkinta ei ole yksiselitteistä.

- 2) Ja äkkiä *minä en jaksa*. Mitä tämä on kuin jotain *odottaa*, eikä tapahdu mitään. *Pitäisi tehdä eikä tahdo*, mutta *haluaisi* kuitenkin. Sillä työhön *minun on käytävä* käsiksi. EL209

Ja äkki *ma ei jaksa* enam. Mis see küll on, kui *ootad* midagi, aga midagi ei juhtu. *Peaks tegema*, aga *ei tahta*, ja *tahaks* ometi. *Sest ma pean tööle hakkama*. ELe189

Esimerkissä suomen nollapersoonaista *odottaa*-predikaattia vastaa virolaisen käännöksen *kui*-lauseessa yksikön 2. persoonan muoto *ootad*. Tutkimukseni osoittaa, että virossa mentaalinen tai konkreettinen verbi ei voi esiintyä nollapersoonalauseen predikaattina samalla tavoin kuin suomessa. Virossa yksikön 2. persoonan muoto on tyypillinen ilmauksissa, joissa puhuja viittaa omiin kokemuksiinsa. Predikaatit *pitäisi* ja *haluaisi* on käännetty viroon muodoilla *peaks* ja *tahaks*, jotka voi analysoida sekä nollapersoonamuodoiksi että yksikön ensimmäisen persoonan lyhyiksi konditionaali-muodoiksi. Kieltomuoto *ei taha* viittaa tässä lauseen puhujaan, mutta on muodollisesti sama kaikissa persoonissa.

Nollapersoonalla voi nähdä olevan lähirakenteita, joita voidaan käyttää sen vastineina sekä kieltensisäisesti että eri kielten välisesti. Tällaisia rakenteita ovat etenkin generisesti käytetty yksikön 2. persoona, passiivi sekä tietyt infinitiivirakenteet, etenkin viron *da*-infinitiivi, joka vastaa suomen infinitiivin perusmuotoa. Jokela ja Plado (2008) ovat tutkineet *da*-infinitiivin käyttöä viron ehtolauseen predikaattina (ks. myös luku 5.6.2.1); samassa yhteydessä he toteavat suomen kielen nollapersoonalla ja viron *da*-infinitiivirakenteella olevan joitakin yhtäläisyyksiä.

1.3 Tutkimuksen tavoitteet ja rakenne

Tutkimuksessani selvitän nollapersoonan käyttöehtoja ja -konteksteja sekä ominaispiirteitä suomessa ja virossa. Tutkimukseni lähtökohta on suomen kieli. Odotan kontrastiivisen tutkimusnäkökulman selkiyttävän suomen nollapersoonan kuvausta ja tuovan kokonaan uutta tietoa viron nollapersoonasta. Aiempi laaja, tietyn aineiston kuvaamiseen pohjaava fennistinen tutkimus nollapersoonasta on puuttunut, ja viron kielen nollapersoonan tutkimus on ylipäättään ollut vähäistä. Tutkimukseni tärkeä etu on se, että tutkimukseni on aineistopohjainen (vrt. esim. Laitinen 1995; Laitinen & Helasvuo 2006), ja voin tarkastella nollapersoonaa ja siihen liittyviä ilmiöitä laajasti, systemaattisesti ja monipuolisesti.

Tutkimuksessani tarkastellaan nollapersoonaa ja sitä tulkinnaan tai käyttöta-voiltaan vastaavia konstruktioita kieltenvälisesti. Suomen ja viron persoonajärjestelmä ja tavat ilmaista persoonaa ovat lähes identtiset, mutta persoonan ilmaisussa löytyy kuitenkin eroja. Väitöstutkimukseni taustaoletuksena on, että nollapersoonan käyttömahdollisuudet virossa ovat rajallisemmat kuin suomessa. Väitöskirjatutkimuksessani selvitän, mikä on nollapersoonan paikka suomessa ja virossa ja miten se suhteutuu muihin persoonan ilmaisemisen keinoihin.

Analysoin työssäni persoonan ilmaisemista ja sen eksplisiittisyyttä ja implisiittisyyttä sekä avointen ja epäspesifisten ilmausten käyttöä suomessa ja virossa. Pyrin selvittämään, missä kohdin ja miksi nollapersoonarakenteen käyttö mahdollisesti eroaa

suomessa ja virossa. Tarkoitukseni on tutkia, mitkä syntaktiset, semanttiset tai pragmaattiset tekijät vaikuttavat nollapersoonan käyttöön suomessa ja virossa. Nollapersoonan tarkastelussa on syytä eritellä, mistä geneerisyys, avoimuus tai epäspesifisyys syntyy. Kyse ei ole pelkästään tietyn rakenteen käytöstä, vaan verbin semantiikan, nollamuodon ja kontekstin yhteiselistä.

Tavoitteiden kannalta keskeiset tutkimuskysymykset ovat:

- › Milloin ja miksi nollapersoonaa käytetään suomessa ja virossa, ja millaisia tehtäviä sillä on?
- › Millaisia vastineita suomen nollapersoonaa saa virossa ja miksi?
- › Keneen ja millaisiin osallistujiin nollapersoonailmauksella voidaan viitata?
- › Mikä on suomen ja viron nollapersoonan suhde muihin avoimen tai epäspesifin referenssin ilmaisukeinoihin?
- › Miten erilaiset lauseet sekä niiden jäsenet ja ominaisuudet (esim. predikaattiverbi, modus, tempus) vaikuttavat nollapersoonan käyttöön suomessa ja virossa?

Tutkimukseni jaksottuminen eri lukuihin perustuu tutkimukseni teoreettisiin lähtökohtiin sekä nollapersoonan käyttökonteksteihin. Luvut 1–3 esittelevät väitöstutkimuksen taustoja, lähtökohtia ja teoreettista kehystä. Luvut 4–6 ovat aineiston analyysia ja tutkimustulosten tarkastelua, ja luku 7 on kokoavaa pohdintaa.

Luku 1 esittelee nollapersoonatutkimuksen lähtökohtia, tutkimuskysymyksiä ja tavoitteita. Luvussa 1.4 luodaan katsaus kontrastiiviseen kielentutkimukseen, ja koska käännökset ovat keskeisessä roolissa tässä väitöstutkimuksessa, perehdytään myös kontrastiivisen tutkimuksen ja käännöstudkimuksen yhtymäkohtiin. Luku 1.5 esittelee tutkimusaineiston ja sen kokoamisperiaatteet.

Suomen ja viron persoonajärjestelmää sekä nollapersoonan sijoittumista siihen käsitellään luvussa 2. Luvussa 2.2 selvitetään nollapersoonan paikkaa suomen ja viron kuvauksissa. Koska tutkimukseni tarkastelee nollapersoonaa subjektin asemassa, selvitetään luvussa 2.3 subjektin määrittelyä ja rajausta. Tämän jälkeen nollapersoonaa vertaillaan sen mahdollisiin lähikonstruktioihin, passiiviin (2.4), yksikön 2. persoonaan (2.5) sekä tiettyihin infinitiivirakenteisiin (2.6). Luku 3 esittelee niitä ilmiöitä ja käsitteitä, joita on liitetty nollapersoonaan tai joita on käytetty tai voidaan käyttää apuna sen tulkinnessa. Tällaisia ilmiöitä ja käsitteitä ovat subjektiivisuus, geneerisyys ja modaalisuus.

Luvuissa 4–6 lähtökohtana on tutkimusaineisto ja sen analyysi. Luvut 4 ja 5 lähestyvät nollapersoonaa nollapersoonalauseen predikaattiverbeistä käsin. Luku 4 käsittelee nollapersoonalauseita, joiden predikaattina on modaaliverbi. Luvussa 5 puolestaan käsitellään nollapersoonalauseita, joiden predikaattina on jokin ei-modaalinen, toisin sanoen mentaalinen tai konkreettinen, verbi. Luku 6 keskittyy erityistapauksiin, joissa viron persoonailmaisu ei ole aina selvärajaista persoonapäätteettömien muotojen vuoksi. Persoonailmaukset ovat avoimia sekä muodoltaan että tulkinnaltaan; tällaisia muotoja virossa ovat kieltomuodot ja persoonapäätteettömät konditionaalit. Lopuksi luku 7 kokoaa tutkimustuloksia yhteen ja pohtii nollapersoonan paikkaa tämän tutkimuksen valossa.

1.4 Kontrastiivinen näkökulma tutkimuksessa

Tutkimuksessani on kontrastiivinen tutkimusote, ja kontrastiivinen näkökulma on lähtökohtana myös tutkimusaineiston rakentumisessa. Luvussa 1.4.1 käsitteelen kontrastiivisen tutkimuksen taustoja, periaatteita ja mahdollisuuksia. Tutkimusaineistoni suurin osa on käännösaineistoa, joten on tarpeen selvittää myös käännöstutkimuksen ja kontrastiivisen tutkimuksen yhtymäkohtia; tämä tehdään luvussa 1.4.2.

1.4.1 Kontrastiivisen tutkimuksen määrittely

Kontrastiivisella tutkimuksella tarkoitetaan tavallisesti kahden tai useamman kielen vertailevaa tarkastelua: “Contrastive analysis (CA) is the systematic comparison of two or more languages, with the aim of describing their similarities and differences” (Johansson ja Hoffland 1994: 25). Keskeisenä ajatuksena voi pitää sitä, että kielten vertailu osoittaa, mikä kielissä on yleistä ja yhteistä ja mikä toisaalta kielikohtaista. Vertailun tarkoituksiperät ja kohteet voivat olla monenlaisia. Suosittuja (ja monikielisiä) etenkin syntaksin aiheita ovat viime aikoina olleet modaalisuus, aspekti ja aika sekä esim. diskurssipartikkeleiden kääntäminen (Johansson 2007: 303).

Mikäli kontrastiivinen tutkimus määritellään väljästi kahden tai useamman kielen synkroniseksi vertailuksi, sen voi katsoa olevan mukana lähes kaikessa luonnollista kieltä koskevassa vertailussa (Häkkinen 1987: 19) ja sen selvittämisessä, millaisia rakenteellisia vastineita kielen ominaisuuksilla on muissa kielissä. Kontrastiivinen tutkimus voi olla teoreettinen eikä välttämättä suoraan sovellettavissa käytäntöön, tai se voi olla nimenomaan soveltava ja lähtökohdiltaan tiettyjä tarkoituksia varten rakennettu. Kontrastiivinen kielentutkimus on saanut alkunsa vieraan kielen opetuksen ja oppimisen tarpeista, ja alkuvaiheen jälkeen monet kielten kontrastoinnista kiinnostuneet siirtyivätkin virheanalyysin pariin (ks. yleisesitys kontrastiivisen tutkimuksen alkuvaiheista

esim. Sajavaara 1977, Häkkinen 1987, Johansson 2007). Kontrastiivinen kielentutkimus on rinnastettu myös komparatiiviseen kielentutkimukseen: molemmat vertailevat kieliä, mutta kontrastiivinen lähinnä synkronisesti ja komparatiivinen diakronisesti (Jørgensen 1982: 24). Kontrastiivinen tutkimus on osa typologisesti vertailevaa tutkimusta, mutta kontrastiivista tutkimusta ei kuitenkaan voi pitää osana kielitypologiaa (mts. 26). Kontrastiiviseen kielentutkimukseen on todettu kohdistuneen sekä odotuksia että ennakkoluuloja (Sajavaara 1977: 9). Alkuvaiheessa ajateltiin, että kielten eroavuuksien paikantaminen olisi suoraan hyödynnettävissä kielten opetuksessa (Johansson 2007: 24). Kun kontrastiivinen tutkimus ei ratkaissutkaan kaikkia vieraiden kielten opettamisen haasteita, sai koko termi epäilyttävän kaiun (Häkkinen 1987: 7).

Kontrastiivinen tutkimus ei ole yhtenäinen tutkimussuunta, kuten Johansson (2007: 23) muistuttaa. Tämä ilmenee siinäkin, että kontrastiivisessa tutkimuksessa on usein tarpeen yhdistää erilaisia teoreettisia lähtökohtia analyysin perustana (Soro 2007: 23). Kontrastiivisen tutkimuksen määrittelyssä pidän toimivana Kaisa Häkkisen (1987: 21) ajatusta, jonka mukaan kontrastiivinen tutkimus ei muodosta yhtenäistä teoriaa vaan pikemminkin tutkimusnäkökulman, jota on mahdollista soveltaa useiden teorioiden piirissä. Kontrastiivisella näkökulmalla on sekä teoreettinen että käytännöllinen arvo: äidinkielen tarkastelu vieraan kielen näkökulmasta antaa mahdollisuuden tarkentaa kielellisten ilmaisujen semanttista, syntaktista ja funktionaalista omalaatuisuutta (Külmoja 2007: 181). Nähdäkseni lähtökohdaksi suomen ja viron kontrastiiviselle tarkastelulle sopii hyvin Johanssonin (2007: 28) näkemys: vastineiden tutkiminen kielten välillä paljastaa, että kielet usein poikkeavat toisistaan siinä, miten niissä käytetään ja hyödynnetään samanlaisia välineitä.

Varhaiset kontrastiiviset tutkimukset vertailivat kahden tai useamman kielen rakenteita. Monikieliset korpuukset mahdollistavat rakenteiden käytön autenttisissa teksteissä. (Johansson 2007: 28.) Uudet tutkimusmenetelmät, etenkin laajat korpuukset, ovat muokanneet kontrastiivisen tutkimuksen mahdollisuuksia ja painopisteitä. De los Ángeles Gómez González, Mackenzie ja Álvarez (2008: XVII) toteavat kontrastiivisen tutkimuksen suuntauksista, että laajoihin tekstikokonaisuuksiin perustuvat laskelmat mahdollistavat yhä hienojakoisempia lähestymistapoja eroavaisuuksien ja vastineiden tarkasteluun. Johansson (2007: 27) toteaa, että uudet korpusmenetelmät mahdollistavat systemaattisuuden kieltenvälisten vastineiden jäljittämisessä.

Tässä väitöstutkimuksessa puhutaan nollapersoonalauseesta ja sen *vastineesta*, joka on *vastaavuuden* ohella keskeinen kontrastiivisen tutkimuksen käsite. Johansson (2007: 24) erittelee käsitteitä *equivalence* ja *correspondence* ja huomauttaa, että esimerkiksi käännöksissä käännösten vastaavuus voi olla eriasteista. Huomionarvoinen on Mustajoen (1993: 188) näkemys, jonka mukaan on erotettava, pidetäänkö vertailtavia elementtejä keskenään strukturaalisina vai funktionaalisina vastineina. Suomi ja viro, lähisukukielet, ovat rakenteellisesti samankaltaisia, jolloin tarkasteltavien rakenteiden

vastineiden voi olettaa olevan strukturaalisia vastineita. Esimerkiksi nollapersoonatapauksissa vastineiden valintaan vaikuttavat silti sekä syntaktiset, semanttiset että pragmaattiset tekijät, ja kielen käyttö erilaisissa konteksteissa voi johtaa rakenteellisesti erilaisten vastineiden käyttöön.

Lähisukukielten vertailussa kiintoisaa onkin vertailtavien elementtien vastaavuus ja sen selvittäminen, löytyykö mahdollisesti vain yhdelle kielelle ominaisia piirteitä. Croftin (2001) mukaan konstruktiot ovat kielikohtaisia. Vaikka konstruktiot ovat kussakin kielessä morfosyntaktisesti spesifejä rakenteita, niitä voidaan vertailla kieltenvälisesti niiden tehtävien perusteella. (Mts. 50–51.) Langacker (1987: 2, 47) toteaa, että semanttiset rakenteet eivät ole universaaleja vaan kielikohtaisia. Langackerin mukaan kognitiivisen kieliopin keskeisiin väitteisiin kuuluu se, että merkitykset ovat pitkälti kielikohtaisia. Langacker huomauttaa, että semanttisten rakenteiden täysi universaalius ei ole mahdollista siitäkään huolimatta, että ihmisen kognitiiviset kyvyt ja kokemukset ovat melko vertailukelpoisia eri kulttuureissa. (Mts. 47.)

1.4.2 Suhde käännöstutkimukseen

Kieltenvälisessä tutkimuksessa on perinteisesti tarkasteltu käännöksiä ja vertailtu niitä alkuperäisteksteihin, ja kontrastiivisella tutkimuksella onkin luontevasti tiivis suhde käännöstutkimukseen (ks. esim. Johansson 2007: 25). Etenkin tekstit tutkimuskohteina ja korpusten käyttö yhdistävät käännöstutkimusta ja kontrastiivista tutkimusta. Kontrastiivisen tutkimuksen ja käännöstutkimuksen suhde on kaksisuuntainen: käännökset voivat tarjota aineistoa kontrastiivista analyysia varten. Toisaalta kontrastiivisen analyysin avulla voidaan löytää selityksiä ongelmiin, joita käännöstyössä kohdataan. (Hoey ja Houghton 1998: 49.) Käännöstutkimus kattaa runsaasti erilaisia lähestymistapoja teoreettisesta tutkimuksesta soveltavaan, kuten kääntäjäkoulutukseen. Tavallaan sitä voi siis pitää kontrastiivista tutkimusta laajempänä. Toisaalta sen tutkimusala on kapeampi kuin kontrastiivisen tutkimuksen, sillä se rajoittuu käännöksiin ja käännettyihin teksteihin. (Johansson 2007.)

Käännöstutkimukseen liittyy *käännösuniversaalien* tutkimus, joka on kiinnostavaa myös samankaltaisten ja erilaisten vastineiden tarkastelun kannalta. Käännösuniversaaleilla tarkoitetaan sellaisia piirteitä ja yleisiä tendenssejä, joiden oletetaan esiintyvän käännöksissä riippumatta siitä, minkä kielten välillä käännetään (ks. Baker 1993, 1996; Eskola 2002). Vakiintuneiksi universaalihypoteeseiksi ovat etenkin Mona Bakerin (1993, 1996) ja Sara Laviosan (Laviosa-Braithwaite 1995; Laviosa 2002) aloitteesta muotoutuneet yksinkertaistuminen, eksplisiittistyminen, konventionaalistuminen ja epätyypilliset frekvenssit (käännösuniversaalien koottu käsittely ks. Eskola 2002: 51–63).

Yksinkertaistumishypoteesissa kääntämisen ajatellaan johtavan kielellisten rakenteiden ja sanaston yksinkertaistumiseen ja kapea-alaistumiseen. Yksinkertaistuminen voi olla sekä leksikaalista, syntaktista että tyylillistä. (Baker 1996: 181–182.) Käännöskielen eksplisiittisyydellä tarkoitetaan asioiden selittämistä ja taustatiedon lisäämistä käännökseen implisiittisen tiedon sijaan. Konventionaalistuminen on pitkälti sama asia kuin konservatiivistuminen. (Eskola 2002: 54–55.) Konventionaalistumisella tarkoitetaan tekstin mukauttamista kohdekielen konventioiden mukaiseksi. Konventionaalistumista voi esiintyä sekä kieliopillisella että leksikaalisella tasolla, ja se näkyy muun muassa tyypillisten ja tunnusmerkittömien rakenteiden suosimisena. (Baker 1996: 183.) Epätyypillisiä frekvenssejä esiintyy käännöskielessä leksikaalisella, syntaktisella ja tekstuaalisella tasolla. Epätyypilliset frekvenssit katsotaan väistämättömäksi käännösten erityispiirteeksi, ei niinkään vältettäväksi puutteellisuudeksi. (Eskola 2002: 52.)

Alun perin universaalihypoteesit ovat keskittyneet nimenomaan lähdetekstien ja käännösten välisiin kielellisiin eroihin, mutta Bakerin (1993, 1996) myötä universaalihypoteeseja on alettu tarkastella myös verrannollisten aineistojen valossa (Eskola 2002: 52). Suomalaiset käännöstutkijat ovat puhuneet muun muassa epätyypillisistä leksikaalisista kombinaatioista (Mauranen 2000) ja kohdekielen uniikkiainesten aliedustumisesta (Tirkkonen-Condit 2002, 2004). Monet universaalioletukset perustuvat ainakin jossain määrin epätyypilliseen kvantiteettiin, joko ilmiön yli- tai aliedustumiseen (Jantunen 2004: 46). Eskola (2002: 8) toteaa, että voidaan päätyä siihenkin, ettei varsinaisia universaaleja ole olemassa, vaan niiden sijaan kannattaa puhua kääntämisen yleisistä tai vahvoista tendensseistä.

Andrew Chesterman (2003) tarkastelee kontrastiivista tekstilingvistiikkaa ja erilaisia oletuksia käännösuniversaaleista. Chesterman esittelee kolmen luokan universaalioletuksia: ideaalit universaalit, pejoratiiviset universaalit sekä deskriptiiviset universaalit. Ideaalikäsityksellä tarkoitetaan vanhinta ja perinteisintä suhtautumistapaa, joka lähestyy käännöksiä preskriptiivisesti. (Mts. 213.) Pejoratiivinen lähestymistapa näkee käännökset vajavaisina ja toissijaisina kääntämättömiin teksteihin nähden (mts. 215). Deskriptiivinen lähestymistapa hyväksyy sen, että käännökseen vaikuttavat lähtökielen (ja luonnollisesti myös kohdekielen) piirteet. Deskriptiivisiä universaalihypoteeseja on kahdenlaisia: lähtökielen mukaisia (*S-universaali* eli source-universal) sekä kohdekielen mukaisia (*T-universaali* eli target-universal) (Chestermanin lista potentiaalista S- ja T-universaaleista ks. Chesterman 2003: 219). (Chesterman 2003: 218–219.)

Kielen kääntämisen kannalta persoonailmaukset ovat haaste, koska persoonan ilmaisemisen keinot voivat olla erilaisia eri kielissä. Suomessa on laaja valikoima keinoja ilmaista persoonaa, ja toisaalta suomelle epäspesifiset viittaukset ovat tyypillisiä. (Mauranen ja Tiittula 2005: 35.) Näin ollen nollapersoonailmaukset ovatkin rele-

vantti tutkimuskohde myös käännöskielessä ja käännöstutkimuksessa. Keskeistä on se, että kontrastiivinen tutkimus paljastaa usein mielenkiintoisia piirteitä lähtökielestä (Mustajoki 1993: 187).

Suomen nollapersoonan kannalta kiinnostavia havaintoja persoonamuotojen eksplisiittisestä ja implisiittisestä kääntämisestä ovat tehneet Mauranen ja Tiittula (2005). Mauranen ja Tiittula (2005) tarkastelevat suomen persoonan ilmaisua eksplisiittistymishypoteesin ja uniikkiainesten aliedustumisen kannalta kontrastoimalla persoonapronominien ilmipanoa suomessa, englannissa ja saksassa. Tutkimuksessaan he tarkastelevat yksikön 1. persoonan ilmaisemista käännössuomessa ja vertailevat käännöstekstejä sekä alun perin suomeksi kirjoitettuihin teksteihin että käännösten lähdeteksteihin. Englannin ja saksan systeemi edellyttää persoonapronominien käyttöä ja henkilöviittausten eksplisiittisyyttä eri tavalla kuin suomen, jossa ilmisubjekti ei ole 1. ja 2. persoonassa pakollinen. Erikseen tarkastellaan suomelle ominaista persoonailmaisun keinoa, nollapersoonaa, ja sen käännösvastineita. Maurasen ja Tiittulan tutkimuksen mukaan englannista ja saksasta suomeen käännetyssä kielessä yksikön ensimmäinen persoona ilmaistaan useammin eksplisiittisesti persoonapronominilla kuin alkuperäissuomessa, jossa pelkät verbin persoonamuodot sekä muut kuin henkilöviitteiset valinnat ovat tyyppisiä. Käännössuomessa näyttää siis olevan tendenssi ilmaista persoona supisuomea eksplisiittisemmin, lähdekielen mallin mukaisesti. Voi todeta, että Maurasen ja Tiittulan tutkimuksessa universaalihypoteeseista eksplisiittistymishypoteesin lisäksi saa tukea uniikkien elementtien hypoteesi, jonka mukaan kohdekielelle tyyppilliset, lähdekielestä puuttuvat elementit ovat käännöksissä aliedustettuina (Tirkkonen-Conditt 2002, 2004).

1.5 Tutkimusaineisto

Lähtökohtana tutkimuksessani on suomalaisista aikakauslehtiartikkeleista ja niiden virolaisista käännöksistä koostuva lehtiaineisto, joka on tutkimukseni pääaineisto ja havaintojen lähtökohta. Pääaineiston lisäksi mukana on täydentäviä aineistoja tuke-
massa havaintoja. Täydentävästi käytetään suomalaisesta ja virolaisesta kaunokirjallisuudesta ja niiden käännöksistä poimittuja esimerkkejä sekä vironkielisiä kääntämättömiä aikakauslehtitekstejä ja Tarton yliopiston kirjoitetun kielen korpusta. Tutkimusaineisto painottuu täten suomenkielisiin teksteihin ja niiden virolaisiin käännöksiin, mutta myös kääntämätöntä viroa tarkastellaan. Lisäksi äidinkielisten viron puhujien käsityksiä nollapersoonalauseiden ja niihin rinnastettavien rakenteiden sopivuudesta on kysytty kyselylomakkeella. Tässä luvussa selvitetään tutkimusaineiston kokoamisperusteita sekä koostumusta ja peilataan niitä kontrastiivisen tutkimuksen tarkoitukseen.

1.5.1 Kontrastiivisen tutkimusaineiston kokoamisperusteet ja tausta

Kontrastiivisessa tutkimuksessa aineistojen tehtävänä on auttaa vastineiden ja toisiaan vastaavien ilmiöiden havaitsemisessa eri kielten välillä. Kontrastiivisessa tutkimuksessa aineistona voidaan käyttää kääntämättömiä tekstejä, käännöksiä, paralleelitekstejä, kielioppien esimerkkejä sekä tutkijan itsensä laatimia lauseita. Paralleelitekstit ja käännökset ovat tavallisimpia kontrastoinnin lähtökohtia. (Soro 2007: 24.) Kontrastiivisia tutkimuksia varten on kehitetty erilaisia korpuksia. Jotta kielenpiirteitä voitaisiin tarkastella vertailevasti tekstien avulla, on tekstien oltava verrattavissa toisiinsa siten, että ne ovat joko toistensa käännöksiä tai ominaisuuksiltaan (esim. tekstilaji, julkaisuajankohta tai muodollisuuden aste) samankaltaisia. *Käännöskorpuksissa* (translational corpora) vertaillaan alkuperäistekstejä ja käännöksiä. *Verrannollinen korpus* (comparable) on korpus, joka sisältää valikoiman alkuperäistekstejä kahdella tai useammalla kielellä; verrannolliseen korpukseen valikoituvien tekstien on oltava vertailukelpoisia keskenään esim. tekstilajiltaan tai äältä. (Johansson 2007: 9.) Verrannollisten korpusten ensisijainen päämäärä on vertailla samalla kielellä kirjoitettuja käännettyjä ja kääntämättömiä tekstejä ilman lähdetekstejä (Eskola 2002: 92).

Suomessa on koostettu laaja verrannollinen korpus, joka sisältää sekä alkuperäiskielisiä eli suoraan suomeksi tuotettuja tekstejä että näille verrannollisia käännösprosessin tuotoksena syntyneitä suomennoksia. Käännössuomen korpus on koostettu Joensuuun yliopiston kansainvälisen viestinnän laitoksessa Savonlinnassa Suomen Akatemian rahoittaman tutkimushankkeen *Käännössuomi ja kääntämisen universaalit – tutkimus korpusaineistolla* tutkimustavoitteita varten. Korpus mahdollistaakin käännössuomen vertailun nimenomaan alkuperäissuomeen lähdetekstin sijasta. Aineiston laajuus on 10 miljoonaa sanaa, ja se käsittää tekstejä kymmenestä eri lähdekielestä, joista yleisimmät ovat englanti, saksa ja venäjä. Käännössuomen korpuksen kokoamisen periaatteisiin on kuulunut, että tekstit ovat todellisia ja kokonaisia tekstejä, ja ne on julkaistu. Tekstien kääntäjät ovat ammattikäntäjiä, ja tekstien kulttuurista merkittävyyttä on pidetty tärkeänä: aineistoon on valittu tekstejä tekstilajeista, joita joko luetaan, arvostetaan tai käännetään paljon. (Mauranen ja Jantunen 2005: 8.)

Tässä väitöstutkimuksessa lähtökohtana on itse koostettu käännösaineisto, jota täydentää kääntämätön aineisto, ja on syytä arvioida tällaisen ratkaisun tarkoituksenmukaisuutta. Käännöskorpukseen käyttöön liittyy sekä etuja että ongelmia, jotka kontrastiivisessa tutkimuksessa on otettava huomioon. Ongelmallista käännösten käytössä saattavat olla käännösprosessin vaikutus käännökseen sekä kääntäjien tekemät yksilölliset ratkaisut ja mahdolliset virheet. Ongelmia saattaa aiheuttaa myös erilaisia genrejä edustavien tekstien saatavuus. (Johansson 2007: 31.) Johansson (2007: 5) tiivistää asian siten, että käännöskorpus on samankaltaisuuksien havainnoinnin lähde, verrannollisen korpuksen avulla voidaan selvittää mahdolliset kääntämisen vaikutukset.

Etuna käännöskorpuksessa on se, että käytettyjen tekstien tarkoituksena on ilmaista samoja merkityksiä ja niillä on samat diskurssitehtävät. Etu on sekin, että käännettyiksi valitut tekstit yleensä edustavat arvostettuja tai laajalle lukijakunnalle tarkoitettuja tekstejä. Ottamalla lähtö- tai kohdekieli lähtökohdaksi voidaan löytää kieltenvälisiä vastineita systemaattisesti. (Johansson 2007: 31.) Kahden typologisesti erilaisen kielen kontrastoinnissa käännökset ovat hyvä apuväline, koska kahdessa erilaisessa kielessä on runsaasti rakenteita, jotka toisesta kielestä puuttuvat. Näiden puuttuvien rakenteiden funktionaalisten vastineiden jäljittäminen onnistuu käännöstekstien avulla paremmin kuin paralleelitekstien avulla. (Soro 2007: 25.) Käännöksiä tarkastelemalla on mahdollista löytää kontrasteja, jotka eivät ole muuten niin näkyviä (Jokinen 2005: 30ff).

Suomen ja viron persoonajärjestelmien tarkastelussa käännökset ovat mielekkäitä, koska kahden läheisesti samanlaisen kielen erot nousevat pintaan, kun tarkastellaan käännöstä: pelkästään verrannolliset tekstit eivät ehkä yhä tehokkaasti suuntaa huomiota kielten eroihin. Suomen ja viron ja niiden persoonajärjestelmien samankaltaisuuden vuoksi nollapersoonan voisi olettaa käännettävän nollapersoonalla, mutta käännösten tarkastelu voi nostaa esiin ne kohdat, joissa eroja kielten systeemissä ja käytännössä kuitenkin saattaa olla. Eroavien kohtien löydyttyä voidaan tuloksia tarkistaa kääntämättömistä aineistoista.

1.5.2 Tutkimuksen aineistot

1.5.2.1 Pääaineisto

Pääaineistoni koostuu suomalaisista aikakauslehtiteksteistä ja niiden virolaisista käännöksistä. Pääaineistostani puhun tutkimuksessani usein nimityksellä *lehtiaineisto*. Aineistoani varten analysoin suomalaisia lauseita ja niiden virolaisia käännösvastineita. Virossa ilmestyy tai on ilmestynyt aikakauslehtiä, joissa on julkaistu alun perin suomalaisiin lehtiin suomeksi kirjoitettuja artikkeleita, jotka on sitten käännetty viroksi ja julkaistu virolaisissa sisarlehdistä. Kyse ei siis kuitenkaan ole siitä, että kokonaisia lehtiä olisi käännetty kielestä toiseen, vaan pikemmin yksittäisten lehtien yksittäisiä tekstejä on käännetty. Käyttämäni suomalaiset lehdet ovat Kotiliesi, Kotivinkki, Trendi ja Tekniikan maailma. Näiden lehtien virolaiset parit ovat Kodukolle, Kodu ja Aed, Trend ja Tehnikamaailm. Sekä suomalaiset että virolaiset lehdet olen saanut käyttööni niiden kustantajilta; suomalaiset lehtitoimitukset ovat välittäneet minulle myös virolaiset sisarlehdet.

Aineistossa mukana olevat suomalaiset lehdet ovat ilmestyneet vuosina 2000–2006 (yksi suomalaisista jutuista on ilmestynyt vuonna 1998); vastaavat virolaiset lehdet ovat ilmestyneet vuosina 2002–2006. On huomattava, että suomesta viroon

käännetyt tekstit ovat voineet ilmestyä virolaisessa lehdessä yli vuodenkin suomalaista julkaisuajankohtaa myöhemmin. Lehtiaineiston koostumus perustuu käytössäni oleviin lehtiin, joista on poimittu kaikki viroksi käännetyt tekstit ja niiden suomenkieliset alkuperäisversiot. Mukana eivät siis ole kaikki Virossa ilmestyneet suomesta käännetyt aineiston lehdissä julkaistut tekstit, vaan pikemminkin kaikki tarkoituksenmukaisin ja mahdollisin keinoin jäljitetyt tekstit. Pääosin kustakin lehdestä on käyty vuosikerran läpi kokonaan. Viron Trend-lehti edustaa tapausta, josta mukana ovat kaikki ilmestymiskauden lehdet, joissa suomalaisia juttuja on käytetty; lehden ilmestyminen on päättynyt 2006.

Käytössäni olevista lehdistä olen poiminut¹ jutut, jotka on kirjoitettu ja julkaistu alun perin suomalaisessa lehdessä suomeksi ja käännetty ja julkaistu sitten myös viroksi. Yksittäisessä lehdessä on voitu käyttää joko vain yhtä tai useampaa käännettä juttua. Aineistoon on siis poimittu ne käytössäni olevat tekstit, joissa on yksi tai useampi nollapersoonailmaus joko alkuperäistekstissä, käännöksessä tai molemmissa. Käännösten yhteydessä ei pääsääntöisesti ole merkitty kääntäjiä, vaan näkyvissä ovat juttujen alkuperäiset suomenkieliset kirjoittajat. Lehtien toimituksista saamieni tietojen perusteella pääosassa käännöksiä on käytetty free lance -kääntäjiä. Osassa lehdistä on työskennellyt suomenkielentaitoisia toimittajia, jotka ovat kääntäneet juttuja toimituksissa². Voi arvioida, että tekstejä kääntäneitä kääntäjiä on ollut vähintään 5.

Tarkasteltuja tekstejä on lehtiaineistossa 151 molemmissa kielissä, siis alkuperäiset tekstit ja niiden käännökset. Tekstien määrät lehdittäin näkyvät taulukosta 1. Aineiston painopisteet riippuvat toisaalta käännettyjen juttujen määristä eri lehdissä ja ennen kaikkea tekstien pituuksista ja tyypistä. Pisimmät jutut löytyvät Tekniikan maailmasta, kun taas esimerkiksi Kotivinkistä ja Trendistä on voitu kääntää tekstimäärältään hyvin niukka resepti tai taukojumppaohje.

1 Kotivinkki-lehden toimituksesta olen saanut myös jonkin verran listoja käännettyistä jutuista ja apua juttujen jäljittämisessä.

2 Näin on Kotilieden Kodukolle-sisarlehdessä, jossa suomenkielistä aineistoa on kääntänyt toimittaja. Mukana lehtiaineistossani on kolme Kodukolle-lehden käännösjuttua.

Taulukko 1. Lehtiaineiston tekstien lukumäärät lehdittäin

Kotivinkki / Kodu & Aed	63
Trendi/Trend	52
Tekniikan maailma / Teknikamaailm	33
Kotiliesi/Kodukolle	3
Yhteensä	151

Olen käynyt tekstit läpi kokonaan, mikä mahdollistaa viittaussuhteiden havainnoinnin, koska koko kontekstin persoonailmaukset on huomioitu. Nollapersoonan merkitys syntyy suhteessa kontekstiin, ja kokonaisten tekstien tarkastelu auttaa suhteuttamaan nollapersoonaa mahdollisesti muihin avointa, yleistävää tai epäspesifiä persoonaa ilmaiseviin muotoihin, kuten passiiviin. Aineistossa huomioin nollapersoonan esiintymäkontekstin yhtä virkettä laajemmin, sillä nollapersoonailmausta ympäröivät ilmaukset kertovat näkökulman rakentumisesta ja nollarakenteen käyttöyhteyksistä.

Lehtiaineisto sisältää yhteensä **1190 lauseparia**, joissa on nollapersoonaa joko molemmissa kielissä tai toisessa; suomen nollapersoonalauseita on **1018** ja viron nollapersoonalauseita on **895**. Lehtiaineiston lauseiden jakautuminen lehdittäin käy ilmi taulukosta 2. Tekstien lähdetiedot löytyvät liitteestä 1.

Taulukko 2. Lehtiaineiston lauseiden määrät lähteittäin

Tekniikan maailma/ Teknikamaailm	669
Trendi/Trend	293
Kotivinkki /Kodu & Aed	218
Kotiliesi/Kodukolle	10
Yhteensä	1190

Aineisto on luonteeltaan toisaalta kuvailevaa ja toisaalta ohjailevaa. Tekniikan maailman käännetyt jutut ovat pääsääntöisesti auto- tai laitevertailuja tai käyttötestejä, joissa selostetaan ja kuvataan havaintoja ja toisaalta kerrotaan myös testaajien omista kokemuksista. Esimerkiksi Kotivinkin aineistossa pääpaino on erilaisissa ohjeissa, neuvoissa ja suosituksissa; säännöllisesti käännettäviin teksteihin on Kotivinkissä kuulunut Vihervinkit-niminen puutarhapalsta. Trendin jutut sisältävät myös henkilökuvia ja reportaaseja. Käännetyt tekstit ovat jaettavissa aihepiireihin niiden sisällön ja sen mukaan, millaiseen osastoon ne on lehdissä sijoitettu. Yleisimmät aihepiirit ovat seuraavat (poimittujen lauseiden määrä sulkeissa):

- › moottoriajoneuvojen käyttötestit ja vertailut (302),
- › kauneus, terveys ja kuntoilu (159),
- › puhelimet, kamerat ja televisiot (115),
- › puutarha ja kasvit (76),
- › matkailu (61),
- › sisustus, muoti ja trendit (57),
- › ruoka (45),
- › käsityöohjeet ja nikkarointi (26).

Aineistostani olen rakentanut Access-ohjelman avulla suomalais-virolaisen tietokannan, jossa keräämäni aineisto on syntaktis-semanttisesti analysoitu. Nollapersoonalauseista ja niiden vastaineista on kirjattu niiden keskeiset ominaisuudet keskinäisen vertailun mahdollistamiseksi. Analysoidut ominaisuudet ovat:

- › predikaattiverbi
- › myöntö/kielto
- › tempus
- › modus
- › sanajärjestys
- › esiintyminen pää/sivulauseessa
- › kontekstin kuvaus.

Predikaattiverbi on koko nollapersoonalauseen keskeinen elementti, ja sen analyysissa on kirjattu ylös tieto siitä, onko verbi modaalinen vai ei. Mikäli verbi ei ole modaalinen, on huomioitu se, millaisesta mentaalisestä tai konkreettisesta verbistä on kyse (mentaalisten ja konkreettisten verbien luokittelusta ks. luku 5). Koska nollapersoonalauseessa subjektin paikka on tyhjä, on analyysissa käsitelty myös sitä, mikä elementti nollapersoonalauseessa esiintyy predikaattiverbin edellä, vai jääkö verbiä edeltävä paikka tyhjäksi (suomen ja viron sanajärjestyksestä ks. 2.3.3). Nollapersoonan tulkintaan vaikuttaa sen esiintymiskonteksti. Tekstit on käyty läpi kokonaan, ja lisäksi on kirjattu ylös, millaisia muita avoimen tai yleistävän persoonan ilmaisukeinoja nollapersoonailmauksen välittömässä läheisyydessä on käytetty.

Lehtiaineiston laajuus ei mahdollista tilastollisesti päteviä päätelmiä nollapersoonan yleisyydestä suomessa tai virossa, mutta lehtiaineisto antaa kuitenkin monipuolisen kuvan tyypillisestä nollapersoonan käytöstä. Keskeistä on se, että kuva nollapersoonan ominaisuuksista ja käytöstä ei synny yksittäisiä lauseita analysoimalla, vaan perustuu sen koko käyttöyhteyteen ja suhteisiin muihin persoonan ilmaisukeinoihin. Lehtiaineisto osoittaa yleisiä tendenssejä ja pyrkii vastaamaan tutkimuskysymyksiini. Täydentävä aineisto tukee tarpeen mukaan pääaineistoon tai aiempaan tutkimuskirjallisuuteen perustuvia oletuksia.

1.5.2.2 Täydentävä aineisto

Kääntämätön aineisto

Tutkimukseni pääaineisto on käännösaineisto, joten on tarpeen huomioida myös käännösprosessin mahdollisia vaikutuksia. Käännösvaikutuksen tarkistamiseksi on hyödyllistä käyttää käännöskorpusta ja verrannollista korpusta rinnakkain (Johansson 2007: 10). Tässä tutkimuksessa käytetään käännöksiin ja alkuperäisteksteihin perustuvan lehtiaineiston lisäksi kääntämätöntä viroa, joka sisältää tekstilajeiltaan, iältään ja funktioiltaan vastaavia tekstejä kuin lehtiaineisto. Kääntämätön aineisto koostuu kääntämättömistä aikakauslehtiteksteistä ja Tarton yliopiston kirjoitetun kielen korpuksesta ja sen osakorpuksista.

Käännetty lehtiaineisto käsittää suomenkielisiä lauseita ja niiden virolaisia käännöksiä. Jotta tutkimuksen avulla voidaan tarkentaa kuvaa tyypillisestä viron nollapersoonalauseesta, on samoista virolaista lehdistä (Kodu & Aed, Kodukolle, Tehnika-maailm, Trend) poimittu vastaavia tekstejä, jotka ovat kääntämättömiä eli alun perin viroksi kirjoitettuja. Kääntämättömistä 10 lehtitekstistä (käännettyjä aineistoja vastaavista aihepiireistä) on poimittu kaikki nollapersoonalauseet, ja koska tekstejä on tarkasteltu kokonaisuuksina, on nollapersoonaa voitu vertailla muihin muotoihin ja viittaustekeinoihin.

Kääntämättömän viron laajempaa lähteenä on käytetty Tarton yliopiston kirjoitetun kielen korpusta, joka esittelyineen löytyy osoitteesta <http://www.cl.ut.ee/korpused/>. Korpuksen ja sen osakorpusten avulla on pyritty ennen kaikkea etsimään vahvistusta sille, millaiset nollapersoonalauseet ovat mahdollisia tai mahdottomia virossa. On esimerkiksi selvitetty, minkälaisia ei-modaalisia verbejä korpuksesta voi löytää yksikön 3. persoonan muodossa ja ilmisubjektittomina. Korpus mahdollistaa täsmähakujen tekemisen laajasta kääntämättömän viron materiaalista, ja täsmähaut antavat tukea pääaineistoissa tehdyille havainnoille. Korpuksista on käytetty 1990-luvun kaunokirjallisuus- ja lehtikielen osakorpusta ja ns. Tasakaalus-osakorpusta, joka sisältää lehtitekstejä, kaunokirjallisuutta ja akateemista kirjallisuutta 5 miljoonaa sanaa kutakin. Tasakaalus-korpus mahdollistaa eri tekstilajien vertailun, mikä ei ole varsinaisesti tämän tutkimuksen tarkoitus, vaikka osa hauista on kohdistettu korpuksen kaikkiin osiin. Liitteestä 2 selviävät käyttämäni korpusten tiedot.

Luvussa 5 käytän aineistokokonaisuutta, jonka muodostavat viron *kui*-konjunktiiviset lauseet, jotka on kerätty Tarton yliopiston kirjoitetun kielen 1990-luvun korpuksesta. *Kui*-lauseiden aineistoa on käytetty Jokelan ja Pladon (2008) yhteisessä tutkimuksessa ja sen on koonnut Helen Plado. Plado on koonnut aineiston omaa tutkimustaan varten, ja samalla sitä on käytetty Jokelan ja Pladon (2008) tutkimuksessa. Aineisto kokonaisuudessaan on käytössäni tässä väitöskirjatutkimuksessa. Virolaisen korpuksen kaunokirjallisessa korpuksessa on 1628 ja lehtikielen korpuksessa 1691 *kui*-

konjunktion sisältävää ehtolauseita, ja niissä on keskitytty etenkin *da*-infinitiivimuotoisen predikaatin sisältäviin lauseisiin (yhteensä 258).

Vironkielisen kääntämättömän aineiston eli kääntämättömän lehtiaineiston ja virolaisen korpuksen esimerkkien yhteydessä annetut suomenkieliset käännökset ovat omiani. Samoin omiani ovat virolaisesta tutkimuskirjallisuudesta poimitujen esimerkkien käännökset, ellei muuta ole erikseen mainittu.

Kysely

Selvittääkseni äidinkielisten vironpuhujien käsityksiä mahdollisista sekä toisaalta epävirolaisista nollapersoonalauseista ja niiden vastineista olen teettänyt Tarton yliopiston opiskelijoilla kyselyn, jossa on erilaisia nollapersoonalauseita ja niiden vastineita. Lauseet on poimittu lehdistä ja osaa niistä on muokattu, jotta on voitu testata, millaiset rakenteet eri lauseissa ovat mahdollisia. Kysely on tehty Tarton yliopiston Keeleteaduse alused -kursilla syksyllä 2006. Kyselyyn vastasi 54 opiskelijaa. Opiskelijat ovat ensimmäisen vuoden kieliaineiden opiskelijoita, ja heidän äidinkieltensä on viro. Kyselylomake on nähtävissä liitteessä 3.

Kysely on laadittu nimenomaan viron kielestä, koska viron nollapersoonan käyttömahdollisuuksista on niukemmin ennakkotutkimuksia kuin suomen kielestä. Lomakkeessa pyydetään opiskelijoita valitsemaan hyväksyttävät ja toisaalta kielenvas-
taisilta vaikuttavat lauseet – käytännössä arvio siis perustuu kielitajuun ja intuitioon. Kieltä koskeva (intuitiivinen) tieto muodostaa jatkumon, joka kulkee ehdottoman varmasta ehdottoman epävarmaan (Itkonen ja Pajunen 2010: 91). Itkosen ja Pajusen (mts. 93) mielestä on harhaanjohtavaa sanoa, että kyselytutkimuksessa tutkitaan koehenkilöiden intuitioita. Pikemminkin kyseessä ovat koehenkilöiden reaktiot – vaikka niiden syntymiseen vaikuttavat toki heidän intuiutionsakin.

Kaunokirjallisuus

Täydentävän osan aineistossani muodostavat myös kaunokirjallisuusesimerkit, eli suomalaiset ja virolaiset romaanit ja niiden käännökset. Kaunokirjallisista teksteistä löydettyjä nollapersoonalauseita ja niiden käännösvastineita voi pitää yksittäisinä esimerkkeinä, mutta ne kuitenkin on poimittu siten, että koko romaani tai sen osa on käyty läpi järjestelmällisesti. Esimerkkejä on poimittu kahdesta romaanista ja niiden käännöksistä 270 kappaletta. Käyttämieni käännösromaanien tiedot ovat aineslähteiden luettelossa. Kaunokirjallisuus tuo nollapersoonan tarkasteluun joitakin lisä-
vahteita, sillä se sisältää puhutun kielen kaltaista dialogia, joka voi monipuolistaa käsitystä nollapersoonan ja sen mahdollisten vastineiden käytöstä puhujaan ja kuulijaan viittaamassa.

2. Nollapersoona suomen ja viron persoonajärjestelmässä

Tämän luvun tarkoitus on taustoittaa suomen ja viron persoonajärjestelmän eroja ja yhtäläisyyksiä, esitellä kieliopissa ja aiemmassa tutkimuksessa esitettyjä kuvauksia nollapersoonasta sekä selvittää nollapersoonan mahdollisten lähikonstruktioiden ominaisuuksia suhteessa nollapersoonaan. Luku 2.1 luo katsauksen suomen ja viron persoonan ilmaisuun ja persoonajärjestelmään yleisesti. Luvussa 2.2 tarkastellaan sitä, mitä suomalaisessa ja virolaisessa tutkimuksessa ja kieliopin kuvauksissa on esitetty nollapersoonan terminologiasta, paikasta persoonajärjestelmässä, rakenteesta ja käytöstä. Koska väitöstutkimuksessani tarkastelen nollapersoonaa nimenomaan subjektina, luku 2.3 keskittyy subjektin määrittelyyn ja rajaukseen. Luvuissa 2.4, 2.5 sekä 2.6 verrataan nollapersoonaa rakenteisiin, joita voi pitää sille läheisinä konstruktioina. Tällaisia lähikonstruktioita ovat passiivi, yksikön 2. persoona (avoimessa ja yleistävässä käytössä) sekä tietyt infinitiivirakenteet. Tässä luvussa esitetty kuvaus koskee ensisijaisesti nyky-yleiskieltä, mikäli toisin ei ilmoiteta.

2.1 Suomen ja viron persoonajärjestelmä rinnakkain

Persoonan käsitettä voi lähestyä monesta näkökulmasta. Kielitieteessä persoonan käsitettä on tarkasteltu kieliopillisena kategoriana. Perinteisesti puhujaa on pidetty ensimmäisenä persoonana, kuulijaa toisena persoonana ja osapuolta, josta puhutaan, kolmantena persoonana. Tätä käsitystä Siewierska (2004: 1) pitää kuitenkin hieman epätarkkana. Persoonan kieliopillinen kategoria ei ilmaise vain puhujaa ja kuulijaa, vaan pikemminkin puhujan ja kuulijan osallistuja- tai diskurssirooleja. Edes persoonapronomin³ eivät viittaa ehdottomasti vain tiettyihin osallistujiin. Vaikkapa englannin kielen *you*-pronominilla, kuten monien muiden kielten 2. persoonan pronomineilla, on impersonaalista tai geneeristä käyttöä (Siewierska 2004: 1–2.)

3 Koska Siewierska (2004) suhtautuu agnostisesti persoonapronominien morfologisiin, syntaktisiin ja referentiaalsiin ominaisuuksiin, hän sekaannuksen välttämiseksi käyttää termejä *person form* tai *person marker*.

Persoonanilmaisun kieliopilliset keinot vaihtelevat jonkin verran maailman kielissä. Esimerkiksi Siewierska (2004) jakaa persoonamerkitsimet kahteen suureen ryhmään niiden morfologisten ominaisuuksien perusteella: itsenäisiin ja epäitsenäisiin persoonamerkitsimiin. Itsenäisiä merkitsimiä ovat morfologisen ja prosodisen kokonaisuuden muodostavat yksiköt. (Mts. 16.) Epäitsenäisiä persoonamerkitsimiä ovat erilaiset affixit, liitteet ja nollamuodot (mts. 22). Sekä suomessa että virossa itsenäisiä persoonamerkitsimiä ovat persoonapronominit. Molemmissa kielissä epäitsenäisiä merkitsimiä ovat persoonapäätteet ja suomessa lisäksi possessiivisuffixit. Virossa possessiivisuffikseja ei ole. Suomen ja viron persoonapäätteet sekä persoonapronominit käyvät ilmi taulukosta 3.

Pääpiirteissään suomen ja viron persoonajärjestelmät ja keinot persoonan ilmaisemiseen ovat samankaltaisia. Eroja voi kuitenkin olla persoonamuotojen käyttötavoissa ja passiivin ja nollapersoonan käytössä. ISK määrittelee persoonan käsitteen ja ottaa samalla kantaa myös nollapersoonaan seuraavasti:

Persoonan käsite pohjaa vuorovaikutustilanteen osallistujarooleihin, eroon puhujan (1. persoona), puhuteltavan (2. persoona) ja muun (3. persoona) välillä. Monikossa 1. ja 2. persoona tarkoittavat joukkoa, johon puhuja tai puhuteltava kuuluu. Kieliopillisena kategoriana persoona edustuu persoonapronomineissa, finiittisten verbien persoonapäätteinä, esim. *menen*, *tulemme*, sekä nomineissa ja verbien infiniittimuodoissa possessiivisuffikseina, esim. *taloni*, *automme*, *tehtyään*, *lähtevänsä*. Lisäksi on kaksi ilmaustyyppiä, joiden ilmipanematon jäsen ymmärretään 1. ja 2. persoonan tapaan ihmisviitteiseksi ja jotka tilanteittain voidaan hahmottaa vuorovaikutuksen osapuoliin viittaaviksi: nollapersoona ja yksipersoonainen passiivi. (VISK, määritelmät.)

Taulukko 3. Suomen ja viron persoonajärjestelmä

Suomi	yksikkö	monikko
	1. (minä) luen	1. (me) lue mm e
	2. (sinä) luet	2. (te) lue tte
	3. hän lukee	3. he luke vat
	passiivi: lue(ta) an	

Viro	yksikkö	monikko
	1. (mina/ma) loen	1. (meie/me) loeme
	2. (sina/sa) loed	2. (teie/te) loete
	3. tema/ta ⁴ loeb	3. nemad/nad loevad
	passiivi (impersonaali): loetakse	

Etenkin yksikön ja monikon 1. sekä 2. persoonan persoonapäätteet ovat muodoltaan hyvin samankaltaisia suomessa ja virossa. Suomessa indikatiivin presensissä yksikön 3. persoona on päätteeton tai yksikön 3. persoonan päätte on vokaalin pidentymä. Virossa indikatiivin presensissä on yksikön 3. persoonan persoonapäätte *-b*. Viitso (2003: 217–218) esittää, että 1. ja 2. persoonan persoonapäätteet ovat peräisin persoonapronomineista, kun taas 3. persoonan persoonapäätteiden alkuperä on toinen ja syntyhistoria myöhäisempi.

Puhutussa kielessä ja murteissa suomen persoonapäätteissä on joitakin piirteitä, joiden suhteen suomen ja viron muodot ovat vielä lähempänä toisiaan. Vaikka nyky-suomessa yleisesti ei ole yksikön 3. persoonassa viron *-b*-päätteen kaltaista päätettä, voi yksikön 3. persoonaan liittyä päätte *-pi*, joka on joissain itämurteissa loppuheittoinen (Mielikäinen 1981: 82–89). Suomessa monikon 3. persoonassa on kaikissa aikamuodoissa persoonapäätte *-vat*, virossa se on imperfektissä ja konditionaalissa pelkkä *-t*. Peräpohjalaismurteissa esiintyy kuitenkin monikon 3. persoonassa imperfektin ja konditionaalin persoonapäätteessä pelkkä *-t*. (Mp.)

Kaikille suomalais-ugrilaisille kielille on ominaista 1. ja 2. persoonan pronominisubjektin poisjätto finiittimuotoisen verbin yhteydessä (Pool 1999b: 15). Sekä suomalaisissa (ISK: 134) että virolaisissa (EKG I: 69) kieliopissa todetaan, että koska finiittiverbin persoonapäätte kertoo subjektin kieliopillisen persoonan, etenkin 1. ja 2. persoonassa subjekti voi jäädä pois. Kolmannen persoonan pronominiin poisjätto on sen sijaan harvinaisempaa sekä suomessa että virossa, ja se riippuu kontekstista (ks. EKG I: 69; Helasvuo ja Laitinen 2006: 179–180). Duvallon ja Chalvin (2004) tarkastelevat yksikön 1. ja 2. persoonan pronominisubjektin poisjättoa suullisessa suomessa ja virossa. He analysoivat tyypillisiä tapauksia, joissa pronomini jää pois ilmauksesta. Tällaisia ovat esimerkiksi vastaukset kysymyksiin, erilaiset rinnastukset, joissa pronomineja ei toisteta, sekä sanajärjestyksestä riippuvat pronominiin poisjätöt.

4 Viron persoonapronomineilla on sekä lyhyitä että pitkiä muotoja, joiden käyttöön ja valintaan on erilaisia perusteita. Pool (1999b) toteaa, että pitkää muotoa käytetään silloin, kun persoona korostetaan. Pajusalu (2005) esittää, että kolmannen persoonan pitkä muoto *tema* sisältää enemmän elollisuuspiirteitä kuin lyhyt muoto *ta*; lisäksi niiden käyttöön liittyy joitakin morfologisia rajoituksia.

Helasvuo ja Laitinen (2006) tarkastelevat nominaalisen ja verbaalisen persoonanmerkinnän yhteispelejä etenkin puhutussa kielessä ja päätyvät esittämään nominaalisen ja verbaalisen persoonanmerkinnän erillisinä systeemeinä. He osoittavat, että tietyt rakenteet edellyttävät sekä pronominia että verbin persoonapäätettä, mutta kaikissa rakenteissa persoonapronomini ei ole mahdollinen. Helasvuo ja Laitinen (2006: 176) huomauttavat, että mikäli nominaalinen ja verbaalinen persoonan ilmaisu ovat ristiriidassa, persoonareferenssin tulkinta perustuu nominaalisen merkinnän ilmaisemaan persoonan, ei verbin persoonapäätteeseen.

Pääsääntöisesti predikaattiverbi kongruoi subjektin kanssa persoonan ja luvun mukaan sekä suomessa että virossa. Suomessa on kuitenkin jonkin verran enemmän kongruenssia kuin virossa (ks. Metslang 1994: 216). On lisäksi esitetty huomioita, että persoonakongruenssi on vähemmän virossa (Erelt 2000: 185). Kongruenssin määrässä on tosin suomessakin yleiskielen ja puhutun kielen välillä ero. Puhutussa kielessä yksikön ja monikon muodoilla ei useinkaan ole eroa kolmannessa persoonassa. Kolmas persoona esiintyy yksiköllisenä sekä yksikkö- että monikkomuotoisten subjektien yhteydessä. (Helasvuo ja Laitinen 2006: 175.) Sekä suomessa että virossa esiintyy impersonaalisia rakenteita, joiden verbi on yksikön 3. persoonan muodossa. Tällaisia ovat esimerkiksi säätilaa ilmaisevat verbit: *Sataa. Sajab.*

Persoona käy persoonapronominien ja verbien persoonapäätteiden lisäksi ilmi possessiivisuffikseista: suomessa, toisin kuin (nyky)virossa, persoona voidaan ilmaista persoonapäätteiden ja persoonapronominien lisäksi possessiivisuffikkeilla⁵. Puhutussa kielessä possessiivisuffikseja tosin jätetään suomessakin pois, ja siinä puhuttu suomi muistuttaa eteläisiä sukukieliään (Grünthal 2000: 41).

Persoonasysteemin ja nollapersoonan kannalta kiinnostavaa on se, että virossa verbin persoonamuotojen voi sanoa erottuvan toisistaan heikommin kuin suomessa. Viron verbinmuodoista on persoonien merkitseminen ja erottaminen systemaattisesti vähentynyt. Kokonaan puuttuu infiniittimuoto, jonka yhteydessä possessiivisuffiksit olisivat mahdollisia, ja toisaalta possessiivisuffiksia ei ole. Viron finiittimuodoissakaan persoona ei käy ilmi yhtä järjestelmällisesti kuin vastaavissa suomen muodoissa. Puhekielessä konditionaalinen persoonapäätteen jätetään usein pois (*ma tuleks pro ma tuleksin*), imperatiivista on kehittynyt persoonapäätteen, epäsuoraa käskyä ja velvollisuutta ilmaiseva jussiivi (*ma tulgu, sa tulgu* jne.). Moduksista kvotatiivi on alun alkaenkin persoonapäätteen. (Metslang 1994b: 17.)

Persoonan merkitsemisen kannalta selkeä suomen ja viron välinen ero on suomen kieltoverbin taipuminen luvun ja persoonan mukaan (Metslang 1994a: 216, 1994b: 20). Suomessa kieltoverbi *ei* taipuu persoonien mukaan, kun taas virossa kielto sana *ei* on taipumaton, joten kaikki kielto muotoiset predikaatit ovat persoonapäätteettömiä

5 Possessiivisuffikseista itämerensuomalaisissa kielissä ks. Laanest (1975: 116–117).

(*ma ei ole, sa ei ole, ta ei ole* jne.). Monissa kielitapauksissa persoonaa ei ole lauseessa eksplisiittisesti ilmi pantuna, ja sen voi päätellä vain kontekstin avulla. (Pajusalu ja Pajusalu 2005: 68.)

Persoonan merkintä ja modukset

Persoonapäätteillä ja niiden käytöllä on modusten mukaista vaihtelua sekä suomessa että virossa. Sekä suomen että viron modusjärjestelmään kuuluvat indikatiivi, imperatiivi ja konditionaali. Suomessa ja joissakin suomensukuisissa kielissä, ei kuitenkaan virossa, modusjärjestelmään kuuluu myös potentiaali⁶. Suomesta poikkeavasti puolestaan virossa modusjärjestelmään kuuluu kvotatiivi, joka on yhteinen piirre Baltian alueen kielissä (Klaas 1997).

Imperatiivin persoonapäätteet ovat erilaisia kuin persoonapäätteet muiden modusten yhteydessä. Suomessa yksikön 1. persoonalla ei ole imperatiivimuotoa. 2. persoonassa ei ole persoonapäätettä, mutta yksikkömuoto aiheuttaa rajageminaation. 3. persoonassa eli jussivissa persoonapäätteet ovat *-On*, *-Ot*, passiivissa *-On*. Monikon 1. persoonan päätteen *-mme* sisältävät imperatiivimuodot ISK toteaa vanhahaviksi, samoin monikon 2. persoonan *tte(n)*-loppuiset muodot kuten *tulkaatte(n)*, *ottakaatte(n)*. (ISK: 134.) Virossa esiintyy imperatiivista yksikön 2. persoonan (*tule*) sekä monikon 2. persoonan (*tulge* 'tulkaa') muoto. Myös monikon 1. persoonan muoto on muodostettavissa, mutta siltä on kadonnut käskyn merkitys. Monikon imperatiivin merkitys on lähinnä kehoitus tai vetoisuus, eikä muotoa juurikaan tapaa jokapäiväisessä kielenkäytössä (*Mingem üles mägedele!* 'Menkäämme vuorille'). (EKG I: 82.) Jussiivi ilmaisee epäsuoraa käskyä, joka voidaan kohdistaa myös indefiniittiseksi jäävälle persoonalle. Muodoltaan jussiivi on samanlainen kaikissa tapauksissa (*tehku* 'tehköön', *tulgu* 'tulkoon') riippumatta siitä, keneen se on suunnattu. (Mts. 83.)

Grünthal (2000: 40) huomauttaa, että persoonan merkintä vaihtelee suomensukuisissa kielissä silloin, kun verbinmuotoon liittyy modaalinen elementti. Tyypillisessä tapauksessa verbin kantaan liittyy modaalinen tunnus ja tähän persoonapäätte, mutta tästä on poikkeuksia, esimerkiksi virossa. Virossa näyttää nimittäin olevan tendenssi jättää persoonaa merkitsemättä, mikäli verbiin liittyy modaalinen tunnus. Tästä ovat esimerkkeinä kvotatiivi ja konditionaali. Kvotatiivi⁷ ilmaisee sitä, että puhuja välittää joltakulta toiselta kuulemaansa tietoa (EKG I: 82). Kvotatiivin merkitys voidaan kääntää suomeen käytännössä vain leksikaalisin keinoin, kuten sanalla *kuulemma*. Kvotatiivissa ei ole ollenkaan morfologista persoonan merkintää (persoonapäätettä), vaan

6 Potentiaalista suomessa ja sen sukukielissä ks. tarkemmin Forsberg (2000).

7 Kvotatiivia voidaan pitää yhtenä evidentialisuuden ilmaissuorkeinona. Kvotatiivi puuttuu suomesta, mutta sen sijaan virossa se on, kuten myös Baltian alueella puhuttavissa kielissä (latvia, liettua, liivi) yleensä. Evidentialisuutta Baltian ja Balkanin alueilla puhuttavissa kielissä käsittelee Kehayov (2008).

ainoastaan kvotatiivin tunnus *vat*, joka on sama kaikissa persoonissa sama, esimerkiksi *meie ole-vat* 'me kuulemma olemme'. Virossakin kvotatiivin merkitys voidaan välittää myös leksikaalisin keinoin, esimerkiksi sanoin *vist, ilmselt ja arvatavasti* (Klaas 1997: 75). Persoonaa voidaan jättää pois konditionaalimuodoissa, joskaan – toisin kuin kvotatiivissa – poisjätö ei ole pakollista.

Suomen kielen konditionaalin *isi*-tunnuksen jälkeen liitetään persoonapäätte. Sen sijaan viron konditionaalin *ks*-tunnuksen jälkeen persoonapäätettä ei välttämättä käytetä. Viron kielen konditionaalimuodoista etenkin puhutussa mutta myös kirjoitetussa kielessä persoonapäätte voi jäädä kokonaan pois (*võiksin - võiks* 'voisin'). Lyhyt muoto on samanlainen kaikissa persoonissa. Mikäli lauseessa ei ole esimerkiksi pronominisubjektia, ei aina ole mahdollista päätellä, onko kyseessä kolmannen persoonan muoto vai esimerkiksi lyhyt yksikön ensimmäisen persoonan muoto. Lyhyet konditionaalimuodot hyväksytään nykyään myös kirjoitetussa yleiskielessä (EKK: 217).

Mikäli viron verbiin liittyy modaalinen affiksi, on suffiksaalisella persoonalla suuri todennäköisyys jäädä toteutumatta. Toisaalta pronominaalinen persoonan merkintä on virossa välttämätöntä monissa modaalisisissa rakenteissa, mikäli persoona halutaan tuoda esiin. Näin on esimerkiksi kvotatiivin tapauksessa: *meie/nad ole-vat* 'me/he kuulemma ovat'. Pronomini kuuluu myös impersonaaleihin modaalirakenteisiin, kuten *mu-ll/su-l tuleb minna* 'minun/sinun täytyy mennä'. (Grünthal 2000: 42.) Kiinnostavaa ja merkittävää on se, että juuri modaaliverbit ovat tyypillisiä predikaatteja nollapersoonalauseessa (ks. 2.2. sekä 4). Toisin sanoen modaalirakenteissa subjektipersoonaa voidaan jättää tarkoituksellisesti ilmipanematta.

EKG (I: 73) tiivistää, että koska virossa persoona ei ilmene (imperatiivia lukuun ottamatta) kieltomuodoista (*Me ei tahtnud oodata* 'Me emme halunneet odottaa'), kvotatiivista (*Sa olevat siin varemgi käinud* 'Sinä olet kuulemma käynyt täällä aiemminkin') eikä aina myöskään konditionaalimuodoista (*Ma tahaks seda teada* 'Minä haluaisin tietää sen'), käy subjektin persoona ja luku ilmi eksplisiittisesti ainoastaan subjektina olevasta pronominista tai nominista. Lindström (2010: 95) toteaa, että mikäli muodosta puuttuu persoonapäätte – kuten esimerkiksi viron kiello- ja lyhyissä konditionaalimuodoissa – on pronominin käyttö paljon keskeisempää kuin tapauksissa, joissa persoonapäätte on säilynyt. Pronominin käyttöön on selvä motiivi, koska se on lauseen ainoa elementti, joka osoittaa, mistä persoonasta on kyse.

Voi pitää selvänä, että virossa persoonamuodot eivät joissakin tapauksissa erotu toisistaan yhtä selvästi kuin suomessa (ks. myös Metslang 1994b: 17), mikäli lause on ilmisubjektiton. Tämä seikka saattaa osoittautua merkittäväksi ja kiinnostavaksi nollapersoonan tarkastelussa. Viron persoonapäätteettömiä muotoja tarkastellaan nollapersoonan kannalta tämän tutkimuksen luvussa 6.

2.2 Nollapersoonan paikka suomen ja viron kuvauksissa

2.2.1 Suomi

Paikka persoonajärjestelmässä

Nollapersoonakuvauksissa on suhtauduttu varsin monin eri tavoin siihen, mistä ilmi-subjektin puuttuminen kertoo. Pragmatiikan suuntauksilla on ollut aiemmin suuri merkitys nollapersoonan tulkintaa ja käyttöä pohdittaessa. Aiemmassa kirjallisuudessa nollapersoonaa on nähty ennen kaikkea persoonailmausten välttämiskeinona ja kohteliaisuusstrategiana (Yli-Vakkuri 1986; Hakulinen 1987; Luukka 1994). Sitten useissa tutkimuksissa on päädytty pitämään nollapersoonaa passiivin tavoin suomen kielen persoonajärjestelmän jäsenenä (Hakulinen 1987; Laitinen 1995; Helasvuo ja Laitinen 2006). ISK toteaa persoonamuodoilla olevan erikoistapauksia, jolloin niitä käytetään viittaamassa muuten kuin puheaktipersooniin. Nollapersoonaa nimetään yksikön 3. persoonan erikoistapaukseksi, joka viittaa usein paitsi yleistävästi myös 1. persoonaan eli puhujaan itseensä. (ISK: 133.)

Varhaisemmissa tutkimuksissa nollapersoonaa ei ole tarkasteltu täysvaltaisena persoonamuotona, vaan keinona käyttää yksikön 3. persoonan muotoa tietyissä erityistehtävissä. Yli-Vakkuri (1986) tarkastelee nollapersoonia nimenomaan keinoina, joiden avulla vältetään viittaamasta suoraan puhujaan, puhuteltavaan ja puheenolaiseen. Yli-Vakkuri esittelee suomen kielen passiivimuotojen ja aktiivisten persoonamuotojen esiintymistä ja käyttöä muiden persoonamuotojen sijasta. Passiivien muotojen esiintymistä aktiivien persoonien paikalla hän nimittää *pääluokkaoppositioksi*, ja aktiivien persoonien korvautumista toisilla *persoonaooppositioksi*. Tätä ilmiötä hän nimittää persoonamuotojen *toissijaiseksi käytöksi*. (Mts. 80–125.)

Yli-Vakkuri (1986: 80–125) tarkastelee niitä strategioita ja keinoja, joiden avulla suomen kielessä vältetään viittaamasta suoraan puhujaan, puhuteltavaan ja puheenolaiseen. Näihin kuuluvat esimerkiksi yksikön 2. persoonan yleistävä ja puhujaviitteinen käyttö sekä yksikön 3. persoonan käyttö yksikön 1. ja 2. persoonan funktiossa. Passiivimuotojen ohella aktiivien yksikön 3. persoonan muotojen esiintyminen muiden persoonamuotojen sijasta on Yli-Vakkurin havaintojen mukaan kaikkein yleisintä. Yli-Vakkurin mukaan yksikön 3. persoonan käyttöön ohjaa persoonan korostamisen välttäminen tai etäännyttäminen: puhetilanteessa käytetään mielellään muotoja, joissa persoonaa on epämääräinen ja tehtäviltään mahdollisimman laaja-alainen. Yli-Vakkuri esittää, että yksikön 3. persoonaa on ominaisuuksiltaan sopivin persoonan etäännyttämiseen ja toissijaiseen käyttöön: suomen kaltaisessa persoonajärjestelmässä yksikön 3. persoonaa on tunnusmerkitön, systeemin peruspilari, eräänlainen peruspersoonaa. Ensimmäisen ja toisen persoonan referenssi on puolestaan aina sidoksissa kulloiseenkin puheaktiin ja sen osanottajiin. (Yli-Vakkuri 1986: 91–92.)

Hakulinen (1987) tarkastelee epäspesifisten ilmausten käyttöä suorien persoonailmausten välttämisen ja kohteliaisuuden kannalta. Nollapersoonailmausten käyttäminen nähdään suorien persoonailmausten välttämisenä ja epäspesifisten ilmausten suosimisena. Hakulinen (mts. 149) huomauttaa, että nollapersoonaiset modaali- ja konditionaalitapaukset ovat usein puhujaan itseensä, joskus myös puhuteltavaan, viittaavia. Hakulinen (mts. 151) korostaa kuitenkin tilanteen merkitystä referenssin tulkinnassa – konteksti ratkaisee tulkinnan. Hakulisen (mts. 141–142) mukaan persoonaan viittaamattomuus ja epäspesifistä referenssiä ilmaisevien muotojen käyttö spesifisten sijaan on syvästi juurtunut suomen kielen rakenteeseen ja konventionaalistunut kielioppiin eri tavoin. Ekspliisiittisten persoonaviittausten välttäminen on yhteydessä suomen kielen muihinkin rakennepiirteisiin.

Laitinen (1995) ei esittele nollaa häivyttämisen- ja välttämiskeinona vaan osoittaa, että suomessa nollapersoonaa käytetään usein konteksteissa, joissa viitataan nimen omaan puheaktipersooniin. Laitinen toteaa nollan kuuluvan suomen kielen kielioppiin, jolle toisaalta subjektittomuus, toisaalta ekspliisiittisten henkilöviittausten puuttuminen on typologisesti ominaista. Laitinen analysoi nollan asemaa persoonan paradigman jäsenenä. Nolla, kuten passiivikin, muistuttaa 1. ja 2. persoonaa enemmän kuin kolmatta siinä, että se on aina henkilöviitteinen. (Mts. 338–339.)

Nollapersoonaa ei nykykäsityksen mukaan juurikaan tarkastella rakenteena, josta subjektielementti on kateissa tai puuttuu. Laitinen (2006) tarkastelee nollapersoonaa konstruktiona, johon ilmisubjekti ei kuulu ja jonka tulkinta on avoin. Ainakin puhekielessä nollapersoonalla ja puheaktipronomineilla on hänen mukaansa samanlaisia käyttötapoja, ja molemmat voivat olla luomassa epäspesifisiä viittauksia (Laitinen 2006).

Terminologia

Suomen kielen nollapersoonatutkimuksen avauspuheenvuorona voi pitää Auli Hakulisen ja Lauri Karttusen (1973) artikkelia *Missing persons: on generic sentences in Finnish*. Hakulinen ja Karttunen (1973: 157) tarkastelevat artikkelissaan lauseita, joiden pintarakenteesta näyttää puuttuvan keskeinen elementti. Hakulinen ja Karttunen kutsuvat lauseita *geneerisiksi lauseiksi*, joista henkilö puuttuu (*generic sentences with missing persons*). Heidän mielestään merkitykseltään hyvin lähellä missing person -elementtiä on ekspliisiittinen geneerinen pronomini *kuka tahansa*, mutta rajoituksettomasti ne eivät Hakulisen ja Karttusen mielestä toisiaan vastaa. (Mts. 158.)

Hakulinen (1987) puhuu artikkelissaan *geneerisistä ilmauksista* (*generic expressions*) ja *geneerisistä muodoista* (*generic forms*), jotka muodostetaan nollasubjektista ja yksikön kolmannen persoonan verbinmuodosta. Nollapersoonan yhteydessä onkin usein puhuttu geneerisyydestä, yleispätevyydestä tai epäspesifisyydestä. Järventausta

(1991: 179) käyttää nollapersoonarakenteista (saksankielisessä väitöskirjassaan) nimitystä ”das singularische Indefinitum”. Ulkomaalaisille tarkoitettussa kieliopissaan White (2008: 266–284) käsittelee seitsemää erilaista suomen kielen lausetyyppejä, joista yksi on *geneerinen lause* (*Täällä voi opiskella suomea*), joskaan yleisesti Whiten jaottelu ei S2-oppikirjoista löydy (ks. lausetyypeistä S2-opetuksessa Salmi 2010: 29).

Vilkuna (1992: 166) on käsitellyt ja arvioinut nollapersoonaan liitettyjä termejä ja päätenyt kutsumaan Hakulisen ja Karttusen (1973) esityksen mukaan näitä lauseita *kadonneen henkilön lauseiksi* tai lyhyden vuoksi *MP-lauseiksi* ja itse ”kadonnutta” jäsentä *nollaksi*. Laitinen (1995: 339) huomauttaa, että *missing person* -termin suomentaminen kadonneeksi henkilöksi saattaa helposti antaa vaikutelman, että näissä rakenteissa olisi ollut ensin elementti, joka olisi sitten kadonnut – tästä nollapersoonarakenteissa ei ole kysymys. Laitisen mukaan (mp.) nollan kuvaaminen persoonajärjestelmän osana ja sen kutsuminen nollapersoonaksi auttaa myös pääsemään eroon nollan monenkirjavasta nimitysvalikoimasta. Vilkuna (2000) puhuu lauseopissaan nollapersoonasta.

Nollapersoonaa-termiä, jonka otti käyttöön Laitinen (1995), käyttää myös ISK. ISK myötäilee tässä siis Laitisen linjausta: nollapersoonaa voi esiintyä erilaisissa lauseasemissa, ja sen esiintyessä subjektin paikalla ISK nimittää sitä nollasubjektiksi. Tällöin *nollapersoonan* voi ajatella kattotermiksi, jonka alle kuuluvat nollasubjekti sekä toisaalta muissa lauseasemissa olevat nollat. ISK perustaa nollapersoonan nimityksen siihen, että nolla on verrattavissa persoonapronomineihin (ISK: 1284). Nykyisessä suuntauksessa *nollasubjekti*-termiä on pyritty käyttämään tapauksissa, joissa nollaa tarkastellaan subjektin asemassa. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan nollapersoonaa nimenomaan subjektin asemassa ja puhutaan vakiintuneesti nollapersoonasta. Mikäli tarkastelun kohteena on jossakin kohdin yksittäinen muu nollaelementti kuin nollapersoonamuotoinen subjekti, tämä tuodaan ilmi asiayhteydessä.

Rakenne ja käyttöehdot

Nollapersoonalauseessa subjektin paikalla on nolla, mutta yksikön 3. persoonan elementin voi silti nähdä vaikuttavan lauseessa implisiittisesti. Laitinen (1995: 339) huomauttaa, että nollapersoonan vaikutus näkyy lauseen morfosyntaksissa aivan kuten ilmisubjektinkin, vaikka sillä ei olekaan lauseessa NP-muotoista edustajaa. Nollapersoonan yhteydessä possessiivisuffiksi on kolmaspersoonainen kuten minkä tahansa yksikön 3. persoonan ilmisubjektin yhteydessä (Vilkuna 2000: 141). Toinen muotokriteeri on objektin muoto, joka on vastaava kuin ilmisubjektilauseessa (Hakanen 1972: 39–40). Lisäksi nollapersoonarakenteen totaaliobjekti on genetiivissä, kun taas passiivin puolestaan ei (Vilkuna 2000: 142).

Koska nollapersoonalauseessa ei ole ilmisubjektia, on nollapersoonalauseessa verbin edellä jokin muu elementti kuin subjekti: tavallisesti ajan-, paikan-, välineen-

tai tavanilmaus, jonka ominaisuudet ovat asiain tilan toteutumisen välttämätön tai riittävä ehto. Esimerkiksi lause *Helsinkiin pääsee junalla* tarkoittaa Laitisen mukaan, että ‘Helsinki on sellainen paikka että (jos sinne pyrkii, niin) sinne on mahdollista mennä junalla’. (Laitinen 1995: 339). Vilkuna (1992: 172) huomauttaa, että nollasubjekttilauseet ilmaisevat ennen kaikkea lauseen teeman, ei niinkään subjektin, karakteristista tilaa – geneerinen yleistys liittyy siis juuri tuohon verbin edellä olevaan konstituenttiin. Soro (2007) tarkastelee verbinetisiä paikkoja suomalaisissa nollapersoonalauseissa ja niiden saksalaisissa käännösvastineissa, joissa tavallisesti on subjektina geneerinen *man*. Soro toteaa, että nollapersoonalauseen verbinetinen paikka käytännössä on harvoin tyhjä. (Mts. 265.)

Nollapersoonalauseessa verbin etisen tyhjän teemapaikan voi täyttää myös *sitä*-partikkeli. *Sitä*-partikkeli poistaa kaikki nollan kieliopilliset ja semanttiset rajoitukset ja mahdollistaa myös agentiivisen predikaattiverbin nollapersoonalauseessa. *Sitä*-partikkelilla on paitsi passiivilauseessa (*Sitä eletään toki vähemmälläkin*) myös nollapersoonalauseessa kieliopillisena funktiona täyttää muuten tyhjäksi jäävä teemapaiikka (*Sitä ei saisi puuttua kenenkään yksityisasiihin*). (Hakulinen 1975: 29, 32–33; Laitinen 1995: 339.) *Sitä*-partikkeli on enemmän puhekieleen kuin kirjoitettuun kieleen kuuluva elementti, joten tutkimusaineistossanikin sitä esiintyy vain yksittäisten tapausten verran. On kuitenkin mielekästä pohtia, mitä vastaavia teemapaikan täyttäviä elementtejä suomesta voi löytää ja millaisia elementtejä virossa mahdollisesti on.

Varhaisimmistakin tutkimuksista voi esimerkkien perusteella löytää nollapersoonan tyyppillisiä käyttöehtoja ja -yhteyksiä, vaikkei niitä olisi eksplisiittisesti kuvattuakaan. Penttilän (1963) kieliopin esimerkeissä esiintyy modaaliverbejä (*saada, voida*) ja toisaalta myös aistihavaintoa ja kognitiota kuvaavia verbejä (*kuulla, tietää*). Sittenmin suomen nollapersoonalauseen keskeisinä ominaisuuksina on pidetty *vaikutuksenalaisuutta* ja *modaalisuutta*. Useat tutkijat ovat todenneet, että nollapersoonalauseeseen sopivat etenkin tilaverbit (*viihtyä*) ja tilanmuutosverbit (*nukahtaa, punastua*) (Hakulinen ja Karttunen 1973: 174; Vilkuna 1992: 174). Laitinen (1995) esittää, että modaaliverbit ovat kaikkein sopivimpia nollapersoonan predikaattiverbejä. Tätä tukevat useat (korpuspohjaiset) tutkimukset (Jokela 2004; Löflund 1998; Pere 2000), jotka viittaavat siihen, että modaaliverbit ovat kaikkein tavallisimpia nollapersoonalauseen predikaattiverbejä.

Nollapersoonaa viihtyy hyvin *intensionaalissa* kontekstissa, jonka modaaliverbi helposti synnyttää. Koska nolla on semanttiselta rooliltaan pikemminkin vaikutuksenalainen kokija kuin agentiivinen tekijä, sen predikaateiksi sopivat verbit, joiden ilmaisema tapahtuma ei koskaan ole täysin subjektin tarkoitteen itsensä kontrolloitavissa. Näihin verbeihin sisältyy joko mahdollisuuden tai välttämättömyyden implikaatio. Predikaatti ilmaisee esim. dynaamista mahdollisuutta (*päästä*) tai fyysisistä välttämättömyyttä tai olosuhteiden pakkoa (*ikävästyä, nukahtaa, joutua*). Tällaisia ovat

etenkin välttämättömyyttä ja mahdollisuutta eksplisiittisesti ilmaisevat modaaliverbit, jotka jo sinänsä synnyttävät intensionaalisen kontekstin ja joita voi pitää itseoikeutettuina nollarakenteiden muodostajina. (Laitinen 1995: 340.) Modaalisuutta ja modaalisia merkityksiä tarkastellaan lisää luvussa 3.3. Nollapersoonalauseiden modaaliverbejä tutkimusaineistossa analysoidaan luvussa 4.

Laitisen (2006) mukaan nollapersoonarakenteessa implikoitu persoona on rooliltaan hyötyjä, kokija tai patientti. Nollapersoonalla on vaikutuksenalaisuuden protopatienttinen rooli-implikaatio (the proto-patient role implication of affectedness). (Mts. 213.) Nollapersoonarakenne ja passiivi eroavat toisistaan esimerkiksi siinä, miten niissä implikoitujen osallistujien semanttinen rooli voidaan tulkita. Passiivilauseen implisiittinen osallistuja tulkitaan todennäköisesti agentiksi, kun taas nollapersoonarakenteen osallistuja on lähinnä kokija. (Helasvuo ja Vilkuna 2008: 230.)

Nollapersoonaan ei liitetä agenttiivisen tekijän ominaisuuksia. Prototyyppisen agentin piirteiksi Dowty (1991: 572) ehdottaa tahdonalaisuutta (volitionaalisuus), kykyä aiheuttaa tapahtuma tai tilanmuutos, liikettä suhteessa toiseen osallistujaan sekä verbistä riippumatonta olemassaoloa. Laitinen (1992: 69–106) havainnoi toiminnallisuuden, aloitteellisuuden, kontrollin, volitionaalisuuden ja intentionaalisuuden agenttiivisuuspiirteitä tarkastellessaan nesessiivirakenteiden roolisemantiikkaa siltä kannalta, onko nesessiivirakenteen infinitiivin agenttiivisuudella tai epäagenttiivisuudella merkitystä genetiivin tai nominatiivin valintaan rakenteessa. Samat piirteet vaikuttavat olevan merkityksellisiä myös silloin, kun selvitetään nollapersoonan predikaatiksi sopivien verbien ominaisuuksia. Nollapersoonan käyttöön ja tulkintaan vaikuttaa silti aina sen käyttökonteksti.

Automaattiset reaktiot ovat helpoimpia kuvitella ei-agenttiivisistä verbeistä. Niinpä on luontevaa sanoa *Tähän aikaan yöstä nukutaan* (habituuaali tai normi) mutta toisaalta *Tähän aikaan yöstä nukahtaa* ‘tämä aika yöstä on sellainen, että ihminen tahtomattaankin nukahtaa’. (Vilkuna 1992: 174.) Vilkinson (mp.) toteaa tiivistävästi, että agenttiiviset verbit hylkivät nollaa, kuten toisaalta myös karakteristisen tilan verbit, joihin ei sovi automaattisen tapahtuman merkitys.

Modaaliverbit näyttävät siis hallitsevan nollapersoonalauseissa ja agenttiivisten verbien käyttö nollapersoonalauseen predikaattina on rajallista (Laitinen 1995: 339–340), mutta agenttiivisetkin verbit ovat nollapersoonan yhteydessä mahdollisia tietyin ehdoin. Laitinen (2006: 212) kokoaa kolme kieliopillista kontekstia, joissa suomen kielen nollapersoona voi esiintyä joko toiminnallisten tai staattisten verbien kanssa: *jos–niin*-kehys, välttämättömyyden tai mahdollisuuden modaaliverbit ja generiset yhdyslauseet (*Joskus on eduksi, että on pitkä*). Ehtoa ilmaiseva yhdyslause on nollapersoonan käyttökonteksti, jossa predikaateiksi sopivat rajoituksetta kaikki verbit (Laitinen 1995: 339–340; Vilkinson 2000: 142). Luku 5.6 keskittyy nollapersoonarakenteeseen (ehtoa ilmaisevassa) yhdyslauseessa.

Nollapersoonalla on nähty sekä geneerisiä (ks. myös luku 3.2) että spesifejä tulkintoja. Vilkuna (1992) pitää nollapersoonalauseetta suomen kielen ilmeisimpänä muotoperustein erotettavana geneerisyyden ilmaisukeinona. Nollapersoonalauseen yhdeksi funktioksi voidaan ajatella subjektista eroon pääseminen, jotta muu konstituenti lauseen teemapaikalla voitaisiin tulkita yleistyksen pohjaksi. (Vilkuna 1992: 172.) Vilkuna (mts. 170) toteaa, että usein nollalla kuitenkin viitataan erityiseen tarkoitukseen, ja usein nollalauseet vaikuttavat faktuaalis-aikasidoksisilta, ei-geneerisiltä.

Laitinen (2006: 216) muistuttaa, että nollapersoonalla voi olla sekä spesifejä että epäspesifejä tulkintoja; tulkinta riippuu käyttökontekstista. Nollapersoonaa viittaa referentteihinsä distributiivisesti, jos vain puhetilanteen osallistajat haluavat itse asettua nollapersoonan tarjoamalle paikalle (mts. 218). Aikamuodolla näyttää olevan vaikutusta nollapersoonan tulkintaan yleistäväksi tai spesifiksi. Löflundin (1998: 155) mukaan imperfektimuotoiseen nollapersoonalauseeseen sisältyy usein viitteisyys puhujaan itseensä. Nollapersoonan spesifimpi tulkinta on tavallinen etenkin menneen ajan muodoissa (*Aamulla sai kalaa*), joskin vastaava tulkinta on mahdollinen preesensistäänkin. Lauseen *Huomenna saa kahvia* nolla voi viitata yhtä lailla puhujaan ja kuulijaan; lauseen *Tuolla tavalla ei parane* vain kuulijaan. (Laitinen 2006: 212.) Vaikka nämä konstruktiot olisivat tulkittavissa referentiaalisesti spesifisiksi, ei niiden sekoittaminen anaforisiin nollasubjekteihin ole mahdollista (mts. 213).

2.2.2 Viro

Paikka persoonajärjestelmässä

Viron keskeinen kielioppi, EKG, ei puhu varsinaisesti nollapersoonalauseista vaan *geneerispersonaisista lauseista* (ks. myös 1.2). EKG:n mukaan geneerispersonaisissa lauseissa nollasubjekti ilmaisee sitä, että potentiaalisesti subjektiksi voidaan ajatella kuka tahansa ihminen. Geneerispersonaisen lauseen predikaattiverbi on tavallisesti a) aktiivin yksikön 3. persoonassa, mutta se voi olla myös b) passiivissa⁸ tai c) perifrastisessa passiivissa⁹. Esimerkit kaikista geneerispersonaisen lauseen tyypeistä ovat: a) *Nooruses omandab kõige kiiresti*. b) *Sõbrale antakse parim hinge tagant ära. Aru ei mõõdeta habeme järgi*. c) *Seda oli arvata, et ta jääb hiljaks. Saab näha, kas ta tuleb või ei*. (EKG II: 227.) Näistä nollapersoonalauseina voidaan pitää esimerkkiä a sekä esimerkin c jälkimmäisen virkkeen ensimmäistä lausetta.

8 Viron kieliopin kuvauksissa ja tutkimuskirjallisuudessa käytetään tavallisesti nimitystä *impersonaal* passiivin sijaan. Tässä tutkimuksessa käytän yhdenmukaisuuden vuoksi nimitystä *passiivi* sekä suomea että viroa kuvatessani.

9 EKG:n (II: 227) mukaan perifrastinen passiivi muodostetaan *olema-* tai *saama-*verbin yksikön 3. persoonan verbinmuodosta ja *da-*infinitiivistä.

Geneerispersoonaiden lauseiden lisäksi EKG käsittelee epämääräispersoonaisia lauseita. Epämääräispersoonaisessa lauseessa ilmaistaan tekemistä, jolla on todellinen tekijä, joka on jätetty indefiniittiseksi. Epämääräispersoonaisen lauseen predikaatti on tavallisesti a) passiivissa (*Magatakse*), mutta se voi olla myös b) monikon kolmannessa persoonassa (*Räägivad, et tänavu tuleb külm talv* 'Puhutaan, että tänä vuonna tulee kylmä talvi') tai c) perifrastisessa passiivissa (*Täna sai kõvasti tööd tehtud* 'Tänään tuli tehtyä kovasti työtä'). (EKG II: 227.)

Nollapersoonalauseet (geneerispersoonaiset lauseet) löytyvät EKG:ssa myös subjektittomia lauseita käsittelevästä kohdasta. Subjektittomat lauseet ovat joko *elliptisiä lauseita* tai *vaillinaislauseita* (*vaeglause*). Elliptisten lauseiden subjektittomuus ei johdu semanttisista tekijöistä, vaan esimerkiksi pyrkimyksestä taloudelliseen ilmaisuun. Eksplisiittisen subjektin puuttumista kompensoivat elliptisessä lauseessa 1. tai 2. persoonan päätte tai konteksti. Subjektittomiksi EKG sen sijaan katsoo ns. *vaillinaislauseet*. Subjektittomissa vaillinaislauseissa subjekti puuttuu sisällöllisin perustein, subjektipersoonan epämääräisyyden vuoksi. Näillä perustein EKG nimittää lauseita *vaillinaispersoonaisiksi*. Vaillinaispersoonaisia lauseita ovat geneerispersoonaiset (*Oma tööd peab armastama* 'Työtään pitää rakastaa'), epämääräispersoonaiset (*Talle anti aukiri* 'Hänelle annettiin kunniakirja') ja yksipersoonaiset lauseet (*Eile müristas* 'Eilen ukkosti'). Ellipsilauseissa ja geneeris- ja epämääräispersoonaisissa lauseissa on kyse potentiaalisesta predikaatiosuhteesta, sillä predikaatin muoto riippuu nollamuotoisesta subjektista. (EKG II: 40.)

Valter Tauli (1980: 23) käsittelee kieliopissaan eri persoonien ja niiden käytön välisiä eroja lyhyesti verbiin liittyvien määritteiden yhteydessä. Taulin mukaan kolmannessa persoonassa oleva verbinmuoto eroaa ensimmäisessä tai toisessa olevasta siinä, että kolmannen persoonan yhteydessä on enimmäkseen välttämätöntä käyttää tekijää ilmaisevaa määritettä, joka tavallisimmin on subjekti. Tauli mainitsee persoonamuodoilla olevan ensisijaisen tehtävänsä lisäksi myös muuta, toissijaista käyttöä. Yksikön 2. persoonaa käytetään välillä myös silloin, kun tekijänä onkin puhuja eikä kuulija. Yksikön 3. persoonan esiintymiseen ja käyttöön Tauli mainitsee useita mahdollisuuksia. Yksikön 3. persoona esiintyy paitsi silloin, kun tekijä ei ole puhuja tai kuulija myös silloin, kun tekijää ei ollenkaan ilmaista, kuten luonnonilmiöitä ilmaisevien verbien yhteydessä. (Mts. 31–32.)

Lindström (2010) tarkastelee viron 1. ja 2. persoonaan viittaamisen keinoja ja etenkin sitä, miksi ja miten puhetilanteessa vältetään suoraa viittaamista puhujaan tai kuulijaan. Tällaisiksi persoonaviittausten välttämisen keinoiksi Lindström käsittää verbinmuotojen persoonapäätteiden puuttumisen (yhdistettynä persoonapronominien puuttumiseen) sekä monenlaiset impersonaalit rakenteet, jollaiseksi hän lukee myös nollapersoonarakenteen. Lindström havainnoi ilmiötä puhutussa kielessä ja nettifoorumien keskusteluissa. Lindström (2010: 113) toteaa, että persoonapronominien

puuttumisen että impersonaalisten rakenteiden käytön taustalla voi nähdä saman motiivin: viron kielessä on julkisissa ja institutionaalisissa keskusteluissa tendenssi välttää suoraa viittaamista puhetilanteen osallistujiin.

Metslang (1994a: 221) väittää, että suomessa on enemmän ns. toissijaista, olemassa olevaan, tavanomaiseen kielioppiin perustuvaa affektiivista kielioppia. Metslang (1994a: 222) vertaa viron kieltä Yli-Vakkurin (1986) esimerkkeihin suomen kielen kieliopillisten muotojen toissijaisesta käytöstä ja toteaa, että viron kielioppi ei hyödynnä kieliopillista materiaaliaan yhtä tehokkaasti kuin suomi. Metslang (1994a: 222) arvelee, että ”kielen muotojen toissijaisten käyttötapojen laajaa levikkiä samoin kuin tuntomerkkisyyden ja tuntomerkitömyyden pienempää eroa voi pitää yhtenä suomen kielen suuremman kieliopillistuneisuuden taustavoimista”.

Terminologia

EKG:ssa (II: 227) esiintyy nollapersoonasta nimitys *üldisik*, geneerinen persoona, ja termi on levinnyt virolaisessa tutkimuksessa. Viron geneerinen persoona (*üldisik*) on siis pikemminkin kattoterminä, joka kuvaa persoonailmaisun kategoriaa, jonka yksi jäsen geneerisesti käytetty yksikön kolmas persoona on. Erelt (1990) käyttää nimitystä *geneeriline verbivorm*, jolla hän tarkoittaa juuri geneerisesti käytettyä subjektitonta yksikön kolmannen persoonan muotoa. Englanninkielisissä tutkimuksissa on puhuttu sekä persoonasta että geneerisyydestä. Vihman (2004: 90) käyttää nollapersoonasta nimitystä *generic personal construction*. Kaiser ja Vihman (2006) käyttävät artikkelissaan nimitystä *zero person*.

Rakenne ja käyttöehdot

Nollapersoonalauseen rakenteesta ja käyttöehdoista on virolaisissa kieliopissa mainittu eksplisiittisesti vähän, mutta kieliopissa ja tutkimuksissa annettujen esimerkkien perusteella voi havaita keskeisiä rakenne-ehtoja, jotka ovat samoja kuin suomen nollapersoonarakenteella. Esimerkiksi useissa lauseissa predikaattina on modaaliverbi, ja nollapersoonan predikaattiverbiä edeltää aikaa tai paikkaa ilmaiseva adverbiaali.

Taulin kieliopissa annettujen yksikön 3. persoonan ilmisubjektittomien esimerkkilauseiden predikaatit ovat kaikki joko modaaliverbejä (*Aga isiklikku võlga saab ju hiljem korraldada* ’Mutta henkilökohtaisen velan voi järjestää myöhemmin’) tai havaintoverbejä (*Siin, jaama ümbruses, näeb õhtuti suuri lambakarju* ’Täällä, aseman lähitöllä, näkee iltaisin suuria lammaslauvoja’). (Tauli 1980: 32.) EKG:n mukaan geneerispersonaiset lauseet esittävät erityisesti yleisiä, ajasta ja asiantiloista riippumattomia väitteitä. Monet yleiset väitteet esittävät modaalisia arvioita: *Rahvast ei tohi petta* ’Kansaa ei saa pettää’. *Naistesse võib suhtuda ainult kahte moodi: tunda*

neist mõnu või võtta neid kui paratamatust 'Naisiin voi suhtautua vain kahdella tavalla: tuntee heistä iloa tai suhtautua heihin välttämättömyytenä'. (EKG II: 227.)

Erelt pohtii geneerisen yksikön 3. persoonan käyttöä puhujaan ja kuulijaan viittaamassa, ja hänen antamistaan esimerkeistä voisi päätellä, että hänen tulkintansa mukaan oikeastaan vain modaaliverbit tai modaalisen merkityksen sisältävät verbit sekä jotkin tunnetiloja kuvaavat verbit ovat viron kielessä nollasubjektilauseisiin sopivia predikaattiverbejä (ks. Erelt 1990: 38–39).

Metslangin (2005: 577) havaintojen mukaan sekä suomessa että virossa nollapersoona esiintyy useimmiten modaaliverbin yhteydessä, mutta suomessa sitä käytetään laajemmin myös merkitykseltään konkreettisten verbien kanssa. Nollapersoonarakenteessa aktiivisia verbejä esiintyy useimmin vain modaaliverbien yhteydessä; nollapersoonalauseet harvoin kuvaavat dynaamista toimintaa (Kaiser ja Vihman 2006: 127). Tätä väitettä pyritään tarkastelemaan tutkimusaineiston valossa tässä väitöstutkimuksessa.

EKG käsittelee lyhyesti teemapaikan täyttämisen keinoja geneerispersoonaissa lauseissa, joissa subjektia ei ole. Koska geneerispersoonaissa lauseissa subjekti ei ole teemana, on teemana tavallisesti lokalisoiava ja sisällöltään yleistävä, pikemminkin luokkaa kuin yksilöä osoittava elementti. Käytännössä tämä teema on jokin adverbiaali; EKG:n esimerkkilauseiden perusteella joko paikan tai ajan adverbiaali. Koko lause käsitetään yleistyksenä, ei yksittäistapauksena. EKG:n esimerkit ovat: *Hommikul jõuab kesklinna tunni ajaga* 'Aamulla ehtii keskustaan tunnissa'. *Tänaval tutvub hõlpsasti* 'Kadulla tutustuu helposti'. *Ena käest saab alati süüa* 'Äidiltä saa aina ruokaa'. *Ajalooratast tagasi ei pööra* 'Historianpyörää ei käännä takaisin'. (EKG II: 227.) On huomattava, että esimerkkilauseista viimeinen on kieltomuotoinen, jolloin virossa persoonapäätteenä puuttuu joka tapauksessa.

Viron nollapersoonarakennetta on tutkittu vähemmän kuin esimerkiksi passiivia. Kaiser ja Vihman tarkastelevat nollapersoona- ja passiivirakenteiden implisiittisiä argumentteja syntaktisella, semanttisella ja diskurssitasolla. He keskittyvät suomen ja viron nollapersoonarakenteen yhtäläisyyksiin, mutta eivät puutu yksityiskohtaisesti eroihin. Kaiser ja Vihman toteavat, että nollapersoonarakenteesta puuttuu ilmipantu subjekti sekä suomessa että virossa. Mikäli lauseessa on objekti, se säilyttää sijansa ja asemansa (samanlaisena kuin silloin, jos lauseessa olisi ilmisubjekti). He viittaavat nollapersoonarakenteen nollaan implisiittisenä argumenttina mutta kuitenkin korostavat, että nollapersoonarakenteen nollaa ei tule käsitellä piiloargumenttina, joka olisi syntaktisesti alennetun rakenteen jäsen ("syntactic demotion"). (Kaiser ja Vihman 2006: 126.) Kaiser ja Vihman huomauttavat, että nollapersoonarakenteen implisiittinen argumentti toimii lauseessa hyvin samoin tavoin kuin ilmipantu subjektikin. Heidän analyysinsä mukaan implisiittisen argumentin vaikutus näkyy syntaktisella tasolla (heidän aineistonsa koostuu tyypillisesti generatiivisessa kielentutkimuksessa käytetyistä testeistä; ks.

tutkimusmenetelmistä ja aineistosta tarkemmin Kaiser ja Vihman 2006: 128–129). Sekä suomessa että virossa implisiittinen argumentti on läsnä semanttisella tasolla sekä nollapersoonan että passiivin tapauksessa. (Kaiser ja Vihman mts. 139.)

Virossa, toisin kuin suomessa, nollapersoonan tulkinnan lähtökohtana on ollut tyypillisesti se, että nollapersoonan käyttöä on pidetty lähinnä suoraan puhujaan tai kuulijaan viittaamisen välttelyä. Erelt on pohtinut epäsuoran persoonaan viittaamisen kieliopillisia keinoja ja mahdollisuuksia virossa. Pyrkieessään suurentamaan etäisyyttä kuulijaan puhuja voi kertoa itsestään käyttämällä geneeristä yksikön 3. persoonaa (*Peab koju minema hakkama* 'Täytyy alkaa lähteä kotiin'), perifrastista passiivia (*Eile sai kõvasti viina võetud* 'Eilen tuli kovasti viinaa juotua') tai passiivia (*Käesolevas töös vaadeldakse eesti käänamissüsteemi kujunemist* 'Tässä työssä tarkastellaan viron taivutus-systeemin kehitystä'). Kuulijaan voi viitata esimerkiksi passiivilla (*Käiakse muudkui pidudel ja restoranis, aga kodus on kõik laokil* 'Käydään vaan juhlassa ja ravintoloissa, mutta kotona on kaikki sekaisin') tai geneerisellä yksikön 3. persoonan muodolla (*Ei tohi niimoodi rääkida!* 'Ei saa sillä tavalla puhua!'). (Erelt 1990: 35–39.) Tutkimukses-sani pyrin tarkastelemaan nollapersoonan käyttömahdollisuuksia molemmissa kielissä laajemmin kuin välttämisperatioiden kannalta.

2.3 Nollapersoonaa ja subjekti

Tässä tutkimuksessa nollapersoonaa tarkastellaan nimenomaan subjektiargumentin asemassa, joten on syytä käsitellä *subjektin* määrittelyä. Sellaisia piirteitä ja ominaisuuksia, jotka olisivat kaikkien kielten subjekteilla ja vain subjekteilla, ei ole mahdollista määrittellä. Joitakin subjekteille tyypillisiä ominaisuuksia on kuitenkin löydettävissä: monissa kielissä esimerkiksi subjektin sija tai paikka lauseessa on vakiintunut. (Ks. esim. Andrews 1985: 104.) Kognitiivisista lähtökohdista Langacker (1987: 231–236) puhuu subjektista lausetason muuttujana, joka predikaatiossa suhteutetaan kiintopisteeseen eli taka-alaisempaan osallistujaan. Myös Wallace Chafe (1994) ajattelee subjektin lauseen alkupisteeksi. Luku 2.3.1 käsittelee subjektiä suomessa ja luku 2.3.2 subjektiä virossa. Luvussa 2.3.3 selvitetään vertaillen suomen ja viron sanajärjestyistä subjektin kannalta.

2.3.1 Suomen subjekti

Subjektilla voidaan kieliopissa tarkoittaa loogista eli asiasubjektia, kieliopillista subjektiä, psykologista subjektiä sekä tekijää. Nämä ilmiöt voidaan nähdä osittain päällekkäisinä. (Hakulinen ja Karlsson 1979: 158.) Subjektin kriteerit on määriteltä monin eri tavoin. Usein subjektikategorian rajauksessa on puhuttu prototyyppisistä ja tyypillisistä subjekteista. Esimerkiksi Hakulinen (1983: 242–243) tarkastelee subjekteja prototyypp-

pien kannalta; eniten prototyypin subjektin piirteitä omaavat ovat keskeisiä subjekteja. Nominatiivi subjektin tyypillisenä sijana on todettu useissa tutkimuksissa, mutta muitakin vaihtoehtoja on esitetty. Vilkuna ehdottaa kolmiasteista subjektin määritelmää, jossa ahtaimman käsityksen mukaan subjekteiksi luetaan nominatiivimuotoiset subjektit, joiden kanssa predikaatti kongruoi; nominatiivivia voidaan pitää subjektin ”perustapauksena”. Astetta laajemmassa määritelmässä mukana ovat partitiivi-, infiniitti- ja lausesubjektit sekä genetiivisubjektit. Kaikkein laajin määritelmä kattaa myös obliikvisubjektit, kuten omistuslauseen adessiivimuotoisen elementin. Kuten Helasvuo ja Huumo (2010: 170) toteavat, ei obliikvisijainen subjekti ole saanut fennistiikassa laajaa kannatusta, eikä se esiinny esimerkiksi ISK:ssa lainkaan.

ISK (s. 865) toteaa, että subjekti on ensisijainen verbin täydennys, ja se laukaisee predikaatissa kongruenssin. ISK käsittää subjekteiksi perussubjektin, eksistentiaalisubjektin ja genetiivisubjektin. Eksistentiaalisubjekti esiintyy eksistentiaalilauseessa, ja genetiivisubjektin ISK määrittelee nesessiivirakenteen ja infiniittisen rakenteen subjektiksi ja toteaa sen vastaavan tällaisissa konstruktioissa perussubjektia. (ISK: 868.) Tyypillisimpänä subjektina ISK pitää nominatiivimuotoista perussubjektia:

Perussubjekti on nimitys prototyypiselle subjektille, joka on nominatiivissa ja jonka kanssa verbi kongruoi persoonan ja (etenkin norminmukaisessa yleiskielessä) luvun suhteen, esim. *Tyttö käveli rannalla, Tytöt kävelivät rannalla*. Perussubjektin lisäksi erotetaan e-subjekti (eksistentiaalilauseen subjekti) ja genetiivisubjekti. (VISK, määritelmät.)

Subjektille tyypillisiä ovat agentin merkityspiirteet (ISK: 870), joskaan kaikkiin ISK:n subjekteiksi luokittelemiin lauseenjäseniin agenttiivisuuspiirteet eivät sovi. ISK (s. 870) pitää agentin ominaisuuksina toiminnallisuutta, omavoimaista liikettä (*Aallot vyöryvät rantaan*) ja kykyä panna alulle tapahtumia (*Tuuli kaatoi puun*), jotka voivat päteä elottomiinkin. Ainoastaan elollisen agentin ominaisuus on tajunnallisuus eli kyky muodostaa mielikuvia ja aikomuksia (*Minä haluan kuuluisaksi*) sekä tuntea ja aistia (*Koira pelkää sinua*).

Helasvuo ja Huumo (2010) tarkastelevat suomen subjektia etenkin kategorian rajatapausten ja epäprototyypisten jäsenten kannalta. Helasvuo ja Huumo selvittävät erilaisten konstruktioiden subjekteiksi oletettujen elementtien subjektitutta kognitiivisen kielitieteen ja vuorovaikutuslingvistiikan näkökulmasta. He toteavat, että genetiivi- tai partitiivimuotoiset sekä lause- ja infiniitivimuotoiset subjektit eivät täytä sija- muotokriteeriä tai laukaise kongruenssia. Huomionarvoista on myös se, että niihin ei sovellu myöskään agentin semanttinen rooli, sillä ne eivät tavallisesti esittele sellaista tilanteen osallistujaa, jonka rooli voisi olla agenttiivinen. (Mts. 167.)

Suomen genetiivi-NP:llä on niin paljon subjektin piirteitä, että sitä voi Jaakolan (2004) mukaan pitää omana subjektityyppinään, genetiivisubjektina. Suomen kielen genetiivisubjektit esiintyvät tyypillisesti rakenteissa, joille on ominaista ilmisubjektittomuus. Jaakola huomauttaa, että subjektin statuksen myöntämiseen vaikuttaa subjektin kategorian määrittäminen. Jaakola itse tarkastelee genetiivisijaisen subjektin käsitettä genetiivikategorian sisältä, ja hänen mukaansa neutraalimpi termi onkin *subjektigenetiivi*. (Mts. 232.) Nesessiivisen konstruktion genetiivisubjekti on sekä kokija että agentti. Genetiivisubjektin agenttiivisuus nousee erityisesti suhteesta infinitiiviin ja kokijuus vastaavasti suhteesta modaaliverbiin. (Mts. 266.)

Tässä tutkimuksessa nollapersoonaa tarkastellaan subjektina, joka on joko nominatiivimuotoinen tai suomessa nesessiivirakenteissa genetiivimuotoinen. Suomessa genetiivisubjekti kuuluu etenkin nesessiiviverbeille¹⁰ (Hakulinen ja Karlsson 1976: 158, 172; ks. myös luku 4.1.3). Virossa vastaavissa nesessiivirakenteissa voi esiintyä adessiivargumentti; genetiivisubjektia virossa ei ole.

2.3.2 Viron subjekti

Viron kieliopillinen subjekti on tyypillisesti nominatiivimuotoinen substantiivilauseke. Subjektiksi luetaan myös eksistentiaalilauseen partitiivimuotoinen NP. Subjektina voivat esiintyä myös substantiivimaiset partisiiipit, adjektiivit, järjestysluvut sekä possessiivipronomini *oma*. Subjekteina voidaan pitää myös kvanttorilausekkeita, *da*-infinitivilausekkeita ja sivulauseita. (EKG II: 39.) Nominatiivista substantiivisubjektia kutsutaan *täyssubjektiksi* eli *totaalisubjektiksi*, eksistentiaalilauseen partitiivista subjektia *osasubjektiksi* eli *partiaalisubjektiksi*. Erelt ja Metslang (2006: 254–255) mainitsevat prototyyppisen subjektin kolme keskeistä ominaisuutta: nominatiivimuotoisuus, paikka lauseen alussa sekä kongruointi predikaatin kanssa.

EKG puhuu kieliopillisista subjekteista, loogisista subjekteista (tegevussubjekt) sekä pragmaattisista subjekteista. Erityyppisissä lauseissa niitä esiintyy eri tavoin. EKG jakaa viron lausetyypit normaalilauseisiin, kokija- ja omistajalauseisiin sekä eksistentiaalilauseisiin. Ainoastaan normaalilauseissa lauseen kieliopillinen subjekti, looginen subjekti sekä pragmaattinen subjekti on yksi ja sama lauseen aloittava nominatiivimuotoinen subjekti. Kokija- ja omistuslauseissa sekä eksistentiaalilauseissa subjekti ei ole lauseen alussa, ja se voi myös puuttua. Tällaisessa tapauksessa lauseen alkuun sijoittuu ns. pragmaattinen subjekti, joka on kokija- ja omistajalauseissa kokija tai omistaja ja eksistentiaalilauseissa paikkaa tai aikaa ilmaiseva adverbiaali tai objekti. (EKG II: 14–15.)

10 Nesessiivirakenteiden lisäksi on myös muita genetiivimuotoisia NP:tä, jotka ovat lauseenalkuisessa asemassa ja jotka voidaan tulkita adverbiaaleiksi sijavaihtelun perusteella: *Minun - minulla on sääli miestä*. (Hakulinen ja Karlsson 1976: 172.)

Normaalilauseen subjekti on niin semanttisesti kuin pragmaattisestikin esille nostettu lauseenjäsen. Kokija- ja omistuslause sivuaa normaalilauseetta semanttisesti ja pragmaattisesti; subjekti ei ole looginen subjekti eikä yleensä primaari teema (*Mul on raske elada* 'Minun on vaikea elää'). Eksistentiaalilauseen subjekti on subjekti ainoastaan pragmaattisessa mielessä. (EKG II: 40–41.)

Viron lausetyyppejä tarkastellessaan Erelt ja Metslang (2006) puhuvat merkitystä ja merkitsemättömistä lauseista. He tarkastelevat viron merkittyjen ja merkitsemättömien peruslauseiden eroja ja vertaavat niitä viron kaltaisen suomen systeemiin ja toisaalta muihin eurooppalaisiin kieliin (SAE = Standard average European). Erelt ja Metslang (2006: 257) esittävät, että eksistentiaalilauseen subjekti on virossa subjektimaisempi kuin suomessa, jossa se poikkeaa enemmän merkitsemättömästä peruslauseesta kuin virossa. Samalla tavalla Erelt ja Metslang (2006: 258) näkevät viron omistuslauseen omistettavalla NP:llä enemmän subjektimaisempia piirteitä kuin suomen omistuslauseen omistuksen kohteena olevalla NP:llä. Ereltin ja Metslangin mukaan virossa on kaksi kokijalauseiden päätyyppiä. Verbistä riippuen kokija ilmaistaan allatiivilla tai partitiivilla. (Erelt ja Metslang 2006: 262.) Virossa lauseenalkuiset partitiivimuotoiset kokijat ovat paljon harvinaisempia kuin suomessa. Näiden lisäksi virossa voi esiintyä kuitenkin spesifimpi mutta harvinaisempi kokijatyyppejä, joka ilmaisee kokijasuhteiden lisäksi myös modaalisuutta (*Mul on vaja töötada* 'Minun on välttämätöntä työskennellä'). Erelt ja Metslang (mts. 263) puhuvat *lokaatioskeemasta*, johon kuuluu adessiivimuotoinen kokija.

Virossa suomen genetiivisubjektillisiä nesessiivirakenteita voi vastata rakenne, jossa nesessiivipredikaattiin liittyy adessiivimuotoinen argumentti. EKG (II: 19–20) käsittelee modaalisten predikaattien *tuleb minna, tuleb käia, on vaja minna, on tarvis teha da-*infinitiiviä lauseen subjektina. Vaikkei adessiivirakenteita voikaan pitää subjekteina, nämä viron modaaliset rakenteet ovat mukana tutkimuksessani, koska ne esiintyvät vastaavien suomen genetiivirakenteellisten nesessiivirakenteiden vastineina.

2.3.3 Subjekti- ja sanajärjestyskysymyksiä

Tutkimukset osoittavat, että sekä puhutussa että kirjoitetussa suomessa on selkeä tendenssi subjektialkuisuudelle (Hakulinen, Karlsson ja Vilkkuna 1989: 145; Huomo 1994, Helasvuo 2001: 76–77). Suomea pidetään melko vankasti SVO-kielenä, jonka oletetaan läpikäyneen muutos SOV-kielestä SVO-kieleksi ollessaan tiiviissä kontaktissa ympäröiviin indoeurooppalaisiin kieliin. Suomen sanajärjestystä on usein luonnehdittu vapaaksi. Mielivaltaisuutta vapaus ei kuitenkaan tarkoita vaan pikemminkin diskurssi-suuntautuneisuutta. (Vilkkuna 1989: 9.) Vilkkuna (1989) kuvailee suomen kielen sanajärjestystä erityisesti informaatorakenteen kannalta, ja ISK mukailee omassa kuvauksessaan Vilkkunan sanajärjestyskäsitteitä.

Vilkuna (1989) puhuu verbinetisestä T-konstituentista, joka on tavallisesti predikaattiverbiä edeltävä NP. Vilkunan kuvaukseen kuuluu oletusarvoinen T (default T), joka on yleensä kieliopillinen perussubjekti (Vilkuna 1989: 41). Vilkuna tarkastelee lausetyyppejä, joissa T-paikalla oletusarvoisena elementtinä ei ole kieliopillista subjektiä. Lauseissa subjektin sijaan T-paikalla voi olla jokin muu elementti kuin subjekti, T-paikka on lausetyypin ominaisuuksien vuoksi tyhjä, tai subjekti voi puuttua koko lauseesta, vaikka T-paikalla onkin jokin elementti. Vilkuna (1989: 48–50) pitää passiivia ja nollapersoonaa¹¹ suomen kielen keinoina hankkiutua eroon subjektista, jotta T-paikalle saadaan jokin muu täyte, joskaan täyte ei ole pakollinen.

Suomen ja viron sanajärjestyksessä voi nähdä joitakin eroja. Tuomas Huumo (1994) on verrannut suomen ja viron sanajärjestyksestä käännöksissä. Huumo (1994: 280–285) käy läpi keskeiset erot suomen ja viron sanajärjestyksessä:

1. Verbin paikka ei ole suomessa niin vakiintunut kuin virossa. Virossa verbin paikkaan vaikuttaa V2-sääntö.
2. Suomen kielen subjektin paikkaan lauseessa vaikuttavat eniten subjektin ominaisuudet. Predikaatin jäljessä olevat subjektit ovat suomessa tavallisesti epäprototyypisiä, kun taas virossa V2-säännön takia voi predikaatin jäljessä olla myös prototyyppinen subjekti.
3. Molemmissa kielissä on kaksi neutraalia subjektin ja predikaatin järjestyksestä: prototyyppisen subjektin tapauksessa SV ja epäprototyypisen subjektin tapauksessa VS.
4. Huumon mukaan verbiloppuisuus on luontaista vain viron sivulauseissa. Vaikuttaa siltä, että kaikkein vankimmin verbi sijoittuu lauseen loppuun *kui*-konjunktiolla alkavissa aikalauseissa.
5. Verbin eteen sijoittuu tavallisesti adverbiaali molemmissa kielissä; objekti tai predikaatiivi on harvinainen.
6. *Olla*-verbillisistä lauseista predikaatiivilauseiden sanajärjestys on tavallisesti SVX, muissa olla-predikaatillisissa lauseissa XVS.

Yhdeksi suomen ja viron sanajärjestyksen eroksi voidaan laskea myös nollapersoonan ja nolla-anaforan erottamisen mahdollisuudet ilmisubjektittomassa lauseessa. Suomessa (yhdyslauseessa) teema auttaa useimmiten erottamaan nollapersoonan nolla-anaforasta, koska anaforisen nollan tapauksessa subjektin paikka jää tyhjäksi ja lause

11 Tässä tutkimuksessa Vilkuna (1989) ei puhu vielä nollapersoonasta vaan käyttää termiä *Missing Person* (lyhyemmin MP).

alkaa verbillä. (ISK: 1296). Vaikuttaa siltä, että viron kielessä sanajärjestyksen avulla sen sijaan ei voi erottaa nollapersoonaa anaforasta.

Viron kielen perussanajärjestykseksi pidetään perinteisesti SVO-järjestystä tai SVX-järjestystä. On muistettava, että puhutun kielen sanajärjestys ja siihen vaikuttavat tekijät poikkeavat kirjoitetusta kielestä (Lindström 2001: 18.) Tael (1988: 40) ei pidä tarkoituksenmukaisena käsitystä yhdestä viron perussanajärjestyksestä, sillä SVX ja XVS ovat suunnilleen yhtä tavalliset. Taelin mukaan sanajärjestys määräytyy virossa informaatorakenteen – teema lauseen alussa, fokus lauseen lopussa – eikä niinkään syntaktisten rakenne-ehtojen perusteella. Koska SVX-järjestys vastaa informaatorakenteen periaatteita parhaiten, Tael pitää sitä neutraaleimpana sanajärjestyksenä. Tael toteaa, että ainakin kirjakielessä virossa on taipumus V2-järjestykseen. (Mp.) EKK:n (Eesti keelekäsiraamat) mukaan (s. 432) verbillä on taipumus sijoittua lauseen loppuun, mikäli lauseen alussa ei ole subjektia vaan jokin verbin määrite tai kieltosana. Lindström (2001) ei pidä asiaa kuitenkaan näin yksiselitteisenä, sillä hänen tutkimusaineistonsa perusteella tilanne on toinen. Selvää korrelaatiota kiellon ja sanajärjestyksen kesken ei hänen mukaansa ole. (Mts. 93.)

Suomen ja viron yhtäläisyyksien ja erojen lisäksi on muistettava, että molempiin kieliin ovat vaikuttaneet myös muut kielet. Suomeen on vaikuttanut enemmän ruotsin, viroon venäjän¹² ja saksan kieli. Viroon etenkin saksan kielellä on ollut suuri vaikutus. (Hint 1996: 802.) Esimerkiksi virolainen kielen uudistaja Johannes Aavik (1912) on kuvannut viron sanajärjestyksestä saksalaisperäiseksi, sillä sivulauseissa verbit sijoitetaan lauseen loppuun. Aavik on pitänyt viron sivulauseiden verbiloppuista sanajärjestyksestä viron kielen suurimpana saksalaisvaikutteena ja samalla suosittanut sen välttämistä. (Lindström 2004: 414.)

2.4 Nollapersoonaa ja passiivi

Suomessa passiivin katsotaan kuuluvan persoonajärjestelmään (ISK: 133; yksipersoonaisen passiivin ja impersonaalien määrittelystä ks. esim. Helasvuo ja Vilkkuna 2008: 219). EKG ei tarkastele viron nollapersoonaa eikä passiivia persoonajärjestelmän osina, vaan huomioi ne generisten ja epämääräisten muotojen yhteydessä (EKG II: 227–228). Pajusalu ja Pajusalu (2005: 68) toteavat, että passiivimuotojen (*impersonal verb forms*) rooli persoonan ilmaisussa onkin jäänyt virossa verrattain vähäiselle huomiolle. Passiivista ja impersonaalista puhuttaessa on huomioitava, että niiden määrittely, kriteerit ja

12 Erelt ja Metslang (1998) tarkastelevat vieraiden kielten ja etenkin venäjän vaikutukseksi oletettuja kielen ilmiöitä ja muutoksia viron syntaksissa. He toteavat, että usein kielen muutoksissa on kyse pikemminkin kielen sisäisistä muutoksista, joita muiden kielten vaikutus vahvistaa (Erelt ja Metslang 1998: 668). Erelt ja Metslang (2006: 256) toteavat, että kielenulkoiset olosuhteet voivat muuttua esimerkiksi kielenhuoltotyön heikentymisen, kiinteämpien kieltenvälisten kontaktien ja muuttuvien ilmaisutarpeiden vuoksi.

käytetty terminologia voivat vaihdella kielten ja tutkijoiden välillä. Tässä tutkimuksessa puhun yhdenmukaisesti passiivista sekä suomea että viroa kuvatessani. Näin siis myös silloin, kun virolaisessa tutkimuskirjallisuudessa on käytetty nimitystä *impersonaal*.

Suomen kielessä on Hakasen (1972: 40) mukaan kaksi sellaista tapausta, joissa “rakenteeseen kuuluva subjekti jää pintarakenteesta merkitsemättä”; näitä tapauksia passiivi ja yksikön 3. persoonan muoto, jonka pintarakenteesta subjekti puuttuu. Subjektina on molemmissa tapauksissa tällöin epämääräinen persoona. Passiivin yhteydessä subjektin läsnäolo käy ilmi passiivin tunnuksen ohessa esiintyvistä ”persoonapäätteestä”, joka on sama kuin kolmannen persoonan suffiksivariantti. (Mp.) Tuomikoski (1970) on kutsunut suomen passiivia neljänneksi persoonaksi erotuksena ensimmäisestä, toisesta ja kolmannesta persoonasta.

Suomessa nollapersoona on usein nähty passiivin yksiköllisenä parina (ks. Laitinen 1995: 338). Penttilä (1963: 464) toteaa, että yksikön 3. persoonan (*Tästä asiasta voi olla eri mieltä*) ja passiivin (*Tästä asiasta voidaan olla eri mieltä*) esiintymät voivat olla tasaveroisia silloin, kun on asiallisesti yhdenmukaista, väitetäänkö jotakin jokaisesta vai joistakuista. Passiivin yleisesti ajatellaan implikoivan monikollista subjektia, nollapersoonan koskevan lähinnä yksilöä (Vilkuna 2000: 141; ISK: 1297).

ISK (s. 1297–1299) käy läpi suomen nollapersoonan ja passiivin eroja, joita on samalla tavalla tarkastellut aiemmissa tutkimuksissa muun muassa Vilkuna (1992, 2000). ISK (s. 1297) pitää nollapersoonan ja passiivin keskeisenä erona sitä, että passiivi voi kuvata aikapaikkaisen tapahtuman tai prosessin. Passiivilausekin voi esittää yleistyksen, mutta sen tulkinta silti eroaa nollapersoonasta. Passiivi esittää asian sellaisena kuin se yleensä ihmisten keskuudessa tapahtuu, kun taas nollapersoona esittää sen (ketä tahansa) yksilöä koskevana ehtona. (Vilkuna 2000: 142; ISK: 1298.)

Vilkuna ajattelee nollapersoonalauseessa ilmisubjektin puuttumisen vuoksi osalistujan puuttuvan lauseesta, joskin toteaa lauseen toimivan muuten tavallisen kolmaspersoonaisen predikaatin tapaan. Keskeinen semanttinen ero passiiviin on siinä, että nollapersoonalauseella on geneerinen tulkinta, jolloin sen käyttö faktuaalisissa, aikasidoksissa ilmauksissa on hankalaa. Sekä nollapersoona että passiivi ovat hyvin joustavia referenssin tulkinnan suhteen. Nollapersoonalauseet ovat Vilkunan mukaan luonteva tapa puhujan viitata itseensä ja silti säilyttää ilmauksen sävy yleistävänä. (Vilkuna 1989: 48–49.)

Viron kielen pääluokan jäsenten perinteiset nimitykset ovat *personaal* eli *isikuline tegumood* (aktiivi) ja *impersonaal* eli *umbisikuline tegumood* tai *impersonaalne passiiv* (passiivi). Aktiivi on pääluokan neutraali jäsen, jonka muodoissa kieliopillinen subjekti tavallisesti esiintyy subjektina. Predikaattiverbi on aktiivimuodossa paitsi henkilötekijäisissä lauseissa myös geneerispersoonaisissa lauseissa (*Selle töö teeb natukese ajaga valmis* ’Sen työn tekee lyhyessä ajassa valmiiksi’), joissa ei ole kieliopillista subjektia. Aktiivimuotoinen predikaatti on myös yksipersoonaisissa lauseissa (*Väljas sajab* ’Ulkona

sataa'). (EKG I: 73.) EKG (I: 74) huomauttaa, että passiivia käytetään toisinaan myös ensimmäisen, toisen ja kolmannen persoonan persoonamuotojen asemesta, kun halutaan välttää subjektin suoraa nimeämistä. Passiivin käytön motiivi ei silti suinkaan aina ole yleistäminen tai agentin kätkeminen, sillä usein passiivirakenteen implisiittinen referentti on (puhujan ja kuulijan) tiedossa (Torn-Leesik ja Vihman 2010: 302).

Sekä suomessa että virossa passiivia voidaan käyttää siis myös puhetilanteen osallisiin tai muihin tiedossa oleviin osallisiin viitattaessa. Suomen puhemielessä passiivimuodot ovat vallanneet tilaa myös monikon ensimmäiseltä persoonalta. Passiivimuotojen muuttuminen osaksi persoonataivutuksen paradigmat on suomen murteissa Pertilän (2000: 115) mukaan varsin yleistä; sen yleisyys ja yleistyminen on vaihdellut murrealueittain ja eri yleiskielen lajeittain (ks. katsaus murrealueittain Pertilä 2000: 117–130). Lähes kaikissa suomen murteissa¹³ voidaan nykyään käyttää passiivia monikon 1. persoonan asemesta (*me mennään*) (mts. 116).

Virossa passiivilla ei ole *me*-käyttöä, mutta virossa käytetään monikon 1. persoonan muotoa avoimissa tai häivyttäviksi tarkoitetuissa kuulijaan kohdistuvissa viittauksissa. Virossa, kuten monissa muissakin kielissä, *me*-muotoa voidaan käyttää persoonan häivyttämiseksi silloin, kun kuulijaa ei haluta puhutella suoraan. Näin on esimerkiksi silloin, kun äiti puhuttelee vauvaansa, mutta käyttää monikon 1. persoonaa: *lähme nüüüd magama* 'nyt mennään nukkumaan'. (Pajusalu ja Pajusalu 2005: 69.) Myös Erelt toteaa, että juuri monikon 1. persoonalla voidaan viitata kuulijaan. Hänen esimerkiksi koskee lääkärin ja potilaan kohtaamista; lääkäri voi tiedustella potilaalta: *Kuidas me end tunneme?* 'Miten me voimme?'. (Erelt 1990: 35–39.)

2.5 Nollapersoona ja yksikön 2. persoona

Vaikuttaa siltä, että sekä suomessa että virossa voidaan käyttää nollapersoonan lisäksi vastaavissa tehtävissä geneeristä yksikön 2. persoonaa. Tämän väitöstutkimuksen taustaoletuksiin kuuluu, että virossa yksikön 2. persoonan geneerinen käyttö on suomea yleisempää. Tämän vuoksi on syytä tarkastella yksikön toisen persoonan käytön kuvauksia aiemmissä tutkimuksissa.

Suomen kielen yksikön 2. persoonan käyttö on Seppäsen (2000: 16) mukaan nykyisin yleistyvä tapa tekijän suoran ilmaisemisen välttämiseksi. Yksikön 2. persoonan käyttö yleistävänä persoonana ei ole kokonaan uusi ilmiö suomen kielessä. Sitä, vaikut-

13 Pertilän mukaan voinee päätellä, että passiivin käyttö monikon 1. persoonan asemesta on vielä verrattain uusi ilmiö suomen murteissa (Pertilä 2000: 116). Joissakin murteissa passiivia käytetään myös monikon 3. persoonan asemesta (*pojat mennään*). Pertilä toteaa, että yleensä passiivimuotoja ei kuitenkaan käytetä samassa murteessa sekä monikon 1. että 3. persoonan funktiossa. (Pertilä 2000: 116.) Kolmannen persoonan funktiossa passiivimuotoja käytetään lähinnä Luoteis-Laatokan kaakkoismurteissa ja Peräpohjan murteissa (Pertilä 2000: 130).

taako ”sä-passiivin” yleistymiseen todellisuudessa sen tausta murteissa vai englannin kielen malli, on Seppäsen (2000: 18) mielestä vaikea pätevästi osoittaa.

Laitinen (1995: 348) huomauttaa geneeriselle yksikön 2. persoonalle olevan suomenkin persoonajärjestelmässä jossain määrin tarvetta: yksikön 2. persoonan avulla pääsee eroon nollan käytön kieliopillis-semanttisista rajoituksista. Yksikön 2. persoonan käyttö onnistuu myös agentiivisten ja statiivisten verbien kanssa. Laitinen (2006: 219) arvelee, että ehkäpä juuri laaja- ja monikäyttöisyytensä vuoksi yksikön 2. persoonan käyttö vaikuttaa olevan yhä lisääntymässä puhekielisessä suomessa. Vaikka yksikön 2. persoonaan ei liity syntaktisia rajoituksia kuten nollapersoonaan, se voi aiheuttaa referenssin tulkinnessa väärinkäsityksiä, joita nollapersoona ei yhtä helposti synnyttä (mts. 230).

Suomen tavoin virossakin toinen persoona voi ilmaista geneeristä persoona. Sekä yksikön (*Kelle leiba sööd, selle laulu laulad* ’Kenen leipää syöt, sen lauluja laulat’) että monikon (*Astute oma tupp – ja kohe ülemuse tiiva alla* ’Astutte huoneeseen – ja heti esimies onkin siinä’) toista persoona voidaan käyttää geneerisesti. Näissä lauseissa geneerisyys ei johdu subjektin puuttumisesta, sillä lauseisiin voi myös lisätä 2. persoonan persoonapronominin merkityksen muuttumatta. (EKG II: 227.)

Tauli mainitsee viroon persoonamuodoilla olevan ensisijaisen tehtävänsä lisäksi myös muuta, toissijaista käyttöä. Yksikön 2. persoona käytetään Taulin mukaan välillä myös silloin, kun tekijänä onkin puhuja eikä kuulija (– *Saad koju* [= *kui saan koju*], *sääl ootavad rauad. Kuhu sa hingega pääsed* [= *kuhu ma hingega pääsen*]). Lisäksi Tauli esittää, että 2. persoona voidaan käyttää myös silloin, kun tekijää ei ilmaista. Tällöin sillä korvataan passiivi. Taulin esimerkkilause (*Mõnikord teed küll oma arust targasti, aga ikka läheb viltu* ’Toisinaan teet kyllä omasta mielestäsi viisaasti, mutta siltikin menee pieleen’) voisi olla yhtä hyvin passiivissa. (Tauli 1980: 31.) Puhujan ja kuulijan lähentämiseksi voi puhuja käyttää kuulijan suhteen inklusiivista monikon 1. persoonan muotoa (myyjä asiakkaalta: *Kuidas me pakime?* ’Kuinka pakataan?’) tai yksikön 2. persoonan muotoa viitatessaan itseensä (*Teate, kui sa hakkad vähegi selle elu peale mõtlema, siis ajab päris ihukarvad püsti* ’Tiedättekö, jos alat vähänkin ajatella tätä elämää, nousevat ihan ihokarvat pystyyn’). (Erelt 1990: 35–39.)

2.6 Viron *da*-infinitiivi sekä suomen A-infinitiivi ja persoonan ilmaisu

Tässä luvussa tarkastellaan sellaisia infiniivirakenteita, joilla voi olla samanlaisia merkityksiä ja käyttötapoja kuin nollapersoonalla. Tällaisia rakenteita voivat olla virossa *da*-infinitiivi ja suomessa joissakin tapauksissa A-infinitiivi. Infinitiiveihin ei kuulu persoonan, luvun, aikamuodon tai moduksen merkintää, eikä niiden voi tyypillisesti olettaa toimivan lauseiden predikaatteina itsenäisesti. (Koptjevskaja-Tamm 1999:

146–147). Tästä huolimatta löytyy tapauksia, jotka osoittavat, että tietyin ehdoin infinitiivit voivat toimia lauseen itsenäisinä predikaatteina (Erelt 1984; Nikolaeva 2007).

Aiempien tutkimusten perusteella on mahdollista olettaa, että myös ei-finiittiset rakenteet voivat olla ilmaisemassa persoonaa avoimesti tai yleistävästi, ja siksi niitä on mielekäästä tarkastella nollapersoonaan vertaillen. Jokela ja Plado (2008) ovat tutkineet suomen ja viron ehtolauseiden geneerisyyttä sekä *da*-infinitiivin käyttöä viron ehtolauseen predikaattina (ks. myös luku 5.6.2.1), ja samassa yhteydessä he toteavat suomen kielen nollapersoonalla ja viron *da*-infinitiivirakenteella¹⁴ olevan joitakin yhtäläisyyksiä. Virossa geneerinen yksikön 2. persoona, passiivi ja *da*-infinitiivirakenne ovat usein keskenään vaihdettavissa tai rinnastettavissa toisiinsa (ks. Pool 1999a: 78). Tämän tutkimuksen kannalta viron *da*-infinitiivin tekee kiinnostavaksi se, että se näyttää voivan esiintyä nollapersoonan korvaavana rakenteena ainakin tietyissä konteksteissa.

Erytisen merkittävää persoonatutkimuksen kannalta on se, että *da*-infinitiivi voi esiintyä esiintyä viron kielessä paitsi erilaisten rakenteiden tai liittomuotojen osana myös täysin itsenäisenä predikaattina. Viron kielen *da*-infinitiivin syntaktisia tehtäviä voi pitää erittäin monitahoisina (ks. Erelt 1984, Penjam 2008). EKG:n (II: 237) mukaan *da*-infinitiivirakenne voi olla lauseessa subjektina, objektina, adverbiaalina sekä predikaatiivina. *da*-infinitiivi on yleensä lauseessa täydennys, mutta EKG:n mukaan on olemassa joitain tapauksia, joissa *da*-infinitiivi on vapaa määrite. Nämä tapaukset ovat leksikaalistuneita: *Minu / Juhani teada õpib ta ülikoolis* 'Minun tietääkseni / Juhani tietämyksen mukaan hän opiskelee yliopistossa'. *Ausalt öelda ma ei tea, kuidas alustada* 'Rehelligesti sanottuna en tiedä, kuinka aloittaisin'. (EKG II: 244.)

Paitsi infiniittirakenteena *da*-infinitiivi voi esiintyä finiittisen verbinmuodon tehtävissä. Tällöin se on itsenäinen predikaatti tai perifrastisen verbin tai verbinmuodon osa. (EKG II: 244.) EKG (II: 244) esittelee kolme perustapausta, joissa *da*-infinitiivi voi esiintyä finiittiverbille ominaisessa itsenäisen predikaatin tehtävässä. Perustapaukset ovat:

1. Ehtolause: *Kui sulle lips ette siduda, näed sa päris viisakas välja* 'Kun sinulle laittaa solmion kaulaan, näytät varsin asialliselta'. Ehtolauseessa *da*-infinitiivin subjekti on yleensä indefiniittinen.
2. Vertailulause: *Siis tõukas Helene äkki palli, selle asemel et Juhani kätte visata, laual veerema* 'Sitten Helene tönäisi pallon, sen sijaan että heittäisi sen Juhaniille, pöydälle pyörimään'.

14 Viron *da*-infinitiivin tunnus voi olla *a-*, *da-* tai *ta-*suffiksi.

3. Puhekielessä on tavallista, että *da*-infinitiivi korvaa epäsuoran moduksen (*kaudne kõneviis*). Tässä merkityksessä *da*-infinitiiviä käytetään kuitenkin harvoin muista verbeistä kuin *olema* ja *pidama*: *Juhan olla haige* (= *Juhan olevat haige*) 'Juhan on kuulemma sairas'.

Toisinaan *da*-infinitiiviä on käsitelty itsenäisenä predikaattina myös käskylauseissa, kysymyslauseissa, kysyvissä sivulauseissa, relatiivilauseissa ja tarkoitusta ilmaisevissa lauseissa. Kolmea ensin mainittua perustapausta lukuun ottamatta kyseessä ovat kuitenkin vaillinaislauseet (*vaeglause*), joissa *da*-infinitiivi on EKG:n käsityksen mukaan oikeastaan objekti. (EKG II: 245–246.) Penjam (2008: 108) huomauttaa, että koska tällaiset rakenteet ovat vakiintuneita eikä kielenkäyttäjät koe niitä vaillinaisiksi, on niitä perusteltua käsitellä rakenteina, joihin kuuluu itsenäinen predikaatti.

da-infinitiivit ovat mahdollisia myös erilaisissa kysymyslauseissa. Metslangin (1981: 30) mukaan agentin merkintä on joissain kysymyslauseessa tarpeeton, sillä agentti saattaa selvitä kielenkäyttötilanteesta muutenkin. Vaihtoehtoja pohdiskeleva kysymyslause (kaalutlusküsimus) on sellainen, jossa predikaattina on *da*-infinitiivi, mutta se voi muodoltaan olla samanlainen kuin ehto ilmaiseva sivulause (*Kui ma nüüd lähaksin koju?* 'Jos minä nyt lähtisin kotiin') (Mts. 31). Kysymykset voivat olla monenlaisia: *Keda uskuda?* 'Ketä uskoa?' *Kuhu täna minna?* 'Minne mennä tänään?' *Milline olla?* 'Millainen olla?'. Tällaisia kysymyksiä voidaan esittää Metslangin mukaan silloin, kun tekijä tai kokija jätetään ilmaisematta. (Mts. 92.)

EKG:n (II: 245) mukaan *da*-infinitiivi kysymyslauseessa osoittaa, että tilanteen osallisena on puhuja, mutta epämääräiseksi jää, onko kyseessä puhuja yksin vai puhuja yhtenä muiden joukossa. Ainakin osassa tapauksia voi EKG:n mukaan infinitiivin käsittää polveutuvan modaaliverbillisestä rakenteesta *tuleb - tuleks + da*-infinitiivi. Tällöin kysymys *Mida teha?* 'Mitä tehdä' tarkoittaisi samaa kuin kysymykset *Mida ma teen / me teeme?* 'Mitä minä teen / me teemme' *Mida mull meil tuleb - tuleks teha?* 'Mitä minun/meidän tulee - tulisi tehdä'.

Erilaisissa sivulauseasemissa, esimerkiksi tarkoitusta ilmaisevissa adverbiaalilauseissa, voidaan virossa käyttää konditionaalina tilalla *da*-infinitiiviä. *da*-infinitiivissä sivulauseen predikaatti voi EKG:n mukaan olla silloin, kun pää- ja sivulauseen subjektit ovat identtiset (*Ma hoidsin vaierist kinni, et mitte vastu rahnu paiskuda* 'Minä pidin vaijerista kiinni, jotten paiskautuisi kivenlohkareta päin'). (EKG II: 310–311.) Suomen kielen sivulauseessa tarkoitusta ilmaistaan konditionaalimuotoisen predikaatin tai finaalarakenteen avulla. Metslangin esimerkissä 3 suomessa on konditionaali, virossa *da*-infinitiivi. (Metslang 1999a: 111, 1999b: 52.)

- 3) Pyllkkänen peitti suunsa kädellään, *ettei hymyilisi*.

Pyllkkänen peitis suu käega, *et mitte muiata*.

Penjam (2008) tarkastelee viron *da*-infinitiivejä Tarton yliopiston kirjoitetun kielen osakorpuksessa¹⁵. Penjamin tarkastelemassa korpuksessa esiintyy yhteensä 4896 *da*-infinitiivimuotoa, jolloin *da*-infinitiivin esiintymistiheys on 22,8 *da*-infinitiiviä 1000 sanetta kohti¹⁶ (Penjam 2008: 46; *da*-infinitiivien jäsennyksestä eri lauseenjäseniksi ks. tarkemmin Erelt 1984; EKG II: 237–247; Penjam 2008: 46–123). Penjamin (2008: 109) tutkimusaineiston mukaan *da*-infinitiivi esiintyy itsenäisenä predikaattina tavallisimmin tarkoitusta tai perustelua ilmaisevassa lauseessa, kysyvässä sivulauseessa, kysyvässä lauseessa, ehtolauseessa ja relatiivilauseessa.

Lindström (2010) pitää itsenäisenä predikaattina käytettyä *da*-infinitiiviä yhtenä impersonalisoinnin keinona. Hänen aineistossaan, puhutun kielen korpuksessa, se esiintyy etenkin lääkärin ja potilaan välisissä keskusteluissa, mutta on hänen mukaansa laajalti levinnyt muuallekin, ja sitä käytetään direktiiveissä, joilla viitataan puhetilanteen kuulijaan. Vastaavasti voisi käyttää 2. persoonan imperatiivimuotoa, mutta suoraa kuulijaan viittaamista ilmeisesti halutaan välttää. Kyse voi olla siitäkin, että näin vältetään teitittely- tai sinuttelumuodon valinnalta. Lindström pitää mahdollisena myös sitä, että muodon käyttöä motivoi yleistäminen: annetaan ymmärtää, että lääkärin potilaalle antamat ohjeet ovat yleisemmät eivätkä koske vain kyseisen tilanteen kuulijaa. (Lindström 2010: 110.)

Suomen vastaavista ilmaisukeinoista ja rakenteista viron *da*-infinitiiviin rinnastuu A-infinitiivi, joskaan sillä ei ole yhtä paljon itsenäisiä käyttötapoja kuin viron *da*-infinitiivillä. Suomen kielen itsenäisiä A-infinitiivikonstruktioita on tutkinut Laura Visapää (2005, 2008¹⁷). Voikin olettaa, että suomen itsenäisillä A-infinitiiveillä ja virossa esimerkiksi ehtolauseiden itsenäisinä predikaatteina esiintyvillä *da*-infinitiiveillä on samankaltaisia käyttötapoja ja tulkintoja. Visapään näkemyksiä itsenäisten infiniivikonstruktioiden tulkinnasta ja merkityksistä voi soveltaa myös viron itsenäisiin *da*-infinitiiveihin.

Visapää (2008: 73) toteaa, että generisten persoonakonstruktioiden tapaan myös itsenäiset infiniivikonstruktiot kutsuvat aina vastaanottajaa tunnistamaan paikansa ja samalla samaistumaan kuvattuun affektiiviseen kokemukseen. Ilman subjektia ja persoonapäätteistä verbiä infiniivikonstruktiot eivät kuitenkaan kieliopillista sellaista osallistujapaikkaa, joka voisi viitata kuvattun asiantilan inhimilliseen kokijaan.

Vaikka infiniivikonstruktioiden ei liity persoonan, tempuksen tai moduksen merkintää, ne Visapään (2008) mukaan jäsentävät samanlaisia merkityksiä kuin finiitilauseet. Infiniivikonstruktioiden indeksoimia inhimillisiä osallistujia voi hänen

15 Penjamin tutkimusta käsitellään myös luvussa 4.

16 Penjam (2008: 156) esittää taulukossa kootusti eri *da*-infinitiivien esiintymistiheyden rakennetyypeittäin. *da*-infinitiivejä on tarkasteltu sekä eri lauseenjäseninä että liittomuotoisen predikaatin osana.

17 Visapää (2008) tutki syntaktisesti itsenäisiä infiniivilausekkeita, ei siis finiitilauseisiin kuuluvia infiniivimuotoja. Visapään tarkasteleman aineiston (Kielipankin osakorpus) itsenäisistä A-infiniivikonstruktiosta 55,7 % on MI-/KUINKA + INF -konstruktioita (esim. *Kuinka tulla koomikoksi?*)

mielestään pitää potentiaalisesti persoonina. Potentiaalisuudella Visapää tarkoittaa sitä, että infinitiivikonstruktioiden indeksoimat inhimilliset osallistujat voivat saada persoonan statuksen esimerkiksi jo seuraavassa lausumassa tai ne ovat voineet olla sitä edeltävässä lausumassa. Visapään tulkinnan mukaan itsenäiset infinitiivikonstruktiot pitävät yllä vuorovaikutuksen osallistujien persoonaisia ominaisuuksia. (Visapää 2008: 101.) Infinitiivikonstruktioissa yhtään osallistujista ei nosteta ilmauksen profiiliin eikä siten toisia hallitsevampaan asemaan (mts. 102–103).

Visapää (2008: 188) katsoo, että itsenäiset infinitiivilausekkeet säilyttävät morfologisesti infiniittisen ominaisluonteensa, mutta voivat kuitenkin muistuttaa funktionaalisesti finiittisiä lähikonstruktioitaan. Visapää korostaa, että infiniittisyys ja finiittisyys ovat toisilleen käsitteellisesti ja vuorovaikutuksellisesti vaihtoehtoisia käsitteistysmalleja. Tämä merkitsee sitä, että infinitiivikonstruktiot osallistuvat persoonaisuuden, temporaalisuuden ja modaalisuuden ilmaisuun – morfologisesta merkitsemättömyydestään huolimatta. Visapää pitää infiniittikonstruktioita monien finiittisten ilmaisutyyppien lähikonstruktioina. (Mts. 189.)

2.7 Kokoavasti

Tutkimukseni lähtökohta on, että vaikka suomen ja viron persoonajärjestelmät ja persoonan ilmaisemisen keinot ovat hyvin samankaltaisia, voi kontrastiivinen tutkimus tuoda esiin myös eroja nollapersoonan ja sen vastineiden käytössä. Luvussa 2 on tarkasteltu suomen ja viron persoonajärjestelmiä ja nollapersoonaa suhteessa niihin. Luvussa on selvitetty aiempia käsityksiä nollapersoonan paikasta suomen ja viron persoonajärjestelmässä, nollapersoonan terminologiasta sekä nollapersoonan rakenteesta ja käytöstä.

Aiempien nollapersoonan kuvausten perusteella voidaan olettaa, sekä suomessa että virossa tyyppisimpiä nollapersoonan käyttök konteksteja ovat lauseet, joiden predikaattina on jokin modaalinen verbi. Suomen nollapersoonan on todettu voivan rajoituksetta esiintyä ehtoa ilmaisevissa yhdyslauseissa. On kuitenkin huomioitava, että aiemmat tutkimukset (Laitinen 1995, 2006; Vilku 2000) eivät perustu laajaan korpusaineistoon vaan yksittäisiin esimerkkeihin.

Tutkimuksessani tarkastelen nollapersoonaa subjektin asemassa. Tässä väitöstudiumuksessa subjekti rajataan siten, että kaikki nominatiivisubjektit ja modaalisten predikaattien subjektit, myös genetiivimuotoiset, ovat mukana nollapersoonamuotoisten subjektien tarkastelussa. Obliikvisijaista teemaa ei nähdä subjektina, mutta koska se esiintyy viron kokija- ja nesessiivirakenteessa, se on huomioitu. Subjekti on siis määritelty sekä konstruktion että semantiikan näkökulmasta.

Luvussa 2 on tarkasteltu myös nollapersoonalle mahdollisia lähikonstruktioita. Tällaisia ovat etenkin passiivi, yksikön 2. persoona sekä virossa myös itsenäisesti käytetty *da*-infinitiivi. Työni havainnollistaa, että persoonan ilmaiseminen tai siihen viittaaminen ei välttämättä edellytä persoonapronomineja tai edes persoonapäätteitä. Tästä kertoo myös viron *da*-infinitiivin esiintyminen suomen nollapersoonan vastineena. Tutkimukseni analyysiluvuissa selvitetään sitä, millaisia vastineita nollapersoona voi erilaisissa käyttökonteksteissa saada, ja pohditaan sitä, miksi tietynlaisiin vastineisiin päädytään.

3. Subjektiivisuus, geneerisyys, modaalisuus – nollapersoonan tulkitsemisesta

Luku 3 kokoaa yhteen kolme käsitettä ja näkökulmaa, joilla on merkitystä nollapersoonan ominaisuuksien tarkastelussa ja tulkinnan rakentumisessa. Luvussa 3.1 tarkastellaan subjektiivisuuden ja objektiivisuuden käsittelyä sekä suomen kielen persoonanilmaisua subjektiivisuuden kannalta. Luvun 3.2 tarkoituksena on tarkastella geneerisyyden määritelmiä ja esitellä geneerisen referenssin ilmaisua ja nollapersoonaa geneerisyyden ilmaisekeinona. Luku 3.3 keskittyy modaalisuuden ilmaisun ja lajien tarkasteluun, sillä nollapersoonan voi olettaa esiintyvän etenkin modaalisisissa lauseissa (ks. luvut 2.2.1 sekä 4).

3.1 Kielen subjektiivisuus

Ilmisubjektiton nollapersoonarakenne herättää kysymyksen siitä, kenen näkökulmasta ilmaus on esitetty ja keneen kohdistettu ja kuinka paljon konteksti vaikuttaa nollapersoonailmauksen tulkintaan. Nollapersoonarakenteen viittaussuhteiden selvittämisessä voi apuna käyttää *subjektiivisuuden* ja *objektiivisuuden* käsitteitä. Subjektiivisuudella ja objektiivisuudella tarkoitetaan arkikielessä eri asioita kuin kielentutkimuksessa, ja myös kielentutkijat ovat käsitelleet ja tulkinneet subjektiivisuutta ja objektiivisuutta eri tavoin. Aluksi luvussa 3.1.1 tarkastelen subjektiivisuutta ja objektiivisuutta yleisesti ja luvussa 3.1.2 erityisesti suomen kielen nollapersoonan ja muiden persoonan ilmaise-
misen keinojen kannalta.

3.1.1 Subjektiivinen ja objektiivinen käsitteistys

Erityisen merkittävänä subjektiivisuuden kehittämissä on pidetty John Lyonsin, Elizabeth Traugottin ja Ronald Langackerin näkemyksiä (ks. Finegan 1995: 2). Kielitieteessä subjekti yleensä assosioituu kielioppiin, lauseen kieliopilliseen subjektiin. Mikäli ei puhuta kieliopillisesta subjektista, laajasti ottaen subjektiivisuudella voidaan tarkoit-

taa itsen ilmaisemista ja puhujan perspektiivin tai näkökulman esiintymistä diskursseissa. Subjektivoinnilla viitataan niihin rakenteisiin ja strategioihin, jotka näkyvät kielessä subjektiivisuutena. (Finegan 1995: 1.) Chafe (1994: 132) toteaa, että puhujat ja kirjoittajat aina osoittavat näkökulman, josta puhuvat tai kirjoittavat.

Benveniste (1971: 225) kirjoittaa kielellisestä subjektiivisuudesta seuraavasti: ”Language is marked so deeply by the expression of subjectivity that one might ask if it could still function and be called language if it were constructed otherwise”. Benveniste kuvailee subjektiivisuuden puhujien kyvyksi nähdä itsensä subjekteina. Benveniste pohtii etenkin persoonapronominien merkitystä kielen subjektiivisuuden rakentumisessa. Hänen mukaansa pronomini *I* sellaisten verbien kuin *feel*, *believe* ja *suppose* yhteydessä ilmaisee puhujan suhtautumista, kun taas samat verbit yksikön 3. persoonan pronominin yhteydessä muodostavat ilmauksen, joka on pikemminkin deskriptiivinen tai informatiivinen. Mielenkiintoisella tavalla vaikuttaa siltä, että nollapersoonassa voivat yhdistyä joissakin tapauksissa nämä molemmat: puhujan suhtautuminen ja deskriptiivisyys tai informatiivisuus.

Kielellisen ilmaisun luontaisen subjektiivisuuden kannalla on myös Arie Verhagen (1995: 115), joka huomauttaa, että pelkästään informaatiota välittävät kielelliset ilmaukset ovat poikkeuksellisia. Hänen mukaansa jonkinlainen argumentointi on oletusarvo luonnollisessa kielessä (mp.). Joanne Scheibman (2002:15) puolestaan toteaa, että puhujat ensisijaisesti käyttävät kieltä subjektiivisesti ja näkemyksiään ilmaistakseen – eivät niinkään kuvaillakseen välittömästi ympäröivää maailmaa.

Kognitiivisen kielentutkimuksen mukaan kielelliset rakenteet ovat käsitteistyksiä, jotka muodostuvat kuviona olevasta hahmosta eli profiilista ja taustasta (Langacker 1987: 183–189, 1999: 7–8). Käsitteistäjinä toimivat puhetilanteen osallistujat (Langacker 1991b: 93, 1999: 206). Subjektiivisuudessa ja objektiivisuudessa on kyse siitä, millä subjektiivisuuden tai objektiivisuuden asteella käsitteistäjä konstruoi tietyn tilanteen tai entiteetin (Langacker 1990). Langackerin (1991b: 214) mukaan subjektiivisuus ja objektiivisuus viittaavat käsitteistäjän ja käsitteistyksen kohteen suhteeseen.

Langacker on havainnollistanut subjektiivisuutta ja objektiivisuutta esimerkiksi näyttämömetaforan avulla. Langackerin näyttämössä (Langacker 1990) on pelkistetysti kyse siitä, että objektiivisesti käsitteistetyt entiteetit ovat näkyvillä näyttämöllä, subjektiivisesti konstruoidut poissa näyttämöltä, sen reunoilla tai katsomossa. Langacker (1990: 17–20, 1991a: 326–329) käsittelee näyttämöä ja käsitteistyksen tapoja kolmen esimerkkilauseen avulla:

1. Vanessa is sitting across the table from Veronica.
2. Vanessa is sitting across the table from me.
3. Vanessa is sitting across the table.

Lauseessa 1 on Langackerin mukaan *optimal viewing arrangement*, jossa käsitteistäjä ja käsitteistyksen objekti ovat täysin erotettavissa toisistaan. Molemmat käsitteistyksen kohteet, Vanessa ja Veronica, ovat näyttämöllä, mutta käsitteistäjänä toimiva puhuja ei itse kuulu samaan asetelmaan, samalle näyttämölle. Sen sijaan lauseissa 2 ja 3 on kyseessä ns. *egocentric viewing arrangement*, jossa käsitteistävä puhuja on samalla näyttämöllä, jota hän käsitteistää ja koodaa. Lauseessa 2 käsitteistäjä on objektiivisesti näyttämöllä, ja häntä käytetään viitepisteenä, jonka avulla puhuja paikantaa Vanessan. Ekspansiivisesti koodattu pronomini *me* liittyy siis objektivoituun käsitteistäjään. Kolmannessa lauseessa käsitteistäjä on sulautunut yhteen pois näyttämöltä siirtyneen käsitteistäjän kanssa, ja tämä yksi sulautunut (*merged*) käsitteistäjä toimii viitepisteenä Vanessan paikantamiseen. Sulautuneen käsitteistäjän oletetaan olevan joko näyttämöalueen laidoilla tai kokonaan poissa näyttämöltä. (Langacker 1990: 21.)

Entiteetti siis on objektiivisesti konstruoitu silloin, kun se on ”näyttämöllä” ekspansiivisesti fokusoituna objektina. Subjektiiivisesti konstruoitu entiteetti pysyy ”poissa näyttämöltä”, käsitteistyksen implisiittisenä subjektina. Käsitteistykseen liittyy luontainen epäsymmetria käsitteistäjän ja käsitteistettävän välillä. Epäsymmetria on suurimmillaan silloin, kun käsitteistyksen subjekti ei tiedosta itseään vaan paneutuu täysin näyttämön tilanteen ymmärtämiseen, ja samalla objekti on keskeinen ja tarkasti erottuva. (Langacker 1990, 2006: 18.)

Subjektiiivisesti konstruoitu entiteetti on osa käsitteistysprosessia itseään, mutta se ei kuulu käsitteistyksen sisältöön (Langacker 1991: 214). Tämän havainnollistamiseksi Langacker on esitellyt näyttämömetaforan lisäksi esimerkin silmälasista. Pääsäämmme ovat silmälasit ovat osa havainnointivälineistöämme ja vaikuttavat näkemäämme, mutta emme erityisemmin näe itse lasia emmekä enimmäkseen ole niistä tietoisia. Tällöin silmälasimme on subjektiivisesti konstruoitu. Jos taas otamme silmälasit päästämme ja katsomme niitä, niistä tulee havainnoinnin objekti. Subjektiiivisen ja objektiivisen käsitteistyksen ero on luonnollisesti asteittainen; voimme olla pääsäämmme olevista silmälasistamme hetkittäin tietoisia. (Langacker 1991: 215.)

Ilmauksen merkitys koostuu aina sekä subjektiivisesti että objektiivisesti käsitteistetyistä elementeistä. Kaiken kaikkiaan ei ole kyse siitä, että ilmauksen merkitys olisi objektiivinen tai subjektiivinen, vaan tietyt mukana olevat elementit käsitteistetään subjektiivisella tai objektiivisella tavalla (Langacker 2006: 18). Langacker kirjoittaa:

Minimally, subjectively construed elements include the speaker, and secondarily the addressee, in their offstage role as the conceptualizers who employ the expression and thereby apprehend its meaning. Minimally, objectively construed elements include the expressions, profile, i.e. what it designates (or refers to) within the conception evoked. (Langacker 2006: 18.)

Langacker (1997: 57) uskoo, että kieli on perusluonteeltaan kohteita objektiivovaa ja käsitteistystä subjektivoovaa. Tämä on tulkittava siten, että perustapauksessa käsitteistäjä toimii käsitteistyksen lähteenä eikä profiliin nostettuna objektiivoina yksilönä. Subjektiivisuudesta ja objektiivisuudesta puhuttaessa kannattaa huomioida jäsennyksen kaksitasoisuus: ilmaus voi profiloida asiantilan objektiivisesti ja olla samalla käsitteistysprosessin näkökulmasta subjektiivinen. (Visapää 2008: 74.)

Langackerin suhtautuminen *subjektivointiin* on jonkin verran muuttunut tai muovautunut vuosien varrella, ja voi päätellä, että subjektiivisuus on alettu tulkita laajemmin. Varhaisemmassa vaiheessa Langacker määritteli subjektiivoinnin semanttiseksi ulottuvuudeksi, jossa alun perin objektiivisesti konstruoitu entiteetti saa subjektiivisemmän käsitteistyksen, mutta myöhemmin on otettu huomioon sekin, että asia voi olla myös päinvastoin. Langacker (2006: 21) itse huomauttaa:

More recently (Langacker 1998, 1999), I have come to believe that subjectification is better thought of as a kind of semantic "bleaching" or "fading away". The subjectively construed entity which remains as a vestige of an objectively construed counterpart was actually there all along, immanent in the latter (i.e. inherent in its conception). It simply becomes more evident when the objectively construed element is no longer there to mask it.

Langacker tarkastelee kielellistä subjektiivisuutta ja objektiivisuutta lähinnä englannin kielen kannalta. Yksittäisissä tutkimuksissa on käsitelty kielellisen käsitteistyksen subjektiivisuutta/objektiivisuutta myös muissa kuin indoeurooppalaisissa kielissä. Yoshihiko Ikegami (2008) artikkelissaan Subjective construal as a 'fashion of speaking'¹⁸ in Japanese esittää, että japani poikkeaa muun muassa englannista suosi-malla ennen kaikkea subjektiivista käsitteistystä. Hän kontrastoi japanilaista kaunokirjallisuutta ja sen englannin-, ranskan- ja saksankielisiä käännöksiä ja toteaa, että käsitteistäjän subjektiivoinnin tapoja on vaikea saada käännettyksi kielestä toiseen. Japanilaiselle alkuperäistekstille siis on ominaista tilanteen käsitteistäjän ja havainnoijan näkymättömyys (*perceiverless*).

Ikegami (2008: 228) olettaa, että vaikka kaikkien kielten puhujat voivat kielen-täessään erilaisia tilanteita valita joko subjektiivisen tai objektiivisen käsitteistystavan, on eri kielten puhujien välillä kuitenkin eroja. Esimerkiksi japaninpuhujille subjektiivinen käsitteistystapa on luontevampi kuin englanninpuhujille. Ikegami pyrkii osoit-tamaan, että japanissa frekventtinä ilmiönä pidetty kieliopillisen subjektin poisjättä-minen liittyy tiiviisti siihen, että japaninpuhujat suosivat ilmauksissaan subjektiivista käsitteistystä. Ikegami myös kritisoi subjektiivisen käsitteistyksen määrittelyn monitul-

18 Termi viittaa Whorfin (1956) kirjoituksiin kielellisestä relativismista.

kintaisuutta, joka hänen mukaansa on seurausta siitä, että englannin kielessä objektiivinen käsitteistys on tavanmukaisempi. (Mts. 228–229.)

Langackerin subjektiivisen ja objektiivisen käsitteistykseen Ikegami (2008: 229) tiivistää seuraavasti: ” – – in the case of objective construal the conceptualizer is detached from the scene s/he construes and encodes, while in the case of subjective construal the conceptualizer is involved in the same scene s/he construes and encodes”. Ikegami (2008: 230–231) ehdottaa joitakin täsmennyksiä subjektiivisen ja objektiivisen käsitteistykseen määrittelyyn. Ikegami esittää, että käsitteistystyypeistä juuri subjektiivinen saattaa olla primaari objektiiviseen nähden. Ikegamin ajatus on, että juuri subjektiivinen käsitteistys on jotakin alkuperäistä, ja subjektiivinen käsitteistäjä ilmauksen ytimessä.

Käsitteistäjään Ikegami liittää termeillä *self-split* ja *self-projection* nimittämänsä mentaaliset toiminnot. *Self-split* merkitsee sitä, että käsitteistäjä objektivoi itsensä. Tämä tarkoittaa sitä, että hän käsitteistää itsensä joksikukuksi toiseksi ja kuvailee samalla itseään kuten kuvailisi jotakuta toista. Termillä *self-projection* tarkoitetaan sitä, että käsitteistäjä subjektivoi jonkun muun kuin itsensä. Toisin sanoen sulauttaa itsensä johonkuhun muuhun ja kuvaa tilannetta kuten tämä toinen sitä kuvaisi. Toisin sanoen käsitteistäjä sulautuu johonkuhun muuhun ja kuvailee näyttämöä kuten tämä toinen, johon hän on sulautunut, kuvailisi. Ikegami on syntyperäisenä japaninpuhujana sitä mieltä, että esimerkiksi juuri japaninpuhujat mieluummin projisoivat itsensä muihin. Länsimaisten kielten puhujat sen sijaan ovat alttiimpia objektivoimaan itsensä kuin japaninpuhujat. (Ikegami 2008: 230–231.)

Subjektiiivisessä käsitteistyksessä käsitteistäjä voi tarkastella näyttämöä siten, että heijastaa myös itsensä näyttämölle. Käsitteistäjä voi koodautua nollana sekä maksimaalisen subjektiivisessa että objektiivisessa ilmauksessa. Tästä syystä esimerkiksi lause *It's raining* voidaan tulkita molemmilla tavoilla. Tulkinta riippuu sekä kielellisestä ilmiöstä ja sen subjektiivisuudesta että toisaalta vastaanottajan alttiudesta kuvitella itsensä näyttämölle tai näyttämöä tarkastelemaan. (Ikegami 2008: 231.) Ikegamin (mts. 235) mukaan japaninpuhujat eivät tavallisesti ilmaise itseään eksplisiittisin yksikön 1. persoonan pronominein, vaan he koodaavat itsensä usein nollana, toisin kuin länsimaisten kielten puhujat.

Suomen kaltaiselle kielelle ilmisubjektin puuttuminen on ominaista, ja silti ilmisubjektittomat ilmaukset, kuten nollapersoonalauseet, rakentavat näkökulmaa ja referenssiä. Kuten Laitinen (2006: 231) toteaa, edellä mainittu Benvenisten subjektiivisuus vastaa paradoksaalisesti Langackerin objektiivisuuden käsitettä; molemmat kuvaavat jotakuinkin samaa ilmiötä. Laitinen (2006) tarkastelee suomen nollapersoonaa subjektiivisuuden kannalta lähtökohtanaan Langackerin analyysi. Tähän tarkastelemaan paneudutaan seuraavaksi luvussa 3.1.2.

3.1.2 Suomen kielen persoonanilmaisun subjektiivisuudesta

Laitinen (2006) soveltaa Langackerin käsitystä kielen subjektiivisuudesta ja puhujan implikoidusta perspektiivistä suomen nollapersoonan tarkasteluun. Laitisen mukaan nollapersoonalause on käsitteistykseltään subjektiivinen. Laitinen osoittaa, että nollapersoonalauseessa tilannetta tarkastellaan sisältäpäin, nollapersoonailmauksen referentin näkökulmasta ja tämän silmin. Jonkin eksplisiittisen persoonailmauksen käyttö johtaa objektiiviseen käsitteistykseen, kun taas nollapersoonaa jättää tilanteen kokijan implisiittiseksi ja luo subjektiivisen käsitteistyksen. Laitinen (mts. 216) toteaa, että dialogisen keskusteluaineiston perusteella (Laitinen 1995) nollapersoonarakenteen funktio on juuri subjektiivisuuden ja persoonan läsnäolon välittäminen. Laitinen osoittaa, että puhujat voivat konstruoida näyttämön subjektiivisesti samojen lasien (Langacker 1991b: 316) läpi, jolloin he nollapersoonarakennetta käyttämällä jättävät itsensä implisiittiseksi (Laitinen 2006: 218).

Laitinen (2006: 217–218) analysoi esimerkkiä, jossa puhetilanteen osallistujat molemmat näkevät näyttämön subjektiivisesti samojen silmälasien läpi. Puhetilanteen osalliset voivat identifoida itsensä nollan kanssa hyvin yksilöllisesti. Toisin kuin suomen passiivi, jonka implikoitu agentti on kollektiivinen, on nollapersoonaa referentiaalisesti distributiivinen – jos osallistujat haluavat tarjotun paikan tunnistaa. Laitinen vertaa myös nollapersoonan ja yksikön 1. sekä 2. persoonan referenssin rakentumista arkikeskusteluissa. Nollapersoonalle on tyypillistä se, että se tarjoaa puheaktitilanteessa tilanteen osallistujille paikan samaistua itseensä. Nollapersoonan avoimuus, epäspesifisyys ja potentiaalisuus periaatteessa erottavat sen Laitisen mukaan persoonapronomineista. Toisaalta spesifin ja epäspesifin referenssin suhde on pikemminkin jatkumo kuin dikotomia. Tavanomaisen spesifisen persoonareferenssin lisäksi sekä ensimmäisen että toisen persoonan pronominit voidaan konstruoida monella tavalla, ja ne voivat ilmaista avointa referenssiä. Laitinen katsookin, että ainakin puhutussa suomessa nollapersoonilla ja puheaktipronomineilla on päällekkäisiä käyttötapoja epäspesifiä referenssiä rakentaessaan. (Laitinen 2006: 230.)

Helasvuo (2008) analysoi ensimmäisen ja toisen persoonan käsitteistystä ja niiden yksikön käyttöä avoimissa persoonaviittauksissa. Ensimmäisen persoonan muotojen avoimessa käytössä – toisin kuin nollapersoonatapauksissa – käsitteistäjä on konkreettisesti ilmipantuna, jolloin langackerilaisittain on kyse vähemmän subjektiivisesta käsitteistyksestä kuin nollapersoonalauseessa. Helasvuo kuitenkin huomauttaa, että koko ajatus käsitteistyksestä ja käsitteistäjästä pohjaa siihen, että meillä on kokemus itsestämme, *minästä* kokijana ja toimijana. Näin ollen jäsenämme aina itseämme suhteessa muihin ja ympäristöömme. (Helasvuo 2008: 202.)

Ehkäpä kaikkein suurimpana nollapersoonan ja puheaktipersonojen erona Laitinen pitää tapaa, jolla ne valitsevat perspektiivin erilaisia tilanteita konstruoidessaan.

Vaikka yksikön 1. tai 2. persoonan muotoja käytettäisiin epäspesifisti, ovat ne silti näyttämöllä eksplisiittisen pronominin muodossa, jolloin ne käsitteistetään objektiivisemmin kuin nollapersoonat. Nollapersoonaa jättää tilanteen kokijan implisiittiseksi, jolloin käsitteistyskin on Langackeria soveltaen subjektiivinen. (Laitinen 2006: 230.)

Nollapersoonaa voi puheaktipronominien ja passiivin lisäksi verrata myöskin avoimeen A-infinitiivirakenteeseen. Tarkastellessaan suomen kielen itsenäisiä A-infinitiivin sisältäviä konstruktioita Visapää (2005, 2008) kontrastoi itsenäisiä infinitiivikonstruktioita geneerisiin persoonakonstruktioihin, geneeriseen toiseen persoonaan, retoriseen imperatiiviin ja nollapersoonaan. Puheaktipronomit ovat Visapään mukaan havainnollisia esimerkkejä ilmauksista, jotka profiloivat puhetilanteen osallistujat osaksi ilmauksen profilia. Geneeristen persoonakonstruktioiden objektiivointikyky riippuu sen sijaan niiden persoonaviittausten eksplisiittisyydestä. Geneerinen *sinä* on lauseessa ilmisubjektina (*Kun sä olet tolla tasolla, sä olet kyllä aika fiksu.*). Retorinen imperatiivikonstruktio (*Ole tolla tasolla olematta fiksu.*) ja nollakonstruktio (*Kun O on tolla tasolla, O on kyllä aika fiksu.*) ovat persoonaisia vain verbinmuotonsa perusteella. Visapään (2008: 75) mukaan geneerinen *sinä* objektoi puhetilanteen osallistujat; nollapersoonaa sen sijaan on itsenäinen osa konstruktion hahmoa. Visapää (mts. 75–76) huomauttaa, että nollapersoonaa ei varsinaisesti profiloi lavalle puhetilanteen osallistujaa, mutta se profiloi lavalle tyhjän paikan, josta vuorovaikutuksen osallistujat voivat tunnistaa itsensä. Visapään tulkinnan mukaan nollapersoonalauseiden voi sanoa sijoittuvan persoonan maksimaalisen objektiivisen ja maksimaalisen subjektiivisen konstruoinnin välimaastoon.

Subjektittomien rakenteiden, infinitiivikonstruktioiden, käsitteistys poikkeaa geneerisistä persoonakonstruktioista. Visapään tulkinnan mukaan nollapersoonakonstruktio jättää lavalle profiloituneen tyhjän paikan, mutta koska infinitiivikonstruktiossa ei ole persoonataivutusta, puhetilanne on subjektiivoitunut kokonaan ilmauksen kehykseen. Visapää pitää infinitiivikonstruktioiden tulkinnassa keskeisenä semanttista taustatietoa, jonka avulla epäspesifin inhimillisen kokemuksen kuvaaminen on mahdollista. (Visapää 2008: 76.) Visapää (mts. 77) korostaa, ettei infinitiivikonstruktiossa ole kyse subjektijäsenen elliptisestä poistosta vaan konstruointikeinosta, jolla tekijyys voidaan taka-alistaa profilista ilmauksen kehykseen.

Geneerisiä persoonakonstruktioita ja infinitiivejä yhdistää ennen kaikkea se, että ne kaikki tarjoavat inhimilliseen osallistujan viittaamiseen mahdollistavan paikan. Tämä paikka ei ole infinitiivikonstruktiossa osa ilmauksen profilia toisin kuin geneerisissä persoonakonstruktiossa. Kaikki Visapään tarkastelemat geneeriset persoonarakenteet (nollapersoonakonstruktio, geneerinen *sä*, retorinen imperatiivi) indeksoivat kieliopillisen ja semanttisen persoonan. Geneerisestä 2. persoonasta ja retorisesta imperatiivista nollapersoonaan edettäessä persoonan koodaus muuttuu implisiittisemmäksi ja samalla subjektiivisemmäksi. Myös infinitiivikonstruktioiden merkitykseen kuuluu

tieto inhimillisestä osallistujasta, mutta niissä muuttuja ei ole profiloitu osallistuja vaan kuuluu ilmauksen taustatietoon. Tällöin asiantila tunnustetaan kuvauksen kehyksestä käsin, ulkopuolisesta näkökulmasta. Geneeristen persoonakonstruktioiden tavoin infinitiivikonstruktiot käsitteistävät epäspesifiä inhimillistä kokemusta, mutta tekevät sen nollapersoonakonstruktiotakin subjektiivisemmin. (Visapää 2008: 77–78.)

Onkin mielekästä pohtia kontrastiivisen tutkimusaineiston avulla, miten nollapersoona sijoittuu subjektiivisuuden ja objektiivisuuden skaalalle ja suhteutuu lähikonstruktioidensa. Suomen nollapersoonan viron käännösvastineet kertovat omalta osaltaan siitä, miten käsitteistys ymmärretään. Olennaista subjektiivisessa käsitteistyksessä lienee se, että käsitteistäjä asettaa tarkastelemalleen näyttämölle jonkun muun kuin itsensä, mutta voi kuitenkin halutessaan nähdä itsensä tuon toisen asemassa.

3.2 Geneerisyys ja persoonanilmaisu

Kuten monet nollapersoonan aiemmat tutkimukset ja terminologia vihjaavat, sekä suomalaisissa että virolaisissa kuvauksissa ilmisubjektittomaan yksikön 3. persoonan muotoon on liitetty usein yleistävyys ja geneerisyys. Suomen kuvauksissa on puhuttu geneerisestä nollapersoonasta ja viron kuvauksissa on käytössä termi *üldisik*, jolla tarkoitetaan geneeristä persoonaa. Luku 3.2 esittelee näkökulmia geneerisen referenssin ilmaisuun sekä nollapersoonaan geneerisyyden ilmaisukeinona.

3.2.1 Geneerisyyden määrittelystä

Dahl (1975) on tarkastellut sekä temporaalisesti yleispäteviä ilmauksia että sellaisia ilmauksia, joiden nominaaliset jäsenet eivät viittaa spesifiseen yksilöön vaan yksilöiden edustamaan luokkaan. Dahlin mukaan kaikki geneeriset ilmaukset tyypillisesti esittävät jonkinlaisen normin, lain tai periaatteen, joita hän kutsuu noomisiksi väittämiksi. (Dahl 1975: 99.) Dahl erottelee noomiset väittämät satunnaisista yleistyksistä. Vain noomiset väittämät voivat viitata myös mahdollisiin, ei-todellisiin tapauksiin. (Mts. 100.)

Vilkunan (1992: 141) mukaan näyttää siltä, että yksikölliset geneeriset NP:t tuottavat noomisia ja monikolliset satunnaisia yleistyksiä, mikä näkyy seuraavista lauseista: a) *Pääskynen on muuttolintu* ja b) *Pääskyeset muuttavat syksyllä etelään*. Vilkuna (1992: 155–159) toteaa, että ”varsinaisesta” geneerisyydestä on erotettava lajireferenssi, joka saattaa muistuttaa geneerisyyttä. Geneerisyydestä poiketen lajireferenssi voi kuitenkin sopia aikasidoksisiinkin konteksteihin (*Peruna tuotiin Suomeen Puolasta 1700-luvulla*). Voi sanoa, että geneerisyys tyypillisesti tarkoittaa joko NP:iden tai ajan yleistettävyyttä. Vilkunan (1992: 148) mukaan geneeristen ilmausten predikaatit eivät

ilmaise ajankohtaan sidoksissa olevia tapahtumia, ja Cardinaletti ja Starke (1998: 9) toteavat, että geneerinen referenssi estää spesifin ajallisen referenssin.

Klassinen geneerinen lause sisältää lajireferentiaalisen NP:n sekä predikaatin, joka kuvailee NP:n ajallisesti vakaata ja prototyypistä ominaisuutta (Behrens 2005: 275). Behrens (2005: 276) huomauttaa, että geneerinen tulkinta syntyy useiden tekijöiden vuorovaikutuksesta. Tällaisia tekijöitä ovat mm. ilmauksen osien leksikaalinen merkitys, pragmaattinen taustatieto ja diskurssitilanne sekä ilmauksen predikaatin tempus, modus ja aspekti. Behrens (mts. 288–289) käsittelee geneeriseen NP-ilmauksen sekä geneeriseen lauseen eroa, ja hän toteaa myös tekstitason olevan relevantti geneerisyyden kannalta.

Geneerisiin ilmauksiin selkeimmin liittyvä aikamuoto on luontevasti preesens. Bybee ym. (1994: 126) käsittelevät preesensin tulkintaa ja esittävät, että preesens on ominainen meneillään olevien tapahtumien, habituaalisten tilanteiden sekä tyypillisesti noomisten tilanteiden kuvauksessa. Noomisiin tilanteisiin he puolestaan lukevat geneeriset subjektit ja ajallisen sidoksettomuuden, esimerkiksi *Dogs pant to cool off*.

Langacker (1997, 1999) puhuu geneerisyyden yhteydessä käsitteistä *aktuaalinen* ja *struktuuraalinen*. Aktuaalisen ulottuvuuden tapahtumat sijoittuvat menneeseen, nykyiseen tai tulevaan, ja ne voivat olla myös kuvitteellisia. Niitä yhdistää se, että ne liittyvät aina johonkin ajalliseen viitepisteeseen. (Langacker 1999: 274.) Strukturaalisen ulottuvuuden asiantilat ovat sen sijaan ajattomia. Strukturaaliseen ulottuvuuteen sijoittuvia asiantiloja kuvaavat erilaiset epäspesifit ja geneeriset ilmaukset. (Mts. 275.) Langacker (1999: 274) antaa aktuaalisen ulottuvuuden ilmauksesta esimerkkinä lauseen *A messenger just delivered a package*. Geneerinen ilmaus *A messenger always delivers a package on time* sen sijaan kuuluu strukturaaliseen ulottuvuuteen (Langacker 1999: 251).

Geneerisiä ilmauksia ei sidota tiettyyn aikaan, puhetilanteeseen ja osallistujiin. Seuraavaksi luvussa 3.2.2 tarkastellaan sitä, millaiset rakenteet voivat ilmaista geneeristä referenssiä ja miten nollapersoonaa suhteutuu näihin rakenteisiin.

3.2.2 Geneeriset rakenteet

Behrens (2005: 275) huomauttaa, että eri kielet luonnollisesti käyttävät erilaisia kieliopillisia keinoja geneerisissä ilmauksissa. Siewierska (2004: 210) toteaa, että rakenteita saksan *man*, ranskan *on* jne. on nimitetty erilaisin termein, kuten *universal non-specific*, *generic*, *generalized human*, *generalized indefinite*, *referentially arbitrary* ja *impersonal*. Suomen nollapersoonalla voi olettaa olevan samanlaisia tehtäviä kuin monien indoeurooppalaisten kielten ns. geneerisillä pronomineilla. Koska nollapersoonalauseen implisiittinen subjekti voidaan kääntää moniin indoeurooppalaisiin kieliin geneerisillä pronomineilla, voi sanoa, että nollapersoonakonstruktiot ovat suomen kielen konventionaalinen tapa rakentaa geneerisiä ihmisiä koskevia väitteitä. (Laitinen 2006:

210–211.) Onkin tarpeen selvittää geneeristen pronominiin ominaisuuksia ja vertailla niitä nollapersoonaan.

Löflund (1998: 161) on rinnastanut nollapersoonan ruotsin kielen *man*-passiiviin; hänen mukaansa suomen nollapersoonalauseetta vastaa merkitykseltään ruotsin *man*-konstruktio. Tarvainen (1985: 35–36) tarkastelee suomen ja saksan subjektin tyyppi- ja muotoeroja kontrastiivisesti ja esittää, että saksassa on kaksi subjektin tyyppiä, jotka suomesta puuttuvat. Toinen on ns. ”anonyymi henkilösubjekti” *man*, ja toinen ns. muodollinen subjekti *es* (*Jetzt ist es noch warm* ’Nyt on vielä lämmin’). Esimerkiksi suomen passiivilla voi kuitenkin olla sama käyttötarkoitus kuin saksan *man*-lauseella: *Man erzählt, dass er sich scheiden lässt. Kerrotaan, että hän eroaa.* Tenhonen-Lightfoot (1992: 46) puolestaan pitää saksan kielen geneeristä *man*-konstruktiota suomen nollapersoonamuotoisen lauseen vastineena. Yhtäläisyys nollapersoonaan on sekin, että Tenhonen-Lightfootin mukaan (1992: 47) saksan *man*-lauseen tekijä saattaa olla kontekstista pääteltävissä, vaikkei näkyvissä olekaan. Myös Soro (2007: 265) toteaa, että suomen nollapersoonalauseetta vastaa saksassa tavallisesti lause, jonka subjektina on *man*.

Helasvuo ja Johansson (2008) kontrastoivat suomen nollapersoonarakennetta ja passiivia ranskan *on*-rakenteeseen ja passiiviin. He osoittavat, miten epäspesifit muodot toimivat referenssin rakentamisessa sosiaalisessa vuorovaikutustilanteessa; heidän aineistonaan ovat verkkolehtien keskustelufoorumit. Helasvuon ja Johanssonin mukaan suomen nollapersoonalle on ominaista se, että ilmaus liittyy yleistävästä luonteestaan huolimatta vuorovaikutustilanteen osallistujien henkilökohtaiseen kokemukseen. Samoin ranskan *on*-rakennetta käytetään tilanteessa, jossa osallistujat viittaavat itseensä ja itseensä liittyviin tapahtumiin ja kokemuksiin. (Helasvuo ja Johansson 2008: 47–50.)

Kontrastiivisesti englannin, saksan ja norjan geneerisiä persoonailmauksia tarkastellut Stig Johansson (2007: 176) toteaa, että esimerkiksi norjan ja saksan *man*-pronominin ja englannin *one*-pronominin referenssi vaihtelee konteksteittain ihmisistä yleensä kontekstissa rajattuun ihmisjoukkoon. Esimerkiksi germaanisten kielten *man* ja englannin *one* voivat saada sekä yleistävän että spesifin tulkinnan, ja sama mahdollisuus liittyy nollapersoonan käyttöön. Ei ole mahdollista ajatella, että geneeriset pronominit tai nollapersoonaa esiintyisivät yksinomaan geneerisissä ilmauksissa. Näin ollen on tärkeää huomata, että nollapersoonan käyttö ei automaattisesti luo ilmaukselle geneeristä tai yleistävää tulkintaa.

Suomen nollapersoonan kyvyllä yhdistää puhujan perspektiivi ja avoimuus vaikuttaa olevan yhteistä esimerkiksi englannin kielen *one*-pronominin kanssa. Friederike Moltmann (2006) tarkastelee englannin kielen geneeristä *one*-pronominia. Moltmann analysoi *one*-pronominin tulkintaa ja sen suhdetta ensimmäiseen persoonaan tai muihin intentionaalsiin agentteihin. Hän pohtii geneeristä pronominia simulaation

kautta: pronominin geneerinen simulaatio merkitsee karkeasti ottaen sitä, että ilmauksen agentti asettaa itsensä kenen tahansa sellaisen osallistujan asemaan, joka sopii ilmauksen kuvaukseen. (Moltmann 2006: 257.) Geneerisen *one*-pronominin sisältävä ilmaus yhdistää geneeriseen ilmauksen ja viittauksen puhujaan itseensä. Puhuja voi muodostaa yleistyksen, jolla kuvataan kaikkia ihmisiä kuten kuvattaisiin häntä itseään. (Mts. 258.) Juuri tämä ”toisen saappaisiin asettuminen” vaikuttaa sopivan hyvin myös Laitisen (1995, 2006) kuvaukseen nollasta paikkana, johon puhetilanteen osalliset voivat niin halutessaan asettua. Nähdäkseni kuvaavaa geneerisen pronominin puhujasuuntautuneisuudelle on se, että amerikanenglannissa *one* yhä enenevässä määrin korvataan pronomineilla *you* ja *we* (vrt. Moltmann 2006: 259).

Englannin pronomini *one* ohjaa lauseen omanlaiseen geneeriseen tulkintaan: *One can see the picture from the entrance*. Tällaisessa lauseessa *one* näyttää viittaavan ihmisiin yleisesti, mutta samalla siihen sisältyy suhde ilmauksen intentionaaliseen agenttiin eli puhujaan itseensä tai ensimmäiseen persoonaan termin filosofisessa merkityksessä¹⁹. Mikäli oletamme, että lauseen puhuja on ovensuussa ja katsoo kuvaa, voi lauseen tulkita puhujan oman kokemuksen välittömäksi ilmaisuksi. Samalla se kuitenkin on myös yleistys. Moltmann huomauttaa, että geneerisellä lauseella *People can see the picture from the entrance* ei olisi samaa tulkintaa; vaikka sekin on yleistävä, sillä ei ole samaa kaikua puhujan omasta kokemuksesta. (Moltmann 2006: 258.) Moltmannin (2006: 259) mukaan *one* luo lauseeseen geneerisen merkityksen, joskaan automaattisesti näin ei aina tapahdu. Geneerisyyden lisäksi *one*-pronominilla on ”modal force”, mikä merkitsee sitä, että se ei koske vain aktuaalisia entiteettejä.

Geneerinen *one* on tyypillinen edellä kuvatuissa geneerisissä lauseissa (*One can see the picture from the entrance*) ja toisaalta deonttisissa, ohjeen kaltaisissa, ilmauksissa (esim. *One should not lie*). Deonttisessakin ilmauksessa on oleellista, että se on sovellettavissa myös ensimmäiseen persoonaan; ilmauksella viitataan muihin aivan kuin itseensä. (Moltmann 2006: 258.) Juuri deonttisille ilmauksille on siis tyypillistä *one*-pronominin tulkinta, jossa yleistys on sellainen, että se viittaa potentiaalisesti myös puhujaan tai vielä todennäköisimmin kuulijaan tai mahdollisesti molempiin. Tämä vaikuttaa samankaltaiselta kuin nollapersoonan tulkinnat: nollapersoona voi olla puhuja- tai kuulijaviitteinen tai molempia yhtäaikaan. Nollapersoona voi olla myös yleistävä ja avoin.

Sama lause voi siis kuvata puhujan kokemusta, joka voi olla yksittäinen ja ainutkertainen, mutta samalla puhuja voi olettaa sen olevan yleistettävissä (Moltmann 2006: 266). Geneerinen *one* kattaa puhujan ja myös kuulijan. Moltmannin mukaan *one* on suuntautunut ensimmäiseen persoonaan; sillä on *first-person orientation*. (Moltmann

19 Moltmann (2006) ei tarkoita ensimmäisellä persoonalla niinkään kieliopillista subjektia, vaan tarkastelee sitä filosofisesta näkökulmasta ”itsenä” (self), intentionaalisenä subjektina, jolla on oma näkökulmansa.

2006: 263.) Tässä tutkimuksessa oletetaan, että nollapersoonakin voi olla suuntautunut puhujaan sekä toisaalta myös kuulijaan tai täysin avoimeksi jäävään osallistujaan.

Venäjän impersonaalit rakenteet näyttävät voivan ilmaista geneeristä referenssiä, ja niillä on samanlaisia piirteitä nollapersoonan kanssa. Divjak ja Janda (2008) tarkastelevat venäjän kielen persoonaisia rakenteita ja impersonaaleja ja toteavat, että persoonaiset ja impersonaalit rakenteet eivät ole jyrkästi erotettavissa, vaan niiden ero toisistaan on pikemminkin asteittainen. Useimmat impersonaalit rakenteet eroavat persoonaisista siinä, että impersonaaleista rakenteista yksi tai useampi konstituutti näyttää ”puuttuvan”. (Divjak ja Janda 2008: 139.) Termi *impersonaali rakenne* tyypillisesti viittaa mihin tahansa konstruktion, jonka nominatiivin paikka ei sisällä nominia tai pronominia (mts. 149).

Divjak ja Janda puhuvat miedoista impersonaaleista; miedoimmat impersonaalit rakenteet ovat sellaisia, joihin persoonainen subjekti voidaan kuvitella, mutta se ei spesifisti ole olemassa. Kauimpana miedoista rakenteista ovat sellaiset, joissa subjekti tai agentti ei voisi olla läsnä. Divjakin ja Jandan esimerkkinä miedosta impersonaalista on rakenne, jossa on monikon 3. persoonan predikaattiverbi ilman subjektia (heidän mukaansa vastaava mieto impersonaali olisi mahdollinen myös yksikön 2., yksikön 3. sekä monikon 1. persoonan kanssa). Persoonamuotoinen verbi kongruoi monikkomuotoisen subjektin kanssa. Vaikka subjekti puuttuukin, sen voisi olettaa olevan geneeristä referenssiä ilmaiseva, kuten *they* tai *people*. (Divjak ja Janda 2008: 150).

Geneerisen tekijän tai kokijan ilmaiseminen on suomen tutkimuksessa yhdistetty myös nollapersoonan lähikonstruktioihin, kuten yksikön 2. persoonaan ja passiiviin. Visapää (2008: 129) huomauttaa, että toisin kuin infiniittiset konstruktiot geneeriset lauseet eivät ole aidosti ajattomia. Infiniittiset konstruktiot abstrahoivat yksittäisen tilanteen ajan ulottumattomiin, ja ne tarkastelevat käsillä olevaa tilannetta ajallisen käsitteistyksen ulkopuolelta. Visapää korostaa, että ne ovat kieliopillisesti ajattomia. (Mts. 129.) Visapää (2008: 173) toteaa, että A-infinitiiveillä on intensionaalinen, strukturaaliseen ulottuvuuteen kiinnittyvä referenssi.

3.3 Modaalinen tulkinta

Modaalisuus on nollapersoonatutkimuksessa keskeinen ilmiö, sillä modaaliverbit ovat tyypillisimpiä nollapersoonan predikaatteja (ks. tarkemmin 2.2 sekä luku 4). Luvussa 3.3 pyritään valaisemaan modaalisuuden määrittelyä ja modaalisuuden lajeja. Myöhemmin luvussa 4 käsitellään modaaliverbejä suomen ja viron nollapersoonalauseiden predikaatteina ja otan mukaan tutkimusaineiston analyysin.

Modaalisuuden on määritelty kuvaavan puhujan (subjektiivista) suhtautumista ja asennetta proposition, mutta tätä määritelmää on pidetty kuitenkin liian suppeana.

Toisaalta Bybee ym. huomauttavat, että tyhjentävää kuvausta modaalisuudesta ja sen ilmaisukeinoista on vaikea antaa. (Bybee ym. 1994: 176.) Moduksen ja modaalisuuden määrittelyn ja termistön kirjavuudessa on suomen murteiden potentiaalia tutkineen Hannele Forsbergin (1998: 35) näkemyksen mukaan kyse itse ilmiön monimutkaisuuden lisäksi siihen liittyvien lähestymistapojen erilaisuudesta: modaalisuutta on tarkasteltu kielitieteessä ja logiikassa hyvin eri tavalla.

Modaalisuuden ymmärtämisen juuret ovat modaalilogiikassa, jossa on kyse mahdollisuuden ja välttämättömyyden käsitteistä. Mahdollisuus ja välttämättömyys voi olla modaalisesti joko *episteemistä* tai *deonttista*. (Bybee ja Fleischman 1995: 4.) Klassisesti määriteltynä episteemisyys on Lyonsin mukaan (1977: 793) “possibility or necessity of the truth of propositions”, deonttisuus puolestaan “possibility or necessity of acts performed by morally responsible agents” (mts. 823).

Modaalisuuden lajien tarkastelussa voikin lähteä liikkeelle jaosta episteemiseen ja ei-episteemiseen modaalisuuteen. Episteemisellä modaalisuudella tarkoitetaan perinteisesti puhujan suhdetta lausumaansa proposition ja sen todenmukaisuuteen (ks. esim. Laitinen 1992: 154). Modaaliverbien funktiot alettiin jakaa episteemisiin ja modaalisiin merkityksiin 1970-luvulta lähtien. Ei-episteemisiä merkityksiä alettiin kutsua juurimerkityksiksi, joiden monet tulkinnat pelkistyivät yleensä kahteen: sosiaalisten ja institutionaalisten suhteiden – luvan ja velvollisuuden – nimeksi vakiintui deonttinen modaalisuus ja olosuhteista riippuvien ja subjektilähtöisten fyysisten mahdollisuuksien ja välttämättömyyksien nimeksi dynaaminen. (Laitinen 1992: 152.) Jakoa, jonka mukaan ei-episteemisen modaalisuuden muodostavat dynaaminen ja deonttinen modaalisuus, on suosittu myös fennistiikassa (ks. Kangasniemi 1992). Monet tutkijat, kuten Lyons (1977), ovat jakaneet modaalisuuden vain kahteen pääryhmään, episteemiseen ja deonttiseen, jolloin dynaaminen modaalisuus tulkitaan sekundaariksi. Kaikkea ei-episteemistä modaalisuutta on nimitetty myös *juurimodaalisuudeksi*, jonka ytimeen kuuluvat velvollisuus ja lupa (Coates 1983: 20–22). Dynaamisen modaalisuuden käsittäminen omaksi ei-episteemisen modaalisuuden alalajikseen on vaihdellut eri tutkimuksissa.

Modaalisuutta voivat merkitä monet keinot: modaaliverbit, modukset ja partikkelit (Palmer 1986: 33). Mahdollisuuden ja välttämättömyyden, modaalisten verbien ja muiden modaalisuuden ilmaisukeinojen olemassaolo on kielelle ominainen ja varsin universaali ilmiö. Modaalisuuden kenttä voidaan jakaa eri kielissä monin eri tavoin, mutta modaalisuuden dynaaminen, deonttinen ja episteeminen ala vaikuttavat sopivan kielisiin laajastikin. (Kangasniemi 1992: 7.)

Dynaamisen, deonttisen ja episteemisen lisäksi modaalisuuden luokittelussa on käytetty muitakin nimityksiä. Bybee (1985) puhuu *agenttikeskeisestä* (agent-oriented) ja *puhujakeskeisestä* (speaker-oriented) modaalisuudesta ja on määritellyt ne seuraavasti. Agenttikeskeinen (agent-oriented) sisältää sellaiset modaali-ilmaukset, jotka predikoivat agentin toiminnan toteutumisen ehtoja, oli kyse sitten velvollisuudesta, halusta,

luvasta tai kyvystä. Puhujakeskeisiä sen sijaan ovat erilaiset direktiivit, joilla puhuja pyrkii ohjaamaan kuulijaa ja tämän toimintaa.

Ajatusta agenttikeskeisestä ja puhujakeskeisestä modaalisuudesta on kehitelty siten, että Bybee, Pagliuca ja Perkins (1994: 177–242) määrittelevät seuraavat neljä²⁰ modaalisuuden lajia: agenttikeskeinen (agent-oriented), puhujakeskeinen (speaker-oriented), episteeminen (epistemic) sekä alistainen (subordinating). Ei-episteemistä modaalisuutta tässä luokittelussa siis edustavat agenttikeskeinen ja puhujakeskeinen modaalisuus, joita perinteisissä kuvauksissa on käsitelty dynaamisena ja deonttisena modaalisuutena tai pelkkänä deonttisena modaalisuutena. Perinteisten nimitysten valossa agenttikeskeinen modaalisuus merkitsee dynaamista tai deonttista modaalisuutta, puhujakeskeinen modaalisuus puolestaan deonttista modaalisuutta.

Agenttikeskeisellä modaalisuudella Bybee ym. tarkoittavat agenttiin kohdistuvia sisäisiä tai ulkoisia ehtoja ja niiden vaikutusta ilmauksen predikaattiverbin ilmaistavan toiminnan täyttymiseen. Heidän mukaansa agenttikeskeinen modaalisuus on osa lauseen propositionaalista sisältöä, eikä sitä tästä syytä katsottaisi kaikissa viitekehysissä modaalisuudeksi. Bybee ym. kuitenkin pitävät agenttikeskeisen modaalisuuden sisällyttämistä omaan tutkimukseensa välttämättömänä, koska se on diakroninen lähtökohta monille muille modaalisuuskäsityksille. (Bybee ym. 1994: 177.)

Agenttikeskeistä modaalisuutta voidaan eri kielissä ilmaista leksikaalisilla tai kieliopillisilla morfeemeilla. Agenttikeskeinen modaalisuus kuvaa niitä sisäisiä ja ulkoisia agenttiin kohdistuvia oloja ja ehtoja, jotka vaikuttavat predikaatilla ilmaistavan toiminnan toteutumiseen. Agenttilähtöinen modaalisuus voi kuvata velvollisuutta (obligation), välttämättömyyttä (necessity), kykyä (ability) ja halua (desire). (Bybee ym. 1994: 177–178). Kyky merkitsee laajemmin juurimahdollisuutta, joka kuvaa yleisiä mahdollistavia olosuhteita eikä ole rajoitettu vain sisäiseen kykyyn. Juurimahdollisuuden piiriin kuuluvat myös yleiset ulkoiset ehdot, kuten sosiaaliset ja fyysiset olosuhteet. (Bybee ym. 1994: 178.) Bybeen ym. tutkimusaineistossa agenttikeskeisellä modaalisuudella ilmaistaan kaikkein useimmin välttämättömyyttä (Bybee ym. 1994: 181). Agenttikeskeistä modaalisuutta voidaan käyttää ilmauksissa, joissa tarkoituksena ei ole raportoida toiminnasta vaan aiheuttaa sitä. Näissä ilmauksissa puhuja on välttämättömyyden ja luvan lähteenä. (Bybee ym. 1994: 178–179.)

Esimerkiksi lause *You can start the revels now* voi Bybeen ym. mukaan olla modaalisuudeltaan luettavissa sekä agenttikeskeiseksi että puhujakeskeiseksi. Ilmausta voi pitää esimerkkinä direktiivistä, ja direktiivit Bybee ym. sijoittavat puhujakeskeisen modaalisuuden alle. Direktiivit käsittävät käskyjä, vaatimuksia, varoituksia ja suosituksia. Puhujakeskeinen modaalisuus kattaa direktiivien lisäksi ilmaukset, joissa puhuja antaa kuulijalle luvan. (Bybee ym. 1994: 179). Keskeinen ero agenttikeskeisen ja puhu-

20 Näitä termien suomennoksia on käyttänyt mm. Forsberg (1998).

jakeskeisen modaalisuuden välillä on se, että puhujakeskeinen modaalisuus ei kuvaa agentin toiminnalle asetettujen ehtojen olemassaoloa, vaan pikemminkin antaa puhujalle mahdollisuuden asettaa ehtoja kuulijalle ja tämän toiminnalle (Bybee ym. 1994: 176).

Episteemisen modaalisuuden määritelmä Bybeellä, Pagliucalla ja Perkinsillä (1994: 179) muistuttaa jo heitä edeltävissä tutkimuksissa annettuja määritelmiä: episteemisessä modaalisuudessa on kyse siitä, kuinka laajasti puhuja on sitoutunut proposition todenperäisyyteen. Episteeminen modaalisuus ilmaisee eriasteista mahdollisuutta, todennäköisyyttä ja varmuutta (mp.). Yleinen modaliteettien kehityksessä toteutuva muutostendensi on se, että agenttia koskevista pakon, halun tai välttämättömyyden merkeistä kehittyä toisaalta puhujan käskyjä, kieltoja tai kehotuksia ja toisaalta episteemisiä merkityksiä (Bybee ym. 1994: 241; Kauppinen 1998: 163). Modaaliverbien kieliopillistumista ja kehitystä on tutkittu eri kielissä. Selvänä voinee pitää sitä, että episteemiset merkitykset ovat kehittyneet myöhemmin kuin muut merkitykset, ja episteemiset merkitykset ovat syntyneet juuri agenttikeskeisten merkitysten pohjalta (ks. esim. Bybee ym. 1994: 195). Muun muassa Laitinen (1992) on luonut katsauksen modaaliverbien kieliopillistumiskehityksestä eri kielissä tehtyihin havaintoihin.

Omassa tutkimuksessani tarkastelen modaalisuutta etenkin nollapersoonalauseen predikaattiverbien kannalta. Aineistossani pääpaino on dynaamisella ja deonttisella modaalisuudella. On huomattava, että dynaamisen, deonttisen tai episteemisen modaalisuuden erottaminen ei ole aina mahdollista eikä tarkoituksenmukaistakaan. Nollapersoonan modaalisuustulkinnat ovat moniulotteisia ja kontekstisidonnaisia; osa niistä on selvähkösti hahmoteltavissa, kun taas osa jää avoimiksi tai epäselviksi.

4. Modaaliset verbit nollapersoonalauseessa

Luku 4 keskittyy suomen ja viron nollapersoonalauseisiin, joissa predikaattina on modaalinen verbi. Taustoitukseksi ensin luvussa 4.1 paneudutaan modaalisuutta ja erityisesti modaaliverbejä käsittelevään suomalaiseen ja virolaiseen tutkimukseen. Suomen ja viron keskeisiä modaaliverbejä – samalla tyypillisiä nollapersoonalauseen predikaattiverbejä – käydään läpi luvussa 4.2. Nollapersoonalauseen rakennetta ja käyttöehtoja sekä samalla nollapersoonan ja modaalisuuden yhteyttä on käsitelty myös luvussa 2.2.

Luvusta 4.3 alkaa tutkimusaineistoon pohjautuva osuus. Luvussa 4.3 tarkastellaan modaaliverbien ominaisuuksia, käyttöä ja tulkintaa nollapersoonalauseissa. Lehtiaineistoni lisäksi käytän täydentävästi viron kielen osalta kääntämättömiä esimerkkejä. Luku 4.3 keskittyy siis sellaisiin modaalipredikaattillisiin lauseisiin, joissa molemmissa kielissä käytetään tyypillisesti nollapersoonaa. Luvussa 4.4 tarkastellaan sellaisia modaaliverbillisiä lauseita, joissa joko suomessa tai virossa esiintyy nollapersoonan vastineena jokin muu rakenne. Lopuksi luvussa 4.5 kootaan keskeisiä havaintoja modaaliverbien käytöstä nollapersoonalauseessa.

Jo Hakulisen ja Karttusen (1973) artikkelin mukaan ”the three basic modals”, *voida*, *saada* ja *täytyä*, ovat geneerisiin lauseisiin – ja tällöin siis juuri nollapersoonan yhteyteen – kaikkein sopivimmat verbit. Tätä tukevat myös myöhemmät korpusaineistopohjaiset tutkimukset. Jokela (2004), Löflund (1998) ja Pere (2000) viittaavat siihen, että modaaliverbit ovat kaikkein tavallisimpia nollapersoonalauseen predikaattiverbejä. Tämä näyttää koskevan sekä puhuttua että kirjoitettua kieltä. Aiempien tutkimusten perusteella parhaiten suomen kielen nollapersoonalauseen predikaateiksi näyttäisivät soveltuvan modaaliverbit *voida* ja *saada*. Lauseopin arkiston yleiskielisestä aineistosta poimittujen nollapersoonalauseiden predikaateista yli puolet on *voida*- ja *saada*-verbejä, ja Lauseopin arkiston yleiskielen aineiston kaikista nollapersoonan predikaateista *voida* on yleisin²¹. (Löflund 1998: 151; Pere 2000: 28.)

21 Heini Kuparinen (2009) tarkastelee nollapersoonalauseita eräissä lounaismurteissa ja osoittaa, että näissä lounaismurteissa yleisimmät nollapersoonan predikaattiverbit ovat *saada*, *täytyä*, *päästä* ja *tarvita*.

Modaaliverbien keskeisyys nollapersoonien tarkastelussa käy ilmi taulukosta 4. Taulukko osoittaa, että suurin osa väitöstutkimukseni lehtiaineiston nollapersoonalauseiden predikaateista on modaaliverbejä sekä suomessa että virossa.

Taulukko 4. Modaaliverbit lehtiaineiston nollapersoonalauseissa

	Modaaliset verbit	Verbit yhteensä
Suomi	720	1018
Viro	807	895 ²²

Analysoin sekä avoimia ja geneerisiä että puhuja- ja kuulijaviitteisiä nollapersoonailmauksia ja niiden vastineita ja pyrin aineistoni avulla osoittamaan, että konteksti, viittaussuhteet ja modaalisuuden sävy vaikuttavat toisiinsa. Aineiston analyysin tarkoitus on lisäksi havainnollistaa, että ilmauksen persoonailmauksella on vaikutusta viittaussuhteiden lisäksi myös modaalisuuden tulkintaan. Modaalisuuskin on kontekstisidonnaista, ja kontekstin tulkintaan vaikuttaa puolestaan tekstilaji. Lehtiaineistoni tekstit sisältävät toisaalta kuvailua ja toisaalta ohjailua; ne voivat olla sekä deskriptiivisiä että preskriptiivisiä.

4.1 Modaalisuus ja modaaliverbit suomen ja viron kieliopin kuvauksissa

Suomen ja viron modaaliverbien tarkastelussa pidän sovelluskelpoisena Kangasniemen (1992) ja Uuspöldin (1989) modaalisuuskäsityksiä, joita esittelen luvuissa 4.1.1 ja 4.1.2. Kangasniemi ja Uuspöld ovat tarkastelleet modaalisuutta pääosin semanttisista lähtökohdista. Molemmat jakavat modaalisuuden dynaamiseen, deonttiseen ja episteesmiseen modaalisuuteen. Suomelle, virolle ja niiden sukukielille yleisesti on tyypillistä modaaliverbien polysemia. Eri modaalisten tulkintojen väliset rajat ovat väljiä, ja jopa raja modaalisen ja ei-modaalisen tulkinnan välillä voi olla epäselvä. (Kangasniemi 1992: 6–7; Uuspöld 1989: 471, 476–477.) Lähtökohtanani on myös Bybeen, Pagliucan ja Perkinsin (1994) määritelmä *agenttikeskeisestä* ja *puhujakeskeisestä* modaalisuudesta (ks. 3.4). Aineiston analyysissa toteutettu jako avoimiin, puhujaviitteisiin ja kuulijakeskeisiin ilmauksiin saa tukea Bybeen ym. (1994) modaalisuusluokittelusta. Modaalisuuden määritelmiä ja luokittelutapoja olen esitellyt työn teoreettisten lähtökohtien ja keskeisten käsitteiden yhteydessä luvussa 3.3.

22 On huomioitava, että lehtiaineiston viron nollapersoonaesintymistä 224 on kielto- ja/tai konditionaalimuotoja, joita persoonapäätteettömyytensä vuoksi ei voi yksiselitteisesti pitää yksikön 3. persoonan muotoina. Persoonapäätteettömiä kielto- ja konditionaalimuotoja tarkastellaan luvussa 6.

Koska pääaineistoni painottuu suomeen ja käännettyyn viroon, merkittävä lähteeni erityisesti kääntämättömän viroon kannalta on Pille Penjamin (2008) väitöskirja, joka käsittelee viroon *da-* ja *ma-*infinitiivin sisältäviä konstruktioita, joihin kuuluvat myös keskeiset modaaliverbin sisältävät konstruktio. Penjamin (2008) tutkimusaineisto, joka on kerätty Tarton yliopiston kirjoitetun viroon kielen morfologisesti koodatusta osakorpuksesta, koostuu sanomalehti- ja kaunokirjallisuusteksteistä. Jatkossa Penjamin aineistoesimerkkien lyhenteet ovat AJA = sanomalehtiaineisto ja ILU = kaunokirjallisuusaineisto²³. Penjamin tutkimus antaa nähdäkseni hyvän yleiskuvan nykyviroon modaaliverbien käytöstä eri persoonissa, moduksissa ja tempuksissa.

4.1.1 Suomi

Modaalisuuden moniulotteisesta kentästä systemaattisimman osan muodostavat dynaamiset ilmaukset, deontiset normi-ilmaukset ja episteemiset arviot. Kaikki edellä mainitut liittyvät mahdollisuuden ja välttämättömyyden käsitteisiin. Suomen modaaliverbejä ei voi erottaa muista verbeistä muotoperustein, mutta sen sijaan semanttisin perustein on löydettävissä joukko verbejä, jotka ilmaisevat mahdollisuutta ja välttämättömyyttä kolmella modaalisuuden alueella. Joillakin modaaliverbeillä on tosin myös morfosyntaktisia ominaisuuksia ja rajoituksia, jotka liittyvät esimerkiksi niiden persoonataivutukseen. (Kangasniemi 1992: 6.)

Suomen kielen modaaliverbeiksi on luettu vaihteleva joukko verbejä. Paavo Siro (1964: 91) esittää, että sisällöllisesti modaalisen verbin käyttäytymisessä on kysymys subjektin tarkoitteen suhtautumisesta siihen, mistä lauseessa on puhe; usein on kysymys mahdollisuudesta, pelkäämisestä, aikomisesta, alkamisesta tai tahtomisesta. Modaaliverbien luetteleminen yksiselitteisesti ja kattavasti vaikuttaa melko mahdottomalta tehtävältä, mutta modaaliverbien määritelmät ja kuvaukset osoittavat kuitenkin, millaisista verbeistä on kyse. Kangasniemi (1992: 291) listaa ”enemmän tai vähemmän” selvinä modaaliverbeinä seuraavat 14 verbiä: *voida, saada, saattaa, sopia, taitaa, mahtaa, pystyä, kyetä, päästä, pitää, täytyä, tulla, joutua* ja *tarvita*. Kangasniemi (mp.) pitää toimivana modaalisten verbien semanttisena määritelmänä seuraavaa: ” – modal verbs are verbs which indicate possibility or necessity in the dynamic, deontic or epistemic domain of modality, though this definition may be heuristic rather than classificatory”.

Kangasniemen (1992: 19) määritelmän mukaan **dynaaminen modaalisuus** ilmaisee agentin mahdollisuutta tai välttämättömyyttä toimia tietyissä olosuhteissa. Kangasniemi (1992: 19–82) tarkastelee dynaamisuuden alatyyppeinä mahdollisuuden (possibility), välttämättömyyden (necessity), mahdottomuuden (impossibility) ja

23 Itse käyttämäni virolaisen korpusaineiston esimekkien lyhenteet ja tiedot käyvät ilmi liitteestä 2.

tarpeettomuuden (non-necessity) ilmauksia. Keskeistä Kangasniemen modaalisuusmääritelmässä on se, että aktorin toimintaan voivat vaikuttaa sekä sisäiset että ulkoiset tekijät. Dynaamiseen kykyyn ja mahdollisuuteen vaikuttavat aktorin omat fyysiset, henkiset ja sosiaaliset ominaisuudet sekä toisaalta ulkoiset olot, kuten luonnonilmiöt, tekniset välineet tai taloudellinen tilanne. Dynaaminen modaalisuus vastaa tällä tavoin määriteltynä myös agenttikeskeistä modaalisuutta (Bybee ym. 1994).

Modaaliverbi-ilmauksissa kyvystä ja mahdollisuudesta kertominen on osittain päällekkäistä. Mahdollisuus tehdä jotakin edellyttää, että on myös kyky tehdä jotakin. Laitisen (1992: 161) mukaan askel kyvyn arvioinnista tietyn asiantilan mahdollisuuden arviointiin on lyhyt, sillä jo toteamus jonkin olion kyvystä tiettyyn toimintaan tai tilaan perustuu oikeastaan aiempien havaintojen pohjalta tehtyyn päätelmään. Lisäksi monet asiantilat ovat ajateltavissa mahdollisiksi vain, jos on tietoa jonkin kyvyn olemassaolosta.

Deonttinen modaalisuus käsittää Kangasniemen tarkastelussa normit ja muut ilmaukset, joiden tarkoituksena on ohjata agentin toimintaa. Normit koostuvat erityyppisistä luvan ja velvollisuuden ilmauksista. Nämä normit puolestaan ilmaisevat, mikä on jonkin auktoriteetin tahdon mukaan mahdollista tai välttämätöntä. Normien lisäksi deonttisiin ilmauksiin voi lukea joukon vaatimuksia, ehdotuksia, neuvoja ja varoituksia. (Kangasniemi 1992: 88.) Kangasniemen antamien esimerkkien (*Säilytyspaikan tulisi olla kuiva*) kaltaisia suosituksia ja neuvoja esiintyy runsaasti tämän tutkimuksen aineistossa. Normin asettaja voi olla jokin yksittäinen henkilö tai institutionaalinen auktoriteetti, mutta myös ympäröivä yhteiskunta voi asettaa normeja ja moraalisia periaatteita jäsenilleen. Myös sisäinen tarve voi vaatia tai estää jotakuta tekemästä jotakin. (Kangasniemi 1992: 90.) Deonttiset ilmaukset voidaan nähdä myös puhujakeskeiseksi (Bybee ym. 1994); ne edellyttävät puhujaa, joka ohjaa, ja kuulijaa, jota ohjataan.

Episteeminen modaalisuus vaikuttaa sekundaarilta nollapersoonan yhteydessä. Laitinen (1995: 340) toteaa, että nollasubjektin yhteydessä modaaliverbi on yleensä deonttinen tai dynaaminen: se ilmaisee sosiaalisia tai fyysisiä rajoja, joiden ehdoilla subjektin tarkoitetun toiminta, tila tai tilanmuutos toteutuu. Puhujan päätelmistä kertova episteeminen modaaliverbi ja nolla sen sijaan eivät juuri sovi yhteen (Laitinen 1995: 340), joskin esimerkiksi *saattaa*-verbiin tuntuu luontaisesti liittyvän episteeminen merkityssävy sen kaikissa käyttöyhteyksissä.

Tärkeäksi semanttiseksi yhdistäjäksi dynaamiselle, deonttiselle ja episteemiselle merkitykselle Laitinen (1992) nimeää praktisen päättelyn. Praktinen päättely perustuu puhujan arkipäättelyyn siitä, mikä on järkevää ja tarkoituksenmukaista. Praktisen tulkinnan voisi lukea dynaamiseen tai deonttiseen funktioon. Laitisesta se vaikuttaa sopivan molempiin, sillä luonnollisessa kielessä modaalitulkinnot ovat aina osittain päällekkäisiä ja monitulkinntaisia. Laitinen toteaa, että toteutettu deonttinen velvollisuus saa menneen ajan kontekstissa helposti dynaamisen tai praktisen päättelyn tulkin-

nan. Laitinen itse käsittelee praktista välttämättömyyttä osana muiden modaalifunktioiden ja -tulkintojen analyysia. (Laitinen 1992: 172.)

Kangasniemi (1992: 7) olettaa, että modaalilmauksia käytetään diskurssi-strategioina, joilla puhuja tai kirjoittaja pyrkii toteuttamaan intentioitaan, olemaan kohtelias tai pelastamaan kasvonsa. Näitä strategioita voi Kangasniemen (mp.) mielestä nähdä jokapäiväisessä kielessä tai esimerkiksi poliittisessa kielessä. Laitinen (1992: 174) muistuttaa, että puhe on joka tapauksessa dialogista, ja täten modaaliteettien tulkintaan vaikuttaa paitsi puhujan myös kuulijan tarpeet ja tavoitteet. Laitinen (1992: 174–175) näkee yhtäläisyyksiä keskusteluaineistojen ja monologisen esityksen, esimerkiksi murretekstin, modaalilmausten välillä. Myöskään monologisen esityksen modaaliverbien monia, usein samanaikaisiakin mahdollisia tulkintoja ei aina ole mahdollista hahmottaa ilman kielellisen lähikontekstin tukea. Vaikka oma tutkimusaineistoni on kirjallinen, on tekstissäkin dialogisia piirteitä, ja persoonailmausten tulkinnassa tarvitaan kontekstia ja koko tekstin luomaa kehystä.

4.1.2 Viro

Viron modaaliverbeinä on pidetty mahdollisuutta ja välttämättömyyttä ilmaisevia verbejä. Kirjallisuudessa ei ole päästy täyteen yksimielisyyteen siitä, mitkä kaikki verbit pitäisi luokitella modaaliverbeiksi ja millä perustein. Epäselvyydet johtunevat pääosin siitä, että osa tutkijoista määrittelee modaaliverbin semanttisin perustein, osa taas käsittää ne syntaktisin perustein apuverbeiksi. (Torn-Leesik 2007: 285.)

Kokoavan katsauksen viron kielen modaalisuudesta ja modaalisista verbeistä on esittänyt artikkelissaan Uuspõld (1989), joka on analysoinut modaaliverbejä semanttisista lähtökohdista. Uuspõld (1989) mainitsee itse katsauksensa teoreettisiksi tukipilareiksi suomen kielen tutkijoiden modaalisuutta koskevat tutkimukset. Erelt (2003: 176) esittää, että syntaktisesti epäitsenäisinä voi pitää viron modaaliverbejä *saama*, *võima*, *pidama*, *tohtima*, *näima*, *paistma* ja *tunduma*.

Tragel (2001) on tarkastellut suomen ja viron modaaliverbejä nimenomaan kognitiivisen kieliopin näkökulmasta ja esittää, että modaalisissa suhteissa oleellista osaa näyttelee subjektifikaatio. Oleellinen osa on käsitteistäjällä – puhujalla tai kirjoittajalla – jonka suhtautumista tai näkemystä predikaatio ilmaisee. Modaalinen propositio ilmaisee lauseen puhujan suhtautumista sanottuun. (Tragel 2001: 104–105.) Uuspõld (1989: 469) päätyy jakamaan modaalisuuden kolmia: episteemiseen (*Võib-olla koostab Peeter aruande* 'Ehkä Peeter laatii selvityksen'), deonttiseen (*Peeter peab aruande koostama* 'Peeterin pitää laatia selvitys') ja dynaamiseen (*Peeter ei saa aruannet koostada, sest ta on haige* 'Peeter ei pysty laatimaan selvitystä, koska on sairas').

Deonttisen modaalisuuden merkitysskaalalle kuuluvat lupa, välttämättömyys, velvollisuus ja kielto (Uuspõld 1989: 469). Deonttisen modaalisuuden perimmäinen

tuntomerkki on imperatiivisuus, joka sisältyy deonttisten lupien, kieltojen ja vastaa-
vien ilmausten merkitykseen. Imperatiivisuus edellyttää toisaalta imperatiivisuuden
lähdettä, toisin sanoen tahoja, joka lupaa, pitää välttämättömänä, käskee, kieltää jne.
Toisaalta tarvitaan myös osapuoli, jonka käyttäytymiseen ja toimintaan pyritään vaikut-
tamaan. Uuspõldin mielestä kummankin osapuolen on oltava tietoiseen toimintaan
kykenevä elollinen olento tai yhteisö. Deonttisessa modaali-ilmauksessa auktoriteettina
voi olla puhuja, jokin toinen osallistuja, hallitsija tai lainsäätävä, mutta auktoriteettina
voi olla myös yhteiskunnan sosiaaliset normit, kulttuuri ja erityisesti jälkimmäiseen
liittyvä oma sisäinen vakaumus. (Uuspõld 1989: 470.) Uuspõld (1989: 470) toteaa,
että modaalisuudeltaan deonttinen lause voi olla myös yleispätevä, jolloin tekijä tai
kokija on jätetty ilmaisematta: *Elektrit tuleb kokku hoida* (= *Igäühel tuleb elektrit kokku
hoida*) 'Sähköä tulee säästää' ('Jokaisen on säästettävä sähköä').

Dynaamista modaalisuutta voi Uuspõldin mukaan (1989: 470) nimittää kyvyn
modaalisuudeksi. Modaaliselta tulkinnaltaan dynaamiset lauseet ilmaisevat agentin
kykyä tai kykenemättömyyttä jonkin teon suorittamisessa (esimerkki a). Toisaalta
dynaaminen modaalisuus voi ilmaista välttämättömyyttä tai väistämättömyyttä, jonka
pakottamana agentti toimii (esimerkki b).

- a) *Ma saan sulle raha lainata (Sain täna palka)* 'Voin lainata sinulle rahaa'
(*Sain tänään palkan*).
- b) *Mul on vaja / tuleb puhata* 'Minun on tarvis / minun täytyy levätä'
(*Ma ei jõua enam* 'En jaksa enää').

Luvussa 4.1.1 mainittujen suomalaisten tutkimusten tavoin Uuspõld (1989:
470–471) pitää agentin dynaamisessa kyvyssä tärkeinä sekä ulkoisia että sisäisiä teki-
jöitä: agentin kykenevyys voi riippua joko tämän omista ominaisuuksista tai puhtaasti
ulkoisista tekijöistä, kuten ajasta, tilasta tai lämpötilasta.

Episteeminen modaalisuus ja dynaaminen modaalisuus ovat Tragelin (2001)
mukaan jotakuinkin päällekkäisiä. Ainakaan viron ja suomen modaaliverbien *saama*
ja *saada* sekä *voida* ja *võima* analyysissa ole tarkoituksenmukaista erotella dynaamista
ja episteemistä modaalisuutta. Tavallisesti jonkin todennäköisyys edellyttää kykyä tai
lupaa tehdä jotakin. (Tragel 2001: 104.)

4.1.3 Nesessiiviset rakenteet suomessa ja virossa

On todettu, että yleensäkin maailman kielissä modaalisten verbien syntaksi ja sijan-
merkintä on usein poikkeavaa muihin verbeihin verrattuna (esim. Jaakola 2004:
261). Nesessiivipredikaatit poikkeavat muista luvussa 4 käsiteltävistä modaalipredi-
kaateista siten, että niiden subjekti ei ole nominatiivimuotoinen (ks. subjektista luku
2.3). Suomen nesessiivipredikaattien (esim. *täytyy*, *pitää*, *on pakko*) ykkösargumentti

on tyypillisesti genetiivisubjekti. Virossa vastaaviin nesessiivisiin rakenteisiin (esim. *tulema, vaja olema*) ei kuulu genetiivimuotoista argumenttia vaan adessiivi (*pidama-*verbillä nominatiivimuotoinen subjekti).

Hakulinen (1987: 144) toteaa, että velvollisuutta ilmaisevat modaaliverbit usein esiintyvät ilman suoraa viittausta puhujaan (*Pitää lähteä*). Erelin (1990: 39) mukaan deonttisten modaaliverbien *võima, tulema* ja *pidama* subjektittomia yksikön 3. persoonan muotoja voidaan käyttää puhujaviitteisesti haluttaessa välttää itsen suoraa nimeämistä. Nesessiiviverbeillä ja nollapersoonalla vaikuttaakin olevan erityisen tiivis yhteys. Jaakola (2003) on tarkastellut suomen (genetiivisubjektillisia) ja viron (adessiiviargumentillisia) välttämättömyyttä, lupaa ja sallimista ilmaisevia kokijarakenteita. Jaakolan mukaan (mts. 167) on huomionarvoista, että sekä suomessa että virossa kokijarakenne on usein nollapersoonainen.

Suomen kopulallisessa kokijarakenteessa kokijan sijoja voivat olla genetiivi, adessiivi tai allatiivi (Jaakola 2003). Nimenomaan genetiivillä on yhteys rakenteen modaaliseen tulkintaan, ja genetiivi on nykysuomessakin tavallisin kokijan sija nesessiivisissä kokijarakenteissa (Jaakola 2003: 172–173). Genetiivimuotoinen subjekti näyttää olevan selkeä suomen ja viron välttämättömyyttä ilmaisevien kokijarakenteiden muotoon liittyvä ero. Jaakola (mts. 168) esittää suomen ja viron kopulallisen kokijarakenteen seuraavanlaisena konstruktiona: [NP on NP/AP A-inf] ’jonkun on jonkinlaista tehdä jotakin’.

Viron ja suomen kokijarakenteen rinnastamiseen oikeuttaa moni yhteinen piirre (Jaakola 168–169):

1. Rakenne kokonaisuutena ilmaisee välttämättömyyttä, velvollisuutta, lupaa tai muunlaista tilaa, jonka ensimmäisen NP:n tarkoite kokee.
2. Rakenteen ensimmäinen NP merkitsee asiantilan kokijan, joka on samalla infinitiivin ilmaiseman toiminnan tekijä. Kokija-NP:n agenttiivisuuspiirteet jäävät kuitenkin taustalle ja kokijuspiirteet korostuvat.
3. Rakenteen toinen NP on välttämättömyyttä, sallimista tai tilaa merkitsevä substantiivi tai adjektiivi (*on hea; on edullista*).
4. Infinitiivi ilmaisee sen toiminnan, jonka on välttämätöntä, kiellettyä, sallittua tai tietynlaista tapahtua.

Nollapersoonarakenteiden ja niiden vastineiden tarkastelussa voi apuna käyttää konstruktioajattelua. Rakenteiden rinnastamisessa mielekästä on paitsi syntaktinen ja semanttinen vertailu myös rakenteiden merkitysten vertailu. Rakenteiden kontrasttiivisessa tarkastelussa kannattaa lähteä rakenteiden kielikohtaisuudesta. Jaakolan (2003: 169) mukaan suomen ja viron kokijarakenteiden kontrastointi vahvistaa näkemystä,

että myös lähisukukielissä konstruktiot ovat kielikohtaisia: vaikka niiden rakenne on erilainen, ne voivat yhdistää merkityksen ja muodon samalla tavalla.

4.2 Keskeiset modaaliverbit

Modaalisuuden lajit ovat limittyviä ja päällekkäisiä, ja Laitinen (1992: 174) huomauttaakin, että todellista kielenkäyttöä tarkastelevalle modaalisuuden kuvaus pelkästään deonttisen, dynaamisen ja episteemisen modaalisuuden ilmaisuina antaa kapea-alaisen ja vahvasti yksinkertaistetun kuvan niiden merkityksistä ja funktioista. Seuraavassa tarkastelussa modaaliverbit on jaettu niiden (tyypillisen) merkityksen perusteella kolmeen ryhmään, mutta on huomattava, että ryhmien rajat ovat liukuvia ja että verbien tulkintaan vaikuttaa aina myös konteksti. Tarkasteltavat kolme ryhmää ovat: mahdollisuus ja kyky, kieltä ja lupa sekä välttämättömyys ja pakko.

4.2.1 Mahdollisuus ja kyky

4.2.1.1 Suomi

Voida

Sekä aiempien tutkimusten että aineistoni perusteella *voida* on tyypillinen nollapersoonalauseen predikaattiverbi, ja sen yleisyyttä selittänee verbin monikäyttöisyys ja monitulkintaisuus. Yleisestikin *voida*-verbi on yleisimpiä suomen kielen verbejä; *olla*-verbin jälkeen se on yleisin suomen kielen verbi (SKTS). Kangasniemen (1992: 291–292) modaaliverbejä tarkastelevan tutkimuksen korpusaineistossa *voida* on yleisin verbi. *Voida*-verbin runsaasta esiintymisestä kolmaspersoonaisena ja nollapersoonaisena on myös viitteitä. Esimerkiksi Parole-korpuksen kaunokirjallisesta aineistosta poimitussa otoksessa, jossa predikaattiverbinä oli *voida*-verbin yksikön kolmannen persoonan muoto, oli nollapersoonaisia 33 % (170/515). Korpuksen sanomalehtitekstiä edustavassa otoksessa nollapersoonaisia oli 40 % (150/367). (ISK: 1289.)

Verbi *voida* indikoi suomen kielen modaaliverbeistä kaikkein selvimmin dynaamista mahdollisuutta. Kangasniemellä on myöntömuotoisten dynaamista mahdollisuutta ilmaisevien esimerkkien yhteydessä viisi tapausta, joista kahdessa on nollapersoonaa (*Käsillä voi tarttua esineisiin ja valmistaa esineitä.*) ja kahdessa passiivi (*Vain sellainen on ihannepakkaus, joka voidaan elintarvikkeen yhteydessä syödä.*). (Kangasniemi 1992: 26, 315–316.) Kangasniemen esimerkit ovat tulkinnaltaan yleistäviä ja ketä tahansa koskevia; vastaavanlaiset ovat tyypillisiä myös minun aineistossani. *Voida*-verbin modaalisuustulkinta tulkinta riippuu viime kädessä siitä, mitä tulkitsija olettaa puhujan tai kirjoittajan intentioista. Joissakin konteksteissa ja tilanteissa on helppo

ratkaista, tarkoittaako puhuja modaalilmauksen tekijän tai kokijan kykyä vai tälle annettua lupaa. (Mts. 320.)

Voida-verbin sisältävillä nollapersoonalauseilla on nähdäkseni kaksi päätyyppiä. Ensinnäkin ovat mahdollisuutta ja kykyä kuvaavat tapaukset, joita voi kutsua myös deskriptiivisiksi; ne kuvaavat tekijän ja kokijan mahdollisuuksia ja kykyä kuvatun toiminnan suorittamiseen tai tilan kokemiseen. Agentin toimintaa ei pyritä ohjaamaan tai muuttamaan käskyin, neuvoin tai suosituksin, vaan kyse on pikemminkin tilanteen toteamisesta. Tällaiset ilmaukset ovat viittauksiltaan avoimia ja yleistäviä. Lisäksi *voida*-verbi voi esiintyä ohjeissa, neuvoissa ja suosituksissa, jotka viittaavat siihen, miten voi ja kannattaa toimia, jotta saavuttaa toivotun lopputuloksen. Preskriptiivisissä ilmauksissa osallistujan toimintaa pyritään ohjaamaan neuvoin, ohjein ja suosituksin. Bybeen, Pagliucan ja Perkinsin (1994) luokituksessa tämänkaltaisissa tapauksissa on kyse puhujakeskeisestä modaalisuudesta.

Muita merkitykseltään dynaamisia modaaliverbejä

Voida-verbi on suomessa keskeinen dynaamisen mahdollisuuden ja kykenemisen ilmaisemisessa. ISK toteaa, että lisäksi suomessa on joukko muita verbejä, joilla on ”spesifimpi dynaamiseen modaalisuuteen kuuluva merkitys”. Tällaiset dynaamista mahdollisuutta ilmaisevat verbit ilmaisevat esim. kykenemistä, osaamista, jaksamista ja ehtimistä. (ISK: 1492.) Näitä verbejä on tarkastellut etenkin Aili Flint (1980). Hän käsittelee 45:tä verbiä, jotka yhteisten merkityspiirteiden ansiosta muodostavat hänen mukaansa semanttisen systeemin. Systeemin verbit voi jakaa 12 alaluokkaan, joita Flint kutsuu dimensioiksi. Tällaisia dimensioita ovat mm. aika, paikka, kyky, mahdollisuus ja energia (verbien luettelo ja jako ks. Flint 1980: 59). Flintin tarkastelemia verbejä ovat *ehtiä, ennättää, joutaa, uskaltaa, osata ja kannattaa*. Näitä verbejä yhdistävät mahdollisuuden ja riittävyden semanttiset merkityspiirteet. Lisäksi useat systeemin verbit ovat synonyymisiä keskenään. (Mts. 59–60.) Yhteistä näille verbeille on niiden esiintyminen usein juuri subjektittomissa lauseissa (mts. 117–118).

Kangasniemen (1992: 337) mukaan suomen verbi *pystyä* ilmaisee dynaamista mahdollisuutta ja mahdottomuutta. Samoin dynaamista mahdollisuutta ja mahdottomuutta ilmaisee suomen verbi *päästä*, joka samalla viittaa jonkinlaiseen liikkeeseen jonnekin tai jostakin. Verbiin liittyvä täydennys on joko MA-infinitiivin illatiivi tai elatiivi tai jokin adverbialiaali. (Kangasniemi 1992: 340.) *Päästä*-verbin merkitys on samantyyppinen kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä (Saukkonen 1965: 67–69). Toisinaan suomen *päästä* on tulkittavissa deonttisesti, joskaan tämä tulkinta ei ole jyrkästi erotettavissa dynaamisesta tulkinnasta (Kangasniemi 1992: 341).

Verbi *joutua*, joka luetaan yleensä nesessiivisiin verbeihin, voi ilmaista sekä dynaamista että deonttista modaalisuutta. Erona muihin välttämättömyyttä ilmaiseviin

verbeihin, kuten *täytyä* ja *pitää*, on se, että *joutua* viittaa pelkästään ulkoisiin, toimijasta itsestään riippumattomiin tekijöihin (Flint 1980: 75). Kangasniemen (1992: 351–352) mukaan *joutua*-verbi ilmaisee erityisesti dynaamista välttämättömyyttä. Välttämättömyyden lisäksi sillä on jonkinlaisen liikkeen merkitys, ja Kangasniemi pitää sitä verbin *päästä* vastineena. Sillä saattaa olla toisinaan myös deonttinen sävy, mutta nämäkään tapaukset eivät ole tiukasti erotettavissa dynaamisista tulkinnoista.

Ehtiä, ennättää ja joutaa ovat kaikki aika-dimensioon kuuluvia verbejä, ja niihinkin voi katsoa kuuluviksi mahdollisuuden ja kyvyn merkityspiirteet. Esimerkiksi aika-dimensioon kuuluvan verbin *ehtiä* parafraasi Flintin mukaan on suunnilleen 'jotakin on mahdollista tapahtua tai jonkun on mahdollista tehdä jotakin, sillä käytettävissä on riittävästi aikaa'. (Flint 1980: 65–66.)

Edellä mainittujen verbien modaalisuus ei ole yksiselitteistä. Pajunen (2001: 314) lukee kykyä ilmaisevat verbit (*jaksaa, kehdata, kyetä, onnistua, osata, pystyä*) ns. *kognitioverbeihin*. Tässä väitöstutkimuksessa nämä kykyä ilmaisevat verbit on luettu dynaamisiksi modaaliverbeiksi, ja kognitioverbit on määritelty luvussa 5.2.2. Kognitioverbien lähiryhmään voi Pajusen (2001: 318) mukaan lukea myös kykyä, voimista ja taitamista ilmaisevia verbejä (*kyetä, mahtaa, taitaa ja voida*), jotka ovat Pajusenkin mukaan ensijaisesti modaaliverbejä.

4.2.1.2 Viro

Saama

On huomattava, että suomen verbi *voida* ja virossa verbi *võima* sekä vastaavasti verbit *saada* ja *saama* poikkeavat toisistaan merkitykseltään ja tulkinnaltaan. Viron modaaliverbeistä kykyä ilmaisevat ennen kaikkea verbi *saama* sekä monimerkityksinen modaaliverbi *võima* (Uuspõld 1989: 475). Trigel (2001: 104) huomauttaa, että suomen dynaamista modaaliverbiä *voida* vastaa virossa *võima*-verbiä useammin verbi *saama*, jota virossa käytetään nimenomaan agentin kykenemiseen viitattaessa. *Võima* on luvan merkityksessä niin keskeinen, että pystymiseen viitattaessa suositetaan verbiä *saama* (mts. 105). Pajusalu ym. (2004: 25) liittävät *saama*-verbin modaalimerkitykseen onnistumisen.

Penjamin (2008: 132–133) mukaan *saama*-verbi voi *võima*-verbin tavoin ilmaista kaikkia modaalisuuden lajeja, mutta näiden kahden verbin omin käyttöala on erilainen: *võima*-rakenteet ilmaisevat ennen kaikkea episteemistä ja usein myös deonttista modaalisuutta, kun taas *saama*-rakenteet ilmaisevat ennen kaikkea ei-episteemistä ja ei-deonttista modaalisuutta. Penjamin tutkimusaineistossa modaaliverbi *saama* esiintyi 372 kertaa, ja suurin osa, 193 esiintymää, *saama*-predikaateista on yksikön kolmannessa persoonassa. Lisäksi Penjamin aineistossa on 77 kieltomuotoa, joissa hänen mukaansa on mahdotonta osoittaa, mistä persoonasta on kyse (ks. kontekstisidonnaisista kieltomuodoista luku 6.2). (Penjam 2008: 130–131.) Penjamin (mts.

134) tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että ilmisubjektittomuus on tyypillistä *saama*-predikaatille, sillä peräti 43 % Penjamin tutkimusaineiston *saama*-predikaateista oli ilmisubjektittomia yksikön kolmannen persoonan muotoja. Kiinnostavaa on se, että subjektittomaan yksikön kolmannen persoonan muotoon verrattuna passiivimuotoisen *saama*-verbin esiintyminen on käytännössä olematonta: Penjamin aineistossa on yksi esiintymä (Penjam 2008: 130).

Yksikön kolmannen persoonan tapausten tulkitseminen ei ole aina yksiselitteistä. Penjamin mukaan kiello- tai kvotatiivitapauksissa (muoto *saavat* kaikissa persoonissa) ei ole mahdollista ratkaista, mistä persoonasta on kyse. Useimmiten kolmaspersoonaiset muodot ovat nollapersoonia (Penjamilla termi on *üldisik*), mutta toisinaan konteksti ratkaisee persoonan tulkinnan. Näin on Penjamin esimerkissä 1, jossa viitataan yksikön 1. persoonaan. Joissain tapauksissa subjektipersoonaa sen sijaan jää monitulkintaiseksi. (Penjam 2008: 130.)

- 1) ILU Kui ma järjekordselt ukse taga sitsin, siis kahetsen ikka, et mind akordioni õppima ei pandud, akordionikast on tugev, selle peal *saaks* vähemalt *istuda*.

'Kun taas istun oven takana, pahoittelen sitä, ettei minua pantu oppimaan harmonikan soittoa, sillä harmonikkakotelo on tukeva, sen päällä voisi ainakin istua.'

Viron *saama*-verbi voi merkitä myös muuttumista ajassa tai tilassa. Ajassa tapahtuvissa muutoksissa suomessa esiintyy tavallisesti verbi *tulla*. Tila, jossa muuttuminen tapahtuu, voi olla konkreettinen tai abstrakti. Tällaisten ilmausten käsitteistykselle on ominaista fyysinen tai henkinen pinnistäminen: lähtöpisteen ja määränpään välillä on esteitä, joista muuttujan tulee suoriutua. Tällöin suomen *päästä*-verbi on tavallisin viron *saama*-verbin vastine. (Tragel 2001: 106.)

Muita merkitykseltään dynaamisia modaaliverbejä

Uuspõld (1989: 476) esittää Flintin (1980) kokoamien suomen kielen dynaamisen merkityksen verbien vironkielisiä vastineita. Varsinaisten modaaliverbien lisäksi dynaamisen mahdollisuuden merkitys sisältyy Uuspõldin (1989: 476) mukaan virossakin esimerkiksi verbeihin *jõudma*, *suutma*, *julgema* ja *oskama*.

Uuspõld (1989: 476) esittää, että dynaamisen mahdollisuuden ilmaisemiseksi on olemassa kielipiillisiä keinoja, ”puhtgrammatilisi vahendeid”. Tällaisena Uuspõld pitää geneeripersoonaista yksikön 3. persoonan muotoa. Esimerkilleen *Aeda pääses tagaukse kaudu* 'Puutarhaan pääsi takaoven kautta' hän antaa parafrasoin *Aeda oli võimalik pääseda tagaukse kaudu* 'Puutarhaan oli mahdollista päästä takaoven kautta'.

On huomattava, että tässä nollapersoonan predikaattina oleva *pääsema*-verbi jo pelkäänsä ilmaisee dynaamista mahdollisuutta.

Dynaamisen kyvyn merkityksen deonttisesta luvan merkityksestä erottaa ennen kaikkea se, että dynaamisen kyvyn ilmaisusta puuttuu suora imperatiivisuuden lähde. Dynaamisen kyvyn ilmauksissa vaikuttavat tekijät ovat lähtöisin agentin sisäisistä kyvyistä tai ulkoisista oloista. Käytännön kielenkäyttötilanteissa ja erityisesti monitul-kintaisissa tapauksissa virolainen kielenkäyttäjä suosii kyvyn merkitystä täsmällisem-min ilmaisevia verbejä. Kirjoitetussa kielessä tällainen verbi on *suutma*: *Ta ei suutnud poissi leida* 'Hän ei pystynyt löytämään poikaa'. (Tragel 2001: 104.)

4.2.2 Lupa ja kieltö

4.2.2.1 Suomi

Saada

Verbi *saada* on Kangasniemen (1992: 91–92, 321) mukaan tavallisin suomen kielen lupaa ja kieltöä ilmaiseva verbi, joskin myös *voida*-verbi voi ilmaista luvallisuutta. Modaaliverbeille tyypilliseen tapaan *saada*-verbi voi olla monikäyttöinen ja monitul-kintainen. *Saada*-verbin mielenkiintoinen piirre on se, että sitä voidaan käyttää myös velvollisuuden ilmaisussa: *Tästä asemastaan se saa kiittää edullista maantieteellistä sijain-tiaan* (Kangasniemi 1992: 322). Kangasniemi (mp.) muistuttaa, että *saada*-verbi voi ilmaista myös dynaamista mahdollisuutta (*Niistä [rantapuodeista] sai ostaa kaikenlaista ruokaa*) tai dynaamista välttämättömyyttä (*Mutta ennen kuin ollaan täällä asti, ovat Kaskirinteet saaneet pakata ja purkaa monta matka-arkkua*). *Saada*-verbi voi ilmaista siis sekä (deonttista tai dynaamista) mahdollisuutta että (deonttista tai dynaamista) välttämättömyyttä (Kangasniemi 1992: 324). Tragelin (2001: 104) mielestä suomen ja viron *saada*- ja *saama*-verbien merkitykset ovat hyvin lähellä toisiaan silloin, kun *saada* ilmaisee dynaamista välttämättömyyttä ja pakkoa. Tragel (mts. 106) puhuu myös suomen *saada*-verbin nesessiivimerkityksestä, jolloin verbin virolaisena vastineena on deonttinen modaaliverbi, kuten *pidama* ja *tulema*.

Saada-verbin deonttista ja dynaamista tulkintaa ei voi tiukasti erottaa. Voi ajatella, että tulkinta riippuu mahdollisuuden tai välttämättömyyden lähteestä. Jos lähde on jokin intentionaalinen auktoriteetti, verbi tulkitaan deonttisesti. Jos taas jonkin mahdollisuus tai välttämättömyys perustuu yleisiin olosuhteisiin, verbin tulkinta on dynaaminen. Ero mahdollisuuden ja välttämättömyyden välillä puoles-taan riippuu toimijan intentioista: jos toimijan tiedetään haluavan toimia ehdotetulla tavalla, verbin voi tulkita viittaavan mahdollisuuteen. Jos taas toimija ei halua toimia ehdotetulla tavalla, kyse on välttämättömyydestä. (Kangasniemi 1992: 324.)

Toisinaan puhujat tai kirjoittajat myös perustelevat ja selittävät sitä, miksi jonkin tekeminen on luvallista tai välttämätöntä. Täten Kangasniemen mukaan perustellaan jonkin tilanteen tai tilan pakottavuuden laatu (*deontic value*). Deontisiin ilmauksiin liittyvä perustelu ja argumentointi voi olla kahdenlaista. Ensinnäkin voidaan puhua seurauksista, joita toiminta aiheuttaa. Näissä perusteluissa käytetään konjunktioita *koska* ja *sillä*. Kangasniemellä on nollapersoonaisia esimerkkejä: *Niitä ei saa asettaa aurinkoon, koska ne kuivuvat silloin liian nopeasti ja vain toispuoleisesti*. Toiseksi jokin saattaa olla luvallista tai pakollista, jotta voidaan saavuttaa jokin tila. Tällöin ilmauksessa esiintyvät konjunktiot *jotta* tai *että*. Kangasniemellä on jälleen nollapersoonainen esimerkki: *Ne tulee asettaa tasaiselle paikalle, jotta ne eivät kuivuessaan valahtaisivoiksi*. (Kangasniemi 1992: 144–146.)

Verbi *saada* on tavallinen nollapersoonaisena paitsi infinitiivin kanssa (*Kakkua sai ottaa niin paljon kuin halusi, äiti oli sanonut*) myös NP-objektin kanssa (*Ja sinun papereillasi ei saa helposti työpaikkaa*) ja idiomeissa (*Tuosta uusiutuvasta ihmeestä ei saa tarpeekseen*). ISK esittää, että myös NP-objektin kanssa ja idiomeissa esiintyvät *saada*-verbit ovat nollapersoonaisina merkitykseltään modaalisia, sillä ne eivät ilmaise aika- paikkaisia tapahtumia vaan mahdollisuutta. (ISK: 1289.)

4.2.2.2 Viro

Vöima

Virossa verbi *saama* ei ole ensisijainen sallimisen ja kieltämisen verbi; Pajusalu ym. (2004) toteavat, että sallimista ja kieltämistä ilmaisevaa *saama*-verbin käyttöä on nykyvirosta vaikea löytää. Luvan merkityksessä suositaan mieluummin verbejä *vöima* ja *tohtima*. (Pajusalu ym. 2004: 25; vanhan kirjakielen *saama*-verbin merkityksistä ks. Habicht 2001).

Vöima- ja *saama*-verbit ovat modaaliselta merkitykseltään osittain päällekkäisiä. Lupa, kyky ja mahdollisuus voivat olla hyvin kytköksissä toisiinsa, ja niiden erottaminen toisistaan saattaa olla mahdollista vain konkreettisesti tilanteessa, jolloin voimme huomioda kaikki tilanteen merkitykseen vaikuttavat tekijät, jopa intonaation. Esimerkin 2 lauseissa²⁴ voimista, kykenemistä ja sallimista merkitsevien verbien tulkinta on päällekkäistä. (Tragel 2001: 105.)

24 Käännökset Tragelin (2001).

- 2) ”Poisid, täna *võitel/saate* saareni ujuda, sest lained on küllaltki madalad”, ütles ema.

’Tänään te voitte, pojat, uida saareen, sillä aallot ovat niin matalia, sanoi äiti’.

Sa *ei või* enam kõrgemale ronida!

’Et saa kiivetä enää korkeammalle.’

Näitä lauseita voi Tragelin mielestä tulkita niin, että puhuja tekee tilanteen osallisten ominaisuuksista ja vallitsevista olosuhteista päätelmiä, jotka puolestaan toimivat luvan antamisen tai kieltämisen pohjana. Näiden esimerkkien kaltaisissa tapauksissa verbien *saada* ja *saama* sekä *voida* ja *voima* eroavuus ei ole relevantti. (Tragel 2001: 105.)

Pajusalu ym. (2004: 22–23) esittävät, että prototyyppisimmillään *voima*-verbiä käytetään luvan kysymisessä ja sallimisen ilmaisemisessa; toisin sanoen *voima*-verbi tavallisesti ilmaisee deonttista modaalisuutta. Pajusalu ym. (mp.) toteavat, että nykyvirossa *voima* on ”täieõiguslik” modaalinen apuverbi, sillä se ei esiinny ilman täydentävää infiniittiverbiä. *Voima*-verbillä on kaikki modaalimerkitykset. Tyypillisesti sitä käytetään luvan kysymisessä ja sallimisen ilmaisemisessa, toisin sanoen *voima*-verbi tavallisesti ilmaisee deonttista modaalisuutta tai episteedistä modaalisuutta, jolloin se kuvaa mahdollisia tai todennäköisiä tiloja ja tilanteita.

Voima voi kuitenkin ilmaista myös agentin ominaisuuksista johtuvaa modaalisuutta, jolloin sen tulkinta on dynaaminen. Pajusalun ym. (2004: 23) esimerkissä 3 puhutaan maailmanmestarista, jolla on ominaisuudet, joiden ansiosta tämän on mahdollista voittaa:

- 3) Laias plaanis võttes on tõusulainel pretendent, kuid maailmameister *võib* raske matši *võita*, kui ta end kasvõi üheainsaks partiiks eriti kokku võtab.

’Laajasti ajatellen nousussa on ennakkosuosikki, mutta maailmanmestari voi voittaa vaikean ottelun, jos hän kokoaa itsensä kunnolla yhdeksikin eräksi.’

Pajusalu ym. vertailevat *voima*-predikaatin eri persoonamuotojen vaikutusta *voima*-verbin modaaliseen tulkintaan. Yksikön 1. persoonassa käytetyn *voima*-verbin modaalimerkitykseen vaikuttaa oleellisesti agentin itsensä tahto. Esimerkiksi lauseessa *Ma võin selle loo homseks valmis kirjutada* on kyse siitä, että puhuja voi tehdä kuvaa-mansa teon, jos niin itse tahtoo. Kolmannessa persoonassa itse asia korostuu persoonan sijaan. Kolmaspersoonainen yksikön *võib* tai monikon *võivad* ilmaisee enimmäkseen passiivin kaltaista mahdollisuutta, päätelmää, joka on tehty jonkin modalisoidun tilanteen osallisen, ominaisuuden tai vastaavan perusteella. (Pajusalu ym. 2004: 23.)

Vaikuttaa siis siltä, että yksikön 3. persoonan modaaliverbi, suomen *voida* ja viron *võima*, esittää usein toteamuksen tai päätelmän, joka on yleistettävissä laajasti eikä rajoitu vain kyseisessä lauseessa kuvattuun tilanteeseen.

Võima-verbi on havaittu modaalisuudeltaan siis tyypillisesti lupaa ilmaisevaksi (Tragel 2001) tai monimerkityksiseksi (Pajusalu ym. 2004). Penjamin (2008) tutkimuksessa keskeiseksi nousee episteeminen merkitys. Penjam (2008: 128) kuitenkin huomauttaa, ettei ole pyrkinyt laskemaan *võima*-verbin eri modaalisuuslajien määriä, sillä modaalimerkitysten erottaminen toisistaan on monissa tapauksissa mahdotonta. Penjamin (mts. 129) mukaan modaalisuustulkintaan vaikuttaa subjektin elollisuus tai elottomuus: mikäli subjektina on elollinen olento, voi lauseella olla niin episteeminen kuin myös ei-episteeminen merkitys; elottoman subjektin tapauksessa tulkinta on enimmäkseen episteeminen.

Penjamin korpuksen yhteensä 740 *võima*-verbin sisältävästä rakenteesta valtaosa, 532 tapausta, on yksikön kolmannessa persoonassa. Huomionarvoiselta vaikuttaa passiivimuotojen niukkuus: niitä on vain 11 esiintymää. (Penjam 2008: 125.) Penjamin tutkimuksen valossa sekä *saama*- että *võima*-verbien passiivimuodot vaikuttavat harvinaisilta, mikä saattaa osaltaan lisätä nollapersoonamuotojen käyttöalaa näiden modaaliverbien yhteydessä. Penjam (2008: 125) löytää 7 tapausta, joissa lauseesta puuttuu ilmisubjekti ja *võima*-verbi on konditionaalissa tai lause on kielteinen. Tällöin verbin persoonaa ei voi ratkaista yksiselitteisesti, vaan se jää täysin avoimeksi: *Sellist viga küll lubada ei võ!* 'Sellaista virhettä kyllä ei voi sallia!' (ILU). Käsittelen viron persoonamuodoltaan "hämärärajaisia" konditionaali- ja kieltomuotoja yksityiskohtaisemmin luvussa 6.

Nollapersoonan kannalta kiinnostavimpia Penjamin tutkimuksen esimerkkejä ovat lauseet, joissa on *võima*-verbin yksikön kolmannen persoonan muoto, johon ei liity subjektia. Näitä tapauksia on Penjamin aineistossa 196. Tällaisissa lauseissa *võima*-predikaattiin liittyvän *da*-infinitiivin kuvaama toiminta saattaa toteutua (tai on saatannut toteutua), mutta toiminnan potentiaalinen suorittaja jätetään ilmaisematta. Penjamin mukaan suurimmassa osassa tapauksista on ilmeistä, että tällaisella muodolla viitataan geneeriseen persoonaan (esimerkki 4) tai toisinaan tilanteen tekijä tai kokija jää epäselväksi (esimerkki 5). Yksikön kolmannen persoonan muoto voi viitata myös johonkuhun kontekstista selviävään osallistajaan (esimerkki 6). (Penjam 2008: 130.) Esimerkissä 6 konditionaalimuotoinen predikaatti *võinuks* 'olisi voinut' yksinään jää tulkinnaltaan avoimeksi, mutta edeltävän lauseen yksikön ensimmäisen persoonan predikaatti *mõtlesin* 'ajattelin' ja subjekti *ma* 'minä' osoittavat, että kyse on puhujasta itsestään.

- 4) AJA Ilmselt *võib* ka peadega manipuleerides suurepäraseid tulemusi *saavutada*.

’Ilmeisesti myös päitä manipuloiden saavuttaa suurenmoisia tuloksia.’

- 5) AJA Samas *võiks kokku leppida*, mida ja kuidas kirjutada iseloomustusse või soovituskirja.

’Samalla voisi sopia, mitä ja kuinka kuvaukseen tai suosituskirjeeseen kirjoitetaan.’

- 6) ILU Eks ta ole, *mõtlesin ma* püsti tõustes ja laisalt ringutades, sellest kõigest *võinuks* kunagi jutu *kirjutada*.

’Eikös se niin ole, ajattelin pystyyn noustessani ja venytellessäni, siitä kaikesta olisi voinut joskus jutun kirjoittaa.’

Tohtima

Võima-verbin lisäksi *tohtima*-verbi ilmaisee ennen kaikkea deonttista modaalisuutta, lupaa ja kieltoa. On mahdollista löytää myös joitain tapauksia, joissa *tohtima* ilmaisee episteemistä tai muuta ei-deonttista modaalisuutta. (Penjam 2008: 136.) *Tohtima*-verbiin liittyvän *da*-infinitiivin kuvaama kielletty tai sallittu tekeminen voi olla moninaista, mutta yleensä kyse on agenttiivisesta tilanteesta ja toiminnasta. Myös jokin tila voi olla kielletty, mutta tällöin pragmaattisesti on kyse jonkin tilan aiheuttamisen kielttämisestä. (Mts. 137.)

Penjamin (2008: 135) korpuksessa *tohtima*-verbillisiä lauseita on 71. Aineisto-esimerkkien perusteella tyyppillinen *tohtima*-predikaatin esiintymä Penjamin aineistossa on juuri nollapersoonainen, kuten esimerkki 7:

- 7) AJA Ütlesin, et Jumalat *ei tohi mõnitada*.

’Sanoin, ettei Jumalaa saa pilkata.’

Yleisin *tohtima*-verbin muoto Penjamin tutkimuksessa onkin yksikön 3. persoona (31 tapausta); muita persoonamuotoja esiintyi maksimissaan alle kymmenen kutakin. *Tohtima*-predikaatin yleisin modus on indikatiivi, mutta suhteellisen runsaasti löytyy myös konditionaalimuotoja. Penjamin mukaan modus – konditionaalin käyttö indikaatiivin sijaan – ei vaikuta lauseen semantiikkaan, vaan ainoastaan pehmentää modaali-ilmausta. (Penjam 2008: 135.)

Penjamin aineiston *tohtima*-lauseista ilman eksplisiittistä subjektia esiintyy 40,8 %. Subjektittomissa lauseissa predikaatti on yksikön kolmannen persoonan muodossa tai predikaatin persoonamuoto jää määrittelemättömäksi. Penjamin vertailun mukaan ilmsubjektittomat *tohtima*-lauseet poikkeavat viittaustulkinnaltaan *võima*- ja *saama*-

lauseista. *Tohtima*-lauseissa on nimittäin enemmän niitä, joissa subjektipersoonaa selviää kontekstista (8). Vähemmän sen sijaan on puhtaasti generispersonaisia modaalilmauksia (9). Modaalisten *tohtima*-lauseidenkin viittaussuhteet jäävät toisinaan selvittämättä (10). (Penjam 2008: 137–138.)

- 8) ILU Üks ja kindel nõue oli: *ei tohtinud* kodu piiridest *välja minna*.
 'Yksi ja selvä vaatimus oli: kodin rajojen ulkopuolelle *ei saanut mennä*.'
- 9) AJA Kunagi *ei tohi lasta* depressiooni liiga sügavale ega millegi üle *juurelda* siis, kui su sisemine tasakaal on häiritud.
 'Koskaan ei saa päästää masennusta liian syvälle eikä vatvoa asioita silloin, kun sisäinen tasapainosi on paikoiltaan.'
- 10) AJA Muudatusettepanekute hulgast *ei tohi* segaduesse *sattuda*.
 'Muutosehdotusten määrän vuoksi ei saa ajautua sekaannukseen.'

Penjam (2008: 136) mainitsee erikseen kolmaspersonaisen ilmaisun *kui tohib küsida* 'jos saa kysyä', jota hän pitää tähän muotoonsa vakiintuneena. Tämän ilmaisun sekä muoto että merkitys muuttuisivat, mikäli siihen lisäisi subjektin. Suomen vastavassa ilmaisussa voi esiintyä verbi *saada* tai *voida* (*jos saa kysyä*).

4.2.3 Välttämättömyys ja pakko

4.2.3.1 Suomi

Nesessiiviverbit ja nesessiiviset rakenteet

Välttämättömyyttä ilmaisevat modaaliverbeistä selvimmin nesessiiviset verbit ja rakenteet, jotka syntaktisesti poikkeavat edellä tarkastelluista modaaliverbeistä: nesessiivipredikaatteihin liittyvä nominatiivisubjektin sijaan genetiivimuotoinen argumentti. Nollapersoonatutkimuksen kannalta nesessiivirakenteet ovat keskeisiä muun muassa siksi, että ne esiintyvät useimmiten ilman genetiivimuotoista argumenttia eli ilmipantua subjektijäsentä (Jaakola 2004: 258).

Jaakola analysoi nesessiivisen konstruktion genetiivijäsenen jäsenystapoja, joita voi löytää kaksi: genetiivijäsenen voidaan katsoa joko finiittiverbin tai infinitiivin ykkösargumentiksi. Infinitiivin subjektina olennaista on agenttius, modaaliverbin subjektina kokijuus tai kohteena oleminen. Kokijuuden ilmaiseminen on rakenteen keskeisin merkitys, mitä osoittaa muun muassa se, että nesessiivinen konstruktio on mahdollinen myös ilman infinitiiviä (*kai mun pitää*), mutta ei pelkän infinitiivin kanssa (**kai mun mennä*). Infinitiivin merkityksestä paljolti riippuu se, miten genetiivi-NP:n refe-

rentille tulkitaan agentiivisuuspiirteitä, kuten toiminnallisuutta ja intentionaalisuutta. (Jaakola 2004: 259.)

Murteissa voi esiintyä adessiivimuotoinen kokija myös nesessiivirakenteiden yhteydessä. Niilläkin murrealueilla, joilla adessiivimuotoinen argumentti toimii genetiivin tehtävissä, on genetiivin ja adessiivin välillä eroa; adessiivi on genetiivin vastineena rajoittunut ainoastaan elolliseen tarkoitteeseen viittaavan NP:n sijaksi. (Laitinen 1992: 113.) Jaakola (2004: 261) toteaa, että suomen yleiskielessä adessiivi ei ole välttämättömyyttä ilmaisevien kokijarakenteiden subjektin sija. Suomen adessiivikokijat liittyvät erityisesti niihin kopulallisiin predikaatteihin, joissa *olla*-verbiin kuuluu substantiivi (*minulla on syytä katua*), allatiivikokijat puolestaan liittyvät *olla*-verbi + adjektiivi-rakenteisiin (*sinulle on hyvä saada vaihtelua*). (Jaakola 2004: 262.)

Ensisijaisesti genetiivi on ykkösargumentin sija välttämättömyyttä ilmaisevissa modaalikonstruktioiden. Myös liittomuodon *on tehtävä* ykkösargumentti on genetiivissä, sillä rakenne ilmaisee välttämättömyyttä. (Jaakola 2004: 262). Jaakolan mukaan (2004: 265) konstruoinnin perusero genetiivi- ja *l*-sijaisten kokijoiden välillä on agentiivisuuden käsitteistyksessä. Adessiivi- ja allatiivikokijoilla ei ole subjektimaisuutta, vaan niiden kokijantulkinnat rakentuvat habitiivisen konstruktion kautta. Jaakola (2004: 265) vertaa kokijakonstruktiota (A) lokaaliseen konstruktion (B) ja habitiiviseen konstruktion (C) ja toteaa, että modaalinen merkitys on varattu juuri genetiiville.

A. kokijakonstruktio	<i>Virtasten pitää nukkua</i>
B. lokaalinen konstruktio	<i>Virtasilla pitää nukkua</i>
C. habitiivinen konstruktio	<i>Virtasilla pitää olla paljon rahaa</i>

Välttämättömyyttä nesessiiviverbien näkökulmasta on tutkinut Laitinen (1992). Laitinen tarkastelee etenkin verbien *pitää*, *täytyä* ja *tarvita* modaalifunktioita, semantiikkaa ja morfosyntaktista käyttäytymistä suomen murteissa. Semanttisesti kaikkia kolmea verbiä yhdistää välttämättömyyden ilmaiseminen. Kukin niistä voi ilmaista dynaamista, ulkoisten tai sisäisten tekijöiden aiheuttamaa pakkoa. Kaikilla niistä on normatiivinen, deontinen tulkinta. Kukin niistä voi ilmaista myös episteemistä modaalisuutta, puhujan käsitystä ilmauksen todenperäisyydestä. Laitinen esittää, että kaikkia kolmea verbiä voidaan käyttää myös praktisen päättelyn ilmauksina. Näin nesessiiviverbien funktiot voi jakaa lähinnä kolmeen ryhmään: deskriptiiviseen, preskriptiiviseen ja päättelyyn perustuvaan välttämättömyyteen (Laitinen 1992: 172). Bybeen ym. (1994) määritelmiä käyttäen deskriptiivinen funktio merkitsee agentiivista modaalisuutta ja preskriptiivinen puhujakeskeistä.

Laitinen toteaa, että sekä deontisen velvollisuuden että olosuhteiden pakon lähde on subjektin tarkoitteen ulkopuolella. Ns. sisäisen pakon ilmaukset, jotka ilmaisevat

subjektilyhtöistä tarvetta tai subjektin omista ominaisuuksista johtuvaa välttämättömyyttä toimintaa, on suomalaisessa modaalikirjallisuudessa perinteisesti laskettu dynaamisen välttämättömyyden alaan. Semanttisesti ne kuitenkin joissakin suhteissa asettuvat deonttisen ja dynaamisen modaalisuuden väliin. Laitinen pohtii sisäisen pakon, tarpeiden ja tahdon suhdetta nesessiivirakenteissa. Deonttisista lausumista sisäisen pakon ilmaukset Laitisen mielestä poikkeavat siinä, että niissä ei ole kahden tahdon välistä kamppailua. Esimerkiksi sisäistä pakkoa ilmaisevat nesessiiviverbit ilmaisevat pikemminkin subjektinsa vastustamatonta halua kuin kontrolloitavissa olevaa, intentionaalista tahtoa. Sisäisen pakon ilmauksissa nesessiiviverbi ilmaisee usein juuri subjektin referentin halun ja tahdon välistä ristiriitaa, jonka halu on voittanut: *Minun täytyy nyt polttaa tupakka.* (Laitinen 1992: 186–187.)

Dynaamiset lausumat ovat tulkittavissa välttämättömien asiointilojen kuvauksiksi. Tämä näkyy myös siten, että dynaamisen pakon ilmaukset kuvaavatkin geneerisiä tai toistuvia, habituaalisia asiointiloja. Esimerkiksi seuraavia murreaineiston esimerkkejä ei Laitisen mukaan voi pitää deonttisina, ulkoisen tahdon tai normin ilmauksina: *Kihisee ninettä täyryn oikee kraappia; ei se [rouva] oikein ymäärä että työmiesten tarttee syärääs* [saada]. Tällaiset dynaamisen pakon ilmaukset eivät ole ohjailevia vaan pikemminkin vallitsevien käytäntöjen kuvauksia. Praktinen ja dynaaminen välttämättömyys ovat käytännössä usein päällekkäin, ja praktisen toiminnan toteuttaja toimii tahdonalaisesti. (Laitinen 1992:190–192.) Vallitsevien käytäntöjen kuvaus puolestaan sopii hyvin geneerisyyteen ja yleistävyyteen. Ohjeet ja toteamukset eivät käytännössä poisulje toisiaan. Pitkästi kontekstista selviää, onko kyseessä kuvaileva vai ohjaileva jakso.

Pitää-, *täytyä*- ja *tarvita*-verbien modaalitehtävät, semantiikka ja morfosyntaktinen käyttäytyminen ovat varsin yhtenäisiä suomen murteissa. Deonttisessa käytössä kukin niistä voi ilmaista puhujan tahtoa tai puheyhteisön normistoa. Jokaisella voi olla myös dynaamisen pakon merkitys. Lisäksi kaikkia voidaan käyttää episteemisissä päätelmissä. Laitisen mukaan preskriptiivisesti tulkittava deonttinen nesessiivilausuma on aina puhujan subjektiivisen asenteen tai puheyhteisössä vallitsevan intersubjektiivisen normin ilmaus. (Laitinen 1992: 212.) Hakulinen ja Sorjonen (1989) tarkastelevat yleisten modaaliverbien (*täytyä*, *pitää* ja *voida*) merkityksiä ja taajuuksia arkikeskustelussa; tarkastelu osoittaa myös sen, että dynaamiset, deonttiset ja episteemiset tulkinnat ja merkityssuhteet riippuvat todellisesta kielenkäyttötilanteesta.

Pitää

Verbillä *pitää* on sekä dynaaminen, deonttinen että episteeminen tulkinta (Kangasniemi 1992: 341). *Pitää* voi ilmaista dynaamista välttämättömyyttä, mutta useammin sitä käytetään deonttisesti velvollisuuden ilmaisussa (Kangasniemi 1992: 343; Laitinen 1992: 225). *Pitää*-verbiä voidaan käyttää lisäksi episteemisen välttämättömyyden

ilmaisussa; episteemisessä käytössä verbin preesens- tai perfektimuoto on konditionaalissa (*Tämän pitäisi olla ennakkolaskelmien mukaan melko tasaväkinen pari*). *Pitää*-verbin tulkintaan vaikuttavat mm. verbiin liittyvä infinitiivi, subjekti, modaalisuuden lähde sekä oletukset puhujan intentioista. Dynaamisen ja deonttisen tulkinnan ero riippuu siitäkin, ovatko välttämättömyyden syynä ulkoiset olosuhteet ja toimijan kyvyt vai jokin intentionaalinen auktoriteetti. (Kangasniemi 1992: 343–344.)

Pitää-verbi esiintyy spontaanissa puheessa konditionaalissa muita tavallisia modaaliverbejä enemmän, ja sen merkitykset eroavat konditionaalissa ja indikatiivissa (Hakulinen ja Sorjonen 1989). Hakulisen ja Sorjosen mukaan *pitää*- ja *täytyä*-verbeillä on yksi selvä käyttöero: *täytyä*-verbiä käytetään etenkin indikatiivin preesensissä ja deonttisesti, *pitää*-verbiä sen sijaan käytetään etenkin konditionaalissa. Konditionaalimuotoa ei voi tulkita yhtä yksiselitteisesti deonttiseksi. Suurimmassa osassa Hakulisen ja Sorjosen tarkastelemissa keskusteluissa *pitäisi* esiintyy toimintaehdotuksissa. Toimintaehdotukset kohdistuvat enimmäkseen toisille, mutta voivat kohdistua myös ryhmälle, johon puhuja itse kuuluu. (Hakulinen ja Sorjonen 1989: 83.)

Täytyä

Välttämättömyyttä ilmaiseva *täytyä*-verbi on vastaavalla tavalla väljämerkityksinen kuin mahdollisuutta ilmaiseva *voida*-verbi, ja verbin tulkinta ratkeaa ennen kaikkea lauseyhteydessä (ISK: 1497). *Täytyä*-verbin modaalisuus on monipuolista, mutta sitä harvoin käytetään kielteisessä muodossa. *Täytyä*-verbin tulkintaan vaikuttavat samat tekijät kuin *pitää*-verbinkin tulkintaan (ks. edellä) (Kangasniemi 1992: 347). Dynaamisessa pakon merkityksessä *täytyä*-verbiä käytetään enimmäkseen ensimmäisessä persoonassa tai nollasubjektillisena (ISK: 1497).

Olla-verbilliset nesessiivirakenteet

Aineistossa on sellaisia rakenteita, joissa predikaattina on *olla*-verbin yksikön 3. persoona ja sen yhteydessä joko verbi tai nomini. Nesessiivirakenteina voi pitää myös modaalisia rakenteita, joissa *olla*-verbiin liittyy passiivin partisiippimuoto tai nomini. Suomessa näihin rakenteisiin kuuluu genetiivisubjekti ja yksikön kolmannen persoonan verbinmuoto. ISK käsittelee *olla*-verbillisinä nesessiivirakenteina nesessiivistä verbiliittoa, *olla*-verbin ja nominin kiteytyneitä sanaliittoja (*x:n on tehtävä - lupa - hyvä*) sekä nykysuomessa harvinaista *on tekeminen* -rakennetta. Nesessiivirakenteessa eräät muutoin ei-modaaliset adjektiivitkin saavat modaalisen tulkinnan. (ISK: 1502.)

Kangasniemi (1992) ei lue *on tehtävä* -rakennetta nesessiivirakenteeksi, mutta käsittelee sitä kyllä modaalisuutta ilmaisevana verbiliittona, jollaisia ovat myös nominin sisältävät liittomuodot, kuten rakenne *on pakko*. *On tehtävä* -rakenne on hyvin

yleinen modaalipredikaatti – Kangasniemen tutkimusaineistossa yleisin *voida*-verbin jälkeen – ja sitä käytetään ennen kaikkea dynaamisen (*Minun oli toteltava, sillä en minä olisi pärjännyt hänelle, vaikkei hän ollutkaan turbiinityyppiä*) ja deonttisen (*Sääntönä oli, että viestityksen oli jatkuttava niin kauan kunnes siihen tavalla taikka toisella vastattiin*) välttämättömyyden ilmaisussa. (Mts. 356–360.)

Kannattaa

Verbi *kannattaa* ilmaisee suositusta ja ehdotusta hyvin selvästi. ISK:n mukaan praktista välttämättömyyttä ilmaisee nesessiiviverbeistä selvimmin juuri *kannattaa*. Jotakin on tehtävä, koska se on tekijälle edullista tai hyödyllistä; kyse on siis tarkoituksenmuokaisesta toimimisesta esimerkiksi erilaisissa toimintaohjeissa. Välttämättömyyttä ilmaisevilla modaali-ilmauksilla voidaan tuoda esiin, että vallitsevat olosuhteet määräävät tapahtumien kulun. *Kannattaa*-verbin kielteinen vastine on ilmaus *on turha* + infinitiivi. (ISK: 1482.)

Tarvita

Näyttää siltä, että *tarvita*-verbiä voidaan käyttää sekä dynaamisesti, deonttisesti että episteemisesti. *Tarvita* on siinä mielessä omalaatuinen nesessiiviverbi, että se esiintyy lähes yksinomaan kielteisenä. (Kangasniemi 1992: 353.) Osa aineistoni *tarvita*-verbeistä on ei-modaalisia. Ei-modaaliseen *tarvita*-verbiin liittyy nominatiivisubjekti, ja ei-modaalinen käyttö voi toisinaan olla lähellä modaalista (mts. 355).

4.2.3.2 Viro

Nesessiiviverbit ja nesessiiviset rakenteet

Nesessiivikonstruktiossa predikaatti ilmaisee tavallisesti *da*-infinitiivin ilmaiseman teon välttämättömyyttä, tarpeellisuutta tai mahdollisuutta. Toiminnan suorittaja jää eksplisiittisesti ilmaisematta tai se ilmaistaan adessiivimuotoisella agenttiadverbiaalilla, kuten Penjamin esimerkissä 11. (Penjam 2008: 48.)

- 11) AJA Suure tõenäosusega tuleb meeskondadel paremuse selgitamiseks laupäevane viies mäng appi võtta.

’Suurella todennäköisyydellä joukkueiden tulee paremmuuden selvittämiseksi ottaa avuksi lauantainen viides peli.’

On huomattava, että modaaliverbeistä nesessiiviverbeiltä puuttuu mahdollisuus passiivimuotojen muodostamiseen. Tähän on syntaktinen selitys: suurin osa nesessiiviverbeistä ei kelpuuta nominatiivisubjektia, vaan niihin liittyy adessiivisija. Viron verbeistä, joiden yhteydessä ei voi esiintyä nominatiivisubjektia, ei voi myöskään muodostaa passiivia. Poikkeuksen subjektin sijamerkinässä muodostaa verbi *pidama*, johon virossa liittyy nominatiivisubjekti toisin kuin muissa itämerensuomalaisissa kielissä. (Torn-Leesik 2007; Kehayov ja Torn-Leesik 2009.)

Viron modaaliverbeistä välttämättömyyttä ilmaisevat verbit *kuluma*, *tasuma*, *maksma*, *tarvitsema* ja *pruukima* sekä rakenteet *vajaltarvis + olema*. Näistä verbejä *tarvitsema* ja *pruukima* voidaan käyttää kaikkien persoonien yhteydessä, mutta vain kieltolauseessa (*Sa ei tarvitse / pruugi teda karta*). Verbit *tarvitsema*, *pruukima*, *tasuma* ja *maksma* esiintyvät ylipäätään useammin kielteisessä lauseessa. (Uuspõld 1989: 474.)

Yksipersonaisissa nesessiivirakenteissa agenttia voi ilmaista ainoastaan adessiiviadverbiaali²⁵: *Sul tuleb/sobib/kõlbab meiega kaasa tulla* (Uuspõld 1989: 475). Torn-Leesik (2007: 183) toteaa, että vaikkei viron nesessiivisistä modaaliverbeistä pääsääntöisesti muodosteta passiiveja, verbeillä *tarvitsema* ja *pruukima* on kielteiset passiivimuodot (*ei tarvitseta*, *ei pruugita*). Verbejä *tarvitsema* ja *pruukima* on mahdollista käyttää myös nominatiivisubjektin yhteydessä (Penjam 2011)²⁶, mikä on ratkaisevaa passiivin muodostamisen kannalta.

Semanttisesti nesessiivirakenteiden predikaatit voi Penjamin mukaan jakaa kolmeen ryhmään: 1) välttämättömyyteen ja pakollisuuteen viittaavat (*tulema*, *vaja olema*, *tarvis olema*, *tarvitsema*, *vajalik olema*), 2) mahdollisuuteen ja mahdottomuuteen viittaavat (*võimalik olema*, *võimatu olema*) sekä 3) yhtä aikaa välttämättömyyteen ja sopivuuteen viittaavat (*tasuma*, *maksma*). (Penjam 2008: 51.) Penjam lukee nesessiivirakenteet sellaisiksi *da*-infinitiivirakenteiksi, joissa *da*-infinitiiviä voi pitää lauseen subjektina, vaikkei Penjam pidäkään infinitiivin subjektimaisuutta yksiselitteisenä. Penjamin korpuksessa esiintyivät seuraavat nesessiivipredikaatit yleisyysjärjestyksessään: *tulema* (320), *olema* (75), *võimalik olema* (59), *vaja olema* (49), *tasuma* (20), *maksma* (14), *tarvis olema* (15), *võimatu olema* (10), *tarvitsema* (7) ja *vajalik olema* (1). (Penjam 2008: 49.)

Yllä mainitussa Penjamin luettelossa (yksinään esiintyvä) *olema*-predikaatti viittaa *olema*-verbin finiittimuodon ja *da*-infinitiivin muodostamaan konstruktion, jota voi pitää liittomuotona. Penjam pitäytyy EKG:n (II: 246) ryhmittelyssä ja pitää liittopredikaatteina seuraavia runsaasti esiintyviä rakenteita: *arvata olema*, *karta olema*, *kuulda olema*, *loota olema*, *näha olema*, *oodata olema*, *teada olema* ja *tunda olema*. Muita

25 Adessiiviarargumentin semanttista ja rooleista ja funktioista ks. Lindström ja Tragel (2004, 2007).

26 Penjam (2011) tarkastelee *tarvitsema*-konstruktioita nesessiivirakenteissa, joissa on adessiiviarargumentti, sekä rakenteissa, joissa on nominatiivimuotoinen subjekti. Rakenteiden käyttömahdollisuuksien oleellisin piirre on se, että adessiivisia ei ole epiteemisissä lauseissa; konstruktion valinta määräytyy lauseen semantiikan perusteella (Penjam 2011: 520).

olema-verbin ja *da*-infinitiivin yhtymiä ei käsitetä liittopredikaateiksi. (Penjam 2008: 50.) Uuspõldin (1989: 474) mukaan *olema* + *da*-infinitiivirakenteet sijoittuvat modaaliselta tulkinnaltaan välttämättömyyden ja pakollisuuden rajalle. Penjamin (2008: 51) mielestä modaaliset *olema*-rakenteet ilmaisevat enimmäkseen mahdollisuutta ja harvoin välttämättömyyttä.

Penjam tarkastelee nesessiivirakenteiden käyttöä ryhmänä. Nesessiivirakenteissa yleisin modus on indikaatiivi (527 kpl), mutta myös konditionaaleja esiintyy (86 kpl). Nesessiivirakenteiden konditionaali viittaa joko tapahtuman epätodellisuuteen tai liennyttää pakollisuutta (AJA *Mõnikord, kui tekibki tüdimus, siis tuleks elule läheneda teise nurga alt* 'Joskus, jos tuleekin kyllästyminen, tulisi elämää lähestyä toisesta kulmasta'). Yleisin nesessiivirakenteiden aikamuoto on presens (450 kpl), joskin kaunokirjallisuusteksteissä myös imperfekti on yleinen (140 kpl). Nesessiivirakenteiden predikaatti on enimmäkseen myöntömuotoinen (473 kpl); kieltomuotoja on 146. Eri nesessiiviverbien erot ovat kuitenkin suuret: yleisin nesessiivikonstruktioiden verbi *tulema* on pääosin myöntömuodossa, kun taas esimerkiksi modaaliset *olema*-rakenteet ja verbi *maksma* ovat pääosin kieltomuodossa. (Penjam 2008: 52–53.)

Nollapersoonarakenteiden kannalta merkittävää on eksplisiittisen ilmisubjektin tai kokijan harvinaisuus nesessiivirakenteissa. Penjamin aineistossa agentti on ilmaistu eksplisiittisesti noin kolmanneksessa kaikista nesessiivikonstruktiosta. Kaikki ilmipannut agentit ovat adessiiviadverbiaalimuotoisia. Mikäli agentti on eksplisiittisesti ilmipanematta, se voi olla pääteltävissä kontekstista (esimerkki 11) tai jäädä tarkentumatta (esimerkki 12). Aidosti geneerispersoonainen nesessiivikonstruktio on vain yksittäistapauksissa (esimerkki 13). (Penjam 2008: 56–57.) Penjamin geneeristulkintainen esimerkki 13 muistuttaa lehtiaineistoni esimerkkejä; kyse on kuvailemisesta ja ohjeistamisesta, ei niinkään velvoittamisesta tai pakottamisesta.

11) ILU Ühtepuhku *tuli* okastraadi alt läbi *ronida*.

'Jatkuvasti tuli piikkilangan alta kiivetä.'

12) AJA Me muidugi mõistame, et tõelise kodanikuühiskonna ja tõeliselt toimiva õigusriigini jõudmiseks *tuleb* veel palju tööd *teha*.

'Luonnollisesti ymmärrämme, että todellisen kansalaisyhteiskunnan ja todella toimivan oikeusvaltion saavuttamiseksi tulee vielä paljon tehdä töitä.'

- 13) AJA Keha mahajahutamisega *ei maksa* kiirustada, sest vereringe ebaühtlase soojenemise ja jahtumise puhul võivad tekkida vereringe- ja südamehäired.

'Kehon jäähdyttämisen kanssa ei kannata kiirehtiä, sillä verenkierron epätasainen lämpeneminen ja jäähtyminen voi aiheuttaa verenkierto- ja sydänhäiriöitä.'

Pidama

Pakollisuutta (kohustusliikkus) ilmaisevat virossa modaaliverbit *pidama* ja *tulema*. *Pidama*-verbiin liittyy *ma*-infinitiivi (*Ma pean vahel pühapäevati töötama*), *tulema*-verbiin *da*-infinitiivi (*Mul tuleb vahel pühapäevati töötada*). (Uuspõld 1989: 474.) Viron *pidama*-verbiä ei automaattisesti lueta nesessiiviseksi, mutta käsittelen sen välttämättömyyden verbien yhteydessä siksikin, että sitä suomessa vastaavat verbit ovat nesessiivisiä.

Ereltin mukaan (2001) *pidama*-verbi voi ilmaista sekä dynaamista, deonttista että episteemistä modaalisuutta. Viron *pidama*-verbiin liittyvä infiniitiivi on *ma*-infinitiivi. Penjam (2008: 179) pitää deonttisen ja ei-deonttisen modaalisuuden erottamista usein mahdottomana, kuten esimerkissä 14. Hänen esimerkkinsä (14) vaikuttaa olevan yhdistelmä välttämättömyyttä ja suositusta, ja vastaavanlaisia esimerkkejä löytyy myös lehtiaineistostani. Suosituksen sävyä lisää *tuleks*-predikaatin konditionaali.

- 14) AJA Toidu suhtes *peab* siis *olema* valivam – pipardatud ja soolaseid toite *tuleks vältida*.

'Ruuan suhteen pitää sitten olla valikoivampi – maustettuja ja suolaisia ruokia tulisi välttää.'

Pidama-verbin sisältäviä rakenteita on Penjamin (2008: 174) korpuksessa yhteensä 614. Muiden modaaliverbien tavoin *pidama* esiintyy enimmäkseen yksikön kolmannen persoonan muodossa (395 kpl). Tapauksia, joissa persoonamuoto jää epäselväksi, on 15. Moduksista esiintyvät tavallisimmin indikatiivi (406 kpl) ja konditionaali (208 kpl); konditionaalin esiintyminen on muihin infiniitivillisiin konstruktioihin verrattuna runsaslukuista. Aikamuodoista dominoiva on preesens (433 kpl), imperfektimuotoja on 142, perfektiiä ja pluskvamperfektiiä löytyy vain yksi kutakin koko korpuksessa. Penjamin tapauksista 588 on myönteisiä, kielteisiä *pidama*-muotoja on vain 26. (Penjam 2008: 176–177.)

Korpusmateriaalin perusteella Penjam toteaa, että *tulema*-verbin tavoin *pidama*-verbin sisältävissä rakenteissa tekijä ja kokija jätetään usein ilmaisematta. Kieliopillinen subjekti on määriteltävissä 86,6 %:ssa Penjamin korpuksen tapauksista. Selvästi genee-

rispersoonaisia esiintymiä on Penjamin mukaan kuitenkin vähän; tällaisena hän pitää esimerkkiä 15. Enemmän sen sijaan esiintyy lauseita, joissa subjektipersoona jää konkreettisoimatta (16), tai tapaus sijoittuu näiden välimaastoon (17). (Penjam 2008: 181.)

- 15) AJA Pigem *peaks* alternatiivideks *nimetama* mürke täis rohtusid ja süste meie kehasse.

'Pikemminkin vaihtoehtoiksi pitäisi kutsua runsaasti myrkkyä sisältäviä lääkkeitä ja rokotuksia, joita meihin laitetaan.'

- 16) ILU Õhtul, kui ema peerutule süütas ning selle valgus Maarja juuksed läikima pani, lausus perenaine pojale: "Ta juuksed *peaks maha lõikama*."

'Illalla kun äiti sytytti tulen ja sen valo sai Maarjan hiukset loistamaan, lausui emäntä pojalle: "Hänen hiuksensa pitäisi leikata".'

- 17) AJA Neile on dollari kurss just nagu loodusnähtus, millega *peab arvestama* samamoodi nagu näiteks külma või tuulega.

'Heille dollarin kurssi on kuin luonnonilmiö, joka pitää ottaa huomioon samalla tavalla kuin kylmä ilma tai tuuli.'

Tulema

Nesssiivisessä infinitiivikonstruktiossa *tulema*-verbi on yksikön kolmannen persoonan muodossa ja siihen liittyy *da*-infinitiivi, ja mahdollinen agentti on adessiivimuotoinen. Modaalisen verbin keskeinen kieliopillinen tehtävä nykykielessä on ilmaista pakollisuutta ja välttämättömyyttä: *Meil tuleb töö lõpetada* 'Meidän täytyy päättää työ'. *Inimesel tuleb oma saatusega leppida* 'Ihmisen täytyy tyytyä kohtaloonsa'. (Penjam 2008: 33.)

Viron *tulema*-verbi on yhdessä *pidama*-verbin kanssa keskeisimpiä agenttilähtöisen välttämättömyyden ilmaisukeinoja. Tyypiltään tiedottavassa tekstissä sitä on pidetty jopa yleisimpänä (Nurmi 1991: 735). Mandra (2008: 191) toteaa poliittisten mielipidekirjoitusten modaali-ilmauksia tarkastellessaan, että *tulema*-verbin sisältävät deonttiset ilmaukset ovat tyypillisesti agentittomia, kun *pidama*-verbiin liittyy hänen aineistossaan tavallisesti agentti (ilmisubjekti).

On vaja -rakenteet²⁷

Virossa ei ole suomen *on oltava* -rakennetta vastaavaa nesessiivistä verbiliittoa. Sen sijaan joitain viron *olema*-verbillisiä sanaliittoja, joissa yksikön 3. persoonan predikaatin lisäksi esiintyy nomini, voidaan pitää nesessiivisinä. Näillä rakenteilla voi olla adessiivi- tai allatiivimuotoinen agenttiargumentti, mutta rakenne voi esiintyä nolla-persoonaisena.

Välttämättömyyttä, jolla on kontekstista riippuen myös suosituksen ja ohjeen sävy, ilmaisevat rakenteet, joissa *olema*-verbin yksikön 3. muotoon liittyy tarvetta merkitsevä *vaja* tai *tarvis*. Pajusalu ym. (2004: 35) toteavat, että rakenteet *on vaja* ja *on tarvis* ilmaisevat lähinnä dynaamista modaalisuutta: *Puhata on vaja aktiivselt* 'Levätä pitää aktiivisesti'.

Omanlaisensa ryhmän muodostavat *on*-predikaatin ja adjektiivin muodostamat rakenteet, joiden nesessiivisyystulkinta ei ole yksiselitteinen. Penjam (2008: 49, 57–65) erottaa nesessiivikonstruktiosta omaksi ryhmäkseen arviointikonstruktiot (hinnangukonstruktsioon), vaikka toteaakin, että adessiiviargumentillisia arviointikonstruktiota tulisi sekä muodon että merkityksen perusteella tarkastella nesessiivisinä. Ongelmallista on kuitenkin se, että arviointikonstruktiota on kahdenlaisia: niitä, joissa agentti on adessiivimuotoinen, sekä niitä, joissa agentti on allatiivimuotoinen. Vain adessiivi-agentillista arviointirakennetta voi pitää nesessiivisenä, mutta koska näiden rakenteiden eksplisiittinen agentti usein puuttuu, on mahdotonta tulkita, kummasta on kyse. Täten Penjamkin (mts. 57–65) päätyy käsittelemään sekä adessiivi- että allatiiviargumentillisia arviointikonstruktiota yhdessä ryhmässä.

Agentin puuttuminen arviointikonstruktiosta on Penjamin tutkimuksen perusteella yleistä: agentti puuttuu kaikkiaan 80,1 prosentista arviointikonstruktiosta. Useimmiten konteksti Penjamin mukaan kuitenkin paljastaa, kenestä ilmauksessa on kyse. Jotkin, etenkin sanomalehtitekstien lauseet, ovat kuitenkin luonteeltaan geneeris-persoonaisia (esimerkki 17). (Penjam 2008: 58, 64–65.) Penjam (mts. 60) toteaa, että liittomuotoisten arviointikonstruktioiden tavallisimmat adjektiivit merkitsevät tilanteen helppoutta tai vaikeutta (esim. *raske*, *lihtne*, *kerge*), kuten esimerkissä 18.

18) AJA Trombis *on raske hingata*, sest õhurõhk langeb madalale.

'Trombissa *on vaikea hengittää*, sillä ilmanpaine putoaa alas.'

27 Tarkoitetaan rakenteita *on* + jokin adverbi tai adjektiivi. Tällaisia ovat esim. rakenteet *on vaja*, *on võimalik*. Tämä ryhmä ei kata *on* + *da*-infinitiivirakenteita.

4.3 Modaaliverbien käyttö tutkimusaineistossa

Tämä luku perustuu tutkimusaineistoon ja sen analyysiin. Aluksi luvussa 4.3.1 tarkastellaan kokoavasti lehtiaineiston modaaliverbillisten nollapersoonalauseiden ominaisuuksia. Luvuissa 4.3.2, 4.3.3 ja 4.3.4 tutkimusaineistoa käsitellään erilaisten modaalisuuden lajien kannalta ja pohditaan nollapersoonan käyttöä avoimissa, puhujaviitteisissä tai kuulijaviitteisissä ilmauksissa.

Analyyssiosassa jaan nollapersoonan (tai sen vastineen) sisältävät ilmaukset 1) avoimiin ja yleistäviin sekä 2) osallistujaviitteisiin ilmauksiin. Osallistujaviitteiset ilmaukset ovat jaettavissa alaryhmiin sen mukaan, millaista tilanteen osallistujaa niillä tarkoitetaan. Ilmaukset voivat kohdistua (puhe)tilanteen osallisiin: puhujaan, kuulijaan tai johonkuhun kolmanteen. Modaalisuudeltaan osallistujaviitteiset ilmaukset ovat tyyppillisesti deonttisia ja puhujakeskeisiä.

4.3.1 Yleiskatsaus modaaliverbeistä

Lehtiaineisto antaa käsityksen tyyppillisistä nollapersoonalauseista lehtiaineiston kaltaisissa teksteissä. Taulukossa 5 esitetään yleisimmät suomen ja taulukossa 6 yleisimmät viron modaaliverbilliset nollapersoonalauseet tarkastellussa lehtiaineistossa. On huomattava, että yleisimmät modaaliverbit ovat samalla yleisimpiä nollapersoonalauseiden predikaatteja ylipäätään²⁸. Yhteensä lehtiaineistossa on suomen modaaliverbejä 720 ja viron modaaliverbejä 807 (ks. taulukko 4, luku 4.1).

Kääntämättömässä lehtiaineistossa viron predikaattien yleisyys perustuu kääntämättömyyteen, mutta aineiston käsittelyn yhteydessä tuodaan esimerkkejä myös kääntämättömästä virosta. Lisäksi Penjam (2008) käsittelee perusteellisesti kääntämättömän viron modaaliverbejä, jotka ovat samalla myös yleisimpiä viron nollapersoonan predikaatteja.

28 Suomen yleisimpiä modaaliverbejä kuvaavan taulukon 5 listan lopussa olevaa *täytyä*-verbiä useammin lehtiaineistossa esiintyy verbi *nähdä* (13 kappaletta). Toinen (aisti)havaintoa kuvaava verbi *huomata* esiintyy 11 kertaa, kuten myös verbi *haluta*. Virossa yleisin ei-modaalinen verbi lehtiaineistossa on *nägema*, joka esiintyy 9 kertaa.

Taulukko 5. Lehtiaineiston yleisimmät modaaliverbit suomessa

<i>Voida</i>	290
<i>Olla</i> -predikaatilliset rakenteet	193
<i>Saada</i>	118
<i>Kannattaa</i>	90
<i>Pitää</i>	48
Spesifit dynaamiset ²⁹	43
<i>Tarvita</i>	40
<i>Täytyä</i>	12

Taulukko 6. Lehtiaineiston yleisimmät modaaliverbit virossa

<i>Võima</i>	236
<i>Saama</i>	214
<i>On vaja</i> -rakenteet ³⁰	125
<i>Tulema</i>	112
<i>Pidama</i>	62
<i>Tasuma</i>	49
<i>Tohtima</i>	13
Spesifit dynaamiset ³¹	12
<i>Olema</i> + <i>da</i> -infinitiivi	11

Molemmissa taulukoissa kärjessä on sama monikäyttöinen modaaliverbi, suomessa *voida* ja virossa *võima*. Suomen *voida*-verbin vastineita aineistossa ovat *saama*, *võima*, rakenne *võimalik olema* sekä yksittäisissä tapauksissa muut käänkösvastineet. Modaalinen virossa *saama*-verbi on toiseksi yleisin ja selvästi yleisempi kuin suomen *saada*-verbi. Aineistosta voi päätellä, että virossa *saama* on laajakäyttöinen dynaaminen modaaliverbi; virossa spesifien dynaamisten predikaattien valikoima ei ole yhtä laaja kuin suomessa.

Suomenkielisessä aineistossa esiintyy *olla*-predikaatillisia (nesessiivisiä) rakenteita, jotka ovat joko verbiliittoja (*on tehtävä*) tai yksikön 3. persoonan predikaatteja, joihin liittyy jokin nomini (*on pakko*). Jälkimmäiseen ryhmään kuuluvat raken-

29 Aineisto sisältää nollapersoonaiset predikaattiverbit *joutua* (14), *päästä* (14), *pystyä* (8), *ehtii* (3), *jaksaa* (3) ja *osata* (1).

30 Rakenteet, joiden predikaattina on yksikön 3. persoonan muoto *on* + jokin adverbi (*on vaja*) tai adjektiivi (*on võimalik*).

31 Aineisto sisältää nollapersoonaiset predikaattiverbit *pääsema* (8), *jõudma* (2), *suutma* (1), *oskama* (1).

teet, joissa esiintyy *on*-predikaatti ja adjektiivi, adverbi tai substantiivi, ja rakenteen kokonaismerkitys on modaalinen. Tällaisia rakenteita ovat tyypillisesti *on syytä, on pakko, on aika, on tarpeen* sekä *on helppo, on hyvä, on mahdollinen, on turha* ja *on paras*. Näiden rakenteiden virolaisia vastineita ovat modaaliverbit (*tulema, võima, pidama, tasuma*) tai *on vaja* -tyyppiset rakenteet, kuten *on vaja* ja *on aeg* sekä *on raske, on lihtne, on kerge(m), on parem, mõtet olema* tai *põhjust olema*. *Tulema*-verbejä esiintyy virolaisissa lauseissa verrattain paljon, mikä selittyy sillä, että suomen *on tehtävä* -rakenteita vastavaa rakennetta ei virossa ole, ja se on käännetty suomeen useimmiten *tulema*-verbillä.

Vaikka modaaliverbit ovat tyypillisesti monitulkintaisia, on niillä kullakin tiettyjä ominaiskonteksteja. Lehtiaineistosta voi tehdä muutamia huomioita ennen yksityiskohtaisempaa tarkastelua. Keskeisiä aineiston modaalipredikaattien ominaisuuksia on koottu taulukkoon 7. Kokonaisuudessaan preesens on – odotuksenmukaisesti – yleisin aikamuoto. Suomenkielisiä imperfektimuotoisia nollapersoonalauseita, joiden predikaatti on jokin modaaliverbi, on 26. Vastaavanlaisia vironkielisiä nollapersoonalauseita on 44.

Taulukko 7. Modaalipredikaattien ominaisuudet lehtiaineistossa

	Suomi	Viro
Aikamuoto		
Preesens	690	760
Imperfekti	26	44
Perfekti	4	3
Modus		
Indikatiivi	660	720
Konditionaali	59	87
Potentiaali	1	–
Lauseen myöntö ja kieltö		
Myöntö	627	702
Kieltö	93	105

Indikatiivi on yleisin modus sekä suomen nollapersoonalauseissa että niiden vironkielisissä käänöksissä. Indikatiivin lisäksi esiintyy myös konditionaaleja. Suomalaisissa lauseissa on konditionaaleja 59, ja virolaisissa lauseissa niitä on enemmän, 87 tapausta. Yksi suomen modaaliverbillinen nollapersoonalause on potentiaalimuotoinen.

Konditionaalien käytössä on jonkin verran verbikohtaista vaihtelua. Viron *tulema*-verbi esiintyy aineistossani nollapersoonalaisessa lauseessa 112 kertaa. Modaaliselle *tulema*-verbille on Pajusalu ym. (2004: 32) mukaan ominaista varsin runsas

konditionaalien käyttö. Tutkimukseni lehtiaineistossa *tulema* on konditionaalimuotoinen 19 kertaa. Verbi *pidama* esiintyy aineistossani nollapersoonamuodossa 62 kertaa, ja noin kolmannes (20) nollapersoonamuotoisista *pidama*-predikaateista on konditionaalimuotoisia.

Aineistossani on 90 suomen nollapersoonamuotoista *kannattaa*-verbiä, joista 79 tapauksessa virossakin vastineena on nollapersoonamuoto. Moduksessa sen sijaan on vaihtelua: suomen *kannattaa*-tapauksista vain kolme on konditionaalissa ja 85 indikatiivissa. Viron 79 nollapersoonamuotoisesta suomen *kannattaa*-verbin vastineesta 21 on konditionaalimuotoisia. *Kannattaa*-verbin tavallisin vastine on verbi *tasuma*. Muita vastineita ovat *tulema*, *võima*, *maksma* ja *tohtima*. Konditionaalina käsitellään omana kokonaisuutenaan luvussa 6.1.

Verbien käyttötarkoitus heijastelee niiden ominaisuuksia. Toiset verbit ovat kieltohakuja. *Saada*-verbi ilmaisee useammin kieltä kuin lupaa, eli esiintyy usein kielteisenä, samoin *tarvita*-verbi on useimmiten kielteisen lauseen predikaatti. Viron *tohtima*-verbi esiintyy aineistossani 13 kertaa, ja verbi on selvästi kieltohakuinen; esiintymistä 12 on kieltomuotoisia. Samoin Penjam (2008: 135) osoittaa, että suurin osa *tohtima*-predikaateista on kieltomuotoisia. *Maksma* esiintyy aineistossani vain kieltomuotoisena, toisin kuin *tulema*. *Tulema*-verbi esiintyy yleisestikin kielteisessä muodossa vain harvoin (Pajusalu ym. 2004: 31).

4.3.2 Avoin ja yleistävä käyttö

Tässä luvussa käsitelen sellaisia modaalipredikaattillisia nollapersoonailmauksia, joiden viittaussuhteet on tulkittava ensisijaisesti avoimiksi ja/tai yleistäviksi: nollapersoonainen ilmaus koskee ketä tahansa todellista ja potentiaalista osallistujaa. Usein tällaiset ilmaukset kuvaavat jonkin tilanteen mahdollisuutta, mahdottomuutta, sopivuutta ja välttämättömyyttä kenen tahansa osallistujan kannalta, eikä tilanne ole sidoksissa mihinkään tiettyyn aikaan tai paikkaan. Seuraavassa tarkastellaan avoimia ja yleistäviä nollapersoonalauseita, jotka on ryhmitelty mahdollisuuden, luvan ja kiellon sekä välttämättömyyden ilmauksiin.

Mahdollisuus

Aineistossani suomen kykyä ja mahdollisuutta ilmaisevaa *voida*-verbiä vastaa virossa joko verbi *saama* tai *võima*, ja näiden verbien työnjako suomen *voida*- ja *saada*-verbien vastineena vastaa aiempien tutkimusten perusteella tehtyjä oletuksia (ks. 4.2.1.2 ja 4.2.2.2). Viron *saama* on ”puhtaammin” nimenomaan dynaaminen verbi kuin *võima*-verbi. *Voida*-verbi voi olla tulkinnaltaan deskriptiivinen ja todeta objektiivisesti tilanteen ja asiantilan, jolloin se kertoo kyvystä ja mahdollisuudesta tehdä jotakin. Tällöin

voida-verbin modaalisuus on agenttikeskeistä, ja se on tulkinnaltaan avoin ja yleistävä. Toisaalta *voida*-verbiä voidaan käyttää preskriptiivisesti, ohjaamassa ja ohjeistamassa. Tällöin *voida*-verbin sisältävät ilmaukset ovat kuulijaviitteisiä.

Suurinta osaa suomen *voida*-predikaattillisista nollapersoonalauseista vastaa virossakin nollapersoonalause, jonka predikaattina on mahdollisuutta ja kykyä ilmaiseva modaaliverbi. Esimerkeissä 19, 20 ja 21 suomen nollapersoonaista *voi*-predikaattia vastaa virossa predikaatti *saab*. Lauseissa on joko verbinetiseltä teemapaikalta tai predikaattiverbin jäljestä adverbialilmaus, joka kuvaa niitä tekijöitä, jotka mahdollistavat nollapersoonalauseen tekijän tai kokijan toiminnan. Jonkin toiminnan on mahdollista onnistua tai tilanteen toteutua, koska esimerkiksi toimijoiden ominaisuudet ovat suotuisat tai välineet oikeat. Esimerkki 19 on peräisin kuntoilua ja kehonhuoltoa käsittelevästä tekstistä. Esimerkissä on kyse mahdottomuudesta ja rajoitteista, joita rasvanpolttoon liittyy. Viron verbi *saada* on suomen *voida*-verbin luontevin vastine, sillä modaali-ilmaus viittaa dynaamiseen mahdottomuuteen. Tässä tapauksessa omalla aktiivisuudella tai tahdonvoimalla ei voi vaikuttaa lopputulokseen.

- 19) Se ei ole tehokas tapa kahdesta syystä: a) Rasvaa *ei voi* koskaan *polttaa* paikallisesti. b) Kuntosaliharjoittelu johtaa kiinteytymiseen, kun lihakset kasvavat ja alkavat kuluttaa aikaisempaa enemmän. TR3/03/93

See meetod pole aga mõttekas kahel põhjusel: a) rasva *ei saa* kunagi paiklikult *põletada*; b) jõusaalitreeningu tulemusel hakkab keha salenema alles siis, kui lihased kasvavad ja hakkavad endisest rohkem energiat tarbima. TRE/talv04-05/79

Sanajärjestyksellä on merkitystä nollapersoonan paikan ja esiintymisehtojen kannalta, ja nollapersoonalauseessa verbinetisellä teemapaikalla on subjektin sijaan jokin muu elementti. Tämä elementti voi olla objekti tai adverbialilmaus. Lehtiaineistosta poimitussa esimerkissä 20 suomenkielisessä lauseessa predikaatin edellä on objekti, nollapersoonalauseen vironnoksessa predikaattia edeltää paikkaa ilmaiseva adverbialilmaus. Toisaalta myös verbialkuiset nollapersoonalauseet ovat mahdollisia molemmissa kielissä; näin on lähinnä silloin, kuin lauseet ovat tulkinnaltaan ensisijaisesti osallistujaviitteisiä.

- 20) Voimakkaasti allergisoivia kasveja *ei kannata sijoittaa* makuuhuoneeseen. KV11/03/67

Magamistuppa *ei maksa panna* tugevasti allergiat põhjustavaid taimi. KA1/05/38

Esimerkissä 20 kerrotaan Nokia 9210i -nimisestä laitteesta ja sen ominaisuuksista. Esimerkissä nollapersoonalauseessa teemapaikalla on suomessa adessiivimuotoi-

nen adverbiaali *laitteella*, jolla viitataan laitteeseen, joka mahdollistaa videoesitysten katselun. Virossa vastaavalla paikalla on komitatiivimuoto *sellega*, jolla viitataan laitteeseen. Nollapersoonalauseiden objekti on molemmissa kielissä predikaatin jäljessä. Geneeristä tulkintaa tukee myös tarkasteltavaa nollapersoonalauseetta seuraava virke, joka sisältää avoimia persoonailmauksia. Suomen *onnistuu*-predikaatti on käännetty viroon modaalisella predikaatilla *saab vaadata*. Esimerkin päättävän *kun*-lauseen ja sitä vironkielisessä käännöksessä vastaavan *kui*-lauseen passiivi on avoin.

- 20) Nokia 9210i:n ominaisuuksiin kuuluu lisäksi laskin, maailmanaikaa näyttävä kello, ääninauhuri sekä kuvankatseluohjelma lisävarusteena saatavalla digitaalikameralla napsittuja kuvia varten. *Laitteella voi katsella myös lyhyitä videoesityksiä*. Videokuvan katselu *onnistuu* jopa samalla, kun tiedostoja *ladataan* verkosta. TM1/03/28

Nokia 9210i sisaldab lisaks ka kalkulaatorit, maailmaaega näitavat kella, diktofoni pildide vaatamise programmi lisavarustuseks kuuluva digikaamera võetud fotode sirvimiseks. *Sellega saab vaadata ka lühemaid videolõike*. Neid *saab vaadata* isegi siis, kui samaaegselt võrgust infot *alla laetakse*. TME8/03/28

Esimerkki 21 on peräisin Lissabonia esittelevästä matkailujutusta. Vaikka juttu perustuisikin juuri kirjoittajan omiin kokemuksiin Lissabonista, voi modaalipredikaatit tulkita yleistäviksi. Esimerkissä 21 suomen *voida*-predikaatillisessa ja viron *saama*-predikaatillisessa nollapersoonalauseessa teemapaikalla on objekti, suomessa *kätevän sightseeing-kierroksen* ja virossa *mugava linnaekskursiooni*. Toiminnan mahdollistavaa välinettä kuvaava adverbiaali on sekä suomalaisessa lauseessa että virolaisessa käännöksessä predikaattiverbin jäljessä: *ratikka 28* on väline, joka mahdollistaa mukavan sightseeing-kierroksen. Suomen adverbiaalia *edullisesti* ei ole virolaiseen tekstiin käännetty. Esimerkistä 21 löytyy toinenkin nollapersoonalause. *Voida*-predikaatillista nollapersoonalauseetta edeltää lause, jonka predikaattina on tässä niin ikään dynaamiseksi tulkittava predikaatti *ehittää*, joka on viroon käännetty nollapersoonamuotoisella *jõudma*-predikaatilla.

- 21) Portugalin pääkaupunki, Tejo-joen kyljessä sijaitseva Lissabon on sopivasti suuri ja pieni. Asukkaita suur-Lissabonin alueella on noin 1,5–2 miljoonaa. Jo päivän vierailu antaa käsityksen kaupungin luonteesta, ja siinä ajassa *ehittää* kyllä *tuhlata* yhden matkakassan vaatteisiin ja ihanan edullisiin kenkiin. *Kätevän sightseeing-kierroksen voi heittää* edullisesti *ratikka 28:lla*, joka kolistelee muun muassa läpi Alfaman ja Gracan vanhojen kaupunginosien. Koska linja on turistien suosima, siellä viihtyvät myös taskuvargaat. TR2/04/122

Portugali pealinn, Tejo jõe ääres asuv Lissabon on just parajalt suur või väike. Elanikke on Suur-Lissaboni piirkonnas umbes 1,5–2 miljonit. Juba ühepäevane visiit annab ettekujutuse linna olemusest ning selle ajaga jõuab ka raisata hulga raha riiete ja kenade odavate kingade peale. *Mugava linnaekskursiooni saab teha trammiga number 28*, mis kolistab muu hulgas ka läbi Alfama ja Graca vanade linnaosade. Kuna trammiliini kasutavad paljud turistid, meeldib see paraku ka taskuvarastele. TRE/veebruär–märts05/104

Sekä *saama* että *võima* ovat tyyppilisiä mahdollisuuden ja pystymisen ilmaisemisessa kääntämättömissäkin lehtijutuissa. Esimerkissä 22 puhutaan tietokoneen säätämisestä ja siitä, mitä on mahdollista tehdä. Tällöin predikaattina on nollapersoonainen *saama*. *Saama*-verbin dynaamisuus on selkeämpää kuin *võima*-verbin, joka on monimerkityksisempi.

- 22) Samas menüüs *saab* keelata ka disketiseadme kontrolli (*seek*), mis kiirendab starti ning puuduva seadme puhul välistab veateated. TME5/04/43

'Samassa valikossa voi kieltää myös diskettisäätimen kontrolloinnin (*seek*), mikä nopeuttaa käynnistämistä sekä säätimen puuttuessa sulkee pois vikailmoitukset.'

Esimerkki 23 on peräisin samasta matkailujutusta kuin esimerkki 21. Predikaattina on dynaamista mahdollisuutta ilmaiseva *päästä* ja virossa sen vastine *pääsema*. Nollapersoonaista predikaattia edeltää paikkaa ilmaiseva adverbiaali, suomessa *moniin museoihin* ja virossa *paljudesse muuseumidesse*. Dynaamista (jostakin) jonnekin pääsemistä merkitsevä viron *pääsema* vaikuttaa sopivan nollapersoonalauseen predikaatiksi yhtä hyvin kuin suomen vastaava *päästä*. Esimerkki 24 on kääntämättömästä lehtijutusta, ja se on hyvin samantyyppinen kuin käännettyjen lehtijuttujen lauseet, joissa predikaattina on *pääseb*. Viron *pääsema*-verbi esiintyy nollapersoonan predikaattina lauseessa, jossa on selvästi kyse dynaamisesta ja fyysisestä liikkeestä jonnekin. Tämä näkyy siten, että verbinetisellä teemapäikällä on kohdetta merkitsevä adverbiaali.

- 23) Ilmaisia huveja: moniin museoihin *pääsee* ilmaiseksi sunnuntaiaamuisin. Joka viikonloppu Baixan alue elävöityy entisestään BaixAnima Festivalin ansiosta. TR2/04/123

Tasuta lõbustused. Paljudesse muuseumidesse *pääseb* pühapäevahommikuti tasuta. Igal nädalalõpul elavneb Baixa kvartal – seal toimub BaixAnima Festival. Trend/veebruär–märts05/104

- 24) Esialgselt korteri välisukseks planeeritus vikerkaaremotiiviga kaunistatud uks eraldab nüüd vasakule jäävat põhiesikut. Tagapool paistvat uksest *pääseb* duširuumi ja sealt edasi köögi arvelt juurde ehitatud tillukesse sauna. K&A 8/05/10

'Alun perin asunnon ulko-oveksi ajateltu sateenkaarikuvioitu ovi erottaa nyt vasemmalle jäävän eteisen muusta asunnosta. Takana näkyvästä ovesta pääsee suihkutiloihin ja sieltä edelleen osittain keittiön paikalle rakennettuun saunaan.'

Toisin kuin suomen *päästä*-verbillä *joutua*-verbillä ei ole virossa vastaavaa spesifiä dynaamista modaaliverbiä, vaan sen käänkösvastineissa esiintyy merkitykseltään laajakäyttöisempi modaaliverbi. Esimerkissä 25 dynaamista pakkoa ja välttämättömyyttä ilmaisee predikaatti *joutua*, joka on viroon käännetty modaaliverbillä *tulema*.

- 25) Ohjauksessa on keinotekoinen tunto, ja se keskittää ylivoimakkaasti. Rattia käännettäessä *joutuu* aluksi *voittamaan* tuon keskittävän voiman, minkä jälkeen ei kääntöä vastustavaa voimaa enää ole, eikä myöskään tuntumaa ja tietoa pyörien asennosta. TM9/03/15

Roolitunnetus on petlik ja igas olukorras keeravad rattad tugevasti otseks. Rooli keerates *tuleb* kõigepealt sellest rattaid otse hoidvast jõust *jagu saada* – seejärel liigub rool aga nii kergelt, nagu polekski millegagi ühendatud, ja juhil puudub ettekujutus rataste asendist. TME703/16

Myös esimerkissä 26 kyse on dynaamisesta kyvystä ja mahdollisuudesta, jonka taustalla on ulkoinen ja aineellinen tekijä. Esimerkissä 26 kunnolliset ulkoiluvaatteet ja niiden käyttö ovat tekijöitä, jotka mahdollistavat ulkoilun säällä kuin säällä. Predikaattina suomessa on dynaamista mahdollisuutta kuvaava verbi *pystyä*. Viron *saama* on laajakäyttöinen kyvyn ja mahdollisuuden verbi, ja se esiintyy *voida*-verbin lisäksi useiden yksittäisten suomen merkitykseltään dynaamisten modaaliverbien vastineena.

- 26) Ulkoilu on pukeutumiskysymys. Nykyisin on hienoja urheiluvaatteita, jotka päällä *pystyy ulkoilemaan* säällä kuin säällä. TR10/06/107

Värskes õhus liikumine sõltub eelkõige riitusest. Tänapäeval on suurepäraseid spordiriideid, mida kandes *saab* õues iga ilmaga meeldivalt aega *veeta*. TRE12/05/76

Esimerkissä 27 esitellään Trendi-lehdessä tunnetun näyttelijän tyyliä ja vaatemakua. Esimerkissä kerrotaan vaatteista, joita ei ole mahdollista ostaa kaupasta lainkaan; suomen lauseen predikaattina on *ei saa ostaa*. Kyse on mahdottomuudesta, ja virossa on predikaattina *pole võimalik*.

27) ”Olen nuori tyttö, joten haluan pukeutua kuin sellainen”, Kirsten sanoo. Se tarkoittaa ei esimerkiksi juhlaville gaalamekoille. Kirsten tykkää hurjasti – yllätys, yllätys – Marc Jacobsista. Näyttelijän toinen lempisuunnittelija on brittiläinen, Pradalle työskennellyt Neil Barrett, jonka vaatteita *ei saa ostaa* kaupasta lainkaan. Lyhykäiseksi leikattu tukkakin oli oma valinta, ei minkään roolin vaatimus. Yllättävän samannäköinen muuten kuin Maggie-ystävällä. TR9/04/40

”Olen noor tütarlaps, see pärast tahan ka niimoodi riies käia,” ütleb Kirsten. See tähendab näiteks toretsevate galakleitide eitamist. Kirstenile meeldib hirmsasti - üllatus, üllatus Marc Jacobs. Näitlejatariteine lemmikmoekunstnik on Prada juures töötanud inglase Neil Barrett, kelle rõivaid *pole üldse võimalik* poodidest osta. Ka Kirsteni lühikeseks lõigatud juuksed on tema enda valik, mitte mõne rolli ettekirjutus. Soeng on muide üllatavalt sarnane tema sõbratari Maggie Gyllenhaali soenguga. TREsügis04/38

Viron modaaliverbi, kuten *saama*, voi olla myös suomen *olla*-verbin muodostaman liittopredikaatin vastine. *On hyvä* -rakenteen käännosvastineeksi sopii hyvin dynaaminen modaaliverbi *saama*, kuten esimerkissä 28.

28) Juustorisotto ja friteerattua rucolaa. Täyteläinen risotto on ateria jo itsessään. Lisukkeeksi sopii tuore maalaisleipä, jolla *on hyvä pyyhkiä* lautanen puhtaaksi. TR1/05/100

Juusturisoto ja friteeritud rukola-salat. Risotol on rikkalik maitse. Lisandiks sobib värsk maaleib, millega *saab* ka taldriku puhtaks *pühkida*. Trend/suvi05/82

Kielto ja lupa

Normatiiviset tai tilannekohtaiset kiellot ja luvat voivat olla sekä geneerisiä että tilannekohtaisesti puhuja- tai kuulijaviitteisiä. Koska aineistoni sisältää juuri kuvailua, ohjeita ja suosituksia, jotka koskevat ketä tahansa, ovat esimerkin 29 kaltaiset modaalipredikaatilliset nollapersoonailmaukset yleisiä. Esimerkissä 29 suomen *saada*-verbiä vastaa vironnoksessa verbi *tohtima*. Esimerkissä on selvästi kyseessä deonttinen tulkinta. Kielton ja säädöksen takana on ulkoinen auktoriteetti, lainsäätäjä. Koska suomenkielisessä alkuperäistekstissä on kyse nimenomaan Suomen oloista ja lainsäädännöstä, käänнос poikkeaa alkuperäisestä siten, ettei lainsäätäjää vironnoksessa mainita eksplisiittisesti.

- 29) Lainsäätäjät on kantanut vastuun liikenneturvallisuudesta määrittelemällä renkaiden kuluneisuudelle tietyn alarajan, jota kuluneemmilla renkailla *ei saa ajaa*. Valvonta on kuitenkin lähes olematonta, joten vastuu jää lopullisesti kuljettajalle. TM5/03/15

Liikluse turvalisuse seisukohast lähtudes on rehvimustrile määratud piir, millest madalamaga *ei tohi sõita*. Praktikas kontroll selle üle aga puudub ja vastus langeb juhile endale. TME3/03/54

Tragel (2001: 103) huomauttaa, että silloin kun suomalainen käyttää verbiä *saada* ilmaistakseen lupaa tai kieltoa, käyttää virolainen vastaavassa tilanteessa todennäköisesti verbejä *tohtima* ja *võima*. Tragelin mukaan viron *võima*-verbin perusmerkitys on luvan ja kiellon ilmaiseminen. Tragel muistuttaa, että keinot ilmaista kieltoa ovat keskeisiä ja varhaisia lasten kielen omaksumisessa. Tästä seuraa, että viron *ei voi / ei tohi* ja suomen *ei saa* ovat vakiintuneita ja kivettyneitä merkitykseensä sekä edustavat siten prototyyppisiä merkityksiä. (Mts. 105).

Myös esimerkissä 30 nollapersoonan predikaattina on verbi *saada*, jota vastaa verbi *tohtima*. Kiintoisalla tavalla esimerkissä 30 yhdistyvät puhujan omakohtainen tilanne ja laajempi viitekehys. Haastattelussa eteläafrikkalainen opiskelija puhuu lapsuudestaan ja apartheidin vaikutuksesta perheensä elämään. Hän toteaa tietäneensä, että tietyt asiat olivat sellaisia, ettei niistä saanut kotona puhua. Tämä koski hänen perhettään ja toisaalta todennäköisesti myös muitakin samaan aikaan samantyyppisessä tilanteessa eläneitä eteläafrikkalaisperheitä.

- 30) En ollut tietoinen apartheidistä ennen teini-ikää. Ymmärsin, että tietyistä asioista *ei saa puhua* kotona, ja isäni varmisti, että me lapset emme olleet osa hänen poliittista taisteluaan. TR1/05/48

Enne teismeiga ei teadnud ma apartheidist midagi. Sain aru, et teatud asjadest *ei tohi* kodus *rääkida*. Isa tahtis olla kindel, et tema poliitiline võitlus lapsi ei puudutaks. Trend/suvi05/38

Esimerkki 31 käsittelee kuntoilua ja terveysriskejä. Tällaisissa esimerkeissä on neuvon ja toimintaohjeen sävy, mutta modaalin nollapersoonailmaus voidaan tulkita myös ensisijaisesti yleistäväksi. Predikaattina on verbi *pitää*, jonka vastineena on virossa tyypillinen kiellon verbi *tohtima*.

- 31) Silloin suljetaan pois mahdolliset sydän- ja verenkiertoelimistön sairaudet, jotka voivat olla hoitamattomin vaaraksi tai alkaa oireilla kuntoillessa. Kipu on aina selkeä hälytysmerkki: *ei pidä liikkua* väkisin kipua vastaan. KV4/01/113

Muidu võivad seni tähelepanematud endast ootamatult märku anda. Valu on alati selge häiresignaal: *ei tohi* valuhoogusid trotsides vägisi *pingutada*. K&A4/03/130

Välttämättömyys ja pakko

Laitisen (1992: 183) mukaan subjektiinsa nähden ulkoista tahtoa tai normia ilmaisevat nesessiivilauseet jakautuvat välttämättömyyden kannalta kahtia: deonttisiin ja praktiisiin (tai teknisiin) välttämättömyydenilmauksiin. Aineistossani nesessiivinen *on tehtävä* -rakenne esiintyy usein toimintaohjeissa ja suosituksissa, jolloin se ilmaisee lähinnä deonttista modaalisuutta. Toisaalta rakenne ilmaisee välttämättömyyttä, joka on luonteeltaan praktista. *On tehtävä* -rakenteen tyypillinen virolainen vastine on verbi *tulema*; muita vastineita ovat verbi *pidama* ja rakenne *vaja olema*.

Esimerkit 32 ja 33 ovat peräisin jutusta, joka käsittelee saunan huoltoa ja käyttöturvallisuutta, ja juttu kokonaisuudessaan on ohjepainotteinen. Esimerkissä 32 kerrotaan saunan huoltamisesta, ja puhetta on sekä yleisistä määräyksistä että käytännön ohjeista. *Jos*-lausetta ja sen käännösvastineena olevaa *kui*-lausetta seuraavassa nollapersoonalauseessa on kyse välttämättömyydestä, joka seuraa paloturvallisuuden ylläpidosta.

- 32) Jos savua tulee muurinhälkeamista tai muista asiaankuulumattomista paikoista, keskeytä lämmitys ja tutki missä on vika. Jos muuratassa hormissa on savuttava halkeama tai savutorvi on ruostunut puhki, viat *on* paloturvallisuuden vuoksi ehdottomasti *korjattava* ennen kuin saunaa aletaan käyttää. KV6/01/37

Kui suitsu ikka sisse tuleb, siis katkesta kütmine ja selgita välja, milles on viga. Kui suitsu ajab sisse müüritisepragudest, läbירוostetanud torudest või liitekohtadest, siis *tuleb* ohutusnõudeid järgides vead enne sauna kasutamist tingimata *kõrvaldada*. KA6/02/43

Esimerkissä 33 deonttisuuden auktoriteetti, paloturvallisuusmääräykset (niiden laatija) on eksplisiittisesti ilmipantuna. Esimerkissä 33 on kyse ulkoisen auktoriteetin asettamien normien toteuttamisen välttämättömyydestä. Predikaattia *pitää nuohouttaa* vastaa virolaisessa käännöksessä konditionaalimuotoinen predikaatti *peaks puhastama*. Erityisesti ohjeissa ja toimintaehdotuksissa konditionaali on modaaliverbien yhteydessä virossa tavallisempi kuin suomessa. *Pidama*-predikaatille konditionaalimuotoisuus on varsin tyypillistä, etenkin osallistujaviitteisissä ilmauksissa. Toisen virkkeen predikaattia *on nuohottava* vastaa predikaatti *tuleb puhastada*.

- 33) Paloturvallisuusmääräysten mukaan kesäkäytössä olevien mökkien tulisijat *pitää nuohouttaa* vähintään kolmen vuoden välein. Jatkuvassa käytössä olevien vapaa-ajan asuntojen tulisijat *on nuohottava* kerran vuodessa – kuten vakituistenkin asuntojen tulisijat. KV6/01/37

Tuleohutuse tagamiseks *peaks* suvekodu ja suvesauna koldeid, korstnaid ja suitsutorusid *puhastama* vähemalt kolm korda aasta jooksul. Pidevkasutuses oleva sauna ja samuti aasta ringi kasutatava puhkemaja koldeid ja korstnaid *tuleb puhastada* kord aastas – niisamuti, nagu elumajaski. KA6/02/43

Seuraavassa esimerkissä 34 esiintyy useita nollapersoonailmauksia. Puhujat, tietyt auton testaajat, kertovat omasta kokemuksestaan, mutta se on kuitenkin kaikkien (autoilijoiden) kannalta yleispätevä. Esimerkissä 34 suomen *pitää*-predikaattia vastaa virossakin predikaatti *peab*. Kyse on välttämättömyydestä, johon ulkopuolinen auktoriteetti ei kuitenkaan velvoita. Ilmaus kuvaa pikemminkin praktista välttämättömyyttä: autosta kaiken mahdollisen hyödyn irtisaaminen edellyttää auton hyvää tunteista ja hallintaa kaikilta sen käyttäjiltä. Esimerkin 34 muut modaali-ilmaukset ovat modaalisuudeltaan lähinnä dynaamisia. Suomenkielisessä esimerkissä on myös tulkinnaan avoin nollapersoonalause, jonka predikaattina konkreettinen verbi *ajaa*, jonka vastineena on virossa *da*-infinitiivi *sõita*.

- 34) Subaru taas on vetomiehen auto ja vaatii päättäväisen ja hieman aggressiivisen ajotyylin. Auton kanssa *pitää päästä sinuiksi*, minkä jälkeen sillä *voi tehdä* melkein mitä vain. Alustan ominaisuudet vain paranevat, mitä kovempaa sillä *ajaa*, ja moottori murisee hienosti kierrosten ollessa ylhäällä. Aliohjautuvuus *on helppo* korjata pienellä heitolla, ja kaasulle *voi mennä* saman tien, eikä yliohjautuvuudesta ole tietoaakaan. Subaru vaatii päättäväisen ajotyylin, mutta on todella mukava ja hauska ajaa, kun sillä pääsee vauhtiin. TM7/04/36

Subaru seevastu on mehise auto, nõuab otsustavamad ja agressiivsemad sõidustiili. Autoga *peab sinasõbraks saama*, seejärel pole aga miski võimatu. Mida kiiremini *sõita*, seda paremini vedrustus töötab ja kõrgetel pööretel mootor uriseb mõnusasti sinna juurde. Alajuhitavusest *saab* väikese roolijõnksuga kergesti lahti ja kurve *saab* gaasiga *läbida*, ülejuhitavust ei teki. Subaru tahab kindlat kätt, aga kui hoog sees, siis *on* seda tõepoolest *mõnus* ja *lõbus juhtida*. TME8/04/24

Kääntämättömästä lehtitekstistä peräisin olevassa esimerkissä 35 predikaattina on *ei pea*, ja sekin on tulkittavissa yleistäväksi ja avoimeksi. Esimerkki on jutusta, jossa esitellään Prahaa matkailukaupunkina ja annetaan matkailijoille vinkkejä.

- 35) Ja Prahassa on täiesti olemassa tantsuteatrit, kus aru saamiseks *ei pea* tšehhi keelt *oskama*. TRE0906/96

’Prahassa on todella tanssiteatteita, joissa ymmärtämisen vuoksi ei pidä osata tšekkii’.

Aineistoni esimerkissä 36 kuvataan dynaamista pakkoa ja välttämättömyyttä; kuljettaja joutuu ponnistelemaan kovasti selvittääkseen liikenteessä. Suomen *saa*-predikaatin virolaisena vastineena on nollapersoonainen nesessiivipredikaatti *tuleb*.

- 36) Näidenkin pikkuautojen suorituskyky on riittävä normaaliin ajoon, niin taajamassa kuin maantielläkin. Liiemmästi tehoreserviä ei kuitenkaan ole, ja kaasupolkimen *saa painaa* usein aivan pohjaan saakka pysyäkseen kiihkeässä liikenteen rytmisissä mukana. TM9/03/21

Omavahelistest paremusjärjestustest hoolimata *tuleb* arvestada, et väikeautod tulevad toime normaalse te liiklusoludega, aga reserve eriti ei jää. Liiklusvoolus püsimeks *tuleb* gaas päris sageli põhja *vajutada*. TM9/03/21

Varsinaisen modaalisen *saada*-verbin lisäksi *saada*-verbi, johon ei liity infinitiiviä, on aineistossani varsin yleinen. Esimerkki 37 on tulkinnaltaan lähinnä yleistävä. Esimerkissä on kyse auton törmäystestistä, ja adverbiaali *automaattisesti* ja sen käännös-vastine *automaatselt* viittaavat siihen, että jotakin tapahtuu tiettyssä tilanteessa käytännössä väistämättä.

- 37) Arviointikohteesta *saa* kuitenkin automaattisesti täydet neljä pistettä, ellei päähän kohdistu kovaa osumaa. Sellainen katsotaan tapahtuneeksi, mikäli suurin resultanttikiihtyvyyden ylittää 80g, tai kovasta osumasta on muuta näyttöä. TM6/04/72

Automaatselt *saab* aga neli punkti, kui *pea* ei löö millegi vastu. Löök loetakse toimunuks, kui suurim summaarne kiirendus on üle 80g või kui löögist on jäänud nähtavaid märke. TME6/04/28

4.3.3 Puhujaviitteinen käyttö

Nollapersoonassa keskeistä on sen luomien viittaussuhteiden avoimuus ja kontekstisidonnaisuus. Tässä luvussa tarkastellaan aineiston avulla sellaisia tekijöitä, jotka ohjaavat nollapersoonan osallistujaviitteiseen, erityisesti puhujaviitteiseen, tulkintaan.

Predikaatin kokonaismerkitys saattaa vaikuttaa nollapersoonan tulkintaan; tietyt predikaattiverbit ovat todennäköisempiä puhujaviitteisissä kuin yleistävissä ja avoimissa ilmauksissa, vaikka näiden ilmausten ero onkin usein pieni. Puhujaviitteisyyteen

vaikuttaa modaalipredikaattien infinitiivi. Puheaktiverbit (*mainita, sanoa, todeta, selittää*) välittävät puhujan näkemystä. Esimerkissä 38 suomen nollapersoonan predikaatti on *voi todeta*, ja sen viroonoksessa vastine on *võib tõdeda*.

- 38) Mazda6:n 60 000 kilometrin ajomatka on nyt takana, ja *voi* vain *todeta*, että testimenestys ei ole ollut aiheetonta. Mazdan hyvä maine vioista vapaana autonä jatkuu Mazda6:n kohdalla. TM19/03/161

60 000 km on selja taga ja *võib tõdeda*, et edu võrdlustesides pole alusetu. Mazda6 kinnitab Mazda maine kvaliteetsete autode tootjana. TME/5/04/37

Esimerkkien 39 ja 40 alkuperäistestissä ja käännoksessä on puheaktia ilmaisevan verbin infinitiivimuoto. Esimerkissä 39 suomen predikaattina on *voisi esittää* ja viro predikaattina on *voiks välja tuua*. Puhuja kertoo kokemuksistaan wieniläisestä tekniikanmuseosta. Konditionaali luo tässä ilmaukseen puhujaviitteisyyttä, vaikka moitteen esittäminen olisi yleistettävissä keneen tahansa museokävijään. Esimerkin 40 suomen predikaatti ei ole konditionaalimuotoinen, mutta virolaisessa käännoksessä on konditionaalimuotoinen *voiks*-predikaatti. Esimerkissä 40 sekä suomessa että virossa predikaatti on lauseen alussa, mikä ohjaa tulkintaa puhujaviitteiseen suuntaan.

- 39) Ainoana moitteena näyttelyjen kokoonpanon suhteen *voisi esittää* englanninkielisten käännosten puuttumisen näyttelyesineitten selostuksista. Päälinjat on kyllä esitetty kahdella kielellä, mutta nipplitiedot vain saksaksi. Tekniset tiedot ja vuosiluvut on tosin melko helppo poimia tekstin seasta vähän huonommallakin kielitaidolla, joten seikka tuskin häiritsee liiaksi museoon tutustumista. TM12/03/125

Ainukese etteheitena *voiks välja tuua* inglisekeelsete selgituste puudumise väljapanekute juures. Peateemad on küll esitatud kahes keeles, kuid detailsem info on vaid saksa keeles. Siiski saab tekstist vajalikud tehnilised andmed ja aastaarvud välja noppida ka vähema keeleoskusega inimene, nii et selle pärast ei maksaks muuseumi külastamist küll ära jätta. TME5/04/75

- 40) Volvo aloittaa hyvien ryhmän lähennellen jopa kiitettävää. *On helppo sanoa*, että tällainen 40-sarjan Volvon olisi pitänyt olla jo markkinoille tullessaan. TM3/03/15

Volvo alustab lihtsalt heade rühma. *Voiks öelda*, et selline oleks 40. seeria Volvo pidanud olema algusest peale. TME9/03/19

Konditionaalimuoto vaikuttaa olevan yksi tekijä, joka voi ankkuroida nollapersoonamuotoisen ilmauksen puhujaan. Jo Penttilä (1963: 464) toteaa, että yksikön 3. persoonan muotojen persoonana voi olla juuri puhuja tai kirjoittaja. Hänen esimerkinsä tästä on nimenomaan konditionaalimuotoinen *Luulisi, että – –*, jota puhuja käyttää yksikön 1. persoonan muodon sijaan sijoituessaan ”näennäisesti muiden joukkoon”. Hakulinen (1986: 149) toteaa, että konditionaalisissa lauseissa nollapersoonainen muoto (Hakulisella ”geneerinen muoto”) implikoi puhujan toivetta tai suunnitelmaa: *Kun ei tarvitsisi nousta*. Konditionaalimuotoja tarkastellaan lähemmin luvussa 6.1.

Moduksen lisäksi myös aikamuoto voi ohjata ilmauksen tulkintaa. Imperfekti luo tiettyyn aikapaikkaiseen tapahtumaan ja samalla puhujaan tai muuhun osallistujaan viittaavan käsitteistykseen. Esimerkissä 41 puhuja kertoo kokemuksistaan vapaaehtoistyöstä katulasten parissa. Suomen kielen imperfektimuotoinen predikaatti *oli vaikea kävellä* ja sen vironkielisen käännöksen vastine *oli raske kõndida* viittavat puhujan omaan tilanteeseen ja kokemukseen. Luonnollisesti tulkintaan vaikuttaa myös se, että seuraavassa virkkeessä käytetään yksikön ensimmäisen persoonan muotoja *ostin* ja *jaoin* sekä vastaavasti niiden vironkielisiä käännöksiä *ostsin* ja *jagasin*. Sekä aikamuoto että konteksti, ympäröivien ilmausten persoonamuodot, luovat puhujaviitteisyyttä, sillä ilmaus kiinnittyy tiettyyn aikapaikkaiseen tilanteeseen.

- 41) Työtoverini kehottivat olemaan antamatta lapsille rahaa, sillä heidän mukaansa kolikot päätyivät yleensä muiden taskuun. Koska lasten ohi *oli vaikea kävellä* suljetuin silmin, keksin mielestäni oivan keinon. *Ostin* nipun banaaneja ja *jaoin* niitä hihaa nykiville lapsille. TR9/03/42

Kollegid soovitasid mul lastele raha mitte anda, sest nende teada jõudsid mündid tavaliselt kellegi teise taskusse. Kuna lastest *oli raske* kinnisilmi mööda *kõndida*, leidsin enda meelest hea abinõu. *Ostsin* suure kobara banaane ja *jagasin* neid lastele, kes mind varrukast sikutasid. TRE/talv2003-2004/36

Yksikön ensimmäinen persoona ja nollapersoona limittyvät usein, ja nollapersoonan puhujaviitteinen tulkinta on toisinaan ilmeinen. Täydentävän kaunokirjallisuusaineiston esimerkit 42 ja 43 ovat suomessa nollapersoonaisia. Puhuja kertoo aiemmasta elämänvaiheesta ja muistelee omaa tilannettaan. Esimerkit on käännetty viroon yksikön 1. persoonalla (42) ja nollapersoonalla (43).

- 42) Minä matkustin ensin laivalla Tukholmaan, lokit laivaa seuraten. Kannella *saattoi olla*; vaan yö pimeni; nukuin, päivä valkeni, viimein olimme perillä. Minä olin yksin. EL56

Söitsin kõigepealt laeva Stockholmi, kajakad saatsid laeva. *Oleksin võinud* tekil *olla*, aga öö pimenes, magasin, siis päev valgenes, ja me olime kohal. ELe49

- 43) Lehtityötä oli aina. Sitä *saattoi tehdä*, missä päivän- ja mielentilassa tahansa. EL58

Lehetööd oli alati. Neid lugusid *võis kirjutada* ükskõik mis ajal või meeolus. ELe52

Sekä esimerkissä 42 että 43 on suomen predikaattina verbinmuoto *saattoi*, joka on viroon käännetty esimerkissä 42 yksikön ensimmäisen persoonan predikaatilla *oleksin võinud* ja esimerkissä 43 nollapersoonaisella predikaatilla *võis*. *Voida*-verbin käyttö myönteisenä imperfektinä on rajoitettua, koska imperfektin myöntömuoto näyttää samalta kuin myönteinen preesens (Kangasniemi 1992: 318). Virossa tätä ongelmaa ei ole, sillä imperfekti on tunnistettavissa muodon perusteella (preesens *võib*; imperfekti *võis*). Suomessa on mahdollista aikamuodon varmistamiseksi käyttää imperfektimuotoisen *voi*-predikaatin sijaan predikaattia *saattoi*. Virossa erillistä *saattaa*-verbiä puolestaan ei ole, vaan verbi on edelleen *võima*.

Luonnollisesti kontekstilla ja nollapersoonaa edeltävien ja seuraavien lauseiden persoonamuodoilla, pronomineilla ja suomen tapauksessa myös possessiivisuffikkeilla on merkitystä nollapersoonan tulkinnassa. Esimerkissä 44 suomen nollapersoonalauseetta edeltävässä lauseessa on predikaatti *totuin* ja viroon vastaavassa lauseessa predikaatti *harjusin* – lauseen alussa nämä predikaatit eivät voisikaan olla kummassakaan kielessä nollapersoonaisia. Esimerkin aloittavassa virkkeessä on suomessa nominaalinen rakenne *kulkiessani*, joka sekin selvästi osoittaa puhujaan. Virossa rakenne on käännetty *liikusin*-predikaatin sisältävällä *kui*-lauseella, jota seuraavassa lauseessa on vielä persoonapronomini *mind*.

- 44) Kadulla *kulkiessani* oli tervehdysten määrä loppumaton. *Totuin* nopeasti elämään tuijottavien katseiden alla ja jopa nauttimaan siitä, harvoin *saa* niin paljon huomiota osakseen! TR9/03/42

Kui tänaval *liikusin*, siis saatis *mind* tervituste tulev. *Harjusin* kiiretsi teiste pillkude all elama ja seda isegi nautima – harva *saab* ju nii suure tähelepanu osaliseks! TRE/talv2003–2004/36

Lauseessa *saattaa* olla moduksen ja tempuksen lisäksi myös muita vihjeitä, jotka sitovat ilmauksen tiettyyn puhetilanteeseen ja sen osallistujiin. Esimerkissä 45 rallikuski kertoo hänelle annetusta tehtävästä: rallikuskia on pyydetty kokeilemaan ja

vertailemaan kahta autoa ja valitsemaan suosikkinsa. Predikaattina on suomessa *täytyy* ja virolaisessa käännöksessä *tuleb*; nähdäkseni juuri partikkelimainen *tässä* luo puhujaviitteisyyden. *Tässä* löytyy myös täydentävän kaunokirjallisuusaineiston esimerkistä 46, jossa suomen nollapersoonan predikaattia *täytyy* vastaa vironnoksessa yksikön ensimmäisen persoonan predikaatti *peangi*.

- 45) Yhteenvetona molemmat autot ovat selvästi joka pojan ja aikuisen miehen/naisen unelma-autoja, sporttisia ja nopeita. Mutta jos *tässä* nyt *täytyy* jotain *valita*, niin pisteiden mukaan niukimmalla mahdollisella erolla voiton vie Mitsubishi.” TM7/04/37

Kokkuvõttes sobivad mõlemad kiireks ja sportlikuks unelmate autoks. Ent kui *tuleb* neist üks *valida*, siis kõige napilmalt küll, aga punktivõit läheb Mitsubishile. TME8/04/25

- 46) Eipä se nyt vain valkene päivä. Siksikin *täytyy* *tässä* muita valoja polttaa, myös omaani. Pian se on minulle mahdollista aina, oma tupa, oma lupa; kotona seinätkin auttavat. EL21

Mitte ei taha valgeks minna. Nii *peangi* *siin* teisi tulesid põletama, ka enda oma. Varsti on see alati võimalik, oma tuba, oma lupa; kodus aitavad ka seinad. EL18

4.3.4 Kuulijaan tai muuhun tilanteen osalliseen viittaava käyttö

Nollapersoonailmaus voi olla suunnattu kuulijaan tai johonkuhun kolmanteen osapuoleen, puhujaan itseensä ja toisaalta samalla avoimesti kehen tahansa. Osa lehtiaineistoni modaaliverbitapausten konteksteista on ohjeita, neuvoja ja suosituksia, jotka ovat lähtökohtaisesti yleistäviä. Lehtiaineistoni tapauksessa ohjeet ja suositukset on tarkoitettu kaikille potentiaalisille tekstien lukijoille. Lukijajoukko on todellinen, joskaan sen kokoonpanoa ei ole ajateltukaan spesifiksi.

Tällaisissa ohjeissa predikaattiverbinä voi olla esimerkiksi mahdollisuutta tai välttämättömyyttä ilmaiseva verbi, kuten *voida* tai *täytyä*. Ohjeissa ja neuvoissa ei yksinomaan kuvata sitä, mikä on mahdollista tai välttämätöntä, vaan niissä on myös preskriptiivinen sävy. Preskriptiivisissä ilmauksissa osallistujan toimintaa pyritään ohjaamaan neuvoin, ohjein ja suosituksin.

Ohjeita on tarkasteltu myös omana modaalisuuden tyyppinä. Kangasniemi (1992: 88) pitää vaatimuksia, ehdotuksia, neuvoja ja varoituksia omana deonttisten ilmausten kategorianaan: ne eivät kytkeydy modaalisuuden kulmakiviin, mahdollisuuteen ja välttämättömyyteen samalla tavoin kuin normi-ilmaukset. Bybee, Pagliuca ja Perkins (1994: 177–242) pitävät direktiivejä omana modaalisuuden tyyppinä, ja direktiivit edustavat puhujakeskeistä modaalisuutta. Ohjeen kategoriaan voi Honkasen

(2002: 138) mukaan lukea käskyt, vaatimukset, kiellot, neuvot, pyynnöt ja suositukset. Neuvoja annettaessa kuulijaa kehoitetaan toimimaan tietyllä tavalla välttääkseen ei-toivotut seuraukset. Mainitsemalla mitä voidaan tehdä puhuja viittaa siihen, että neuvojen mukaan toimimalla toiminnan seuraukset eivät ole ainakaan ei-toivotut. Kangasniemen aineiston esimerkki on hyvin samankaltainen kuin monet oman lehtiaineistoni esimerkit: *Marjapensaat voi leikata milloin hyvänsä sadonkorjuun jälkeen.* (Kangasniemi 1992: 140.)

Monimerkityksinen *voida*-verbi voi esiintyä ohjeissa, neuvoissa ja suosituksissa, jotka viittaavat siihen, miten voi toimia, jotta saavuttaa hyvän lopputuloksen tai välttää huonot seuraukset. Esimerkki 47 on peräisin puutarhanhoitoa käsittelevästä jutusta, jossa käsitellään tomaatin kasvattamista. Suomen nollapersoonalauseen predikaattia *voi istuttaa* vastaa vironkielisessä käännöksessä predikaatti *võib istutada*; molempien kielten predikaattiverbit ovat siis preesensissä ja indikatiivissa, jotka jo sinänsä luovat yleistävän vaikutelman.

- 47) Taimet *voi istuttaa* lasitetulle parvekkeelle toukokuun aikana. Avoparvekkeelle ne kannattaa istuttaa vasta samoihin aikoihin kuin kasvimaallekin, eli kun hallayöt ovat ohi, yleensä kesäkuun toisella viikolla. KV5/00/69

Maikuu *võib* tomatitaimed *istutada* klaasiga kaitstud rõdule. Lahtisele rõdule võib need kasvama panna samal ajal kui peenralegi – siis, kui hallaõht on möödas, üldiselt juuni teisel nädalal. K&A5/02/87

Esimerkin 47 kaltaiset tapaukset yhdistävät kuvailua ja ohjailua, ja nämä tapaukset voidaan tulkita sekä deskriptiivisiksi että preskriptiivisiksi. Dynaamiseen modaalisuustulkintaan päädytään, mikäli ajatellaan, että ilmauksessa lähinnä kuvataan sitä, mikä on mahdollista, esimerkiksi paprikan kasvattaminen lämpimällä seinustalla. Toisaalta ilmaus voidaan tulkita myös asiantuntijalta (puutarhapalstan toimittajalta) tulevaksi kehotukseksi. Mikäli ilmaukset tulkitaan kehotuksiksi ja niiden ajatellaan välittävän jotakin puhujalta kuulijalle, puhutaan deonttisesta ja puhujakeskeisestä modaalisuudesta.

Myös jotkin nesessiivi-ilmaukset voidaan tulkita neuvoiksi. Kangasniemen korpusesimerkki muistuttaa lehtiaineistoni nesessiivi-ilmauksia: *Vene täytyy tuulettaa huolellisesti polttoainetäydennyksen jälkeen.* (Kangasniemi 1992: 141.) Aineistoni deonttisen modaalisuuden ilmauksille, joissa predikaattina on nesessiiviverbi, tyypillistä on suosituksenomaisuus, ei velvoitteiden esittäminen. Neuvoissa keskeistä ei ole niinkään puhujan auktoriteetti, vaan puhuja pikemminkin välittää tiedon, jonka avulla voidaan välttyä hankaluuksilta tai saavuttaa edullisia tuloksia.

Honkanen (2002) tarkastelee suomen kielen toimintakehotuksia ohjailevissa kirjeissä. Honkasen (2002: 138) mielestä olennaista on, että kirjoittajan on tarkoituk-

sena saada lukija toteuttamaan jokin teko – tai että lukija tulkitsee kirjoittajan tarkoitusta tällä tavalla. Honkanen (mp.) nimittää välttämättömyyttä ja pakkoa ilmaisevia *tulla*-lauseita normeiksi tai normilauseiksi, joilla hänen tarkastelemaansa toimintakehotuksia taustoitetaan. Tämän väitöstutkimuksen aineistossa – etenkin puutarhapalsatalla ja vastaavissa neuvovissa teksteissä – kyse on pikemminkin toimintaehdotuksista kuin -kehotuksista, eikä lukija ei ole ohjeen antajalle vastuussa toiminnastaan. Kuuliin suunnatuista toimintaohjeista puuttuu velvoittavuus.

Viron kielen deonttisia modaali-ilmauksia tarkastelee Mandra (2008), jonka aineistona ovat poliitikkojen mielipidekirjoitukset. Mandra on kiinnittänyt huomiota deonttisiin ilmauksiin, joissa esiintyy agentiton *tulema*-verbi (*Tuleb nõustuda, et lipuheiskamise kultuur paraneb väga aeglaselt, seda ei mõjuta ei seaduspägalad, ei ajakirjanduse irisemine*). Hänen nähdäkseen tällaisissa ilmauksissa puhuja suuntaa ohjeensa ennen kaikkea itselleen ja vasta sitten kuulijalle. Toisaalta Mandran aineistossa on myös *tuleb*-predikaattillisia tapauksia, joissa puhuja suuntaa sanomansa juuri itsensä ulkopuolelle. (Mts. 185–186.)

Luonteva suositusten ja ohjeiden predikaatti suomessa on *kannattaa*, jota vastaa virossa etenkin verbi *tasuma* tai *tulema*. Tyypillinen suositus on esimerkissä 48, jossa suomen *kannattaa*-predikaattia vastaa virossa predikaatti *tasub*.

- 48) Tietokoneella työskentely saa helposti niska–hartia-seudun jumiin. Venyttele ja tunnet, kuinka lihaksiin virtaava veri saa taas järjenkin liikkeelle! Näitä liikkeitä *kannattaa tehdä* myös kesken työpäivän. KV2/04/112

Arvuti taga istudes kipuvad kael, turi ja õlad kangeks jääma. Venitusharjutis tehes tunned, kuidas lihastesse voolav veri paneb ka pea paremini tööle. Neid harjutusi *tasub teha* ka keset tööpäeva. K&A1/05/76

Esimerkissä 49 on suomessa kahdessa virkkeessä kolme nollapersoonan predikaattia: *harjoittelee*, *kannattaa vaihtaa* sekä *voi etsiä*. Näistä predikaatti *kannattaa* on käännetty viroon predikaatilla *tuleks*. Kiinnostavaa on se, että *kannattaa*-verbin vironkielisten käännosten vastineissa esiintyy selvästi enemmän konditionaalimuotoja kuin suomalaisessa alkuperäistekstissä. Viron lyhyitä, tulkinnaltaan avoimia konditionaalimuotoja tarkastellaan tarkemmin luvussa 6. Modaalipredikaattillisissa *jos*-lauseissa suomessa on predikaattina samoin nollapersoonamuotoinen *harjoittelee*, mutta viron *kui*-lauseessa on nollapersoonamuodon sijaan yksikön 2. persoonan predikaatti *käid*. Tämä sopii kokonaiskuvaan viron nollapersoonan mahdollisista predikaateista, sillä konkreettiset tai agenttiiviset verbit eivät näytä olevan mahdollisia nollapersoonan predikaatteja ehtolauseissakaan (ks. tarkemmin luku 5.6).

- 49) Keho tottuu kuitenkin liikkeisiin varsin nopeasti ja kehittyminen pysähtyy. Jos *harjoittelee* salilla kaksi kertaa viikossa, ohjelma *kannattaa vaihtaa* vähintään kolmen kuukauden välein. Vaihtelua *voi etsiä* myös rytmittämällä treeniä eri tavalla ja kokeilemalla esimerkiksi kiertoharjoittelua. TR3/03/93

Ent keha harjub pidevalt korduvate liigutustega üsna kiiresti ning areng peatub. Kui *käid* saalitrennis kaks korda nädalas, *tuleks* vähemalt kolme kuu tagant programmi *vahetada*. Vaheldust *võib pakkuda* ka erinev treeningurütm ja näiteks ringharjutuskava. TRE/talv04-05/79

Kangasniemen (1992) mukaan neuvoiksi ja ohjeiksi tulkittavat välttämättömyyden ilmaukset poikkeavat velvollisuuksista (obligation) siten, että tällaiseen välttämättömyyteen ei liity rangaistuksen uhkaa. Mikäli kuulija ei toimi ohjeen mukaan, häntä ei kuitenkaan rangaista, joskin ohjeen huomioimatta jättämisellä saattaa olla epämielittäviä seurauksia. Rangaistuksen puuttuminen on erityisen selvää ohjeissa, jotka esiintyvät *jos–niin*-kehyksessä: *Jos haluaa ottaa talteen uroshirven sarvet, on varottava, ettei niitä vahingoiteta kuljetettaessa hirveä ulos metsästä.* (Mts. 141–142.) Esimerkki 49 edellä vaikuttaa olevan samantyyppinen suositus, joka ei ole kuitenkaan velvoittava.

Esimerkki 50 on jutusta, jossa käsitellään kuntoliikuntaa ja liikuntavammojen ehkäisyä ja hoitoa, ja teksti on neuvova ja ohjeistava. Esimerkissä 50 nollapersoonalauseessa on rakenne *on hyvä*, ja sen vastine vironkielisessä käännöksessä on modaaliverbi *tasuma*. Lääkəriin ajoissa hakeutuminen on suositeltavaa, vaikkei se varsinaisesti pakollista olekaan. Esimerkki 51 on peräisin kääntämättömästä lehtiaineistosta, ja siinäkin predikaattina on *tasuma*. Ilmauksella viitataan ennen kaikkea kuulijaan, joskin ilmaus on periaatteessa yleispätevä.

- 50) Voimakas rintakipu voi olla merkki sydän- tai verisuonisairaudesta, jolloin lääkäriin on hakeuduttava heti. Lihas- ja nivelvammoja voi yrittää ensin hoitaa kotikonstein ja pitää kuntoliikunnassa reilun viikon tai kahden mittainen tauko. Jos kipu on niin voimakasta, että se selvästi estää liikkumisen, esimerkiksi jalalle astumisen, *on hyvä mennä* lääkäriin jo aiemmin. KV4/01/113

Tugev valu rinnas võib märku anda südame- ja veresoonehaigustest, mille puhul tuleb otsekohe arsti poole pöörduda. Lihase- ja liigesetraumasid võib üritada algul koduste vahenditega ravida, tehes ühtlasi ühe-kahenädalase treeningupausi. Aga kui tugev valu selgesti takistab liikumist, näiteks jalale toetumist, *tasub* arstilt abi *otsida*. K&A4/03/131

- 51) *Ei tasu imestada*, kui õhtul õlut jooma sattudes õllekann justkui tühjaks ei saagi. TRE0906/95

’Ei kannata ihmetellä, jos illalla päätyy olutta juomaan eikä oluttuoppi tunnu tyhjenevän ollenkaan.’

Aineistoissani on kieltomuotoisia *tarvita*-verbejä, joita voi pitää neuvoina. *Tarvita* esiintyy aineistossani lähes yksinomaan kielteisenä, kuten esimerkissä 52. *Ei tarvitse* ilmaisee, että jokin ei ole välttämätöntä. Esimerkissä 52 on virossa vastineena predikaatti *vaja olema*. Nollapersoonaista nesessiivipredikaatillista lausetta ympäröivissä virkkeissä on käytetty yksikön 2. persoonan imperatiivimuotoja; tekstissä on siis melko selvästi kyse lukijan puhuttelusta, vaikka lukija saattaakin olla kuka tahansa.

- 52) Naulaa paikoilleen kannatinlistat D. Tee pohjalautoihin kulmalovet (reunimmaista lautaa on sahattava kapeammaksi). Pohjalautoja *ei tarvitse naulata* kiinni, ne pysyvät omalla painollaan paikoillaan. Naulaa jalkoihin muovin tai kattohuovan kappaleet kosteuseristeiksi. KV4/01/69

Kinnita kohale tugiliistud D. Tee äärmistele põhjalaudadele nurgasälgud (äärmine laud tuleb ka kitsamaks saagida). Põhjalaudu *pole vaja kinni naelutada*, need püsivad kohal oma raskuse najal. Jalgade alla löö niiskusisolatsiooniks plastist või katusekattematerjalist tallad. KA4/04/61

Modaaliverbirakenne voi olla imperatiivin vastineena. Kangasniemen (1992: 119) modaalisuuskäsittelyssä kielteinen imperatiivimuoto kuuluu deonttisen modaalisuuden alaan; se ilmaisee suoraa kieltoa. Hakulinen ja Sorjonen (1989: 80) puolestaan toteavat, että esimerkiksi nesessiivistä *täytyä*-verbiä voidaan käyttää imperatiivin kiertoilmauksena. Esimerkissä 53 suomen imperatiivi *älä kävele* on käännetty viroon modaalipredikaatilla *ei tohi kõndida*.

- 53) Amsterdamilaiset kuitenkin suvaitsevat myös öykkärituristeja. Jossain on rajankin silti mentävä: *älä kävele* pyöräteillä! TR9/03/127

Kuid amsterdamlased on sallivad isegi nende vastu. Ühest kohast läheb siiski piir: jalgrattateel *ei tohi kõndida*! TRE/kevad/04/101

4.4 Nollapersoonan muita vastineita modaali-ilmauksissa

Seuraavassa tarkastellaan sellaisia modaalipredikaattillisia ilmauksia, joissa joko suomen nollapersoonarakenne on käännetty viroon jollakin muulla vastineella tai vironkielisessä käännöksessä on käytetty nollapersoonaa, vaikka alkuperäisessä suomalaisessa lauseessa on jokin muu rakenne. Osa aineistossa esiintyvistä vastineista on todennäköisesti yksittäistapauksia, jotka selittyvät kääntäjän tapauskohtaisilla ratkaisuilla. Toisaalta nollapersoonan käännösvastineiden – muiden kuin nollapersoonan – tarkastelu kuitenkin antaa viitteitä siitä, miten nollapersoonaa voidaan tulkita ja millaisiin rakenteisiin se voidaan rinnastaa sekä kielensisäisesti että kieltenvälisesti.

Passiivi

Passiivi voidaan ajatella yhdeksi nollapersoonan korvaavaksi rakenteeksi, joten on luontevaa olettaa, että passiivi voi esiintyä nollapersoonan vastineena myös kielten välillä käännettäessä. Passiivia on käsitelty myös nollapersoonan monikollisena parina (ks. tarkemmin luku 2.3). Lehtiaineistossa kuitenkin on ainoastaan 8 tapausta, joissa suomen nollapersoonamuotoista predikaattia vastaa virossa passiivimuotoinen modaaliverbin predikaatti. Sen sijaan suomen tiettyjen modaalipredikaattien passiivimuodot ovat saaneet huomattavasti useampia virolaisia nollapersoonakäännöksiä, yhteensä 57 kappaletta.

Suomen nollapersoonatutkimuksissa passiivi ja nollapersoonaa on tulkittu varsin samankaltaisiksi modaaliverbien, erityisesti *voida*-verbin, yhteydessä (Hakulinen ja Karttunen 1973: 157–158; Vilkuna 1992: 173; Löflund 1998: 151). Vilkuna toteaa, että etenkin *täytyy*, *pitää*, *tulee* -tyyppisten verbien yhteydessä nollapersoonaa ja passiivi vaikuttavat samantarvoisilta. Vilkuna (2000: 142) lisää, että asiaan vaikuttaa sekin, ettei näistä verbeistä edes voi muodostaa passiivia. Viron nollapersoonista ja passiiveista on tehty samankaltaisia havaintoja. Taulin (1980: 32) mukaan viron yksikön kolmatta persoonaa voidaan käyttää passiivin merkityksessä. Hänen mukaansa *sahvrise pääseb kojast* ja *sahvrise pääsetakse kojast* ovat merkitykseltään täysin vastaavia.

Nollapersoonan ja passiivin työnjako modaaliverbillisissä ilmauksissa vaikuttaa varsin mielenkiintoiselta. Suomen passiivimuotoista dynaamista voimista ja mahdollisuutta kuvaavaa predikaattia näyttää virossa useimmiten vastaavan dynaaminen nollapersoonamuotoinen predikaatti. Tutkimusaineistoni ja aiempien tutkimusten (Tragel 2001, Penjam 2008) perusteella vaikuttaa siltä, että viron *võima*- tai *saama*-verbin käyttö passiivimuodossa dynaamista modaalisuutta ilmaisemassa on epätavallista tai ainakin suomesta poikkeavaa.

Penjam (2008) osoittaa, että modaaliverbien *saama* ja *võima* passiivimuodot ovat harvinaisia aktiivimuotoihin verrattuna. Tragelin (2001: 107) mukaan suoma-

laiselle tieteelliselle tekstille tyypilliset ilmaukset, kuten *voidaan verrata/sanoa*, sisältävät paitsi mahdollisuuden merkityksen implikoivat myös sitä, että tekstin kirjoittaja uskoo kirjoittamansa totuudellisuuteen. Viron kielen *voidakse* vastaavassa kontekstissa sen sijaan välittää ainoastaan mahdollisuuden merkityksen (Tragel 2001: 107). Toisin sanoen viron muoto *voidakse* ilmaisee osallistujasta – käsitteistäjästä – riippumatonta modaalisuutta.

Lehtiaineistossani ero näyttää olevan juuri suomen ja viron dynaamisten *voida-* ja *saada-*verbiin passiivi- ja nollapersoonamuotojen käytössä. Esimerkissä 54 sekä pää-että sivulauseessa on suomessa passiivi, virossa molemmissa lauseissa on nollapersoonaa. Tyypilliseltä suomen passiivin ja viron nollapersoonan vastaavuus vaikuttaa silloin, kun kyse on teknisestä selostuksesta; kerrotaan, mitä jollakin laitteella on mahdollista tehdä. Tällaiset ilmaukset ovat persoonatulkinnaltaan avoimia ja yleistäviä. Esimerkissä 55 suomen passiivimuotoinen predikaatti *voitiin* ja viron nollapersoonamuotoinen modaalipredikaatti *vois* on imperfektissä. Lauseen kokonaistulkinta on tällöin aika- paikkaisempi, joskin puheenalaisena oleva tekijäjoukko jää avoimeksi ja epäspesifiksi.

- 54) Sonyn Side shot-näppäimillä kuvan vääristymää *voidaan korjata*, kun kuva projisoidaan sivusta vinosti kankaalle. Kyseessä on sivuttaissuuntainen keystone-korjaus, jonka käyttö erillisillä näppäimillä on helppoa. TM3/04/58

Sony Side Shot nuppudega *saab kõrvaldada* pildis tekkivaid moonutusi, kui tuleb natuke viltu ekraanile projektiseerida. Tegemist on külgsuunalise keystone-korrigeerimisega, mis erinuppude abil on lihtne. TME9/04/28

- 55) Einstein tulkitsi, että Maxwellin yhtälöt eivät operoineet arkijärjen ja klassisen fysiikan absoluuttisessa avaruudessa vaan suhteellisissa koordinaatiostoissa, joissa sähköopin lakeja ja ilmiöitä *voitiin tarkastella* demokrattisen samanarvoisesti minkä tahansa vapaasti liikkuvan kappaleen näkökulmasta. TM9/03/54

Einstein leidis, et Maxwelli võrrandid ei toimi tavaarusaama ja klassikaalise füüsika kohases absoluutses ruumis, vaid suhtelistes koordinaatides, milles *vois* elektriõpetuse seadusi ja ilminguid *käsitleda* millise tahes vabalt liikuva eseme seisukohalt – demokraatliku võrduses põhimõttel. TME05/04/106

Myös Uuspõld pitää huomionarvoisena sitä, että *voima-*verbin merkitys vaihtelee nollapersoonaa- ja passiivilauseessa. Passiivimuotoinen predikaattiverbi (*Voidakse sisse tulla*) ilmaisee Uuspõldin mukaan yksiselitteisesti mahdollisuutta. Nollapersoonaisen predikaatin merkitys riippuu puolestaan siitä, onko kyse tahdolle alistuvista vai alistumattomista prosesseista. Passiivin ilmaisemasta mahdollisuuden merkityksestä

poikkeavat nollapersoonaiset luvanmyöntämiset: *Võib sisse tulla* 'Voi tulla sisään'. *Võib küsimusi esitada* 'Voi esittää kysymyksiä'. Tahdolle alistumattomien prosessien tapauksessa nollapersoonainen predikaatti ilmaisee mahdollisuutta: *Võib sadama hakata* 'Voi alkaa sataa'. *Sellise ilmaga võib kergesti külmetuda* 'Tällaisella säällä voi vilustua helposti'. (Uuspõld 1989: 472.)

Voimista ja pystymistä ilmaisevien predikaattien lisäksi on tapauksia, joissa suomen passiivimuotoista agenttiivista ja konkreettista predikaattia vastaa virossa nollapersoonamuotoinen predikaatti, jonka pääverbi on modaaliverbi ja johon liittyy vastaava konkreettinen verbi infinitiivimuotona. Esimerkin 56 suomen passiivimuotoinen predikaattiverbi *tehdään* on käännetty viroon nollapersoonaisena siten, että siihen liittyy predikaattiverbi *tulema*. Yleisestikin modaaliverbeillä on virossa enemmän ”apuverbimäistä” käyttöä kuin suomessa: esimerkiksi näkemistä ja kuulemista ilmaisevien verbien yhteyteen on virolaisessa käännöksessä lisätty modaaliverbi. Voi siis ajatella, että mahdollisuus ilmaistaan viroonnoksessa eksplisiittisemmin modaaliverbin avulla.

- 56) En kaippaa mitään tavallista, vaan innostun helposti vähän oudoista tavaroista ja huonekaluista. Jos en heti löydä visioimaani huonekalua valmiina, sellainen *tehdään*”, Leila toteaa. TR10/03/147

Ma ei taha tavalist, vaid satun kergesti vaimustusse imelikest asjadest ja mööbliesemetest. Kui ma ei leia kohe sellist mööblitükki, nagu mul silma ees on, siis *tuleb* selline *teha*,” räägib Leila. TRE/kevad/04/104

Yksikön 2. persoona

Lehtiaineistossa esiintyy sellaisia modaalipredikaatillisia lauseita, joissa suomen nollapersoonalla on käännetty viroon yksikön 2. persoonalla tai vastaavasti virolaiseen vastineeseen suomen yksikön 2. persoona on käännetty modaalipredikaatillisella nollapersoonalauseella³². Yksikön 2. persoonan ja nollapersoonan valintaan vaikuttavat monet tekijät, joista osa on rakenteellisia ja osa liittyy ilmausten kontekstiin tai tapaan, jolla kuulijaa tai kuulijoita puhutellaan. Viron yksikön 2. persoona voi olla suomen nollapersoonan vastineena etenkin silloin, kun suomen nollapersoonan predikaattina on jokin mentaalinen tai konkreettinen – etenkin agenttiivinen – verbi. Kaikki suomen yksikön 2. persoonan ilmaukset, jotka on viroon käännetty nollapersoonalla, ovat sellaisia, joissa predikaattina on modaalinen verbi.

32 Lehtiaineistossa on yhteensä 55 sellaista tapausta, joissa suomen nollapersoonan vastineena on virossa yksikön 2. persoona (näistä 29 modaaliverbillisiä). Vastaavasti aineistossa on 29 sellaista tapausta, jossa suomen yksikön 2. persoona on saanut käännösvastineekseen viroon nollapersoonan (nämä kaikki ovat modaaliverbillisiä).

Yksikön 2. persoonan muotoja ei voi pitää keskenään samanlaisina. Osa niistä on selvemmin avoimia ja yleistäviä, osa osallistujaviitteisiä ja osa taas selviä yksikön 2. persoonan muotoja, joilla puhutellaankin lukijaa, joka on tässä tapauksessa epäspesifi ja potentiaalinen. Suomen yksikön 2. persoonat tässä lehtiaineistossa ovat enimmäkseen juuri tällaisia.

Nollapersoonaa ja yksikön 2. persoona ovat usein samankaltaisia, kun puhutellaan yleistävästi lukijaa ilmauksella, jossa on modaaliverbi. Esimerkissä 57 esiintyy sekä nollapersoonamuotoja että yksikön 2. persoonan muotoja. Sekä alkuperäisessä tekstissä että käännöksessä puhutellaan ensimmäisessä virkkeessä lukijaa yksikön 2. persoonan imperatiivimuodolla. Toisessa virkkeessä suomessa kaksi nollapersoonamuotoista predikaattia, joista toinen on käännetty viroon nollapersoonalla (*saab*) ja toinen yksikön 2. persoonan muodolla (*void teha*). Esimerkissä 58 suomen yksikön 2. persoonan predikaatti *voit* on käännetty virolaiseen lauseeseen nollapersoonamuotoisella predikaatilla *voib*.

57) *Ajoita* treenisi aamuun tai lounastauolle. Aamutreenistä *saa* potkua päivään ja lounastauolla *voi tehdä* vaikka puolen tunnin reippaan treenin isoille lihasryhmille. TR10/06/107

Mine trenni hommikul enne tööd või siis lõuna ajal. Hommikusest treeningust *saab* indu terveks päevaks ja lõunapausi ajal *void teha* reipa trenni suurtele lihasrühmadele. TRE12/05/75

58) Tuoksuvia kukkia *voit kuivata* ja käyttää yrttinä ruoanlaitossa. KV6/04/71

Tugeva lõhnaga õisi *voib kuivatada* ja kasutada toidu maitsestamiseks. K&A6/05/61

Ilmisubjekti

Nollapersoonan käännösvastineeksi voidaan valita myös jokin ilmisubjekti tai vastavasti jokin ilmisubjekti voidaan kääntää nollapersoonalla. Ainakin osa tapauksista saattaa perustua kääntäjien tilannekohtaisiin ratkaisuihin, mutta ne myös kertovat siitä, millaiset vastineet ovat nollapersoonalle mahdollisia silloin, kun nollapersoonaa ei jostain syystä ole kyseiseen käyttökontekstiin sopiva rakenne.

Aineistossa on esimerkkejä, joissa suomessa on nollapersoonalause, jonka virolaisessa käännösvastineessa on jokin ilmisubjekti-NP. Ilmisubjektiksi on ikään kuin nostettu jokin NP, joka alkuperäisessä suomalaisessa lauseessa on nollapersoonan objektina. Näin on esimerkiksi 59: suomen nollapersoonalauseessa teemapaikalla on

objekti *kaikkia riippaversoisia kasveja*. Vironkielisessä käännösvastineessa on ilmisubjektina *kõik rippuvad toataimed*.

- 59) 4. Tee putous ikkunalaudalle. Kaikkia riippaversoisia kasveja *ei tarvitse* sijoittaa perinteiseen tapaan amppeleihin. Jotkin näyttävät kiinnostavammilta valuessaan putouksenomaisesti pöydälle tai ikkunalaudalle. KV3/02/63

4. Roheline kosk aknalauale. *Kõik rippuvad toataimed ei vaja* tingimata rippvaase. Kosena aknalauale või muule alusele valgub leheroheline mõjub vahel hoopis huvitavamalt. KA3/03/40

Erityisen kiinnostava nollapersoonan vastineena toimiva ilmisubjekti-NP on *inimene* 'ihminen'. Yksikkömuotoisella *inimene*-subjektilla tuntuu olevan yleistävissä lauseissa lähes geneerisen pronominin piirteitä. Esimerkki 60 on peräisin painonpudotusta käsittelevästä tekstistä. Suomen nollapersoonalauseen predikaattina on *ei jaksu liikkua*, ja vironkielisessä käännöksessä on ilmisubjektina *inimene*. Jokin ilmisubjekti-NP voi olla nollapersoonan vastineena myös silloin, kun predikaattina on jokin mentaalinen tai konkreettinen verbi (luku 5), mikä onkin luontevaa, sillä mentaalisten ja konkreettisten verbien käyttö nollapersoonan predikaattiverbeinä näyttää olevan virossa rajatumpaa kuin suomessa.

- 60) Nälkäkuuri ja liikunta on kuitenkin huono yhdistelmä. Liian niukalla ja epäsäännöllisellä ruokavaliolla *ei jaksu liikkua*, ja liian vähäinen energiansaanti kuihduttaa lihaksia. Järkevä painonpudotustahti on puoli kiloa viikossa: mitä suurempi päivittäinen energianvajeesi on, sitä pienempi osa pudotetusta painosta on rasvaa. TR3/03/92

Enamasti püütakse tervisespordiga ka keha trimmida, mis eeldab, et toidust saadakse uut energiat vähem, kui treenides kulutatakse. Näljakuur ja tervisesport aga kokku ei sobi. Liiga napilt ja korrapäratult toidudes *ei jaksu inimene treenida*, ja lihased, mis saavad liiga vähe energiat, kõhetuvad. Mõistlik kaalulangustempo võib olla maksimaalselt pool kilo nädalas: mida suurem on igpäevane energiavajak, seda väiksema osa kaotatud kaalust moodustab rasv ja seda rohkem kõhetuvad lihased. TRE/sügis/04/88

Aineistossa on myös sellaisia tapauksia, joissa suomen ilmisubjekti saa käännösvastineekseen nollapersoonan. Esimerkissä 61 suomessa nesessiivisen rakenteen subjektina on *kuntoliikkujan*, jota vastaa virolaisessa käännöksessä nollapersoonan ja predikaatti *tasub meeles pidada*. Lause on merkityssävyltään suositusmainen ja yleistävä.

- 61) – *Kuntoliikkujan olisi hyvä muistaa*, että kunto kohoaa nimenomaan liikunnan välisten lepoaikojen aikana. Päivittäistä liikuntaa pitäisi jaksottaa ja rytmittää omaan kuntoon ja elämäntilanteeseen sopiviksi palasiksi. Liikunnan tehon ja annostelun olisi hyvä olla oman kunnan mukaista. KV4/01/113

Tasub meeles pidada, et vorm paraneb kehaliste pingutuste vahelistel puhkehetkedel. Seepärast peaks päevase liikumisnormi endale sobivateks osadeks jagama ning selle rütmi intensiivsust enesetunde järgi reguleerima. K&A4/03/130

On + da-infinitiivi -rakenne

Virossa modaaliseksi voidaan lukea rakenteet, joissa *on*-predikaattiin liittyy (aistihavaintoa ilmaisevan verbin) *da*-infinitiivi, kuten *näha* tai *tunda* (EKG II: 246; Penjam 2008). Vakiintuneet *olema*-predikaatilliset rakenteet sisältävät useimmiten aistihavainto- tai kognitioverbin, ja ne voivatkin esiintyä suomen nollapersoonaisen aistihavainto- ja kognitiopredikaattien vastineena, kuten luku 5 osoittaa.

Esimerkki 62 on tapaus, jossa suomen nollapersoonamuotoinen *nähdä*-predikaatti on käännetty viroon modaalisella *on näha* -rakenteella. Esimerkissä 62 on ainakin implisiittisesti kyse näkemisen mahdollisuudesta ja kyvystä, ei yksinomaan näkemisestä. Vaikuttaa siltä, että modaaliverbeillä ja aistihavaintoa tai kognitiota kuvaavilla verbeillä on yhteyksiä nollapersoonalauseessa – tähän paneudutaan lisää luvussa 5.

- 62) Muistiin mahtuu jopa 200 kuvaa. Puhelinmuistioon on mahdollista liittää henkilöiden nimiin myös kuvat, jolloin puhelimen soidessa *näkee* heti, kuka soittaa. T68i:ssä on sisäänrakennettuna myös Bluetooth. TM20/02/68

Aparaadi mällu mahub kuni 200 pilti. Telefoniraamatus saab nimele liita ka fotosid nii, et ekraanilt *on* kohe *näha*, kes helistab. Bluetooth on sisse ehitatud. TME3/03/30

4.5 Kokoavaa tarkastelua

Modaaliverbit voivat välittää puhujan suhtautumista sanomaansa, kuvata tilannetta yleistävasti tai kommentoida tilannetta juuri tilanteen osallistujien kannalta. Modaaliverbit voivat toimia yhtä lailla niin avoimien kuin osallistujaviitteistenkin nollapersoonalauseiden predikaatteina. Nollapersoonalauseen kontekstilla, aikamuodolla, tempuksella ja modaalipredikaatin infiniitivimuodon merkityksellä näyttää olevan

vaikutusta modaalipredikaattillisen nollapersoonalauseen tulkintaan. Preesens on odotuksenmukaisin aikamuoto geneerisissä ilmauksissa, kun taas jokin tunnusmerkisempi aikamuoto ankkuroi ilmauksen selvemmin aikapaikkaiseen puhehetkeen ja sen osallistujiin. Moduksista konditionaali luo nollapersoonalauseessa puhujaviitteisen vaikutelman. Konditionaalia ja kieltoa tarkastellaan omassa luvussaan 6.

Avoimissa ja yleistävissä ilmauksissa modalisuus on usein agenttikeskeistä ja dynaamista, ja kyse on pikemminkin toteamisesta kuin kuulijan ohjailemisesta. Sen sijaan modaalipredikaatti ja sen sävy välittävät puhujan käsitystä ilmauksen todenmukaisuudesta. Näin ollen dynaaminen modalisuus on usein samalla episteemistä; näitä ei voikaan nähdäkseen selkeästi erottaa toisistaan. Kuvailevat ilmaukset ovat samalla subjektiivisia, sillä niissä käsitteistäjä on osa näyttämöä ja katsomoa. Mikäli taas jokin osallistujista on asetettavissa näyttämölle, kuten osallistujaviitteisissä ilmauksissa, ovat ilmaukset objektiivisempia.

Nollapersoonan subjektiiviseen käsitteistykseen kuuluu se, että käsitteistäjä tarkastelee näyttämöä sen ulkopuolelta, mutta voi tarvittaessa kuvitella myös itsensä näyttämölle. Oletan, että nollapersoonailmauksessa näyttämöä tarkasteleva käsitteistäjä voi olla sekä katsomossa pysyttelevän havainnoijan että näyttämön tapahtumiin osallistuvan ohjaajaan roolissa. Tässä myös modalisuus ja subjektiivisuus leikkaavat. Modalisuudeltaan agenttikeskeinen nollapersoonailmaus on sellainen, jossa käsitteistäjä pysyttelee kommentoijana näyttämön ääressä. Ohjaamaan pyrkivä käsitteistäjä on modalisuudeltaan puhujakeskeisessä nollapersoonailmauksessa, jota voidaan siis kutsua myös deonttiseksi.

Nollapersoonalauseissa, joissa predikaattina on modaaliverbi, ovat suomi ja viro lähellä toisiaan. Modaaliverbilliset nollapersoonailmaukset voivat olla toteavia yleistyksiä, joiden toimijat ovat avoimia, tai nollapersoonailmaukset voivat olla osallistujakeskeisiä, jolloin ne kohdistuvat joko kuulijaan tai puhujaan. Olennaista lieneekin nollapersoonan avoimuus ja se, että sama ilmaus on tulkittavissa monella tavalla.

Tilanne on toinen silloin, kun predikaattina on jokin ei-modaalinen verbi: mentaaliset ja konkreettiset – etenkin osallistujan aktiivisuutta edellyttävät – verbit eivät toimi virolaisissa nollapersoonalauseissa samoin ehdoin kuin suomalaisissa nollapersoonalauseissa. Virossa voidaan ”lisätä” modaaliverbi predikaattiin silloin, kun suomen predikaattina on pelkästään jokin mentaalinen tai konkreettinen verbi. Seuraavassa luku 5 keskittyy nollapersoonalauseisiin ja niiden vastineisiin sellaisissa tapauksissa, joissa predikaattina on suomessa jokin mentaalinen tai konkreettinen verbi.

5. Mentaaliset ja konkreettiset verbit nollapersoonalauseessa

Tässä luvussa tarkastellaan ei-modaalisten – toisin sanoen mentaalisten ja konkreettisten – verbien käyttöä predikaatteina nollapersoonalauseissa ja niiden vastineissa. Aluksi luvussa 5.1 esitellään pääjakoa mentaaliin ja konkreettisiin verbeihin. Tämän jälkeen luvussa 5.2 tarkastellaan mentaalisten ja luvussa 5.4 konkreettisten verbien luokitteluperusteita ja ominaisuuksia. Tässä väitöstutkimuksessa ei-modaalisten verbien luokittelu perustuu pääosin Pajusen (2001) luokitteluun. Luvuissa 5.3 ja 5.5 keskitytään mentaalisten ja konkreettisten predikaattien käyttöön tutkimusaineistossa. Omana kokonaisuutenaan luvussa 5.6 tarkastellaan nollapersoonaa ehtolauseessa, jota pidetään tyypillisenä suomen nollapersoonan kontekstina ja jossa kaikentyyppisten verbien käyttö on mahdollista (ks. myös 2.2.1). Erikseen luvussa 5.7 käsitellään *olla*-verbin käyttöä nollapersoonalauseessa, sillä *olla*-verbin kuuluminen vain joko mentaaliin tai konkreettisiin verbeihin ei ole yksiselitteistä. Monipuolisen analyysin takaamiseksi tässä luvussa käytetään myös täydentävästä tutkimusaineistosta poimittuja esimerkkejä.

Modaaliverbien yhteydessä nollapersoonaan liittyy tyypillisesti joko mahdollisuuden tai välttämättömyyden implikaatio. Muihinkin kuin varsinaisiin modaaliverbeihin (ks. luku 4) voi nollapersoonalauseessa liittyä tulkintoja, joissa näkyy tekijän tai kokijan tahdosta riippumaton automaattisuus. ISK erittelee mentaalisen tai konkreettisen verbin tulkintaa nollapersoonalauseessa seuraavasti: lause ei kuvaa teon suorittamista sinänsä vaan sitä, että sen voi suorittaa (mahdollisuus) tai joutuu joissakin olosuhteissa suorittamaan (välttämättömyys). Lisäksi huomautetaan, että samakin lause voidaan usein tulkita molemmilla tavoin. (ISK: 1289.) Ei-modaaliset, etenkin ominaispiirteiltään agenttiiviset verbit ovat epätyypillisiä nollapersoonan predikaatteja (ks. myös 2.2.).

Viron kielen modaalisuutta eritellessään Uuspöld (1989: 477) tuo esiin, että yksinkertaista väitelausetakaan ei voi pitää täysin ei-modaalisena, sillä tällaisessakin lauseessa puhuja esittää proposition täysin varmana. Modaalisuudeltaan dynaaminen lause voi olla myös generispersoonainen, jolloin sen agentti on eksplikoimatta. Uuspöldin esimerkin perusteella (dynaamis-)modaalinen tulkinta ei edellytä varsi-

naista modaalipredikaattia: *Selle ameti õpib ära aastaga* ('Igaüks on võimeline selle ameti aastaga ära õppima.') 'Tämän työn oppii vuodessa' ('Jokainen on kykenevä oppimaan tämän työn vuodessa.'). Oppiminen merkitsee myös kykyä oppia – ja toisaalta kyky oppia merkitsee sitä, että on myös mahdollisuus oppia. (Mts. 471.)

Tässä tutkimuksessa tarkoitukseni on tarkentaa kuvaa nollapersoonan käyttömahdollisuuksista erilaisissa konteksteissa seuraavien kysymysten avulla: Millaisia yhteisiä piirteitä on niillä ei-modaalisilla verbeillä, jotka voivat esiintyä nollapersoonalauseen predikaatteina suomessa tai virossa? Millaisissa nollapersoonalauseissa mentaaliset ja konkreettiset verbit esiintyvät, ja millaisia vastineita ne voivat saada? Minkälaisia eroja suomessa ja virossa on?

Taulukosta 8 käy ilmi, kuinka paljon ei-modaalisia – mentaalisia ja konkreettisia verbejä – tutkimuksen lehtiaineistossa esiintyy. Konkreettisia verbejä lehtiaineistossa on selvästi mentaalisia verbejä vähemmän sekä suomessa että virossa, mutta kielten välillä on vielä suuri ero: suomessa ei-modaalisista predikaateista 52 on konkreettisia, virossa konkreettisia predikaattiverbejä on ainoastaan 4.

Taulukko 8. Mentaaliset ja konkreettiset verbit lehtiaineiston nollapersoonalauseissa

	Mentaaliset	Konkreettiset	Yhteensä
Suomi	107	52	159
Viro	25	4	29

Merkittävää on se, että kaikki viron konkreettiset agenttiiviset predikaattiverbit ovat joko kieltomuodossa tai lyhyitä konditionaalimuotoja, joten persoonapäätte ei edes voi olla ilmaisemassa persoonaa. Viron konditionaalimuotojen ja kieltomuotojen hämärärajaisuutta persoonanilmaisun suhteen käsitellään luvussa 6.

5.1 Mentaalisten ja konkreettisten verbien luokittelu

Ei-modaalisia verbejä ovat mentaaliset ja konkreettiset verbit, joiden keskinäiset piirteet ovat hyvinkin erilaisia ja joiden voi olettaa toimivan eri tavalla nollapersoonan yhteydessä. Verbien luokittelu ryhmiin ei ole yksiselitteistä, mutta mentaaliset ja konkreettiset verbit voi kuitenkin jakaa tiettyihin alaryhmiin niiden kuvaamien asiointiloiden ja toimintojen mukaan. Seuraavassa tarkastellaan Pajusen (2001) konkreettisten ja mentaalisten verbien luokittelua, jota käytetään lähtökohtana tutkimuksessani.

Ensinnäkin Pajunen (2001) jakaa verbit primääri- ja sekundaariverbeihin. Sekundääriverbeihin kuuluvat modaaliverbit. Modaaliverbit eivät leksikalisoivat mentaalista asiointilaa vaan antavat arvion asiointilan toteutumisesta tai välttämättömyydestä

siten, että kyseisen verbin leksikaalinen merkitys on selvästi ohentunut. (Mts. 319.) Pajunen (mts. 52) toteaa, että jako primääri- ja sekundaarityyppeihin on jossain määrin liukuva. Esimerkiksi aste-erot suomen kognitiivisen (primääri)verbin ja modaalisen (sekundaari)verbin välillä käyvät ilmi myös Kangasniemellä (1992).

Pajunen (2001) jakaa semanttisia (verbaali)tyyppejä edustavat primääriverbit A-verbeihin ja B-verbeihin. Pajunen mukaan A-verbeissä vastaavuus kielenulkoisen todellisuuden kanssa on suurempaa kuin B-verbeissä, jotka kielentävät asiantilan itsensä lisäksi myös jonkin suhteen tai asenteen ko. asiaintilaa kohtaan. Pajunen mukaan tämä tarkoittaa, että vaikka maailma mielletään aina tulkitsijan kautta, B-verbit koodaavat tulkinnan myös verbilekseemiin. Diakroniselta kannalta monet B-verbit ovat merkitykseltään abstraktistuneita A-verbejä (esim. *käsittää*). (Mts. 53.)

Käytännössä A-verbit ovat konkreettisia verbejä ja B-verbit mentaaliverbejä. A-verbit on jaettu yleistäen neljään semanttis-leksikaaliseen tyyppiin: tapahtuma, teko, liike ja tila, joista kullakin on alempia hierarkiatasoja. B-verbit jaetaan kolmeen tyyppiin: psykologiset tilat ja prosessit, perkeptiiviset tilat ja prosessit sekä puheaktia ja muuta kommunikaatiota ilmaisevat tilat ja prosessit. Ensimmäiseen tyyppiin kuuluu emotionaalisia verbejä sekä tunnetiloja ja propositionaalisia asenteita ilmaisevia kognitiivisia verbejä. Toisen ryhmän verbeillä ilmaistaan aistihavaintoja. Kolmanteen tyyppiin kuuluu verbaalista ja ei-verbaalista kommunikaatiota ilmaisevia verbejä. A- ja B-verbien välillä on erilaisia yhteyksiä: esimerkiksi fysiologiset verbit voivat ilmaista myös abstraktimpia psykologisia tiloja ja prosesseja. (Pajunen 2001: 55–56.)

5.2 Mentaaliset verbit

Aistihavaintoa ja kognitiota ilmaisevilla verbeillä vaikuttaa olevan yhtäläisyyksiä modaaliverbien kanssa. Aistihavaintoverbit (esimerkiksi *nähdä, kuulla*) ja kognitiiviset päättelyverbit (esimerkiksi *tietää, uskoa, luulla, ymmärtää*) ovat melko tavallisia nollapersoonalauseen predikaattiverbejä (Löflund 1998: 153). Nollapersoonalauseeseen sopiviksi verbit tekee se, että *nähdä*-tyyppiset havaintoa kuvaavat verbit ovat kokijaverbejä, eikä niiden ilmaisema toiminta ole täysin subjektin itsensä kontrollissa (Laitinen 1992: 106). Näihin verbeihin voi ajatella sisältyvän joko mahdollisuuden tai välttämättömyyden implikaation (Laitinen 1995: 340; Löflund 1998: 153).

Pajunen (2001) jakaa mentaaliverbit semanttisin perustein **psykologisiin** ja **perkeptiivisiin** verbeihin sekä **puheaktiverbeihin**. Pajunen (mts. 296–319) lukee kognitioverbit yhdessä emotioverbien kanssa psykologisten verbien alaluokkiin. Seuraavassa tarkastellaan kutakin verbiluokkaa yksitellen.

5.2.1 Perkeptioverbit

Pajunen (2001) käyttää aistihavaintoverbeistä nimitystä perkeptioverbi. Perkeptioverbit leksikalisoivat näkö-, kuulo-, maku, haju- ja tuntoaistimuksia (mts. 297). Perkeptioverbeillä ilmaistaan joko aistimiskykyä (*kuulen ja näen hyvin*), itse havaintoa (*kuullal nähdä jotain*) tai aktiviteettia (*katsoal kuunnella jotain*) (mts. 320). Käytän myös tässä tutkimuksessa nimitystä perkeptioverbi, sillä se kattaa sekä aistimuksia, aistimiskykyä että aistimisaktiviteettia ilmaisevat verbit luontevimmin.

Suomen perusaistihavaintoverbit muodostavat kolmijakoisen systeemin, jossa kullakin aistialueella erotetaan havaittavuutta ilmaiseva intransitiiviverbi (*näkyä*), havaitsemista ilmaiseva epäagentiivinen transitiiviverbi (*nähdä*) sekä havainnointia ilmaiseva agenttiivinen transitiiviverbi (*katsoa*) (Huumo 2005: 8). Huumo (mts. 9) lisää, että suomessa esiintyvä aistihavaintoverbien kolmijako on myös typologisesti varsin tyypillinen muissakin kielissä. Pajunen (2001: 322) jakaa näköhavaintoverbit statiivisiin näkemis- ja näkymisverbeihin, saavutusta ilmaiseviin inkoatiivisiin näkemisverbeihin, aktiivisiin katsomisverbeihin ja kausaatiota ilmaiseviin näyttäytymisverbeihin.

Kanni Labi (2006: 56) tarkastelee suomen aistihavaintoverbien kolmijakoa ja jakaa vastaavalla tavalla viron perusaistihavaintoverbit havaittavuutta (*tajutavus*) ilmaiseviin (*paistma*), havaitsemiskokemusta (*tajumiskogemus*) ilmaiseviin (*nägema*) ja aktiivista havainnointiprosessia (aktiivne *tajumisprotsess*) ilmaiseviin (*vaatama*). Virossa yksi ja sama verbi *maitsma* voi olla niin kokijalähtöinen (*kogejapõhine*) kuin kokemuslähtöinenkin (*kogetavapõhine*) (Labi 2006: 56).

Suomenkaan systeemi ei ole täysin symmetrinen. Huumo (2005: 8–9) huomauttaa, että havainto- ja havainnointiverbien ero ei ole yksiselitteinen haju- ja makuais- timusta kuvattaessa. Ei-agentiivisina pidetyt havaintoverbit voivat saada myös agenttiivisen tulkinnan. Tällöin tulkinta riippuu mm. objektin sijasta: partitiiviobjektin yhteydessä *haistaa* ja *maistaa* tulkitaan yleensä havainnointiverbeiksi (*Maistoin valkosipulia*), totaaliobjektin yhteydessä havaintoverbeiksi (*Maistoin [ruoassa] valkosipulin*).

Suomen aistihavaintoverbit muistuttavat modaaliverbejä siinä, että ne usein kertovat yleisestä mahdollisuudesta tai välttämättömyydestä aistia tai havaita jotakin, eivät välttämättä niinkään aktuaalisesta tai todellisesta tilanteesta. Ei-agentiivisiin aistihavaintoa kuvaaviin verbeihin sopii subjektin tarkoitteen tahdosta riippumaton automaattisesti seuraavan tapahtuman merkitys. Agentiivisiin verbeihin taas ei sovi automaattisesti seuraavan tapahtuman merkitys, ja niiden yhteydessä nollapersoonan onkin harvinainen. (Vilkuna 1992: 174.)

Kaikkia aistihavaintoverbejä yhdistää se, että niiden kuvaamassa tilanteessa on (vähintään) kaksi osallistujaa; havaittava ja havaitsija. Vaikka havaittavuusverbit (esim. *näkyä*) ottavat täydennykseksen vain havaittavaa kuvaavan ilmauksen ja jättävät

havaitsejan ilmaisevana, on niidenkin merkityksessä implisiittinen kokija, joka havainnon tekee. Tällöin havaitseja on periaatteessa geneerinen, vaikka kontekstin perusteella ilmaus voidaan tulkita siten, että havaitsejana on puhetilanteen osallistuja. Näin on etenkin silloin, kun ilmauksessa on puhetilanteeseen viittaavia deiktisiä elementtejä: *Vesitorni näkyy tänne.* (Huumo 2005: 11.)

Perkeptioverbit ilmaisevat ensisijaisesti aistihavaintoa, toissijaisesti esimerkiksi päättelyä (Pajunen 2001: 298). Anna Viinämäki (2007) tarkastelee *huomata*-verbiä erityisesti siihen liittyvien paikallissijaisten seuralaisten kannalta. Huomaaminen voi tapahtua nimenomaan aistihavainnon avulla, mutta kyse voi olla myös muiden kuin näköhavaintojen koodaamisesta. *Huomata*-verbin objektin ja adverbiaalien semantiikka paljastaa, ymmärretäänkö verbin koodaavan aistihavainto- vai oivaltamistapahtumia. Objektin ja adverbiaalien avulla selvää myös se, mihin aistihavaintoon koodattava tilanne liittyy (esim. *huomasin oudon tuoksun/äänen/pinnan karheuden*). Viinämäki kutsuu prototyyppeiksi aistihavaintoverbeiksi verbejä *nähdä, kuulla, maistaa, haistaa* ja *tuntea* sekä prototyyppeiksi oivaltamisverbeiksi verbejä *oivaltaa, käsittää* ja *tajuta*. Prototyyppeillä aistihavaintoverbeillä voidaan aistihavaintotapahtuman lisäksi koodata oivaltamistapahtuma (*Kuulin hänen äänestään, että hän on väsynyt*). Prototyyppeiset oivaltamisverbit eivät ilmaise aistihavaintoa. (Mts. 24.)

5.2.2 Psykologiset verbit

Kognitioverbit

Kognitioverbit ovat leksikaalinen keino ilmaista asiantiloihin kohdistuvia propositionaalisia asenteita ja tiedon laatua, kuten luuloa, uskomusta ja tietämistä. Kognitioverbit edustavat kokijatietaa, joka on ensi sijassa ei-visuaalista ja yleensä myös ei-perkeptiivistä. Täten ne samalla edustavat ns. episteemisen (tietopohjaisen) modaalisuuden ydintä. (Pajunen 2001: 313.)

Kognitioverbejä voi ryhmitellä suhteessa tietoon ja sen varmuusasteeseen (esim. *tietää, muistaa, uskoa, luulla, kuvitella, epäillä*); merkitykset eivät kuitenkaan ole selvästi eroavia. Kognitioverbejä voi jakaa alaluokkiin sekä semanttisiin että syntaktisiin perusteisiin. Kognitioverbien sisäisiä ryhmiä ovat toisaalta asiantiloihin kohdistuvia asenteita ilmaisevat aavistamisverbit sekä luulemis- ja toivomisverbit ja toisaalta ajatteluprosessia ja tiedollista tilaa ilmaisevat verbit. Kognitioverbeihin voidaan lukea evaluointia tai arvioivaa asennetta ilmaisevat vertailuverbit ja niihin voi lisätä myös aikomisverbit (*aikoa, meinata, suunnitella, tarkoittaa*) ja kykyverbit (*jaksaa, kehdata, kyetä, onnistua, osata, pystyä*). (Pajunen 2001: 313–314). Kognitioverbien lähiryhmään voi Pajunen (mts. 318) mukaan lukea myös kykyä, voimista ja taitamista ilmaisevia, lähinnä modaalisia verbejä, kuten *kyetä, mahtaa, taitaa* ja *voida*. Pajunen (mts. 319) pitää kognitiivisen ja modaalisen verbin eroa liukuvana, mutta toteaa kuitenkin syntaktisten

erojen olevan melko selviä. Tässä tutkimuksessa Pajusen mainitsemia kykyä ja voimista ilmaisevia verbejä on käsitelty modaaliverbien yhteydessä luvussa 4.

Emootioverbit

Kognitioverbien tavoin emootioverbit ovat psykologisten verbien alaluokka. Kognitioverbit kielentävät propositionaalisia asenteita sekä tiedollisia tiloja ja prosesseja, emootioverbit tunnetiloja ja -tapahtumia. Emootio- ja kognitioverbeillä on yhtäläisyyksiä ja eroja. Kumpikin järjestyy kahden argumentin, kokijan ja 'kohteen' kanssa. 'Kohde' on eri verbien yhteydessä erilainen: emootioverbien 'kohde' muistuttaa fysiologisten ja perkeptiivisten verbien stimulusta, kognitioverbien yhteydessä kyseessä on pikemminkin ajattelutoiminnan tulos. Eroja on emootioverbien ja kognitioverbien kohteen muodossa: emootioverbien yhteydessä 'kohde' on usein nominaalistunut (esim. *rakastaa leikkimistä*), mutta kognitioverbien yhteydessä sitä voidaan ilmaista erilaisilla lausemäärittelytyypeillä (*ajatella lähteä, että lähtee, lähtevänsä*). Keskeinen ero on sekin, että emootioverbeillä koodataan usein jonkin tilan alkamista, mutta kognitioverbeillä ilmaistaan pikemminkin tiloja ja aktiviteetteja. Esimerkiksi propositionaalisen asenteen alkamista ei ilmaista yhdellä verbilekseemillä (**luulahtaa* 'alkaa luulla'). (Pajunen 2001: 309.) Emootioverbit voivat olla joko yksi- tai kaksipaikkaisia (*Mattia suuttuttaa : Matti vihaa talvea*), ja aktiviteettia ja tilanmuutosta ilmaisevina ne ottavat kokijasubjektin (Pajunen 2001: 311).

Emootioverbejä voi luokitella niiden leksikalisoiman tunnetilan mukaan; tällöin esimerkiksi iloa tai onnellisuutta ilmaisevat verbit *haltioitua* ja *rakastua*, kyllästyneyttä verbit *ikävyystyä* ja *kyllästyä*. Suurimpia emotionaalisten verbien ryhmiä ovat toisaalta positiivisia (ilo, rakkaus), toisaalta negatiivisia tunteita (viha, suuttumus) leksikalisoivat verbit. (Pajunen 2001: 310.) Emootioverbien ryhmässä on paljon intransitiivisia verbejä, jotka ovat lisäksi U-johdoksia (esim. *harmistua, ilahtua, suuttua*) (Pajunen 2001: 313).

5.2.3 Puheaktiverbit

Puheaktiverbit kuvaavat mentaalista tekoa, joka vaatii tahdonalaista ja kognitiivista toimintaa. Mentaalisiin verbeihin luettavat puheaktiverbit leksikalisoivat kielellistä kommunikaatiota. Puheaktiverbit kuuluvat mentaaliverbeihin, koska niillä ilmaistaan ihmisille tyypillistä kykyä. Pajunen (2001) jakaa ne varsinaista puheaktia leksikalisoiviin verbeihin (esim. *keskustella, sanoa*), verbaalisiin tekoverbeihin (*kutsua, nimittää*), lukemis- ja kirjoittamisverbeihin sekä verbaalista ja/tai kognitiivista toimintaa edellyttäviin teko- ja tapahtumaverbeihin (*opettaa*). Jotkin puheaktiverbit ilmaisevat ei-kielellistä kommunikaatiota (esim. *vilkuttaa, nyökätä*). (Mts. 339.)

5.3 Mentaaliset verbit tutkimusaineistossa

Tietyt mentaaliset verbit näyttävät sopivan nollapersoonan predikaateiksi sekä suomessa että virossa. Lehtiaineiston ja täydentävän aineiston perusteella näyttää kuitenkin siltä, että suomessa mentaaliset verbit ovat tavallisempia nollapersoonalauseen predikaatteja kuin virossa (vrt. taulukko 9). Lisäksi on todettava, että mentaalisen kuten konkreettisenkin predikaatin nollapersoonan vastineena voi virossakin olla nollapersoonaa, mutta viron predikaattina on tällöin usein modaalinen verbi. Esimerkiksi suomen nollapersoonalauseen *näkee*-predikaatin vastineena voi olla predikaatti *võib näha* 'voi nähdä'.

Taulukko 9. Mentaaliset verbit lehtiaineiston nollapersoonalauseissa

Suomi	107
Viro	25

5.3.1 Perkeptioverbit

Näköaisti

Näköaistimusta ja -aktiviteettia – näkemistä, katsomista ja huomaamista – kuvaavat verbit ovat lehtiaineistossa selvästi muita perkeptioverbejä yleisempiä. Näköverbien ryhmän sisällä on kuitenkin eroja siinä, kuinka intentionaalista tai kontrolloitua tilaa tai tapahtumaa ne kuvaavat, ja tällä on vaikutusta niiden käyttöön nollapersoonan predikaattina. Suomen ja viron välillä on kiinnostavia eroja.

Lehtiaineistossa on 13 suomen nollapersoonamuotoista *nähdä*-verbiä ja vastaavasti 9 virokielistä nollapersoonamuotoista *nägema*-predikaattia. Vaikuttaa siltä, että kehys, jossa predikaattiverbiä edeltää jokin adverbiaali tai lauseen objekti, mahdollistaa nollapersoonamuotoisen näkemistä ilmaisevan verbin käytön sekä suomessa että virossa. *Nägema*-tyyppiset havaintoverbit voivat virossa esiintyä nollapersoonalauseessa silloin, kun predikaatin edellä on teemapaikalla jokin adverbiaali tai objekti. Sen sijaan viro nollapersoonaa on epätyypillinen silloin, kun *nägema*-verbin pitäisi olla lauseen alussa.

Esimerkissä 1 on suomessa predikaattina nollapersoonainen *näkee*, ja virolaisessa käännöksessä predikaatti on vastaavasti *näeb*. Molemmissa kielissä predikaattia edeltää lokaalinen adverbiaali (suomessa *rakennustyömaalla* ja virossa *ehitusel*) ja sitä seuraa objekti (suomessa *mustia työntekijöitä* ja virossa *musti töölisi*); predikaatinetisen tyhjän paikan täyttää siis adverbiaali. Myös kotiteatteritekniikkaa esittelevässä esimerkissä 2 nollapersoonamuotoista predikaattia kehystävät sitä tukevat määritteet: molemmissa kielissä predikaattia edeltää objekti.

- 1) Etelä-Afrikan maine on parantunut kymmenessä vuodessa, mutta suvaitsevaisuus kuulostaa ihmisten puheissa edelleen päälleliimatulta. Rakennustyömaalla *näkee* ainoastaan mustia työntekijöitä, tietyt kaupunginosat ovat valkoisia tai mustia, eikä kadulla tule vastaan ryhmiä, joissa olisi eritotuisia ihmisiä. TR1/05/46

Kuigi Lõuna-Aafrika maine on kümne aastaga paranenud, jääb inimeste jutust siiski mulje, et sallivust sunnitakse neile ikka veel peale. Ehitusel *näeb* ainult musti töölisi, mõnes linnaosas elavad vaid mustanahalised, teises ainult valged, ning tänaval ei tule vastu seltskondi, kus oleks eri rasseidest inimesi. Trend/suvi05/36

- 2) DOLBY Pro Logic IIX -logon *näkee* monissa talven ja kesän aikana esiteltävissä kotiteatterivahvistimissa. TM1/04/104

Dolby Pro Logic IIX logot *näeb* lähiajal kõigis uutes kodukino võimendites. TME6/04/34

Moniin havaintoverbeihin liittyy automaattisuus: aistihavainto ja -kokemus ovat kokijan tahdosta riippumattomia. Nollapersoonalauseen *nähdä*-verbi voi ilmaista aistimista ja havaitsemista, joka seuraa automaattisesti, kunhan nollapersoonan ilmaisema kokija vain joutuu tiettyyn tilanteeseen tai paikkaan tai toimii tietyllä tavalla (Jokela 2004: 47). Geneerisesti käytettyjen havaintoverbien merkitys on lähellä havaittavuusverbejä. Nollapersoonalauseessa havaintoverbit kuvaavat yleistä havaittavuutta ja saavat helposti modaalisen merkityksen, jossa ne eivät ilmaisekaan konkreettista havaitsemista vaan periaatteellista havaitsemisen mahdollisuutta. (Huumo 2005:11.) Kangasniemen (1991: 217) mukaan kykyä havaita, ei aktuaalista havaintoa, ilmaistaessa suomen kielen lause *Minä en voi nähdä mitään* merkitsee samaa kuin lause *Minä en näe mitään*. Modaaliverbi tai sen puuttuminen ei vaikuta ratkaisevasti lauseiden merkitykseen (mp.). Aktuaalista havaintoa ilmaistaessa liittyy modaaliverbillisiin ja modaaliverbittömiin lauseisiin kuitenkin ero.

Mielenkiintoisella tavalla suomesta viroon käännytyissä lauseissa havaintoverbeihin saatetaan lisätä predikaatteihin eksplisiittinen modaaliverbi; suomessa pelkkä havaintoverbi on riittävä. Virossa mukana on eksplisiittinen voimista ja kykenemistä ilmaiseva modaalinen apuverbi. Lisätty modaaliverbi voi olla esimerkiksi *võima*, *saama* tai *pruukima*. Esimerkissä 3 suomen predikaattia *näkee* vastaa virossa predikaatti *saab näha*. Predikaatin tulkinnassa esiin nousee mahdollisuus näkemiseen.

- 3) Soittimien osasto alkaa tutustumisella soitinvalmistajan pajaan, jossa havainnollisesti *näkee* esimerkiksi pianonvalmistuksen vaiheet ja siihen tarvittavat työkalut. Erilaisiin klavikordeihin ja muihin nyky pianon edeltäjiin voi perehtyä kokeilemalla niiden kosketinmekanismeista rakennettuja malleja. Nykyisestä pianosta on esillä lukuisia muunnoksia, aina päällekkäisillä sormioilla varustetuista malleista täyskromaattisiin koskettimistöihin. TM12/03/126

Muusikainstrumentide osakond algab klaverivabriku tutvustusega, kus *saab näha* muusikariista valmistamist etappide kaupa ja selleks vajaminevaid tööriistu. Klavikordidest ja teistest klaverile eelnenud instrumentidest saab ülevaate nende mudelite vahendusel. Nüüdisaegse klaveri sugulasi on väljas palju erimeid, orelile omasest mitmekorruselisest klaviatuurist alates täiskromaatilise klahvistikuni välja. TME5/04/77

Myös täydentävästä kaunokirjallisuusaineistosta löytyy esimerkkejä, joissa nollapersoonaisen *näkee*-predikaatin vastineena virossa on nollapersoonainen modaaliverbi, johon liittyy *nägema*-verbin infinitiivi. Kiinnostavaa on myös se, että viron *nägema* vaikuttaa esiintyvän nollapersoonamuotoisena lähinnä preesensissä, kun taas muut aikamuodot ovat harvinaisia. Esimerkissä 4 suomen nollapersoonalauseen predikaatti *näki* on vironnoksessa saanut vastineen *võis näha* eikä predikaattia *nägi*.

- 4) Rakkautta se oli, hyvin ja heti. Hän oli kansan lapsi, mutta millainen; herkkä hento puhdas, viaton toki, sen *näki* kaikesta, silmien kuulaudesta, pään ujosta arasta liikkeestä, rohkeudesta silti millä muukalainen katsastettiin tukasta jalkoihin. Olin tutkittu, olin hyväksytty myös, sen kyllä jotenkin siinä ymmärsin. EL204

See oli armastus, sügav ja silmapilkne. Ta oli lihtrahva laps, aga missugune: õrn, habras, ja puhas, muidugi süütu, seda *võis näha* kõigest, selgest silmavaatest, häbelikust pealiigutusest ja siiski vabrusest, millega võõrast pealaest jalatallani pilguga mõõdeti. Olin üle vaadatud, olin heaks kiidetud, mõistsin miskipärast. ELe184

Suomen nollapersoonaista *nähdä*-predikaattia voivat vastata muutkin rakenteet kuin nollapersoonamuodot. Etenkin tapauksissa, joissa *näkee*-predikaattia seuraa *että*-lause, voi virossa olla vastineena *on näha* -rakenne. Näin on esimerkiksi 5, jossa kuvailaan keittiön sisustusta ja asukkaan elämäntyyliä.

- 5) Keittiössä *näkee*, että omistaja on kova kokkaamaan. ”Laitan italialaista ja kiinalaista mutta en sellaista mitä saa take away -paikoista.” TR10/04/113

Köögis *on näha*, et selle omanik armastab kokata. ”Teen itaalia ja hiina toitu, aga mitte sellist, mida saab kiirtoidukohtadest.” TRE4/06/99

Rakenne *on näha* ilmaisee varsinaisen näköhavainnon sijaan tai ainakin lisäksi näkemisen mahdollisuutta ja kykyä. Tauli (1980: 32) huomauttaa, että verbien *saama*, *nägema*, *kuulma* yksikön 3. persoona voi korvata ilmaisua *on* (*võimalik*) + *da*-infinitiivi ja *näeb* merkitsee samaa kuin *on näha*. Myöhemmässä tutkimuksessa *on* + *da*-infinitiivi-rakenteeseen on nähty liittyvän myös modaalinen merkitys (Tragel ym. 2004: 34).

Voi olettaa, että predikaatti *nägema* on harvinaisempi viron nollapersoonalauseessa kuin vastaava predikaatti *nähdä* suomen nollapersoonalauseessa. Etenkin lauseenalkuisessa asemassa tai imperfektimuotoisena *nägema* on epätyypillinen verbi nollapersoonalauseen predikaattina. Tarton yliopiston opiskelijoilla teettämäni kyselyn³³ perusteella kielenkäyttäjät pitävät pelkkää *näeb*-predikaattia useimmiten epävirolaisena tai outona. Teetetyssä kyselyssä kysyttiin nollapersoonien ja siihen rinnastuvien persoonan ilmaisukeinojen sopivuutta ja hyväksyttävyyttä. Informantit vertailivat lauseita lauseita 6a ja 6b. Informanteista 43/54 piti nollapersoonalauseetta b ei-vironkielisenä tai kelvottomana.

6. a) On näha, et talv saabus jälle ootamatult.
- b) Näeb, et talv saabus jälle ootamatult.

Testilauseparissa 7 vertailtiin imperfektimuotoista *nägi*-predikaattia ja imperfektimuotoista rakennetta *oli näha*. Testilauseparin 7 lauseissa informanteista 30/54 piti nollapersoonalauseetta b ei-vironkielisenä tai kelvottomana. Muiden vastaajien mielestä merkitys oli sama, tai ainakin lauseet olivat hyväksyttävät.

7. a) Seal oli näha, et usk on nende jaoks väga tähtis.
- b) Seal nägi, et usk on nende jaoks väga tähtis.

Vastaavaa rakennetta, jossa *olema*-verbin yksikön 3. persoonan muotoon *on* liittyy havaintoverbin infiniitiivi, käytetään myös lehtiaineiston esimerkissä 8. Esimerkissä 8 suomen nollapersoonalauseen predikaattia *huomaa* vastaa virossa rakenne *on tunda*. Huomaamisessa ja tuntemisessa on kyse muustakin kuin näköaistista, mutta vaikka havaintojen tekeminen edellyttäisi tilanteen osallisen aktiivisuutta ja tahdonalaisuutta, syntyy lauseesta joka tapauksessa automaattisuuden implikaatio.

33 Kysely on tehty Tarton yliopiston Keeleteaduse alused -kurssilla syksyllä 2006. Kyselyyn vastasi 54 opiskelijaa. Opiskelijat ovat ensimmäisen vuoden kieliaineiden opiskelijoita, ja heidän äidinkieltensä on viro.

- 8) Vapaasti hengittävänä lähes 22kW:n tehoja tyrkkäävän moottorin tehorajoitus 11kW:n lukemaan on tehty katkaisemalla noin 9000 r/min tasolle. Näin ala- ja keskialueen kierrosten vääntö on tallella, ja sen myös *huomaa*. TM7/04/59

Vabalt hingavana 22 kW arendav mootor on viidud 11kilovatiseks pöörete piiramisega 9000-ni. Nii on säilinud madalate ja keskmiste pöörete veomadused ning seda *on* positiivsel *tunda*. TME8/04/91

Lehtiaineistossa esiintyvät myös verbit *huomata* (11 kpl) ja *havaita* (1 kpl), jotka ovat agenttiivisuuspieriteiltään varsin lähellä näkemistä ilmaisevia verbejä mutta jotka eivät ole yhtä yksiselitteisesti pelkästään näköhavaintoa kuvaavia verbejä. Verbi *huomata* voidaan lukea perkeptioverbiksi, mutta sillä on myös kognitioverbimäisiä piirteitä. *Huomata*, kuten myös *havaita* ja *ätkätä*, on Pajusen (2001: 322) mukaan saavutusta ilmaisevia näkemisverbi. *Huomata*-verbi sijoittuu tavallaan aistihavainto- ja oivaltamisverbien väliin, sillä se voi ilmaista molempia (Viinamäki 2007: 24).

Virossa ei ole yksiselitteisesti *huomata*-verbiä vastaavaa predikaattia, joka voisi esiintyä nollapersoonalauseessa. Esimerkissä 9 esiintyy kaksi nollapersoonalauseeseen *huomaa*-predikaattia. Ensimmäistä, myöntömuotoista *huomaa*-predikaattia vastaa virossa imperfektimuotoinen predikaatti *sai aru*. Mahdollisesti *saama*-verbin ja sen modaalisten implikaatioiden ansiosta verbi *aru saama* on mahdollinen nollapersoonalauseeseen predikaatti myös virossa. Predikaatin *aru saama* merkitys on 'mõistama' ja 'taipama' (EKSS: 132). Nollapersoonalauseeseen *Kuivalla asfaltilla eroa ei juuri huomaa* virokielisessä käänkösvastineessa sen sijaan on ilmisubjekti-NP *erinevus* ja predikatiivi *märgatav*.

- 9) Vesiliirtoa kulunut Nokian ei kyennyt vastustamaan juuri lainkaan. Viimeistään tällä renkaalla ajettaessa *huomaa*, miten vaaralliset loppuun kuluneet mutta vielä lailliset renkaat saattavat olla. Kuivalla asfaltilla eroa *ei juuri huomaa*, vaan renkaan ajettavuus oli hyvällä tasolla. Melukaan ei matkantekoa pahemmin haittaa. TM5/03/19

Vesiliu tekkimist ei suutnud kulunud Nokian üldse ära hoida. Just niiviisi testis korralike rehvidega võrreldes *sai* täie selgusega *aru*, kui ohtlikeks võivad kulunud rehvid märjal teel osutada. Kuival asfaldil *polnud erinevus märgatav* ja müratase ei häirinud. TME3/03/57

Esimerkissä 10 sekä suomessa että virossa on nollapersoonaa, mutta vain suomessa havaintoverbi on itsenäisenä predikaattina (*huomaa*). Virolaisessa vastineessa predikaatti koostuu modaaliverbistä *pruukima* ja siihen liittyvästä havaitsemista ilmaisevasta verbistä *täbele panema*. Suomalaisessa nollapersoonalauseessa on predikaatin edellä objektin lisäksi adverbiaali *välttämättä*; ei-välttämättömyyden merkityssävy sisältyy viron verbiin *pruukima*. Esimerkissä 11 suomen predikaattia *ei havaitse* vastaa virolai-

sessä käänöksessä predikaatti *ei taju*. *Tajuma*-verbi vaikuttaa ominaisuuksiltaan viron nollapersoonalauseeseen sopivalta, joskin kieltotapauksessa persoona on avoin joka tapauksessa (ks. myös 6.2).

- 10) Tästä tosin seuraa, että jarrujen kuumennuttua DSC kytkeytyy automaattisesti pois toiminnasta, *eikä* sitä *välttämättä huomaa*, koska merkkivalo jää ohjauspyörän taakse oikean käden katveeseen. TM 8/2003

Tõsi küll, kui pidurid kuumenevad, lülitub DSC automaatselt välja ja seda *ei pruugi tähele panna*, sest hoiatustuluke jääb rooli taha. TME 7/2003

- 11) Ylhäällä maan lähestymistä *ei havaitse*, vaikka putoamisnopeus onkin kova. Maisemia ei märkäkorva ehdi ihailla, sillä tasapainon löytäminen on vaikeampaa kuin miltä se näyttää. Laskeutumisalue on kuvan vasemmassa alalaidassa näkyvä ympyrä. TM1/04/64

Üleval maapinna lähenemist *ei taju*, ehkki kiirus on meeletu. Kollanokal pole aega seda pilti naudida, sest kogu energia läheb keha asendi kontrolliks. Ringikujuline maandumisplats asub pildi vasakus alanurgas. TME5/04/119

Kääntämättömän lehtiaineiston esimerkissä 12 viron *tundma*-predikaatti on yksikön 2. persoonan muodossa *tunned*, jota puhuja käyttää kertoessaan omasta kokemuksestaan yleistävästi. Voi olettaa, että suomessa saatettaisiin tässä käyttää nollapersoonamuotoa *tuntee* – ainakin se olisi rakenteellisesti mahdollinen. Virossa se ei olisi rakenteellisesti mahdollinen, joten sekä kieliopillista että kielenkäytöllisistä syistä puhuja hyppää tässä yksikön 1. persoonasta yksikön 2. persoonaan. Hän haluaa jakaa oman kokemuksensa kenen tahansa osallistujan koettavaksi ja ymmärrettäväksi. Käyttäessään yksikön 1. persoonan predikaattia *proovitud olen* puhuja viittaa reaali maailmaan, josta hän siirtyy mahdolliseen ja kaikille avoimeen maailmaan käyttämällä yksikön 2. persoonan predikaattia *tunned*.

- 12) SRX on maanteel mugavaim ja vaiksaim maastureist, mida *proovitud olen* – vaid kurvides *tunned* ehk, et istud kõrges autos, mitte ainult vaba asfaldi jaoks loodud luksussedaanis. TME9/04/49

'SRX on maantiellä mukavin ja hiljaisin maasturi, jota olen kokeillut – ainoastaan kurveissa *tunnet*, että istut korkeassa autossa etkä vapaalle asfaltille luodussa luksushenkilöautossa.'

Esimerkissä 13 persoonamuodot ja niiden luomat viittaussuhteet vaihtelevat mielenkiintoisesti. Esimerkin ensimmäisessä virkkeessä puhujat käyttävät monikon 1. persoonaa sekä suomessa (*olemme*) että vironnoksessa (*oleme*). Toisessa virkkeessä on

suomessa nollapersoonamuotoinen predikaatti *huomaa*, joka vironkieliseen käännös-vastineeseen on käännetty yksikön 2. persoonan muodolla *avastad ennast*. Yksikön 2. persoona nostaa esiin kokemuksen omakohtaisuuden.

- 13) *Olemme* iloisia siitä, että projektorit ovat oikeasti kehittyneet. Jokaisella projektorilla *huomaa keskittyvänsä* katsomaan ohjelmaa tai elokuvaa. Silloin projektorin perinteiset tekniset puutteet ovat alittaneet tietyn häiritsevyyssajan. TM3/04/59

Oleme rõõmsad selle üle, et projektorid on arenenud õiges suunas. Iga projektoriga *avastad ennast keskenduvad* filmile. See tähendab, et projektorite tehnilised puudujäägid on langenud allapoole teatud häirivuspiiri. TME9/04/31

Aineiston perusteella havaitsemisen merkityksessä käytetyt verbit *löytää* ja *tavata* ja niiden vastineet sopivat nollapersoonalauseeseen sekä suomessa että virossa. *Löytää*-verbiä sekä sen virolaista vastinetta *leidma* esiintyy aineistossa nollapersoonaisena sekä suomessa että virossa (4 kpl; eivät suoraan toistensa vastineita). Lisäksi viron nollapersoonainen *leidma* voi esiintyä myös suomen *löytyä*-verbin vastineena.

Virolaisista verbeistä verbin *leidma* käyttäminen nollapersoonalauseen predikaattina on mahdollista todennäköisesti siksi, että siihen liittyy samankaltaista tahattomuutta ja automaattisuutta kuin näkemiseen. Labi (2006: 60) toteaa, että vaikka verbi *leidma* ei kuulukaan varsinaisesti aistihavaintoverbien joukkoon, on löytäminen niin sidoksissa näköhavaintoon, että sitä voidaan käyttää näköhavaintoa ilmaisevana verbinä. Suomessakin *löytää*-verbinä voi pitää perkeptioverbinä (*löytää* 'havaita ja [ja mahdollisesti ottaa jotain itselleen]'). Verbin *löytää* kuvaama tapahtuma ei voi olla intentionaalinen, koska aspektityyppi on saavutus. (Pajunen 2001: 271.)

Nollapersoonamuotoinen *leiab* vaikuttaakin olevan eräänlainen raja sille, millainen mentaalinen verbi voi esiintyä viron nollapersoonalauseen predikaattina. Verbi ei edellytä intentionaalisuutta, ja sen ilmaisemassa toiminnassa on automaattisuuden sävy. Esimerkit 14 ja 15 ovat peräisin kääntämättömästä lehtitekstistä, ja niissä molemmissa predikaattina on nollapersoonamuotoinen *leiab*. Lisäksi haut Tarton yliopiston kirjoitetun kielen korpuksessa vahvistavat, että *leidma* voi esiintyä nollapersoonaisena myös kääntämättömässä virossa.

- 14) Millal küll kõige seda teha jõuti? Lõbusateks toiminguteks *leiab* alati aega ja sõbradki *võib* appi *kutsuda*! K&A 8/05/16

'Milloin se kaikki ehdittiin oikein tehdä? Hauskoille tekemisille löytää aina aikaa ja ystävätkin voi kutsua apuun!'

- 15) Ilupuuna *leiab* aedadest ka mitmeid teisi kirsiliike. K&A4/04/77

'Koristepuuna löytää puutarhoista myös monia muita kirsikkalajikkeita.'

Vaikuttaa siltä, että *leidma*-verbin kanssa samantyyppinen on verbi *kohtama*, johon myös liittyy edellytys (näkö)aistihavainnosta ja jonka ilmaisema toiminta on usein ei-tahdonalaista. Esimerkissä 16 *kohtama*-verbin nollapersoonamuoto on vastineena suomen nollapersoonalauseelle, jonka predikaattiverbi on *tavata*.

- 16) Uusien televisioiden kuvasuhteeksi on jo vakiintunut 16:9, eli niin sanottu laajakuva. Perinteisen muotoisia kuvaruutuja *tapaa* enää lähinnä matkatelevisioissa. Laajakuvamuodon yleistyminen ei kuitenkaan ole ainoastaan hyvä asia. TM4/03/14

Uute telerite pildiformaadiks on kujunenud 16:9, s.t. niinimetatud laiformaat. Traditsioonilist formaati *kohtab* üha harvem. Laiformaadist ei ole aga mitte alati ainult kasu. TME7/03/31

Lehtiaineistossani on myös sellaisia tapauksia, joissa suomen perkeptiota ilmaiseva predikaattiverbi on käännetty viroon nollapersoonamuodolla, jonka predikaatti on joko perkeptiivinen verbi tai modaaliverbi. Näissä suomessa on havaittavuutta ilmaiseva verbi, jonka yhteydessä havaitsijan ilmipaneminen ei olisi mahdollistakaan. Esimerkiksi havaittavuutta ilmaisevaa *näkyä*-verbiä vastaa virossa nollapersoonamuotoinen predikaatti *võib näha* (esimerkki 17) tai *näeb*. Vastaava verbi, *löytyä*, on predikaattina esimerkissä 18, jonka vironkielisessä vastineessa predikaattina on *leiab*. Esimerkki 18 on kuvateksti.

- 17) Gucci Westmanin kädenjälki *näkyä* punaisilla matoilla, elokuvissa, muotilehdissä ja kauneuteen hurahaneiden kasvoilla. TR8/06/91

Gucci Westman on hetkel üks maailma tuntumaid meigikunstnikke. Tema käte jälgi *võib näha* paljudel kaunitel nägudel nii punasel vaibal, filmides kui ka ajakirjades. TRE9/06/62

- 18) Eniten sidontakoukkuja eli kuusi *löytyy* Nissanin ja Skodan takakontista. TM1/03/15

Kõige rohkem pagasi sidumise konkse *leiab* Nissanist ja Skodast. TME3/03/14

Perkeptiota ilmaisee myös verbi *katsoa*, mutta tällöin on kyse enemmän aktiivisesta toiminnasta kuin automaattisesta aistimuksesta. Agentiiviset havainnointiverbit eivät sovi geneeriseen nollapersoonalauseeseen (*Täältä näkee vesitornin* vs. ?*Täältä katsoo vesitornia*). Niitä voidaan käyttää geneerisesti erilaisissa geneerisyyttä suosivissa

konstruktioissa (esim. *Sitä katsoo vesitornia ja miettii maailman menoa; Jos täältä katsoo vesitornia, niin näkee hyvin sen korkeuden*), mutta tällöin ei ilmaistavana ole yleinen aistittavuus. (Huumo 2005: 11.)

Aineiston perusteella havainnointia ilmaiseva agentiivinen verbi, kuten *katsoa*, voi esiintyä suomen nollapersoonalauseen predikaattina ainakin ehtoa ilmaisevassa yhdyslauseessa. Lehtiaineistossani esiintyy kaksi *katsella*-verbiä ja yksi *katsoa*-verbi, ja niiden kaikkien vironkielisenä vastineena *da*-infinitiivi *vaadata*. Kaikki kolme esimerkiksi esiintyvät *kun*- tai *jos*-lauseessa. Esimerkissä 19 *katselee*-predikaatti on *kun*-lauseessa ja *vaadata*-infinitiivi *kui*-lauseessa. Haut virolaisesta korpuksesta vahvistavat käsitystä³⁴, että predikaatti *vaatab* ei esiinny viron nollapersoonalauseessa. Predikaattiverbiin palaataan vielä luvussa 5.6.2.1, jossa todetaan, että *vaatama*-verbin tyypillisin muoto nollapersoonan vastineena näyttää olevan *da*-infinitiivi.

- 19) Arkinen visailuohjelmakin saa aivan uudet mittasuhteet, kun sitä *katselee* tavallista isommasta televisiosta. Monet suuret kuvaruudut ovat silti helpommin sijoiteltavissa kuin perinteiset kuvaputken perustuvat vastaanottimet. Voittaja on siis täällä – vai onko? TM4/03/10

Tavaline meelelahutussaade saab uued möötmed, kui seda *vaadata* hoopist suuremast telerist. Mõningaid suuri ekraane on aga tupp paigutada lihtsamgi kui väikseid telekaid. Võitja on siis selge – või kas ikka on? TME7/03/26

Täydentävästä kaunokirjallisuusaineistosta on peräisin esimerkki 20, jossa suomessa (*kun*-lauseessa) esiintyy nollapersoonamuotoinen predikaatti *katsoi*. Vironkielisessä käännöksessä sen vastineena on rakenne, jossa yksikön kolmannen persoonan *oli*-predikaattiin liittyy *da*-infinitiivi.

- 20) Mutta naiset tahi palvelusväki lakaisivat jäljet sukkelasti pois. Se oli outo tunne kun sitä *katsoi*: niin kuin lintuihmisten häkkiä. EL189

Aga naised või teenijarahvas pühkisid jäljed alati nobedasti ära. *Oli* veider seda *vaadata*: nagu lindinimeste puur. EL170

34 Korpuksesta AJA_TASA on haettu 1000 *vaatab*-predikaattiverbin esiintymää, ja näistä yksikään ei esiinny nollapersoonalauseessa.

Muut aistit

Kuuleminen on kontrolloimaton havaintoprosessi, ja siihen liittyy samanlaista automaattisuutta ja kontrolloimattomuutta kuin näkemiseen; kuulijan intentionaalista ja aktiivista toimintaa ei edellytetä. Kuulemista ilmaisevia nollapersoonalauseen predikaatteja aineistooni ei osu samalla tavalla kuin näkemistä ilmaisevia predikaatteja. Esimerkissä 21 predikaattina on suomessa kieltomuotoinen *kuulla*-predikaatti. Vironkielisessä käännöksessä vastaava predikaatti *kuuleb* ei esiinny, vaan lause on käännetty predikaatilla, johon liittyy ilmisubjekti *kõrv*.

- 21) Takakeskikaiuttimien lukumäärän lisääminen 5.1-kotiteatteriin saattaa asioihin perehtyneestäkin tuntua tarpeettomalta; toistavathan takakaiuttimet pääasiassa vain esitystilan akustiikkaa ja joitain äänitehosteita, *eikä* takaa tulevien äänten suuntaa edes *kuule* kovin tarkasti. Edestä äänen suunnan erottaa kyllä selvästi, mutta korvien muoto estää takaa kuuluvien äänten tarkan paikantamisen. TM1/04/104

Tagakeskkõlarite lisamine 5.1-kodukinole võib ka neid asju tundvale inimesele tunduda tarbetu: tagakõlarid tekitavad ju peamiselt akustikat ja annavad edasi mõningaid heliefekte, ja tagant tulevate helide suunda *ei taba kõrv* väga selgelt. Eest tuleva heli suunast saab küll alati selgelt aru, kuid meie kõrvade ehitus segab tagant tuleva heli suuna täpset määramist. TME6/04/34

Vaikuttaa kuitenkin siltä, että *kuulma*-predikaatti olisi samalla tavalla sopiva nollapersoonan predikaatiksi kuin näköhavaintoa ilmaisevan verbit. Teettämäni kyse-lyyn perusteella *kuuleb*-predikaatti sopii viron nollapersoonalauseeseen. Informanteista 3/54 piti nollapersoonalauseetta 22b ei-vironkielisenä tai kelvottomana. Lauseiden samamerkityksisyydestä ei oltu yksimielisiä. Kuvaavaa on se, että useat vastaajat pitivät b-lauseen toimintaa konkreettisempna tilanteena, kun taas a-lauseessa on kyse yleisemmästä mahdollisuudesta. Yksi vastaaja oli jopa lisännyt a-lauseen perään huomauksen *saab kuulata*. Yhden vastaajan kommentti oli: „b kogu aeg nagu kuuleks“. Kommentilla viitattaneen yleisyyteen ja automaattisuuteen; kokijan tahdosta riippumaton kuulohavainto on jatkuva ja kaikille yhtäläinen tila.

- 22) a) Elizabeth II visiidi ajal *kuuleb* kuningliku merejalaväe orkestrit.
b) Elizabeth II visiidi ajal on kuulda kuningliku merejalaväe orkestrit.

Kuulohavaintoa ilmaisevaa *u*-verbiä kuulua voi vastata virossa nollapersoonamuotoinen predikaatti. Lehtiaineistossa on yksi esimerkki, ja siinä predikaattiverbi on modaalinen. Esimerkissä 23 kuuluvuutta ilmaiseva predikaattiverbi *kuuluvat* on kään-

netty nollapersoonamuotoisella predikaatilla *võib kuulata*, joka ilmaisee kuulohavaintoa tai mahdollisuutta siihen.

- 23) John ja Michael rakastuivat asuntonsa 20 neliön parvekkeeseen. Sinne *kuuluvat* meren äänet. TR07/06/135

John ja Michael armusid 20 ruutmetri suurusesse rõdusse, kus *võib kuulata* mere häält. TRE09/06/88

5.3.2 Psykologiset verbit

Kognitioverbit

Perkeptioverbien voi ajatella usein kuvaavan ainakin implisiittisesti kykyä johonkin, jonkin mahdollisuutta ja välttämättömyyttä. Harvat perkeptioverbit edellyttävät tekijän tai kokijan toiminnallisuutta. Kognitioverbien kuvaamat toiminnot ja tapahtumat sen sijaan edellyttävät enemmän tekijän ja kokijan intentionaalisuutta ja tahdonalaisuutta. Kognitioverbit ilmaisevat mentaalisia prosesseja ja niiden piirteet vaihtelevat: osa on piirteiltään muita tahdonalaisempia ja intentionaalisempia. Kognitioverbejä ja modaaliverbejä yhdistää se, että molemmat voivat välittää tietoa puhujan asenteesta ja varmuudesta sanomaansa.

Verbi *tietää* on suomessa mahdollinen nollapersoonalauseen predikaatti; lehtiaineistossani on 6 nollapersoonalauseetta, jossa on predikaattina verbi *tietää*. Aineistoni antaa viitteitä siitä, että virossa *teadma*-verbi ei käytännössä esiinny nollapersoonalauseen predikaattina. Poikkeuksena voivat olla kieltoamuotoiset lauseet, joissa persoonan määrittäminen on lähes mahdotonta (ks. tästä erillinen luku 6.2). Esimerkissä 24 on suomalaisen nollapersoonalauseen yhteydessä partikkeli *sitä*; virolaisessa käännöksessä vastaavaa elementtiä ei ole. Esimerkin 24 nollapersoonamuotoinen predikaatti on käännetty viroon siten, että nollapersoonan predikaattiin on lisätty modaaliverbi *võima*.

- 24) En ole vielä kukaan ripustamassa Juden kuvaa seinälleni. Mutta *eihän sitä koskaan tiedä*, jos nykyiselle tyttöystävälle vaikka nousee maine päähän ja kaunis mies etsii uutta äitiä seuraaville lapsilleen. TR1/05/32

Seni ei ole ma Jude'i pilti oma toa seinale riputanud. Kuid *ei või ju iial teada*, millal tema praegusele kallimale kuulsus pähe lööb ja ilus mees oma järgmiste lastele uut emat hakkab otsima. Trend/vebruar–märts05/30

Myös esimerkki 25 täydentävästä kaunokirjallisuusaineistosta osoittaa, että suomen teemapaikkaisen *sitä*-elementin vastinetta ei ole virossa. Vironkielisessä alku-

peräislauseessa verbinetisellä teemapaikalla on kysyvä pronomini *kes*, mutta suomenoksessa on käytetty nollapersoonalauseetta, jossa teemapaikan täyttää partikkeli *sitä*.

25) ”Oh, *kes* teab, mis must endastki peale surma saab,” mõtles ta kibedalt.
REH69

“Niin, ja mistä *sitä* tietää, mitä minustakaan tulee kuolemani jälkeen”,
hän mietti katkerana. RII88

Verbi *muistaa* esiintyy nollapersoonan predikaattina suomessa lehtiaineistossa 6 kertaa. *Muistaa*-predikaatin vastineena ei esiinny vastaavaa virolaista verbiä nollapersoonamuodossa, vaan vastine on joko *da*-infinitiivi (2), yksikön 2. persoona (1), modaaliverbillinen nollapersoonamuoto (1) tai jokin muu käännösratkaisu (2), kuten rakenne *meeles olema*. Käytännössä kaikki suomen predikaatit ovat ehtoa ilmaisevassa sivulauseessa, joita käsitellään lisää luvussa 5.6.

Kognitioverbeillä voidaan ilmaista uskomista, luulemista ja arvelua. Tällaiset nollapersoonamuodot ovat tulkittavissa lähinnä puhujaviitteisiksi. ISK (s. 1287) esittää, että tyypillinen teematon nollasubjekttilause alkaa konditionaalimuotoisella mentaalisella verbillä, jolla on lause- tai infiniitiiviobjekti, esimerkiksi: *Luulisi miehen hukkuvan ihailijakirjeisiin, mutta ei* tai – *Ei uskoisi, että äiti on aikuinen* –. Konditionaalimuodon lisäksi lauseiden predikaattialkuisuus saa tällaiset nollapersoonalauseet vaikuttamaan ensisijaiselta tulkinnaltaan puhujaviitteisiltä.

Nollapersoonalauseen predikaattina *luulla* esiintyy aineistossani tavallisesti – kolme tapausta neljästä esiintymästä – konditionaalimuotoisena. Virossa sitä voi vastata predikaatti *võiks arvata*, mutta *arvama*-verbi ei esiinny nollapersoonalauseen predikaattina. Esimerkissä 26 on *luulisi*-predikaatin vastineena predikaatti *võiks arvata*. Sanajärjestys on erilainen suomenkielisessä alkuperäislauseessa ja vironkielisessä käännöksessä, mutta suomessa olisi myös mahdollinen lauseenalkuinen *luulisi*-predikaatti. Nollapersoonamuotoista *arvama*-predikaattia ei löydy myöskään virolaisesta korpuksesta.

26) Pakoputkia myöden samanlaisten moottorikonaisuuksien *luulisi* antavan samat lopputulokset suorituskykymittauksissa, mutta näin ei käynyt Gileran ja Piaggion suhteen. Pienitehoisten Moottorien jatkeena olevat variaattorit, keskipakokytkimet ja alennusvaiheet kiihdyttävät erikokoisilla renkailla olevat skootterit toisistaan poikkeaviin tuloksiin. TM11/04/138

Võiks arvata, et summutiotsani ühesugused jõuallikad peaksid andma ühesugused kiirusomadused, ent nii ei olnud Piaggio ja Gilera puhul. Väikeste mootorite puhul teevad erinevad variaatorid, tsentrifugaalsidurid ja peaülekanded ning erinev rehvimõõt oma töö ning nii saadaksegi erinevad numbrid. TME12/04/99

Lehtiaineistossani esiintyy 11 nollapersoonamuotoista *haluta*-verbiä sekä yksi *tahtoa*-verbi. Aineistossa on vastaavasti kaksi nollapersoonamuotoista viron *tahtma*-predikaattia, joista toinen kuitenkin on kieltolauseessa ja toinen konditionaalimuodossa, jolloin persoonan määrittely jää ylipäätään avoimeksi. Suomen nollapersoonaa vastaa viidessä tapauksessa yksikön 2. persoonan muoto, kahdessa passiivi, kerran monikon 1. persoonan muoto sekä kerran modaaliverbillinen nollapersoonamuoto. Muissa tapauksissa on käytetty käännöksessä muuta rakennetta, kuten ilmisubjektia. On huomattava, että neljä suomen nollapersoonatapauksista on *jos*-lauseissa, jotka ovat kaikille verbeille sopivia nollapersoonalauseen konteksteja (ks. luku 5.6); ainoastaan yksi *haluaa*-predikaateista on hallitsevassa päälauseessa. Esimerkissä 27 suomen nollapersoonaa on alisteisessa sivulauseessa. Esimerkin vironkielisessä käännösvastineessa on ilmisubjektina monikon 1. persoona *me*. Persoonaa vaihtelee, vaikka molemmissa kielissä puhutellaan lukijaa ja vedotaan kollektiivisuuteen.

27) Ajanpuute on tekosyiden helmi. Sen nerokkuus tosin kaatuu siihen tosiasiaan, ettei ihmisellä itse asiassa ole juuri muuta kuin aikaa, kysymys on vain siitä, kenen hyödyksi sen *haluaa käyttää*. Nautitko esimerkiksi loistavasta uramenestyksestä, jonka hintana on oma hyvinvointisi? TR2/02/72

Ajapuudus on pärl kõigi ettekäänete seas. Selle sära vähendab aga tõsiasi, et kui inimesel üldse on midagi täiesti ainult temale kuuluvat, siis on see aeg. Küsimus on vaid selles, kuidas ja milleks *me* oma aega *tahame kasutada*. Kas sulle teeks rõõmu hiilgav karjäär, mille hinnaks on su tervis ja hea enesetunne? TRE/kevad/04/80

Viron *tahtma*-verbin sopivuutta nollapersoonalauseeseen selvitettiin myös äidin-kielisillä vironpuhujilla teettämässäni kyselyssä. Testilauseessa 28a *kui*-lauseen predikaattina on nollapersoonamuotoinen (kolmaspersoonainen) *tahab*, ja testilauseessa 28b predikaattina on passiivimuotoinen *tahetakse*. Molemmissa testivirkkeissä 28a ja 28b *kui*-lausetta seuraavassa päälauseissa on nollapersoonamuotoinen predikaatti *võib leida*.

28) a) Kui tahab turistilõkse vältida, võib hea söögikoha leida kesklinnast veidi kaugemalt.

b) Kui tahetakse turistilõkse vältida, võib hea söögikoha leida kesklinnast veidi kaugemalt.

Tässä lauseparissa tulos on melko yksimielinen: 49/54 informanttia pitää lausetta a epävirolaisena tai kelvottomana. Nollapersoonaista myöntömuotoista *tahab*-predikaattia ei löydy virolaisesta korpukestakaan³⁵, eikä se sovi *kui*-lauseeseen (*kui*-kontekstilla ei tässä ole merkitystä). Passiivilause (28b) oli kaikkien vastaajien mielestä hyväksyttävä.

Viron *tahtma*-verbillä voi Habichtin, Penjamin ja Tragelin (2010: 143) mukaan nähdä modaaliverbin piirteitä: tietyissä rakenteissa se on apuverbin kaltainen, joskin tavallisimpia ovat sellaiset kontekstit, joissa se yhä on säilyttänyt alkuperäisen leksikaalisen merkityksensä, toivomisen. Tahtominen tai ajatteleminen edellyttää enemmän intensiivisiä kuin aistihavaintoverbit tai jotkin kontrolloimattomammat kognitiiviset prosessit.

Oppiminen on kognitiivisia kykyjä edellyttävä prosessi, mutta oppimista kuvaavalla verbillä on automaattisuuden pohjamerkitys ainakin silloin, kun oppimista kuvaava verbi on nollapersoonalauseen predikaattina. Kolmessa lehtiaineiston nollapersoonalauseessa suomen nollapersoonan predikaatti on *oppia*, jonka Pajunen (2001: 339) lukee verbaalista ja/tai kognitiivista toimintaa edellyttäviin teko- ja tapahtumaverbeihin. Virossa yhtäkään näistä nollapersoonalauseista ei ole käännetty nollapersoonalla. Esimerkissä 29 nollapersoonan predikaattia edeltää objekti ja seuraa adverbiaali. Virolaisessa käännöksessä virke alkaa *kui*-lauseella, joka on suomen lausekkeen *pienellä harjoittelulla* käännös. *Kui*-lausetta seuraa päälause, jonka predikaattina on verbi *õppima*, joka on yksikön 2. persoonan muodossa.

29) Koristeellisen päätä myötäilevän palmikon *oppii* pienellä harjoittelulla *tekemään* itselleenkin. Ota otsalta isohko hiuososio ja jaa se kolmeen osaan. KV7/01/107

Kui veidi harjutada, siis *õpid* sellist dekoratiivselt üle pea jooksvat palmikut ka iseendale punuma. KA5/02/131

Emootioverbit

Nähdäkseni sekä emootionaalista, kognitiivista että fysiologista tilanmuutosta voi ilmaista verbi *tottua*. Tottuminen ei ole tahdonalaista tai intentionaalista toimintaa, joten *tottua*-verbin voi arvella sopivan ilman erityisehtoja nollapersoonalauseeseen

35 Korpuksesta AJA_TASA on haettu 1000 *tahab*-predikaattiverbin esiintymää, ja näistä yksikään ei ole nollapersoonalauseen predikaattina.

predikaattiverbiksi. Vaikka lehtiaineistossani on ainoastaan kaksi *tottua*-verbiä nollapersoonalauseessa, voi todeta, että se on ominaisuuksiltaan varsin tyypillinen nollapersoonalauseen predikaatti juuri kontrolloimattomuuden ja väistämättömyyden merkityssävyn vuoksi. Molempia *tottua*-predikaattillisia nollapersoonalauseita vastaa virossakin nollapersoonainen *harjuma*-predikaattiverbi. Esimerkissä 30 molemmissa kielissä nollapersoonamuotoista predikaattia edeltää tottumisen kohde (*isoon värinäyttöön ja sen mahdollistamiin uusiin palveluihin; suure värviekraani ja selle võimalustega*) ja seuraa tavan määrite (*nopeasti; kiiresti*).

- 30) Luopuminen värinäyttöllisestä kuvapuhelimesta ja paluu entiseen mustavalkomaailmaan tuntuu suoraan sanoen aika apealta. Isoon värinäyttöön ja sen mahdollistamiin uusiin palveluihin *tottuu* nopeasti. Vanha, harmaalla LCD-grafiikkanäytöllä varustettu puhelin vaikuttaa värinäyttöisen multimediakännyn jälkeen suorastaan kivikautiselta. TM20/02/60

Värvikuvariga telefonist loobumine ja vana mustvalge juurde tagasipöördumine on päris kurb. Suure värviekraani ja selle võimalustega *harjub* kiiresti. Halli LCD-kuvariga telefon tundub lausa kiviaegne. TME3/03/28

Tilojen ja tunteiden muutokset ovat usein tahdosta riippumattomia ja automaattisia, joten niitä kuvaavien verbien voi olettaakin sopivan nollapersoonan predikaateiksi. *Tottua*-verbi ja sen virolainen vastine vaikuttavat molemmat nollapersoonalauseeseen sopivilta verbeiltä. Kaikki aineiston tunnetilojen muutosta kuvaavat verbit eivät kuitenkaan sovi nollapersoonan predikaateiksi suomessa ja virossa yhtäläillä.

Esimerkissä 31 kuvataan ulkoisista tekijöistä johtuvaa tunnetilan muutosta ja uuden tilan alkamista, joka on ennen kaikkea automaattinen. Esimerkin 31 vironkielisessä käännösvastineessa käytetään nollapersoonaa, mutta predikaattiin on lisätty modaaliverbi *võima*, joka ilmaisee mahdollisuutta eksplisiittisesti. Suomen predikaatti *innostuu* on virolaisessa käännökssä käännetty predikaatilla *võib innustuda*. Suomen nollapersoonamuotoista predikaattiverbiä *innostuu* täydentää tavan ilmaus *helposti (liikaa)*, ja myös virossa on vastaava ilmaus, *liiga kergesti*. Nollapersoonan yhteydessä on molemmissa kielissä myös temporaalinen rakenne: suomessa *testatessaan* ja virossa *testides*. Esimerkin 31 viimeisen virkkeen *kun*-lauseen nollapersoonamuoto on vironoksessa käännetty yksikön toisen persoonan predikaatilla *oled ära proovinud*.

- 31) Toisaalta tällaisia laitteita testatessaan *innostuu* helposti liikaa. Kaikki eivät suinkaan tarvitse eivätkä kaipaa suurta kuvaa, vaikka hinta olisikin alhainen. Toisaalta, kun suuren kuvan *makuun pääsee, on vaikea palata* pienempään. TM4/03/15

Teisalt *võib* selliseid seadmeid testides liiga kergesti ülearu *innustuda*. Ega siis kõik ei vaja suurt ekraani isegi siis, kui hind on sobiv. Teisalt, kui *oled* suure pildi *ära proovinud*, on *raske* väiksema juurde *tagasi pöörduda*. TME7/03/30

Esimerkin 32 predikaattina on suomessa verbi *kyllästyy*. Kyllästymistä pidetään mahdottomana. Kyse on ennen kaikkea keittiön esittelijän ja omistajan kokemuksesta, joka on yleistettävissä laajemminkin. Esimerkin viroonoksessa kyllästymistä merkitsevä *tüdinema*-verbi esiintyy modaalirakenteessa *on raske tüdineda*.

- 32) Millan mielestä onnistunein ratkaisu hänen asunnossaan on Aka-keittiö, koska siihen *tuskin kyllästyy*. Kaakeleiden tilalla on laminaattivaneerilevy, joka sopii asunnon lattiaan. Spinelli-espressokeitin on keittiön käytetyin kone. TR12/05/115

Milla meelest on kõige õnnestunud lahendus tema korteris Aka-köök, sest sellest *on raske tüdineda*. Kähhelplaatide asemel on lamineeritud vineer, mis sobib korteri põrandaga. Spinelli espressomasin on köögi kasutatavim seade. TRE11/06/87

5.3.3 Puheaktiverbit

Lehtiaineistossa puheaktia ilmaisevia nollapersoonalauseen verbejä on selvästi perkeptioverbejä ja psykologisia verbejä vähemmän. Esimerkissä 33 on predikaattina puheaktia leksikalisoiva verbi *sanoa*. Suomenkielisen lauseen predikaattina on yksikön ensimmäisen persoonan muoto *sanoisin*. Vironkielisessä käännöksessä predikaattina on konditionaalimuoto *ütleks*, jonka persoona jää avoimeksi persoonapäätteen puuttumisen vuoksi. Muoto voidaan kuitenkin tulkita puhujaviitteiseksi nollapersoonamuodoksi.

- 33) Äkkinäisesti *sanoisin*, että Mitsulla on helppo ajaa ja sillä olisi helppoa opetella nelivedon niksejä moottorin ajettavuuden ja hyvän kääntyvyyden ansiosta. Vauhtia nostettaessa alustasta loppuvat ominaisuudet, ja samalla vauhdin kasvaessa yliohtautuvuus lisääntyy ja ratin kanssa voi välillä tulla vähän kiirus. TM7/04/36

Esimese hooga *ütleks*, et Mitsuga on lihtsam sõita ning tänu mootorile ja roolile on sellega hea õppida nelikveo eripärasid. Kiiruse kasvades jääb aga vedrustus nõrgaks, ülejuhitavus kasvab ja kohati tuleb rooliga väga kiireid liigutusi teha. TME8/04/24

5.4 Konkreettiset verbit

Pajunen (2001: 94–95) jaottelee konkreettiset verbit ensin aspektityyppien perusteella tilaa ja prosessia ilmaiseviin. Statiiviset, tilassa olemista ilmaisevat verbit jaetaan kahteen pääluokkaan, verbaalisesti koodattuihin ja nominaalisesti koodattuihin (mts. 96). Yleensä suomessa koodataan tilaa tai olosuhdetta nominaalisesti *olla*-verbin sisältävillä rakenteilla, mutta ihmisistä predikoidaan myös leksikaalisilla ns. asentoverbeillä, joita ovat istumis-, makaamis- ja seisomisverbit. Muita kuin asentoa koodaavia tilassa tai paikassa olemista kuvaavia verbejä ovat asumis- ja elämisverbit sekä aspektuaaliset tilaverbit (esim. *jäädä, odottaa, viipyä*). (Mts. 113–117.) Prosessia ilmaisevat verbit on edelleen jaoteltu **tekoa, muutosta ja tapahtumaa** ilmaiseviin, ja omaksi luokakseen on erotettu ensisijaisesti **liikettä ilmaisevat**. Oman ryhmänsä muodostavat myös **fysiologista tilaa tai fysiologisia** prosesseja ilmaisevat verbit. (Mts. 94–95.)

On huomattava, että subjektiargumentti on agenttiivisuudeltaan erilainen konkreettisten ja mentaalisten verbien yhteydessä. Prototyypisten tekemisverbien subjektilla on kaikki agentin semanttiset ominaisuudet. Mentaalisten ja tunneverbien subjektin erottavat muista täydennyksistä erityisesti tajunnallisuus ja aistimiskyky eli kokijan ominaisuudet. (ISK: 870.) Predikaattiverbien ominaisuuksista etenkin agenttiivisuudella, tahdonalaisuudella ja intentionaalisuudella on merkitystä siltä kannalta, millaisin ehdoin ne voivat esiintyä nollapersoonalauseissa.

Esimerkiksi liike voi olla kontrolloitua tai kontrolloimatonta. Yksi (lokomotionaalisen) liikkeen alatyypeistä on omavoimainen liike, jota ilmaisevat esimerkiksi erilaista kulkemista, kävelemistä ja lähestymistä kuvaavat verbit sekä toisaalta hyppäämistä, nousemista, laskemista ja kiipeämistä ilmaisevat verbit. (Pajunen 2001: 186, 198–211.) Omatoimisen liikkeen verbit voi jakaa edelleen ns. kulkemis- ja liikkumisverbeihin toisaalta kontrollin vahvuuden ja toisaalta etenevyyden suhteen. Kulkemisverbit ilmaisevat liikkujan kontrolloimaa liikettä (agenttikontrolli), joka yleensä on suuntaista ja etenevää (esim. *kävellä, juosta, seurata*). Sen sijaan liikkumisverbit ilmaisevat liikettä, joka on heikommin liikkujan kontrollissa ja vähemmän etenevää (esim. *horjua, heilua*). (Mts. 199.)

Fysiologisten verbien voi olettaa sopivan nollapersoonalauseeseen sen perusteella, että ne kuvaavat kokijan kannalta kontrolloimatonta tapahtumista ja toimintaa. Fysiologisilla verbeillä leksikalisoidaan elävälle elimistölle ja fyysiselle olemukselle tyypillisiä prosesseja, tiloja ja niiden muutoksia. Fysiologiset verbit voidaan edelleen jaotella fysiologista tilaa tai tuntemusta, tilanmuutosta sekä fysiologista aktiviteettia ja reaktiota ilmaiseviin verbeihin (Pajunen 2001: 272–273). Fysiologiset verbit leksikalisoivat tyypillisesti kontrolloimatonta tilaa ja sen muutoksia, joten niiden argumenteilla on vain vähän agenttipiirteitä. Fysiologiset verbit muistuttavat psykologisia siinä, että molemmilla elolliseen viittaava argumentti voi olla sekä subjektin että objektin

funktiossa (*minua ramaisee, väsyttää, etoo; minä torkahdin, väsyin, oksensin; vrt. minua harmittaa, suututtaa; minä ärryin, suutuin*). Pajusen mukaan kyse on siitä, että ”kokija-argumentti on semanttisesti ikään kuin agentin ja patientin ’välissä’”. (Mts. 274.)

Fysiologisen tilan verbit vaikuttavat nollapersoonan predikaateiksi sopivilta. Pajusella (2001: 276) on nollapersoonainen esimerkki *tarjeta*-verbistä (*täällä tarkenee*). Fysiologisen tilan muutosta ovat valvetilan ja terveydentilan, ulkoisessa olemuksessa ja lihaksiston ja tajunnan tilassa tapahtuvia muutoksia ilmaisevat verbit. Valvetilan muutosta ilmaisee verbi *nukahtaa*. Muut fysiologisten verbien luokat ovat ruumiin-toimintoja ilmaisevat fysiologiset verbit sekä fysiologisperustaisia reaktioita ilmaisevat verbit. (Mts. 277.)

5.5 Konkreettiset verbit tutkimusaineistossa

Edellä luvussa 5.3 käy ilmi, että etenkin suomessa käytetään nollapersoonalauseissa erilaisia mentaalisia verbejä, jotka ilmaisevat perkeptiota, kognitiota tai emotiota. Intentionaalisuudeltaan ja tahdonalaisuudeltaan alhaisia perkeptio- ja emotioverbejä esiintyy nollapersoonalauseen predikaattiverbeinä myös virossa. Millä ehdoin konkreettiset verbit voivat esiintyä nollapersoonalauseessa suomessa ja virossa? Tämä luku keskittyy konkreettisten verbien käyttömahdollisuuksiin ja -rajoituksiin suomen ja viron nollapersoonalauseissa.

Vaikka konkreettiset verbit ovat selvästi vähemmistössä aineistossani, aineisto-esimerkit osoittavat, että konkreettisten verbien esiintyminen suomen nollapersoonalauseen yhteydessä on mahdollista ainakin tietyissä konteksteissa, kun taas virossa konkreettisten verbien käyttö nollapersoonalauseissa on varsin rajallista. Konkreettiset ja ominaisuuksiltaan agentiiviset verbit voivat suomessa esiintyä rajoituksetta nollapersoonalauseen predikaatteina esimerkiksi ehto ilmaisevissa lauseissa sekä joissakin muissa alisteisissa sivulauseissa; virossa ehtolauseissa nollapersoonan sijaan käytetään jotakin muuta rakennetta. Ehtolauseet käsitellään omana nollapersoonan käyttökontekstinaan luvussa 5.6.

Taulukosta 10 näkyvät tutkimusaineiston suomen nollapersoonalauseiden vastineet virossa sellaisissa tapauksissa, joissa predikaatina on jokin konkreettinen verbi. Seuraavaksi eri vastineita tarkastellaan yksitellen.

Taulukko 10. Suomen nollapersoonan vastineet konkreettisten verbien lauseissa

<i>da</i> -infinitiivi	15
Yks. 2. pers.	10
Passiivi	10
Muu käännösratkaisu / ilmisubjekti-NP	8
Nollapersoona	7 ³⁶
Muu persoonamuoto	2

da-infinitiivi

Käytännössä *da*-infinitiivi esiintyy nollapersoonan vastineena silloin, kun suomen nollapersoona on konkreettisen verbin yhteydessä ehtolauseessa. Esimerkissä 34 suomen nollapersoonamuotoista *kytkee*-predikaattia vastaa vironkielisessä käännöksessä *da*-infinitiivi *seada*. Esimerkissä ilmaistaan kontrolloitua ja tietoista toimintaa. Nämä esimerkit ovat tulkinnaltaan avoimia: vaikka puhuja perustaisi sanomansa omaan kokemukseensa, on lauseessa silti kyse yleispätevästä toiminnasta ja sen seurauksista. Ehtolauseita nollapersoonan ja niiden vastineiden käyttökontekstina tarkastellaan omana kokonaisuutenaan luvussa 5.6.

- 34) Laite on suuremmasta tarkkuudestaan huolimatta hyvin pieni, itse asiassa pienempi kuin varsinaisen vertailun laitteet. Sekä lampun että tuulettimen käytölle on molemmille kaksi asentoa, ja kun molemmat *kytkee* minimiin, projektorin melutaso laskee todella alhaiseksi. TM3/04/60

Panasonic on vaatamata suuremale eraldusvõimele väga väike, tegelikult väiksem kui antud testirühma aparaadid. Nii lambi kui ventilatsioon jaoks on kaks töörežiimi ja kui mõlemad *seada* miinimuni, on müratase väga madal. TME9/04/32

Yksikön 2. persoona

Esimerkissä 35 tehdään ostoksia. Agentiivinen verbi *tehdä* edellyttää agentiivista tekijää, mutta nollapersoona näyttää silti olevan vaikutuksenalaisuuden kontekstissa. Amsterdamin ostospaikkoja esittelevässä jutussa mainittu Noordemarkt on paikka, jossa on kenen tahansa siellä olevan mahdollista tehdä elämänsä parhaita ostoksia. Virolaisessa käännösvastineessa on käytetty yksikön 2. persoonaa, ja *da*-infinitiivi *teha*

36 Predikaatin pääverbi on jokin modaaliverbi kolmessa tapauksessa. Neljässä tapauksessa virossakin on nollapersoona, mutta nämä tapaukset kieltomuotoja (3) tai konditionaaleja (1).

liittyy modaaliverbiin *võima* – käännoksessä modaalisuus siis näkyy eksplisiittisesti. Suomen *tekee*-predikaatillista nollapersoonalauseetta seuraa nollapersoonainen *kun*-lause, jossa siinäkin on nollapersoonaa. Virossa *võid teha* -predikaatillista nollapersoonalauseetta edeltää *kui*-lause, jossa käytetään päälauseen tavoin yksikön 2. persoonan muotoa. Sekä suomessa että virossa esimerkin viimeisessä virkkeessä on nollapersoonamuoto: suomessa *kannattaa saapua* ja virossa sen vastineena konditionaalimuotoinen *peaks tulema*. Tekstissä liikutaan yleistävällä tasolla, joskin mukana on implikaatio, että kirjoittajalla on markkinoista oma kokemus.

- 35) Maanantaiamun Noordemarkt on kaupungin paras kirppis muodista ja sisustuksesta kiinnostuneelle. Siellä *tekee* elämänsä parhaita ostoksia, kun vain *jaksaa penkoa*. Kannattaa saapua ajoissa, sillä myyjät pakkaavat aarteensa jo yhden aikaan iltapäivällä. TR9/03/124

Esmaspäevahommikune Noordemarkt on linna parim vanakraamiturg moe- ja sisustushuvilistele. Kui vaid *viitsid otsida* ja *valida*, *võid seal teha* elu parimad ostud. Kohale *peaks tulema* varakult, sest müüjad pakivad oma aarded kokku juba kell üks pärastlõunal. TRE/kevad/04/99

Esimerkki 36 on täydentävästä kaunokirjallisuusaineistosta. Puhuja viittaa itseensä ja omiin tuntemuksiinsa käyttäen sekä yksikön 1. persoonan muotoja että avoimempia persoonailmauksia. Viimeistä lausetta lukuun ottamatta persoonamuodot ja niiden käännookset ovat yhtenäisiä suomessa ja virossa. Viimeisessä lauseessa suomen predikaattina on nollapersoonamuotoinen *nousee*, jota virossa vastaa nousemista merkitsevän *tõusma*-verbin yksikön 2. persoonan muoto *tõused*.

- 36) Ja minun alkaa tulla jano, hyvä mieli, se on tasapainossa taas, päivän vaaka. ”Tämä on yhtä aikaa hengellistä ja ruumiillista saunaa! Ja tämän kaksinkertaisen synninpäästön saa täällä rahatta ja ryömimättä, ei muuta kuin *nousee* eräitä satoja portaita ylöspäin...” EL99

Ja ma hakkam tundma ja mul on hea tuju, päeva margapuu on jälle loodis. ”See on korraga hinge ja ihu saun! Ja selle kahekordse pattude lunastuse saab siit ilma rahata ja roomamata, pole vaja muud, kui *tõused* mööda sadu astmeid ülespoole...” EL86

Passiivi

Esimerkissä 37 suomen nollapersoonan predikaatti *voi jäädä* on käännetty vironkieliseen vastineeseen myös nollapersoonaisella muodolla *võib jääda*. Seuraavassa virkkeessä predikaattiverbinä on fysiologista ja psykologista tilanmuutosta ilmaiseva verbi *altistua*. Nollapersoonamuoto sijoittuu lauseeseen, jossa sitä edeltää suomessa adverbiaali *työnar-*

komaniaan ja virossa vastaava *töönarkomaaniale*. Viroon suomen nollapersoonamuoto on käännetty passiivimuotoisella predikaatilla *muututakse* ja predikaatiivadverbiaalilla *vastuvõtlikuks*. Lauseessa on automaattisuuden ja väistämättömyyden sävy; työnarkomaniaan altistuminen ei ole tekijän tai kokijan itsensä kontrolloitavissa. Esimerkissä on kyse avoimesta ja yleistävästä viittaamisesta.

- 37) Lääkäri Merja Pitkänen kommentoi: ”Stressiin *voi jäädä* koukkuun. Työnarkomaniaan *altistuu* etenkin viettelevässä työssä. Nainen on huomannut, että työn ja harrasteen rajat ovat hämärtyneet. TR12/04/98

Kommenteerib arst Merja Pitkänen: ”Stressist *võib jääda* sõltuvusse. Töönarkomaaniale *muututakse vastuvõtlikuks* eelkõige meeldivad tööd tehes. Naine on märganud, et töö ja hobi piir on hägustunud. Kui töö on ahvatlev ja füüsis peab uskumatule tööhulgale vastu, võib organismi kuulamine hõlpsasti ununeda. TME7/04/18

Muu rakenne / ilmisubjekti-NP

Esimerkeissä 38 ja 39 puhutaan tekemisestä, ja suomenkielisessä nollapersoonalauseessa predikaattina on *tehdä*. Vironkielisessä käännöksessä vastineena on lause, jossa on ilmisubjekti-NP. Esimerkin 38 virolaisessa vastineessa *tehdä*-verbiä vastaavaa *tegema*-verbiä ei ole käännetty predikaattiverbillä, vaan tekeminen esiintyy predikaattiverbiä edeltävässä infiniittisessä *des*-rakenteessa (*tehes*). Rakenteeseen sisältyy implikaatio avoimesta tekijästä. Suomen nollapersoonalauseessa objektina esiintynyt *vikoja* on nostettu virolaisessa käännöksessä lauseen (partitiivimuotoiseksi) ilmisubjektiksi *vigu*. Myös esimerkin 39 nollapersoonalause on saanut vastineeksi lauseen, jossa on ilmisubjekti. Suomenkielisen lauseen teemapaikalle sijoittuu adverbiaali *hyvien naurujen varassa*, ja nollapersoonamuotoista predikaattia *tekee* seuraa objekti. Vironnoksessa ilmisubjektina on NP *naer* ’nauru’.

- 38) Liikunnassa *tekee* helposti virheitä, vaikka kuvittelee toimivansa kehonsa parhaaksi. Vältä virheet ja ota liikunnasta kaikki hyöty irti. TR3/03/91

Tervisesporti *tehes tuleb ette vigu*, mille tagajärel ei anna kehalised pingutused loodetud tulemusi ja võivad vahel isegi kahju teha. Väldi vigu ja treeni nii, et hing ja ihu sellest rõõmu tunneksid. TRE/sügis/04/88

- 39) Ota ilo irti kahvitaulla. Hyvien naurujen varassa *tekee* töitä monta tuntia. Nauru rentouttaa, tehostaa aineenvaihduntaa ja suolen toimintaa, pistää endorfiinit virtaamaan ja saattaa jopa auttaa torjumaan flunssaa. Porukalla hekottaminen myös vahvistaa yhteishenkeä. TR5/04/91

Naera kohvipausi ajal. *Naer annab* töötuju mitmeks tunniks. Naer lödvestab, kiirendab ainevahetust ja seedimist, paneb volama endorfiinid ehk nn õnehormoonid ja võib isegi aidata grippi eemal hoida. Koos töökaaslastega naermine tugevdab ka meeskonnatunnet. Trend4–5/05/91

Täydentävissä kaunokirjallisuusesimerkeissä (viro–suomi) on liikettä, kävelemistä, ilmaiseva lause 40, jonka suomenkielinen käännös on nollapersoonalause. Virolaisessa esimerkissä subjektina on geneerisesti käytetty *inimene*. Suomennoksen nollapersoonalauseessa esiintyy *sitä*-partikkeli agenttiivisen predikaatin edellä lauseen teemapaikalla. Esimerkissä 40 esiintyvät perkeptioverbi (*kuulama; kuulla*) sekä puheaktiverbi (*hoikama; huutaa*), virossa *inimene*-subjektin ja suomessa nollapersoonan predikaatteina.

- 40) Kujutad sa ette, *inimene käib* metsas, *kuuleb*, et teda hüütakse, ja *hoikab*, et: Jaa, jaa! Siin ma olen! REH50

Kuvittele nyt, *sitä kävelee* metsässä, *kuulee*, että huudetaan ja *huutaa* takaisin, että joo, joo, täällä minä olen. RII65

Nollapersoonana

Konkreettiset verbit ovat lehtiaineistossa vähemmistönä nollapersoonalauseessa molemmissa kielissä, mutta suomen ja viron välillä on lisäksi selvä ero: suomessa konkreettinen verbi on nollapersoonalauseen predikaattina 52 lauseessa, kun taas virossa tällaisia lauseita on vain 4. Huomionarvoista on, että yksikään näistä virossa neljästä konkreettisesta verbistä ei esiinny myöntölauseessa indikatiivimuodossa, vaan virossa neljästä nollapersoonalauseen konkreettisesta predikaattiverbistä kolme on kieltomuotoja ja yksi konditionaalimuotoinen. Kieltoja ja konditionaaleja tarkastellaan erikseen luvussa 6.

Suomen nollapersoonalauseen konkreettista predikaattia voi virossa kuitenkin vastata nollapersoonamuotoinen modaaliverbi (ks. myös taulukko 8). Konkreettinen verbi näyttää esiintyvän virossa nollapersoonalauseessa lähinnä silloin, kun predikaattiin ”lisätään” pääverbiksi jokin modaalinen verbi, jonka infinitiivimuotona konkreettinen verbi on. Esimerkissä 42 suomen nollapersoonan predikaattina on verbi *kääntää*, joka edellyttää tekijän ja kokijan kontrollia ja intentiota. Suomen nollapersoonalauseessa

predikaatti *kääntää* on mahdollinen, mutta se edellyttää lauseelta tukea. Predikaatin edellä teemapaikalla on objekti *Opelin rattia*, ja predikaattia seuraa tavan adverbi *helposti*. Viron kääntämistä merkitsevä verbi *keerama* ei ole käännoksessä nollapersoonan predikaattina yksinään, vaan se liittyy modaaliseen rakenteeseen *on lihtne*. Vironkielinen käänнос kertoo eksplisiittisesti toiminnan mahdollisuudesta ja helppoudesta, ja myös suomalaisen alkuperäislauseeseen liittyy ainakin implisiittisesti vihje toiminnan automaattisuudesta, ja vaikka verbin *kääntää* kuvaama toiminta edellyttää intentionaalista ja agenttiivista osallistujaa. Mahdolliset intentionaalisia tekoja ilmaisevat verbitkin saavat nollapersoonalauseen kontekstissa automaattisen reaktion tulkinnan (Laitinen 1995: 340).

- 42) Myös Opel ohjautuu käännoissä hyvin, mutta ohjaus ei yllä Mazdan tasolle keveytensä vuoksi. Tästä syystä Opelin rattia *kääntää* helposti liikaa. TM9/04/13

Ka Opel kuulab möödumisel hästi rooli, aga Mazdaga võrreldes liigub rool aga kergelt. Seetõttu *on lihtne* rooli ülemäärä *keerata*. TME7/04/18

Esimerkissä 43 on kyse ajoneuvolla liikkumisesta. Suomessa predikaattina on nollapersoonainen *kiertää*, mutta virossa vastaava konkreettinen ja agenttiivinen verbi ei olisi mahdollinen nollapersoonalauseessa. Virossa predikaattina on konditionaali-muotoinen yksikön kolmannen persoonan *tahtma*-verbi, jonka infinitiivi on (*vahеле*) *jätta*. Tässä Mitsubishi on auto, jonka kuljettaja, oli hän kuka tahansa, mieluiten kiertää kuopat. Yleistävyydestä huolimatta kirjoittaja todennäköisesti puhuu omasta kokemuksestaan.

- 43) Varsinkin Mitsubishilla kuoppaisimmat osuudet ja mukulakivi-osuudet *kiertää* mieluummin kaukaa. Subarussa on olemassa sentään jonkinlaista pintapehmyyttä myös hitaassa ajossa. Molemmissa autoissa kuitenkin selkeästi *havaitsee*, että jousituksen ja iskunvaimennuksen suunnittelijat ovat tienneet mitä ovat tekemässä, ja millaiseen ajoon ominaisuudet on on haluttu virittää. TM7/04/34

Eriti just Mitsubishiga *tahaks* auklikumad teelõigud ja munakivisillutise *vahеле* *jätta*. Subaru vedrustusel on pisut pehmust ka väikese kiiruse jaoks. Siiski *on selge*, et vedrustuse projekteerijad on täpselt teadnud, mida teevad ja milliste tingimuste jaoks autot ette valmistavad. TME8/04/19

Modaaliverbin ”lisäämistä” predikaattiin havainnollistaa myös esimerkki 44 täydentävästä kaunokirjallisuusaineistosta. Muutosta ilmaiseva predikaattiverbi *menettää* on suomen nollapersoonalauseen predikaattina, kun taas viron vastaava verbi *kaotama* liittyy *da*-infinitiivimuodossa nollapersoonaiseen predikaattiin *võib*.

- 44) Siihen, miten turhaa ja häilyvää on suosio aina, jollain usein kummalla konstilla saatu ja ostettu. Ja miten nopeasti sen myös *menettää*. Mutta se – ilmeni – koski sitten taas myös muitakin rakkauden lajeja. EL77

Sellele, kui mõttetu ja ebakindel on populaarsus, enamasti mingi imetriki abil saadud või ostetud. Ja kui kähku *võib* selle *kaotada*. Aga selgus, et sama käis ka armastuse teiste liikide kohta. ELe68

5.6 Nollapersoonaa ehtolauseessa

Tämän tutkimuksen aiemmat luvut osoittavat, että nollapersoonaa on tyypillisimmillään modaalaisessa kontekstissa, jossa se ei ole itse tahdonalainen ja intentionaalinen toimija. Nollapersoonaa voi esiintyä kuitenkin toisenlaisissakin käyttök konteksteissa. Suomen kielen nollapersoonalle tyypillinen käyttök konteksti on ehto ilmaiseva yhdyslause, ja siinä nollapersoonan predikaateiksi sopivat rajoituksetta kaikki verbit (Hakulinen ja Karttunen 1973; Laitinen 1995, 2006; Löflund 1998). Yleisesti nollasubjekttilause on teematon silloin, kun nollan mahdollistaa yhdyslauseen laatu, ja yleensäkin esiintyminen sivulauseessa: *On niin kaunis ilta, ettei jaksa olla sisällä* (ISK: 1358).

Virossa vastaava ehtolause ei näytä olevan samalla tavalla nollapersoonan ominaiskonteksti. Sen vastineena voidaan käyttää jotakin muuta rakennetta, kuten geneeristä yksikön toista persoonaa, passiivia tai *da*-infinitiivirakennetta. Tässä luvussa tarkastellaan sitä, millaisia vastineita suomen nollapersoonaa saa viron kielen ehtolauseissa ja muissa yhdyslauseissa. Tarkoituksenani on pohtia sitä, mitkä tekijät vaikuttavat ehtolauseen nollapersoonan ja sen viron kielen vastineen tulkintaan. Tällaisia tekijöitä ovat olettavasti ainakin predikaattiverbin tyyppi (esim. mentaalinen vai konkreettinen) sekä käyttök konteksti. Aluksi tarkastellaan ehdon ilmaisua suomessa ja virossa ja sen jälkeen nollapersoonaa ja sen keskeisiä vastineita ehtokonteksteissa.

Nollapersoonalla vaikuttaa olevan samanlaisia yhtäläisyyksiä modaalisuuteen ja ei-aktuaalisuuteen kuin englannin *one*-pronominilla. Moltmann (2006) tarkastelee englannin geneerisen *one*-pronominin viittausalaa ja käyttök konteksteja (ks. myös 3.2.2). Mielenkiintoista on se, että juuri ehtolauseessa *one* voi esiintyä sellaisten predikaattien kanssa, jotka eivät muuten olisi mahdollisia geneerisen *one*-pronominin subjekteja. Vaikuttaa siltä, että geneerinen *one* ei tyypillisesti sovi lauseisiin, joiden predikaattina

on verbi, joka kuvaa luonteenomaisia piirteitä, sijaintia, psykologisia tiloja tai tapoja. Moltmann (2006: 272) antaa tästä esimerkkejä:

One has a nose.
 One breathes.
 One is nervous.
 One gets up in the morning.

Sen sijaan joissain ehtolauseissa *one* voi esiintyä rajoituksetta. Moltmann (2006: 265) esittää yllä annetut geneerisen *one*-subjektin sisältävät lauseet seuraavasti ehtolauseissa:

If one has a nose, one can breathe.
 If one is nervous, one should take a tranquilizer.

5.6.1 Ehdon ilmaisusta

Ehtoa ilmaisevat yhdyslauseet poikkeavat muista nollapersoonalauseen konteksteista. Nolla sopii aina *jos–niin*-yhdyslauseeseen, eikä nollalla ole mitään syntaktisia tai semanttisia rajoituksia *jos*-lauseissa: niissä voi olla jopa agenttiivinen predikaatti tai predikaatiivirakenne. Samoin nollapersoonalle sopivina kehyksinä toimivat myös *kun-* ja *vaikka*-lauseet sekä subjektina tai attribuuttina olevat *että*-lauseet. (Laitinen 1992: 145; Laitinen 1995: 339–340.) Edellä lueteltujen lisäksi tällaisia konjunktio- tai adverbirakenteita ovat esimerkiksi *mitä – sitä, vaikka ja milloin* (Löflund 1986: 91). Konjunktio *jos* poistaa lisäksi rajoitteet sanajärjestyksen – verbialkuisuuden ongelmallisuuden – suhteen (mts. 155). Nollapersoonana voi esiintyä sekä hallitsevassa lauseessa että pelkästään *jos*-lauseessa (ISK: 1351).

Ehtoa ilmaisevan konjunktion ansiosta ehtolauseet ovat aikasidoksettomia ja ei-faktuaalisia. (Vilkuna 1992: 147). *Jos*-lauseiden lisäksi ehtoa voivat suomessa ilmaista muutkin alisteiset lauseet, esimerkiksi *kun-* ja *ennen kuin* -lauseet. Tällöin ei ole kyse yksittäisten tapahtumien aikasuhteista vaan yleistyksestä. (ISK: 1288.) Konditionaaliset *jos-* ja *kun*-lauseet ovat merkitykseltään samankaltaisia; ne voidaan rinnastaa keskenään ja niiden merkitysero on vähäinen. Mikäli rinnastus esitetään *jos ja kun* taikka *jos tai kun* -ilmauksena, konjunktioiden merkitysero korostuu. (ISK: 1083.)

Viron kielen ehtolauseita voi muodostaa kahdella tavalla: konjunktion *kui* avulla tai panemalla predikaattiverbin lauseen alkuun (EKG II: 308). *Kui*-konjunktioilliset ehtolauseet ovat virossa kuitenkin merkittävästi yleisempiä kuin verbialkuiset ehtolauseet (ks. esim. Koks 2006). Viron *kui* ja suomen *kun* ovat samaa alkuperää; molemmissa on pronominaalinen *ku-* (Herlin 1998: 21). Virossa käytetään konjunktioita *kui* sekä ehtoa *että* temporaalisuutta ilmaisevassa lauseessa. Suomen *kun*-konjunktio muis-

tuttaa tässä viron *kui*-konjunktiota: molempia voidaan käyttää sekä aikaa että ehtoa ilmaisevissa lauseissa, eivätkä ne ole tarkasti toisistaan erotettavissa. Ajalla ja ehdolla on tiivis suhde: jotta jotakin voi tapahtua seuraavaksi, on jonkin tapahduttava ensin (ks. esim. Jokela ja Plado 2008).

5.6.2 Ehtolauseet tutkimusaineistossa

Lehtiaineistossa on 81 sellaista ehtolauseetta, joissa suomessa esiintyy nollapersoonaa. Nollapersoonan vastineena virossa on nollapersoonaa tai jokin muu rakenne. Ehtolauseet on aineiston käsittelyssä määritelty siten, että mukana ovat ehtoa ja mahdollisesti samanaikaisesti aikaa ilmaisevat lauseet, joiden virolaisessa käänöksessä esiintyy konjunktio *kui*; suomessa konjunktio on tavallisimmin *jos* tai *kun*.

Kuten taulukko 11 osoittaa, suomen ehtolauseiden nollapersoonan yleisimmät vastineet viron ehtolauseissa ovat nollapersoonaa (25), *da*-infinitiivi (22), yksikön 2. persoona (12) ja passiivi (9). Vaikka virossakin nollapersoonaa on yleisin suomen ehtolauseiden nollapersoonan vastine, on huomioitava, että kaikki viron ehtolauseiden nollapersoonat esiintyvät joko modaaliverbin yhteydessä tai ovat kieltomuotoisia, jolloin persoonan määrittely joka tapauksessa jää avoimeksi. Myöntömuotoisia konkreettisia verbejä virossa ei näytä ehtolauseessa nollapersoonamuodossa esiintyvän, kun taas suomessa kaikki konkreettisetkin verbit ovat mahdollisia nimenomaan ehtokonteksteissa.

Taulukko 11. Lehtiaineiston ehtolauseiden nollapersoonan vastineet virossa

Nollapersoonaa	25
<i>Da</i> -infinitiivi	22
Yksikön 2. persoona	12
Passiivi	9
Ilmisubjekti	8
Muu rakenne	5

Nollapersoonaa ja sen vastineita ehtolauseessa tarkastellaan käännetyn lehtiaineiston lisäksi täydentävässä aineistossa, koska ehtolauseiden määrä käännettyssä lehtiaineistossa on pieni. Virolaisen korpusaineiston avulla tarkastellaan nollapersoonan käyttömahdollisuuksia ja suhdetta etenkin *da*-infinitiiviin, sillä se vaikuttaa olevan keskeinen nollapersoonan vastine juuri ehtoa ilmaisevassa lauseessa. Lehtiaineisto toimii antamassa suuntaa suomen ja viron erojen havainnoinnissa, ja virolaista korpusta käytetään tarkistusaineistona.

Virolaisesta korpuksesta on kerätty *kui*-konjunktion sisältävät ehtolauseet, ja tämän virolaisen korpusaineiston kaikki lauseet edustavat kääntämätöntä viroa. Virolainen korpusaineisto on koottu Tarton yliopiston kirjoitetun kielen (eesti kirjakeel) korpuksen 1990-luvun kaunokirjallisuus- ja lehtikielen osakorpuksesta³⁷. Virolaisesta korpuksesta on haettu kaikki *kui*-konjunktion sisältävät lauseet ja niiden päälauseet. Virolaisen korpuksen kaunokirjallisessa korpuksessa on 1628 ja lehtikielen korpuksessa 1691 *kui*-konjunktion sisältävää ehtolauseetta.³⁸ *da*-infinitiivimuotoisen predikaatin sisältäviä *kui*-lauseita on kaunokirjallisessa korpuksessa 100 ja lehtikorpuksessa 158. Samoin kuin omassa käännetyissä lehtiaineistossani nollapersoonamuotoisia predikaatteja virolaisenkin korpusaineiston *kui*-lauseissa on vain silloin, kun ne ovat modaali-verbistä tai kieltomuodossa.

5.6.2.1 Nollapersoonaa ja *da*-infinitiivi ehtolauseessa

Viron *da*-infinitiivin käyttömahdollisuuksia persoonanilmaisussa olen tarkastellut alustavasti luvussa 2.6. Erityisesti ehtolauseessa *da*-infinitiivi vaikuttaa olevan tyypillinen nollapersoonan korvaava rakenne. Tällaisessa lauseessa viron *da*-infinitiivi – verbin perusmuoto – esiintyy itsenäisenä predikaattina, ja sillä on vastaavia tehtäviä kuin nollapersoonamuodolla. Molempia käytetään avoimina viittauskeinoina, ja molempien tulkintaan vaikuttaa konteksti. Tässä luvussa tarkastelun pohjana ovat lehtiaineistoni rinnalla virolaisesta korpuksesta kerätyt ehtolauseet, joiden predikaattina on *da*-infinitiivi. *da*-infinitiiviä analysoidaan etenkin nollapersoonaan vertailun näkökulmasta.

Viron kielen *kui*-lauseita ovat tarkastelleet Koks (2006), Plado (2008, 2010) sekä Jokela ja Plado (2008). Plado (2010) tarkastelee eri näkökulmista myös sellaisia viron kielen ehtolauseita, joiden predikaatti on *da*-infinitiivi. Plado (2010) analysoi *da*-infinitiivillisten ehtolauseiden hypoteettisuutta ja niiden funktioita sekä sitä, ohjaako *da*-infinitiivin persoonattomuus, aikamuodottomuus ja moduksettomuus koko lauseen generiseen tulkintaan.

Plado huomauttaa, että indikatiivissa olevan predikaatin sisältävä ehtolause voi olla hypoteettisuuden asteeltaan matala tai korkea. Ehtolause, jolla on predikaattinaan *da*-infinitiivi ja jonka päälause on indikatiivimuotoinen, edustaa tavallisesti matalaa hypoteettisuuden astetta. Tällaiset *da*-infinitiivilliset ehtolauseet kuvaavat tavanmukaista, yleistä tai usein toistuvaa tilannetta. (Plado 2010: 259.) Pladon (mts. 259) esimerkki 44 muistuttaa tämän väitöstutkimuksen lehtiaineiston esimerkkejä. Esimer-

37 *Kui*-lauseiden aineiston on koonnut Helen Plado. Plado on koonnut aineiston omaa tutkimustaan varten, ja samalla sitä on käytetty Jokelan ja Pladon (2008, 2010) yhteisessä tutkimuksessa. Aineisto kokonaisuudessaan on käytössäni tässä väitöstutkimuksessa. Tässä väitöskirjassa analysoidut esimerkit ovat minun aineistosta valitsemiäni.

38 Ehtolauseen sisältäväksi liittolauseeksi on katsottu ne tapaukset, joissa pää- ja sivulause esiintyvät erikseen, kuten esimerkissä 6: (6) ILU_1990 „Ülemine pool vihjab täielikule taandarengule,” kritiseeris kivinaine, kelle nägu Hermani öuduseks meenutas Silva Anderssoni. Muidugi *kui* too igast suunast tublisti välja venitada.

kissä kuvataan toiminnan ehtoja. *Kui*-lauseen predikaattina on *da*-infinitiivimuoto *teha*, joka on suomeen käännettävissä lähinnä nollapersoonalla.

- 44) AJA1990 *Kui teha* omlett 3-4 sööjale 6 munast, peab selleks olema suur ümmargune pann.

'Kun tekee munakkaan 3–4 syöjälle 6 munasta, pitää sitä varten olla suuri pannu.'

da-infinitiivin käyttö muuttaa viron ehtolauseen geneeriseksi, mutta koko lauseen tulkintaan vaikuttavat myös päälause ja konteksti yleisemmin. *da*-infinitiivillinen ehtolause voi siis olla tulkinnaltaan geneerinen tai tiettyyn tilanteeseen viittaava. (Plado 2010: 267.) Plado (2010) jakaa verbit mentaalsiin ja konkreettisiin *kui*-lauseiden predikaatteja tarkastellessaan. Mentaalisia ja konkreettisia verbejä tarkastellaan erikseen myös tässä analyysissä, sillä predikaattiverbillä ja sen merkityksellä saattaa olla vaikutusta lauseen tulkintaan.

Mentaaliset verbit

Ehtolause ei vaikuta olevan konteksti, joka sallisi ei-modaalisten verbien esiintymisen viron nollapersoonalauseen predikaattina yhtä väljästi kuin suomessa. Perkeptioverbien käsittelyn yhteydessä luvussa 5.3.1 todettiin, että havaintoverbit ovat jossain määrin mahdollisia nollapersoonalauseen predikaatteja myös virossa (esim. *nägema*). Sen sijaan agentiivisemmat ja tahdonalaisemmat havainnointiverbit (*vaatama*) eivät esiinny virossa nollapersoonalauseen predikaatteina. Suomessa *katsoa*-verbi sopii nollapersoonan predikaatiksi esimerkiksi ehtolauseeseen, viron vastaavat verbit eivät. Lehtiaineistossani esiintyy nollapersoonan predikaattina kaksi *katsella*-verbiä ja yksi *katsoa*-verbi, ja niiden kaikkien virolaisena vastineena on *da*-infinitiivi *vaadata*. Esimerkissä 45 *katselee*-predikaatti on *kun*-lauseessa. Virossa tyyppillinen *vaatama*-verbin muoto *kui*-lauseessa on *da*-infinitiivi.

- 45) Yksinkertaisen peruskameran laajakulmaisella kiinteällä objektiivilla tallennettu näkymä on usein lattea ja kiinnostamaton. Jos esimerkiksi matkakuvia *katselee* joukkona tai sarjana, kuvista jää helposti hieman itseään toistava vaikutelma. TM2/04/62

Lihtsa kaameraga fikseeritud fookuskaugusega lainurkobjektiiviga ülesvõetud stseenid on enamasti lamedad ja igavad. Kui reisipilte *vaadata* üksteise järel, jääb nendest lõpuks sama asja kordumise mulje. TME7/04/34

Esimerkissä 46 predikaattina on kognitiivista toimintoa ilmaiseva nollapersoonamuotoinen *vertaa* ja virossa *da*-infinitiivi *võrrelda*. Konjunktiona on suomessa *kun*. Suomen *kun*-lause ja virossa *kui*-lause eivät tässä ilmaise ehtoa tai peräkkäisiä tapahtumia, vaan lähinnä kommentoivat päälauseessa esitettyä. Ilmaus on puhujan näkökulmasta esitetty, mutta jättää kuitenkin viittaussuhteet avoimiksi – lukija voi samaistua havaintoon, vaikkei itse vertailisi erilaisia televisiomalleja.

- 46) Kun *vertaa* vaikkapa 36 tuuman kuvaputkitelevisiota ja 32 tuuman plasmanäyttöä, niiden todellinen kuvakoko onkin lähes sama huolimatta näennäisestä neljän tuuman erosta. TM4/03/14

Kui *võrrelda* 36tollist kineskoopiekraani ja 32tollist plasmakuvarit, siis nende nähtav pildiala on praktiliselt sama suur näivast neljatollisest vahest hoolimata. TME7/03/31

Virolaisessa korpuksessa esiintyy samantyyppisiä mentaalisia verbejä ehtolauseiden *da*-infinitiivimuotoisina predikaatteina kuin edellä käsitellyissä lehtiaineiston esimerkeissä 45 ja 46. Plado (2010) on jakanut virolaisen korpuksen *da*-infinitiivin sisältävät *kui*-lauseiden verbit Pajusen (2001) mukaan A-verbeihin (konkreettiset verbit) ja B-verbeihin (mentaaliset verbit). Korpukselta voidaan huomata, että *da*-infinitiivillisissä ehtolauseissa käytetään selvästi enemmän B-verbejä kuin A-verbejä: B-verbejä on 182 ja A-verbejä 70 lauseessa³⁹. Lisäksi 5 kertaa esiintyy rakenne *kui nii võtta* (konkreettinen verbi ilmaisemassa mentaalista toimintoa). Virolaisen korpuksen B-verbeistä erottuvat selvästi yleisimmät: mentaalista toimintaa ilmaisevat (*järele mõtlema* (23 kertaa; esimerkki 47) ja *arvestama* tai *arvesse võtma* (22; 48–49), (*maha, välja*) *arvama* (9; 50), *meenutama / meelde tuletama* (8; 51), *vaatama* (8; 52) ja *võrdlema* (7; 53). Seuraavien esimerkkien *da*-infinitiivit on käännettävissä suomeen käytännössä juuri nollapersoonalauseella tai passiivilla. *Kui*-konjunktioita voi vastata useimmissa tapauksissa sekä *jos*- että *kun*-konjunktio.

- 47) AJA_1990 Kui *järele mõelda*, siis olen oma elu ikka *elanud* kahe linna vahel.

’Kun ajattelee asiaa, olen elänyt elämäni kahden kaupungin välissä.’

- 48) AJA_1990 Kui *arvestada*, et bussisõit on prii ja toit tasuta, pole seda raha vist sugugi nii vähe.

’Kun ottaa huomioon, että bussimatka on ilmainen ja ruoka maksutonta, ei sitä rahaa ole lainkaan niin vähän.’

39 Nämä laskelmat on tehnyt Plado (2010).

- 49) ILU_1990 See oligi kogu nende majapidamine, kui *mitte arvestada* suurt võlvkeldrit maja taga õues.

'Se olikin koko heidän taloutensa, jos ei ota huomioon suurta kellaria talon takana pihalla.'

- 50) ILU_1990 Või põen ma suurusehullustust nagu meie suurepärase poeet Juhan Liiv, kelle olemasolu nad ei aimagi ja kes ei jõudnud (kui üks pooläpardunud Varssavi-sõit *välja arvata!*) Eestimaa piiridest kaugemale?

'Vai podenko samanlaista suuruudenhulluutta kuin meidän suurenmoinen runoilijamme Juhan Liiv, jonka olemassaoloa he eivät aavistakaan ja joka ei päässyt (jos jättää yhden puoliksi epäonnistuneen Varsovan-matkan pois laskuista!) Viron rajoja kauemmas?'

- 51) AJA_1990 Mõistagi ei möödu see valutult, vahel üsnagi traagiliselt, kui *meenutada* endiste riigijuhtide saatust Rumeenias, Bulgaarias, Saksa DV-s.

'Tietenkään se ei suju kivuttomasti, välillä varsin traagisestikin, jos muistelee entisten valtionpäämiesten kohtaloa Romaniassa, Bulgariassa, DDR:ssä.'

- 52) AJA_1990 Kui *vaadata* seniseid riigi otsuseid, siis tundub küll, et majanduslik põhjendus on pidanud taanduma kas hetkehuvide või sõpradele vastutuleku ees.

'Kun katsoo tähänastisia valtion päätöksiä, niin tuntuu kyllä siltä, että taloudellisen perusteen on pitänyt väistyä joko hetkellisten kiinnostusten tai ystävien avittamisen tieltä.'

- 53) AJA_1990 Kui *võrrelda* liha hindu omavahel, siis praegu on nii sea-, veise- kui lambaliha enam-vähem sama.

'Kun vertaa lihan hintoja keskenään, niin tällä hetkellä sian-, naudan ja lampaanlihan hinta on enemmän tai vähemmän sama.'

Korpuslauseiden perusteella *kui*-lauseissa varsin tyypillisiä *da*-infinitiivejä ovat mentaaliset verbit, etenkin kognitio- ja perkeptioverbit. Mentaaliverbin sisältävät *da*-infinitiivilliset lauseet sisältävät useimmiten implikaation siitä, että puhuja on tilanteessa osallisena. Kontekstin perusteella *da*-infinitiivit voivat olla myös selvästi puhujaviitteisiä. Sekä esimerkistä 47 (edellä) että 54 (alla) löytyy merkkejä, jotka ankkuroivat *da*-infinitiivillisen ehtolauseen puhujaan ja tämän kokemusmaailmaan. Esimerkissä 47 *kui*-lausetta seuraavassa päälauseessa predikaatti on yksikön 1. persoonan muodossa

olen elanud. Esimerkissä 54 predikaattina on *da*-infinitiivi puheaktiverbistä *rääkida*, ja lisäksi esimerkissä 54 on *kui*-lauseessa omistuspronomini *minu*.

54) AJA_1990 *Kui rääkida* üldse *minu* laste põlvkonnast, siis võrreldes meie põlvkonnaga on nad hoopis vähem ette valmistatud.

’Kun ylipäättään puhuu/puhutaan minun lasteni sukupolvesta, ovat he meidän sukupolveen verrattuna huomattavasti vähemmän valmistautuneita.’

Esimerkit 55 ja 56 havainnollistavat hyvin sitä, että verbien agenttiivisuuden aste vaikuttaa selvästi niiden sopivuuteen viron nollapersoonalauseen predikaateiksi; perkeptioverbitkin edellyttävät agentilta joko korkeampaa tai matalampaa toiminnallisuutta ja tahdonalaisuutta. Esimerkeissä 55 ja 56 *kui*-lauseen *da*-infinitiivi ja päälauseen nollapersoonaa ovat samanviitteisiä. Esimerkissä 55 esiintyy *kui*-lausetta seuraavassa *siis*-lauseessa nollapersoonamuotoinen predikaatti *näeb*; sen sijaan *kui*-lauseen havainnointiverbi *vaadata* on *da*-infinitiivimuotoinen. Samasta ilmiöstä on kyse esimerkissä 56: *kui*-lauseessa on *da*-infinitiivimuotoinen predikaatti *lugeda*, ja sitä seuraavassa päälauseessa nollapersoonamuotoinen predikaatti *näeb*. Persoonaviittaus on avoin, mutta osoittaa kuitenkin selvästi puhujaa ja tämän havaintoihin. On kyse puhujan näkökulmasta, mutta muutkin samassa tilanteessa olevat potentiaaliset osallistajat voivat tehdä saman havainnon.

55) AJA_1990 *Kui* aga *vaadata* maavarade maksumäärasid, *siis näeb*, et kui näiteks ehitusliiva ja klaasiliiva maksumäär erineb tühise 20 %, siis põlvkivi maksumäär on kõigil kaevandustel ja karjääridel üks ja sama.

’Kun katsoo maa-aineiden veromääriä, niin näkee, että kun rakennushiekas ja lasihiekan vero poikkeaa niukat 20 %, niin öljyliuskeen vero on kaikilla kaivauksilla ja urilla yksi ja sama.’

56) AJA_1990 *Kui lugeda* riste Soome kirikuaedades, *siis näeb*, kui kalliks läks meile maksma vabadus.

’Jos laskee yhteen ristejä Suomen kirkkomailla, niin näkee, kuinka paljon vapaus meille tuli maksamaan.’

Konkreettiset verbit

Konkreettiset verbit esiintyvät osittain toisenlaisissa ilmauksissa kuin mentaaliset verbit. Mentaaliset verbit voivat nimittäin esiintyä sellaisissa ehtolauseissa, jotka välittävät puhujan suhtautumista ja kommentteja päälauseessa esitettyyn; kyse ei siis ole

aina ehdon tai temporaalisten suhteiden ilmaisemisesta. Konkreettisen verbin sisältävät lehtiaineiston ehtoa ilmaisevat yhdyslauseet kuvaavat tyypillisesti jonkin tuloksen saavuttamisen ehtoja: jotain kannattaa tehdä tai joutuu tekemään jossakin tietyssä järjestyksessä jonkin tuloksen saavuttamiseksi. *Jos/kun-siis*-yhdyslause toimii kehyksenä, joka kuvaa toimintaa ja seurauksia. Kehys esittää geneeriset ehdot, jotka koskevat kaikkia, jotka haluavat itsensä kehykseen sijoittaa.

Esimerkissä 57 suosituksen mukaan toimiminen, puupintojen käsittely puuöljyllä, johtaa toivottuun tulokseen. Suomen *kun*- ja viron *kui*-lauseetta edeltävässä päälauseessa on molemmissa kielissä nollapersoonamuotoinen modaaliverbi predikaattina. Suomessa myös päälausetta seuraavassa *kun*-lauseessa on nollapersoonamuotoinen predikaatti *käsittellee*, mutta viron *kui*-lauseen konkreettinen verbi sen sijaan on *da*-infinitiivissä.

57) Kuluneet puupinnat *saa* helposti alkuperäisen näköiseksi, kun *käsittellee* ne puuöljyllä. TR01/05/94

Kulunud puitpinnad *saab* kergesti endiseks, kui need puiduõliga *üle tõmmata*. TRE02-03/06/105

Esimerkin 57 kaltaisissa ehtolauseissa kuvataan konkreettisia tekoja, ja niitä voi pitää aikaviittaauksiltaan geneerisinä. Aikaviittaaukseltaan geneerisiä tai habituaalisia ovat sellaiset *kun*-lauseet, jotka eivät esitä yksittäistä, ainutkertaista tilannetta (Herlin 1998: 53). Preesensmuotoisten, konkreettisten verbien käyttö tulkinnaltaan geneerisissä ehtolauseissa näyttää olevan tyypillistä myös lehtiaineistossa.

Kuulijaviitteisiin ja samalla yleispäteviin ohjeisiin sopii myös Langackerin (1991) kuvaus preesensin käytöstä. Hänen nähdäkseen lause *To turn off the dishwasher, you move the lever all the way to the left* ei kuvaa mitään tiettyä hetkeä, jona vipua käännetään, vaan osoittaa vivun kääntämisen olevan normaali osa pesukoneen toimintamekanismia. Preesens aikamuotona esimerkiksi ohjeissa osoittaa, että “one is portraying the world as being so structured that the specified sequence of events regularly leads to the desired outcome”. (Mts. 266.) Näin on esimerkissä 57 edellä: ehtolauseessa kuvattu toiminto johtaa päälauseessa kuvattuun tulokseen.

Esimerkissä 58 suomen nollapersoonan predikaattina *jos*-lauseessa on fyysistä toimintaa ilmaiseva verbi *syö*, jota virolaisessa käännöksessä vastaa *da*-infinitiivi *süüa*. *Jos*-lause ilmaisee ehtoa ja päälause toiminnan lopputulosta. Ilmaukset ovat aikaviittaauksiltaan neutraaleja, eikä niitä ole rajattu kohdistumaan pelkästään kuulijaan, vaan niiden viittausala on lähinnä avoin.

- 58) Sokeri on tyhjää energiaa, eikä se sisällä vitamiineja tai kivennäisaineita. Jos sokeripitoisia ruokia *syö* runsaasti, ne syrjäyttävät ruokavaliosta muita, terveellisempiä, vaihtoehtoja. Sokerin saannin ylärajaksi suositellaan 40–50 grammaa päivässä, ja tähän sisältyy myös hedelmien ja marjojen luontainen sokeri. TR11/04/132

Suhkur on tühi energia, mis ei sisalda vitamiine ega mineraalaineid. Kui *siüia* palju suure suhkursaldusega toite, tõrjuvad need toiduvalikust tervislikumad toidud kõrvale. Suhkru tarbimine ei tohiks ületada 40–50 grammi päevas, seda koos puuviljades ja marjades sisalduva loodusliku suhkruka. TRE05/06/80

Sekä mentaaliset että konkreettiset verbit voivat esiintyä *da*-infinitiivimuotoisina predikaatteina sellaisissa *kui*-lauseissa, joiden päälauseessa on nollapersoonaa. Lehtiaineiston esimerkissä 57 (edellä) suomen nollapersoonamuotoinen predikaatti on päälauseessa *saa* ja virossa vastaavasti *saab*; sivulauseen nollapersoonamuotoista *käsitlee*-predikaattia vastaa sen sijaan virossa *da*-infinitiivi. Täydentävässä (kääntämättömässä) lehtiaineistossa on esimerkkejä, joissa päälauseessa on ei-konkreettinen predikaattiverbi nollapersoonamuotoisena, kun taas alisteissa ehtolauseessa konkreettinen predikaattiverbi on *da*-infinitiivimuotoinen. Esimerkissä 59 päälauseessa on predikaatti *leiab*, jonka jo edellä todettiin sopivan nollapersoonan predikaatiksi virossa (ks. 5.3.1). Päälauseetta edeltävässä *kui*-lauseessa on sen sijaan selvästi agenttiivisempi verbi *otsida*, ja se onkin *da*-infinitiivissä. Esimerkissä 60 päälauseessa on *saab* ja sivulauseessa predikaattina on *da*-infinitiivimuotoinen *vältida*.

- 59) Kui *otsida*, *leiab* Prahast kunsti ja kultuuri piisavalt. Odav õlu käib aga lihtsalt asja juurde. TRE0906/96

’Jos etsii, löytää Prahasta taidetta ja kulttuuria riittävästi. Halpa olut yksinkertaisesti kuuluu joka asiaan.’

- 60) Kui oskuslikult turistilõkse *vältida*, *saab* kõva kõhutäie ja õllegi sinna juurde nii umbes saja eesti krooniga – ja seda isegi kesklinnas. TRE0906/95

’Jos välttää taitavasti turistiansat, saa vatsansa täyteen ja oluenkin siihen kylkeen suunnilleen sadalla viron kruunulla – ja näin jopa keskustassa.’

Täydentävän kääntämättömän lehtiaineiston esimerkissä 61 nollapersoonaa, *da*-infinitiivi ja passiivi vaihtelevat käyttökontekstien mukaan. Esimerkin aloittavassa lauseessa predikaattina on nollapersoonamuotoinen *saab*, mutta päälauseetta seuraavassa *kui*-lauseessa on predikaattina konkreettisen verbin *da*-infinitiivimuoto *kasutada*. Seuraavassa virkkeessä käytetyt verbinmuodot ovat passiivi *võetakse* ja nollapersoonaa-

muoto *võib täita*. Seuraavana tekstistä löytyvät passiivi *pannakse* sekä nollapersoonamuoto *võib poetada*. Modaaliverbit ovat siis nollapersoonamuotoisia ja konkreettiset verbit passiivimuotoisia lukuunottamatta ehtolauseen *da*-infinitiiviä. Tekstissä on kyse avoimista ja yleistävistä ilmauksista, joilla ohjeistetaan ja opastetaan lukijaa.

- 61) Huvitava ning omapärase tulemuse *saab*, kui *kasutada* õunasüdame väljavõtjat. Sellega *võetakse* kartuli sisu välja ning tekkinud avause *võib täita* majoneesi-juustuseguga, hakitud suitsuliha ja sibulaga ning mädarõikaga, sinepiga. Kõige lõpuks *pannakse* kartuli süvisesse nn. punniks väljavõetud kartulisisu. Lisaks *võib* täidise sekka *poetada* kas rosina, pähkli, mandli või kuivatud aprikoosi. Üllatuse leidjat ootaks peolauas aga omakorda väike kingitus. KK02/04/61

’Kiinnostavan ja omaperäisen tuloksen saa, kun käyttää siemenkodon poistajaa. Sillä otetaan perunan keskusta pois ja syntyneen aukon voi täyttää majoneesi-juustosekoituksella, pienennetyllä savulihalla ja sipulilla sekä piparjuurella, sinapilla. Aivan lopuksi pannaan perunan aukkoon ns. Tulpaksi poistettu perunan keskusta. Lisäksi voi täyteen joukkoon ujuttaa rusinan, pähkinän, mantelin tai kuivatun aprikoosin. Yllätyksen löytäjää odottaisi juhlapöydässä pieni lahja.’

Kääntämättömästä virolaisesta korpuksesta löytyy vastaavia esimerkkejä, joissa *kui*-lauseessa on infinitiivimuotoinen konkreettinen verbi predikaattina ja päälauseessa nollapersoonamuotoinen modaaliverbi. Esimerkissä 62 esiintyy *kui*-lauseessa neljä *da*-infinitiiviä (*kuivatada*, *üle valada*, *lasta* ja *kurnata*) ja päälauseen predikaatti on *saab*. Esimerkissä 63 *kui*-lauseen predikaatti on *da*-infinitiivi *teha* ja päälauseen predikaatti *tuleks*. Konditionaalimuoto on virolle tyypillinen kuulijaan suuntautuvissa suosituk-sissa.

- 62) AJA_1990 Kui nende viljakestad ja seemned *kuivatada*, *valada* üle poolteisekordse toiduõlikogusega, *lasta* 2–3 nädalat seista ning seejärel oli *kurnata*, *saab* ekstrakti, mis parandab nahapõletikke, ekseeme, raskelt paranevaid haavandeid.

’Jos niiden siemenkodat ja siemenet kuivattaa, kaataa päälle puolitoistakertaisen ruokaöljyannoksen, antaa olla 2–3 viikkoa sekä sen jälkeen siivilöi öljyn, saa tiivistein, joka parantaa ihotulehduksia, ekseemaa ja vaikeasti paranevia haavoja.’

- 63) AJA_1990 Ent kui samasugune kauss *teha* näiteks katkisest savikausist, *tuleks* see katta ka seestpoolt.

’Kuitenkin jos samanlaisen astian tekee esimerkiksi rikkinäisestä saviastiasta, tulisi se pinnoittaa myös sisäpuolelta.’

Täydentävästä kaunokirjallisuusaineistosta (viro–suomi) peräisin olevan esimerkki 64 on yleispätevä, ja sen viittausala on avoin ja ketä tahansa koskeva. Ehtoa ilmaiseva sivulause esittää toiminnan ja päälause sen tuloksen. Viron *da*-infinitiivi *koputada* on käännetty suomeen nollapersoonamuotoisella predikaatilla *koputtaa*. Ehtolauseessa suomen nollapersoonaa vaikuttaa olevan viron *da*-infinitiivin lähin ja sopivin käännösvastine.

- 64) ”Kui vana kuu ajal kolm korda puu tüvele koputada, kuivab puu ära!”
REH61

”Jos vanhalla kuulla koputtaa kolme kertaa puun tyveä, se puu kuivuu!” RII79

Vaikuttaa siltä, että ehtolauseiden funktionaalisella tehtävällä, *da*-infinitiivin verbityypillä sekä geneerisyydellä on yhteys. Plado (2010) jakaa *kui*-konjunktiiviset ehtolauseet niiden tehtävän perusteella kolmeen ryhmään: sisällöllisiin, episteemisiin ja konversationaalisiin ehtolauseisiin. Konversationaalisiin ehtolauseisiin sisältyvät puheaktilauseet ja metakielelliset ehtolauseet. Tyyppijaon pohjana ovat Sweetserin (1990) ja Dancygierin (2006) luokittelut. Sisällölliset ehtolauseet ilmaisevat päälauseessa esitetyn tapahtuman tai toiminnan ehtoa; episteemisessä tapauksessa pää- ja sivulauseen välillä on syy- ja seuraussuhde: mikäli tiedetään, että sivulauseessa ilmaistu toteutuu, toteutuu myös päälauseessa ilmaistu (Sweetser 1990: 113–116). Konversationaalisten ehtolauseiden tehtävänä on kommentoida päälauseessa annettua tietoa (Dancygier 2006: 105). Sisällöllisen ehtolauseen *da*-infinitiivimuotoinen predikaatti muuttaa tavallisesti koko lauseen geneeriseksi. *da*-infinitiivimuotoinen predikaatti on sisällöllisessä ehtolauseessa harvoin sidoksissa johonkin tiettyyn aikaan tai tapahtumaan, vaan lauseet ovat tyyppillisesti geneerisiä. (Plado 2010: 267.)

da-infinitiivisen ehtolauseen funktiosta riippuu, minkälainen predikaattiverbi siinä on käytössä. Funktiolla ja predikaattiverbillä puolestaan on vaikutusta *da*-infinitiivin implisiittisen subjektin tulkintaan joko spesifiksi tai geneeriseksi. Konkreettiset ja mentaaliset verbit esiintyvät erityyppisissä lauseissa. Konversationaalisisissa lauseissa yhdistyy avoimeen osallistujan puhujan näkökulma, sillä puhuja kommentoi päälauseessa sanottua. Modaaliverbien tavoin monet mentaaliset verbit, esimerkiksi kognitioverbit, ilmaisevat puhujan asennetta ja näkökulmaa, ja puhuja viittaa (ainakin) itseensä. Funktioltaan sisällöllisissä ehtolauseissa kuvataan toiminnan ja tapahtumien ehtoja, ja

tällaisten ehtolauseiden predikaatit ovat todennäköisesti konkreettisia verbejä. Ehdot ovat geneerisiä siten, että ne voivat kohdistua kehen tahansa.

Ehtolauseissa nollapersoonaa ja passiivi sekä vastaavasti *da*-infinitiivi ja passiivi voivat olla hyvin lähellä toisiaan. Seuraavassa esimerkissä 65 puhutaan toimivista tavoista sijoittaa kaiuttimet. Suomessa esiintyy ensin kaksi nollapersoonalauseetta ja niiden jälkeen *kun*-lause, jossa on passiivimuoto *sijoitetaan*. Virolaisessa käännöksessä nollapersoonamuodot on käännetty *da*-infinitiivillä ja passiivi passiivimuodolla *paigutatakse*. Viron passiivi on puhujaeksklusiivinen.

- 65) Kun surround-kaiuttimet *sijoittaa* jotakuinkin kuuntelupaikan sivuille, äänikenttä on yhtenäinen edestä sivuille saakka, mutta takaa ääntä ei tule. Jos taas surround-kaiuttimet *asettaa* kuuntelupaikan taakse, ääntä saa myös takaa, mutta äänikenttä ei ole yhtenäinen, sillä kuuntelijan sivuille jää tyhjää tilaa. Molemmat ongelmat ratkeavat, kun kaksi takakanavan kaiutinta *sijoitetaan* sivuille ja kolmas takakeskikaiutin suoraan kuuntelupaikan taakse. TM1/04/104

Kui surround-kõlarid *paigutada* kuulamis-vaatamiskoha kõrvale, on helipilt küll ühtlane eest külgedele, kuid tagant heli ei kuule. Kui aga surround-kõlarid *paigutada* taha, tuleb sealt ka heli, kuid helipilt ei ole ühtne, sest külgedele jäävad täitmata kohad. Mõlemad probleemid leiavad siis lahenduse, kui kaks kõlarit *paigutatakse* külgedele ja kolmas, tagakeskkõlar, otse kuulamiskoha taha. TME6/04/34

5.6.2.2 Nollapersoonaa ja *da*-infinitiivi muissa yhdyslauseissa

Ehtoa ilmaisevien yhdyslauseiden lisäksi nollapersoonaa on mahdollinen myös muissa alisteisissa sivulauseissa. Vastaavasti *da*-infinitiivi voi esiintyä itsenäisenä predikaattina myös muissa alisteisissa lauseissa. Nollapersoonan ja *da*-infinitiivin tulkinta vaikuttaa olevan tällöin tyypillisesti avoin ja yleistävä.

Esimerkissä 66 nollapersoonaa esiintyy alisteisessa kysymyslauseessa, ja sen predikaattina on suomessa konditionaalimuotoinen *arvostaisi*. Predikaatin etisellä teema-paikalla on objekti *kumpaa*. Vironkielisessä käännösvastineessa predikaatti on *da*-infinitiivimuoto *hinnata*. Konditionaalimuotoa *da*-infinitiivistä ei voi luonnollisestikaan muodostaa.

- 66) Sen suoritusarvot ovat asvaltilla, mutta erityisesti sorapinnalla, huikeita. Molemmat ovat oman aikakautensa huipputuotteita ja on oikeastaan vaikea päättää, kumpaa *arvostaisi* enemmän. Tämän vertailun lopputuloksena on kaksi voittajaa ja muutama uuden elämyksen kokenut testaja. TM17/01/34

Asfaldil ja eriti kruusal on selle suutlikkus ikka väga kõrgel tasemel. Kumbki kujutab endast oma aja tipptehnikat ja nii on raske otsustada, kumba kõrgemalt *hinnata*. Võrdluse lõpptulemuseks on kaks võitjat, testijale aga jäävad mõned uued elamused. TME9/04/92

Esimerkissä 67 käsitellään laskuvarjohyppyä ja hypyn eri vaiheita. Vaikka tekstin kirjoittajalla on omia kokemuksia laskuvarjohypystä, voi tekstin viittaussuhteet tulkita avoimiksi ja yleistäviksi, kaikkia laskuvarjohyppyä harrastavia koskevaksi. Suomen ja viron persoonamuodot ovat yhtenäisiä silloin, kun sekä alkuperäistekstissä että käännöksessä predikaattina on jokin modaaliverbi – tällöin lause on nollapersoonainen molemmissa kielissä. Sen sijaan esimerkin kysyvässä sivulauseessa suomessa esiintyy nollapersoonaa, jonka predikaatti on *aikoo*. Vironkielisessä käännöksessä vastineena on *da*-infinitiivimuotoinen predikaatti *maanduda*.

- 67) Viimeistään 2500 jalan (760 metrin) korkeudessa on tehtävä päätös siitä, millä *aikoo laskeutua*: jos yläpuolella ei ole toimivaa varjoa, on päävarjo *irrotettava* ja *avattava* varavarjo. Kaikki edellä mainittu kuulostaa yksinkertaiselta ja helpolta, mutta tapahtumaan liittyy lukematon määrä pikkuseikkoja ja ohjeita erilaisten tilanteiden varalle, jotka *pitää* hallita ennen ensimmäistäkin hyppyä. TM1/04/62

Vähemalt 2500 jala (760 m) kõrgusel tuleb otsustada, kuidas *maanduda*. Kui põhivari ei ole avanenud, *tuleb see eraldada* ning *avada* varuvary. See tundub lihtsa ja arusaadavana, kuid seda *tuleb teha* maapinna poole vihisedes – ning maapind läheneb kiirusega 190 km/h ehk enam kui 50 m/s. TME5/04/117

Esimerkissä 68 on suomessa käytetty nollapersoonamuotoja, joiden vastineina virolaisessa käännöksessä esiintyvät nollapersoonien lisäksi *da*-infinitiivi ja yksikön 2. persoonan muoto ja passiivi. Tarkoitusta ilmaisevaa *jotta*-lausetta vastaa virolaisessa käännöksessä (*aga*) *et*-lause, jonka predikaattina on itsenäinen *da*-infinitiivi.

- 68) Subarussakin on hyvä säätömahdollisuus automaattisen toiminnan lisäksi. Ainoana miinuspuolena on vaikea löytää vaihtoehtoista kultaista keskitietä. Tosin sellaisenkin *löytää*, mutta sitten ajon pitää olla hyvinkin aggressiivista ja määrätietoista, *jotta saa auton tekemään kaiken* niin kuin itse *haluaa*, mikä ei ehkä ole kaikkein turvallisin ja nopein keino. *Täytyy* kuitenkin muistaa, että siviililiikenteessä *ei* näitä rajoja ja todellisia ominaisuuksia *pääse* ikinä kokeilemaan, mutta tässä tapauksessa erot olivat selviä. TM7/04/37

Subarus on automaatrežiimi kõrval samuti häid häälestusvõimalusi. Miinuseks on vaid see, et kõigist neist võimalustest on raske kuldset keskteed leida. Selline küll *leidub*, ***aga et saada auto tegema just seda***, mida *tahad*, peab sõitma agressiivselt ja enesekindlalt, see ei ole aga ehk kõige turvalisem või kiiremgi. *Tuleb* küll meeles pidada, et argielus *ei hakata* autode omadusi äärmuslikes oludes proovima, aga erinevusi on. TME8/04/25

5.6.2.3 Nollapersoonan muut vastineet ehtolauseessa

Ehtolause tai muu alisteinen sivulause ei ole konteksti, joka mahdollistaisi nollapersoonan käytön virossa samoin kuin suomessa. Tutkimusaineisto osoittaa, että viron *da*-infinitiivi on keskeinen suomen nollapersoonan vastine ehtolauseessa. Seuraavassa tarkastellaan sitä, millaisia muita vastineita suomen nollapersoonaa voi saada *da*-infinitiivin lisäksi viron kielen ehtolauseissa.

Nollapersoonaa

Sekä lehtiaineisto, kaunokirjallisuusesimerkit että virolaisen korpuksen *kui*-lauseista koostuva aineisto osoittavat, että nollapersoonaa esiintyy viron *kui*-lauseissa yksinomaan silloin, kun sen predikaattina on jokin modaaliverbi tai verbi on konditionaalimuotoinen tai kieltomuotoinen. Ylipäätään konkreettiset verbit ovat viron nollapersoonalauseissa hyvin harvinaisia. Modaalisuutta käsitellään tässä tutkimuksessa luvussa 4 ja konditionaalialia sekä kieltoa luvussa 6.

Aineistoissa konkreettiset ja agentiiviset nollapersoonan predikaattiverbit ovat virossa mahdollisia silloin, kun ne ovat kieltomuotoisia, kuten esimerkissä 69. Esimerkin kahdessa virkkeessä esiintyy sekä nollapersoonamuotoja että passiivi. Suomen predikaatti on *ellei riko* ja sen vastine virolaisessa käännöksessä *ära ei riku*. Esimerkin toisessa virkkeessä käytetään sekä suomessa että virossa päälauseessa nollapersoonaa (*kannattaa, tuleb*) ja sivulauseessa passiivina (*ei käytetä, ei kasutata*). Persoonailmaukset on suunnattu enemmän kuulijaan ja lukijaan kuin puhujaan itseensä.

- 69) Ihan heti lamppua *ei tarvitse* vaihtaa, *ellei riko* sitä omalla varomattomuudellaan. Lampun eliniän pidentämiseksi projektori *kannattaa sammuttaa* aina, kun sitä *ei käytetä*. TM3/04/59

Nii et lampi *ei pea* kohe vahetama hakkama, kui seda just omaenese hoolimatusesga *ära ei riku*. Lambi tööea pikendamiseks *tuleb* projektor alati *välja lülitada*, kui seda *ei kasutata*. TME9/04/28

Kieltomuotoisia *kui*-lauseita, joissa on nollapersoona, löytyy myös kääntämättömästä virolaisesta korpuksesta. Esimerkissä 70 on predikaattina kieltomuotoinen *tahtma*. Esimerkki 71 virolaiskorpuksesta osoittaa, että kieltö on mahdollinen myös *da*-infinitiivin yhteydessä; tällöin käytetään kieltosanaa *mitte*.

70) AJA_1990 Kui just turul seista *ei taha*.

'Jos ei juuri torilla halua seistä.'

71) AJA_1990 Kui *mitte arvestada*, et kaheksane Jonas ja seitsmene David sageli isa pool viibivad.

'Jos ei ota huomioon, et kahdeksanvuotias Jonas ja seitsenvuotias David ovat usein isän luona.'

Kui-konjunktiolla alkavissa aika- ja ehtolauseissa on verbillä tendenssi sijoittua lauseen loppuun, ainakin kirjoitetussa kielessä (EKK: 432; Huumo 1993: 120–124; vrt. Lindström 2001: 92). Edellä esitetyt esimerkit näyttävät tukevan tätä oletusta. Suomen ehtolauseissa nollapersoonan edellä ei tarvita teemapaikalla täytettä, virossa teemapaikan täytetään ei auta.

Yksikön 2. persoona

Yksikön 2. persoona voidaan tulkita yleistäväksi tai puhujan omiin kokemuksiin viittaavaksi. Sen predikaattina voi esiintyä sekä mentaalinen että konkreettinen verbi. Esimerkin 72 suomen *kun*-lauseen predikaattiverbinä on nollapersoonamuotoinen konkreettinen *tehdä*, ja sitä vastaa virolaisessa *kui*-lauseessa *tegema*-verbin yksikön 2. persoonan muoto. Lauseella on sekä temporaalinen että ehtoa kuvaava merkitys. Ehtolauseetta seuraavassa lauseessa on molemmissa kielissä nollapersoona, jolla on modaalinen predikaatti: suomessa *ei tarvitse tavoitella* ja virossa *ei ole vaja püüda*.

Esimerkin 73 *jos*-lauseessa on suomen predikaattina mentaalinen *muistaa*, jota vastaa viron *kui*-lauseessa yksikön 2. persoonan modaaliverbillinen predikaatti *meeles pidama*. Lukijaan pyritään luomaan henkilökohtainen suhde, ja tässä (etenkin) virossa yksikön 2. persoona koetaan tehokkaammaksi puhuttelukeinoksi.

72) Älä pingota. Perfektionismi, liian suurien vaatimusten asettaminen itselle, lisää työuupumuksen riskiä. Yleensä riittää, kun *tekee* työnsä tarpeeksi hyvin, täydellisyyttä *ei tarvitse tavoitella*. TR5/04/92

Ära üle pinguta. Perfektionism ehk endale liiga suurte nõudmiste esitamine lisab tööväsimuse riski. Lase latt madalamale! Enamasti piisab sellest, kui *teed* oma tööd lihtsalt hästi – täiuslikkust *ei ole vaja püüda*. Trend4–5/05/92

- 73) Rentoudu rompulla. Työtehoa tulee kummasti lisää, jos *muistaa* rentoutua vaikka viisikin minuuttia kesken työpäivän. Vaivaton ja aikaa säästävä keino on tyrkätä rentoutusromppu tietokoneeseen ja antaa masiinan ohjata rentoutus. TR5/04/92

Lõdvestu arvuti taga. Töö tõhusus kasvab oluliselt, kui *pead meeles* tööpäeva jooksul vahepeal kasvõi viis minutit lõõgastuda. Kuula näiteks mõnusat muusikat või vaata mingeid lõbusaid pilte. Trend4–5/05/92

Tämän tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että viron kielessä puhuja itseensä ja omaan kokemuksiinsa viitattaessa todennäköisemmin valitsee yksikön toisen persoonan kuin nollapersoonarakenteen. Täydentävän kaunokirjallisuusaineiston esimerkissä 74 persoonamuodot vaihtelevat, ja puhujan näkökulma ja osallisuus syntyvät niiden yhteispelinä. Suomen *kun*-lauseen predikaattia *tuntee* vastaa viron *kui*-lauseessa predikaatti *tunned*. Suomen *jos*-lauseessa sen sijaan predikaattina on yksikön 2. persoonan muoto *ihastut*, jonka viron vastineena on samoin yksikön 2. persoonan muoto *armud*.

- 74) Hän oli oikein soma kyllä. Mutta kun miehen *tuntee*, ei voi vaimoon puuttua. *Olin päättänyt* sen kerran, erään kokemuksen läpikäyneenä. Jos vaimoon *ihastut*, sano tuttavuus irti miehen kanssa. EL127

Ta oli päris kena. Aga kui *tunned* meest, ei tohi naist puutada. Ma olin seda otsustanud, kui olin ühe kogemuse läbi teinud. Kui naisesse *armud*, ütle üles tutvus mehega. ELe112

Seuraavassa kaunokirjallisuusesimerkin katkelmassa 75 romaanihenkilö pohdiskelee itseksensä elämäänsä, ja viittaukset kohdistuvat yleispohdiskelevasta sävystä huolimatta ensisijaisesti häneen itseensä, romaanihenkilö muistelee ja reflektoi toimiaan ja tunteuksiaan. Katkelman ensimmäisen nollapersoonamuodon predikaattiverbi on agenttiivisuusasteeltaan heikko perkeptioverbi *nähdä*, jota virolaisessa käännöksessä vastaa nollapersoonamuotoinen verbi *kohtama*. Esimerkissä 75 suomen nollapersoonainen predikaatti *ei halunnut* on käännetty yksikön 2. persoonan muodolla *sa ei tahtnud*, ja predikaatti *halusi* on käännetty predikaatilla *tahtsid*. Virolaisessa käännöksessä siirrytään alkuperäistekstiä nopeammin nollapersoonasta yksikön toiseen persoonaan, yhä omakohtaisemmalle tasolle. Katkelman viimeisissä lauseissa on yksikön 2. persoonan muoto molemmista kielissä. Esimerkki 75 osoittaa, että yksikön toisen persoonan tulkinta voi olla puhujaviitteinen etenkin silloin, jos predikaatti on imperfektimuotoinen.

- 75) Vanha Passetto oli aina avoin, väki siellä avuliasta. Piazza Navonan lähellä taas *näki* Pellegrini-ravintolassa pohjoismaalaista joukkoa ja kun *sitä ei halunnut*, suuntautui matka makaronipaikka Fedelinaroon, Fontana di Trevin luokse. Mutta yksi oli ylin kaikista; *jos juhlaruokaa halusi*, jos oli sellainen tunne, tai postissa oli tullut raha, niin sinne, Tre re -ravintolaan, ja *söit* kuin kuningas tai kolme! Kolme liiraa ateriasta, mikä oli paljon, mutta *söit* sitten myös muuta kuin mihin *olit tottunut*. EL96

Vana "Passetto" oli alati lahti ja rahvas seal lahke. Piazza Navona lähedal aga *kohtas* "Pellegrini" restoranis inimesi põhjamaadest, ja kui *sa seda ei tahtnud*, siis läksid Fontana di Trevi juurde makaronirestorani, mille nimi oli "Fedelinaro". Aga üks koht oli kõigist üle; *kui tahtsid pidusööki*, kui sul oli selline tunne või oli post raha toonud, siis läksid "Tre re" restorani ja *söid* nagu kuningas või kolm! Kolm liiri söömaaja eest, mida oli palju, aga *söid* siis ka muud kui seda, millega *olid harjunud*. EL84

Passiivi

Passiivi on mahdollinen suomen ehtolauseen nollapersoonan vastine sekä mentaalista että konkreettisista verbeistä. Erona mentaalisten verbien *da*-infinitiiveihin vaikuuttaa kuitenkin olevan se, että *da*-infiniivin viittausalaan puhuja voidaan lähes aina sisällyttää, kun taas passiivi helpommin rajaa puhujan ulkopuolelle sekä konkreettisten että mentaalisten verbien tapauksessa.

Passiivia käytetään nollapersoonan vastineena *da*-infiniivin ja nollapersoonan sijaan silloin, kun viittausuhteet ovat avoimia. Käytännössä kaikki lehtiaineiston nollapersoonan passiivimuotoiset vastineet *kui*-lauseissa ovat agentiivisia tai konkreettisiä verbejä. Esimerkki 76 on lehtiaineistosta, ja siinä käsitellään aivojen toimintaa. Ilmaus on aika- ja viittausuhteiltaan avoin: kenen tahansa aivot surkastuvat, mikäli niitä ei käytä. Vironkielisessä käänkösvastineessa on passiivi.

- 76) Ensimmäisenä taantuvat aivojen etulohkot, jotka säätelevät persoonallisuutta ja kiinnostusta elämään. Aivosolut alkavat surkastua, jos niitä *ei käytä*. TR10/05/113

Esmalt taandub eesmiste ajusagarate töövõime – need reguleerivad personaalsust ja huvi elu vastu. Kui ajurakke *ei kasutata*, hakkavad need känguma. TRE10/06/88

Kääntämättömien aineistoesimerkkien tarkastelu osoittaa, että viron ehtoa ilmaisevassa *kui*-lauseessa passiivi on mahdollinen muoto toisin kuin nollapersoonana. Passiivi on mahdollinen (tietystä) modaalista verbeistä, mentaalista verbeistä ja konkreet-

tisista verbeistä. Esimerkissä 77 puhutaan olympialaisiin osallistuneesta urheilijajoukosta. Esimerkki 78 on kääntämättömästä lehtiaineistosta, ja siinä passiivimuotoinen predikaatti on mentaalinen predikaattiverbi *soovitakse*. Teksti käsittelee perunaruokien valmistusta ja antaa yleistäviä ohjeita kenelle tahansa.

77) AJA_1990 Kui individuaalaladel *suudetakse* näidata tulemusi isikliku rekordid tasemel, siis ei või keegi väita, et EOK saatis Atlantasse turiste.

'Kun yksilölajeissa pystytään näyttämään henkilökohtaista ennätystasoa vastaavia tuloksia, ei voi kukaan väittää, että EOK lähetti Atlantaan turisteja.'

78) Kui *soovitakse valmistada* klassikalisi ahjukartuleid, siis on soovitatavad need lõigata lõhkudeks. KK02/04/61

'Kun halutaan valmistaa klassisia uuniperunoita, on suositeltavaa leikata ne lohkoiksi.'

Uuspõld (2001) tarkastelee *des-* ja *mata-*infinitiivirakenteita ja toteaa, että *des-*rakenne on purettavissa joko passiivi- tai *da-*infinitiivimuotoiseksi lauseeksi riippuen siitä, onko päälause epämääräis- vai geneerispersoonainen (toisin sanoen passiivi tai nollapersoonan). Päälause ja *des-*rakenne ovat ikään kuin implisiittisesti ”samapersoonaisia”. Uuspõld antaa ilmiöstä esimerkit a ja b. (Uuspõld 2001: 309.) Esimerkissä A *des-*rakenteen parafrasi *kui-*lauseessa on passiivi *süüakse*, ja päälauseen predikaatti on myös passiivimuotoinen *hakatakse võtma*. Lauseessa B *des-*rakenne on korvattu parafrasilauseella, jonka predikaatti on *da-*infinitiivimuoto *süüa*. Päälauseessa on predikaattina nollapersoonamuto *võib võtta*.

A) *Süües* palju kartuleid – Kui *süüakse* palju kartuleid, *hakatakse* kiiresti kaalus juurde *võtma*.

B) *Süües* palju kartuleid – Kui *süüa* palju kartuleid, *võib* kiiresti kaalus juurde *võtta*.

Nollapersoonan ja passiivin analyysin kannalta kiinnostavaa on se, että näissä esimerkeissä Uuspõld rinnastaa *da-*infinitiivin ja nollapersoonan. Huomattava on sekin, että toisin kuin passiivilauseessa nollapersoonalauseessa predikaatti on modaali-verbi *võima*.

Täydentävässä kääntämättömässä lehtiaineistossa on esimerkki 79, jossa päälauseetta edeltää sivulause, jossa on *des-*rakenne *tahtes* 'tahtoessa'. Päälauseen predikaatti on nollapersoonamuotoinen *peab*. Koko yhdyslauseen tulkinta on avoin ja yleistävä.

- 79) Tahtes pōsolt peale silmailu ka kirsse saada, *peab* ligistikku *kasvatama* vähemalt kahte pōsast, sest enamik seemikuid oma õietolmuga ei viljastu. K&A4/04/77

’Haluttaessa pensaalta silmänilon lisäksi myös kirsikoita, pitää lähekkäin kasvattaa ainakin kahta pensasta, sillä suurin osa siemenkodista ei pölyty omasta siitepölystä.’

Vaikuttaa siltä, että ehtolauseissa viron passiivi sijoittuu yksikön 2. persoonan ja *da*-infinitiivin välimaastoon. Viron passiivin ja *da*-infinitiivin suhde on samantyyppinen kuin suomen passiivin ja nollapersoonan: suomen passiivissa on kyse yleensä joukosta, johon puhuja voi kuulua tai projisoida itsensä yhdeksi joukon jäsenistä; nollapersoonana on yksilöviitteisempi. Vastaavasti viron *da*-infinitiivi on tulkinnaltaan passiivista yksilöllisempi ja tilanteesta riippuen suunnattu puhujaan tai kuulijaan tai johonkuhun mahdollisesti avoimeksi jäävään kolmanteen.

5.7 *Olla*-verbi nollapersoonalauseen predikaattina

Tarkastelen *olla*-verbin sisältäviä nollapersoonalauseita omana ryhmänään, sillä *olla*-verbin sijoittaminen pelkästään joko mentaalisten tai konkreettisten verbien ryhmään ei ole yksiselitteistä. Suomen *olla*-verbi on, kuten possessiiviset verbitkin, mentaalisten ja konkreettisten verbien luokittelun kannalta ongelmallinen (Pajunen 2001: 54). Pajunen (2001) käsittelee *olla*-verbiä A-verbien eli mentaalisten verbien yhteydessä. Suomen *olla* ilmaisee tilaa, ja sitä tyypillisesti koodataan nominaalisesti ja lokaalisesti, ei siis verbaalisesti (mts. 103–114).

Laitinen (1995: 339) huomauttaa nollan sopivan *jos*-lauseisiin rajoituksetta; *jos*-lauseessa voi olla ”jopa subjektin tarkoitteen luontaisia ominaisuuksia ilmaiseva predikaatiivirakenne”. Vilkun (1992: 172) mukaan statiivinen *olla*-predikaatti näyttää sopivan vain *jos*-lauseisiin nollapersoonarakenteessa. Aineistossani *olla*-verbin esiintymät ovat vähäisiä, mutta aineistokin osoittaa, että suomen kielen nollapersoonalauseissa *olla*-predikaatti on mahdollinen ainakin tietyissä käyttökonteksteissa. Kaikki aineistoni nollapersoonamuotoiset *olla*-predikaatit ovat ehtolauseissa, joita tarkastelen luvussa 5.6. Tarkastelemani aineiston perusteella *olema*-predikaatti ei ole mahdollinen viron nollapersoonalauseessa.

Lehtiaineistossa suomen *olla*-verbillisiä nollapersoonalauseita on 5, ja virossa yhtäkään niitä ei vastaa viron *olema*-predikaattilinen nollapersoonalause. Kaikki lauseet ovat myöntömuotoisia, ja aikamuodoltaan yksi on perfekti ja muut preesensejä. *Olla*-verbi esiintyy aineistossani nollapersoonalauseen predikaattina sekä predikaatiivin yhteydessä kopulalauseessa että sijaintia ja olemista ilmaisevissa lauseissa, joissa esiintyy

paikallissijainen adverbiaali. Vironkielisissä käännösvastineissa on predikaattina jokin modaaliverbi tai nollapersoonana on käännetty jollakin muulla rakenteella.

Esimerkin 80 suomalaisessa lauseessa *olla*-predikaatti ilmaisee sijaintia ja olemista. Esimerkissä 80 suomen *on*-predikaattillinen *jos*-lause on jätetty kokonaan kääntämättä viroon (alkuperäisen ja käännöksen eroavuuteen vaikuttanee sekin, että käännöstä on jouduttu muuttamaan varsin paljon, kun käännetty artikkeli on suunnattu virolaisille lukijoille suomalaisten sijaan).

- 80) Vaikka wieniläisillä onkin syytä olla ylpeitä teknillisestä museostaan, *kannattaa muistaa*, että myös meillä Suomessa on erinomaisia tekniikan museoita – muun muassa laaja Tekniikan museo Helsingin Vanhassakaupungissa, josta museokierros kannattaa aloittaa. Jos sen sijaan *on* jo valmiiksi Wienissä, on paikallinen teknillinen museo suositeltava vierailukohde kaikille aiheesta kiinnostuneille. TM12/03/126

Kuigi viinlased on oma muuseumi üle õigustatult uhked, *võiks mainida*, et meile palju lähemal on ka suurepärase tehnikamuuseum – nimelt Helsingis. Aga Viini muuseumi aadressiks on Mariahilfer 212. TME5/04/77

Predikatiivilauseen *olema*-predikaatti ei siis virossa voi olla nollapersoonamuotoinen. Kääntämättömän aineiston perusteella kopulalauseen predikaatti voi virossa sen sijaan olla *da*-infinitiivissä tai yksikön 2. persoonan muodossa. Esimerkit 81 ja 82 ovat kääntämättömiä lauseita virolaisesta korpuksesta. Esimerkissä 81 on predikatiivilauseen subjektina yksikön toinen persoona. Puhujaan ja tämän kokemuksiin viittaavissa lauseissa viron *olema*-predikaatin yhteydessä yksikön 2. persoonan muoto vaikuttaa todennäköiseltä valinnalta. Muutkin vaihtoehdot ovat mahdollisia. Virolaisesta korpusaineistosta löytyy esimerkkejä, joissa *olla*-verbi on *da*-infinitiivissä predikatiivillisessä *kui*-lauseessa, kuten esimerkiksi 82. Pladon (2010: 263) mukaan *olema* on melko tavallinen predikaatti mentaalista tilaa kuvaavassa rakenteessa *da*-infinitiivillisessä *kui*-lauseessa.

- 81) AJA_1990 Kui *oled* juba peaaegu kolmkümmend ja jalgpall on kogu *su* elu, on sellise otsusega raske *leppida*.

’Jos olet jo melkein kolmekymmentä ja jalkapallo on koko *sinun* elämäsi, *on* sellaiseen päätökseen vaikea suostua.’

- 82) AJA_1990 Muid muljeid on palju, aga kui *aus olla*, saab neid Setumaalt enam, kaugematest nurkadest kõnelemata.

’Muita vaikutelmia on paljon, mutta jos rehellisiä ollaan, saa niitä Setumaalta enemmän, muista kauemmista perukoista puhumattakaan.’

Esimerkit 83 ja 84 ovat peräisin täydentävästä kaunokirjallisuusaineistosta, ja niissäkin nollapersoonana esiintyy predikatiivillisessä kopulalauseessa. Virossa nollapersoonan sijaan käytetään jotakin muuta subjektia kuin nollapersoonaa. Esimerkissä 83 suomen nollapersoonalauseessa predikatiivina on adjektiivi *nöyrä*; virossa vastaavassa lauseessa on predikatiivi *alandlik*, mutta nollapersoonan asemesta käytetään yksikön 2. persoonaa. Viron predikatiivilauseessa ei esiinny ollenkaan konjunktiota, mikä on mahdollista viron ehtolauseissa (ks. 5.6.1). Konjunktio puuttuu myös viron predikatiivilauseesta 84, joka suomeen on käännetty nollapersoonaisella *kun*-lauseella. Lause on peräisin virosta suomeen käännetystä romaanista, ja vironkielisessä lauseessa esiintyy ilmipersoonana yksikön 1. persoona, mutta suomeen se on kuitenkin käännetty nollapersoonalla.

- 83) Kun *on nöyrä*, kun voimat äkkiä katoavat. Kun on sanottava tämäkin:
”Siellä tapaat Sinä paljon ihmisiä, jotka varmaan esiintyvät Sinulle aivan uudessa valaistuksessa. Tutki kaikki, pidä se kuin hyvä on! – ”
EL109

Oled alandlik, sest jõud on järsku otsas. Pead välja ütleva ka selle:
”Kohtad seal kindlasti palju inimesi, keda näed sootuks uues valguses. Vaata neid lähemalt ja võta, kui see on hea! – ” Ele 96

- 84) Aga mis parata, *olen* juba kord selline. REH34.

Mutta minkäs sille mahtaa, kun *on* sellainen? RII46.

5.8 Kokoavaa tarkastelua

Nollapersoonana ei tyypillisesti ole ominaisuuksiltaan intentionaalinen, agentiivinen tai tahdonalainen. Näin ollen ei-modaaliset, mentaaliset ja konkreettiset, verbit esiintyvät nollapersoonalauseen predikaatteina toisin ehdoin kuin modaaliset verbit, jotka ovat tyypillisiä nollapersoonalauseen predikaattiverbejä sekä suomessa että virossa. Tässä luvussa kootaan yhteen keskeisiä luvun 5 havaintoja mentaalisten ja konkreettisten verbien käytöstä nollapersoonalauseiden predikaattiverbeinä.

Tietyt käyttökontekstit ja -kehykset antavat tilaa nollapersoonalle molemmissa kielissä myös silloin, kun lauseen predikaatti on jokin mentaalinen tai konkreettinen verbi. Mentaalisten ja konkreettisten verbien ominaisuudet vaikuttavat niiden käyttöön nollapersoonalauseessa. Perkeptioverbeissä, psykologisissa verbeissä (kattaa kognitioverbit ja emotioverbit) sekä puheaktiverbeissä intentionaalisuuden, tahdonalaisuuden ja suunnitelmallisuuden aste vaihtelee suuresti. Mentaalisista verbeistä etenkin perkeptioverbit, joilla koodataan automaattista ja kontrolloimatonta toimintaa, voivat olla sekä suomessa (*näkee*) että virossa (*näeb*) nollapersoonaisia, joskin niiden rinnalla esiintyy virossa myös muita rakenteita vastaavissa tehtävissä (*on näha*). Perkeptioverbeistä automaattisen havaitsemisen sijaan havainnointia ilmaiseva *vaatama*-verbi puolestaan ei voi olla nollapersoonan predikaattina, vaan siitä käytetään vastaavissa tapauksissa *da*-infinitiivimuotoa. Kognitiiviset verbit sopivat viron nollapersoonakehykseen huonommin kuin suomen nollapersoonakehykseen. Mitä suunnitelmallisemmasta ja tahdonalaisemmasta toiminnasta on kyse, sitä epätodennäköisempää on nollapersoonan käyttö viron lauseessa.

Suomessa ehtolause on rajoitukseton nollapersoonan käyttökonteksti, mutta virossa siinä pätevät samat rajoitukset kuin verbeissä muutenkin: konkreettiset verbit tai agentiiviset mentaaliset verbit eivät sovi nollapersoonalauseen predikaateiksi. Lehtiaineiston ja virolaisen korpusaineiston perusteella perusteella viron nollapersoonaa ei juurikaan esiinny konkreettisten predikaattien yhteydessä. Konkreettisen verbin sisältävissä lauseissa suomen nollapersoonan tavallisimpia vastineita lehtiaineistoissa ovat *da*-infinitiivi, yksikön 2. persoona ja passiivi. Tutkimukseni osoittaa, että *da*-infinitiivi on keskeinen suomen nollapersoonan vastine ehtolauseessa silloin, kun predikaatti on jokin ei-modaalinen verbi. Tätä tukee myös virolainen korpusaineisto, joka osoittaa, että sekä mentaalisen että konkreettisen verbin *da*-infinitiivi voi esiintyä *kui*-lauseen predikaattina.

Suomen nollapersoonan vironkielisen vastineen valintaan vaikuttaa kieliopillisten rajoitusten lisäksi se, minkälaisia viittaussuhteita tai puhuttelua halutaan käyttää. Sekä nollapersoonaa että *da*-infinitiivi voivat olla sekä osallistujakeskeisiä että avoimia tai yleistäviä ilmauksia. Ne voidaan tulkita puhujan näkökulmasta esitetyiksi, kuulijalle osoitetuiksi tai yleistäviksi ilmauksiksi. Yksikön 2. persoonaan päädytään usein silloin, kun puhuja tuo omat kokemuksensa lähemmäs kuulijaa. Toisaalta esimerkiksi viron passiivi on ylipäättään suomen passiivia puhujaeksklusiivisempi. Tapaukset, joissa suomen nollapersoonan käännöksenä ehtolauseissa on passiivi, ovat agentiivisiä ja konkreettisia verbejä, ja ilmausten merkitys on tyyppillisesti avoin ja yleistävä merkitys säilyy.

Predikaattiverbin semantiikalla on vaikutusta koko ilmauksen tulkintaan. Vaikuttaa siltä, että viron *da*-infinitiivit ovat tulkittavissa puhujan omiin näkemyksiin viittaaviksi etenkin mentaalisten verbien yhteydessä (esim. *Kui vaadata* 'Jos katsoo').

Työnjako näyttäisi siis siltä, että *da*-infinitiivi on avoin, mutta mentaalisten verbien kanssa puhujaviitteinen. Mikäli predikaattina on jokin konkreettinen verbi, ilmaus on tulkittavissa avoimeksi ja yleistäväksi. Voi todeta, että suomen nollapersonalla ja viron esimerkiksi ehtolauseiden itsenäisinä predikaatteina esiintyvillä *da*-infinitiiveillä on samankaltaisia käyttötapoja ja tulkintoja. Konteksti on lopulta ratkaiseva tekijä niiden tulkinnassa.

6. Nollapersoonan ja persoonapäätteettömyyden rajankäyntiä – konditionaali ja kieltö

Luku 5 tarkasteli mentaalisiä ja konkreettisia verbejä nollapersoonalauseen predikaatteina. Näyttää siltä, että ei-modaalisten verbien esiintyminen nollapersoonalauseen predikaatteina on virossa paljon rajallisempaa kuin suomessa. Varsinkaan agentiivisuutta, intentionaalisuutta tai tahdonalaisuutta edellyttävät mentaaliset tai konkreettiset verbit eivät sovi viron nollapersoonalauseeseen. Tilanne on hieman toinen silloin, kun verbi on kieltomuodossa tai konditionaalissa. Tämä luku paneutuu konditionaali- ja kieltomuotoisiin nollapersoonalauseisiin ja niiden vastineisiin. Aluksi luvussa 6.1 esittelen suomen ja viron konditionaalien yhtäläisyyksiä ja eroja ja tarkastelen konditionaalien vaikutusta ilmauksen tulkintaan. Luku 6.2 tarkastelee konditionaalimuotoja aineistossani. Luku 6.3 keskittyy kieltomuotoihin ja niiden tulkintaan.

Koska persoonapäätteettömät kieltö- ja konditionaalimuodot ovat ominaisia vain viron kielelle, korostuu tämän luvun lähtökohdissa viron kielen näkökulma. Suomen ja viron vertailun tarkoitus on kuitenkin ennen kaikkea selvittää, miten nollapersoonaa käytetään ja tulkitaan ja millaisin rakentein se voidaan korvata tai kääntää kielestä toiseen.

Viron kielen persoonapäätteettömien muotojen omalaatuisuus on siinä, ettei ole muodollisesti mahdollista erottaa, onko kyseessä varsinainen nollapersoonaa vai mahdollisesti 1. tai 2. persoonan muoto, josta persoonapäätte puuttuu (ks. myös luku 2.1). Tässä tutkimuksessa ne lehtiaineiston yksikön 3. persoonan muodot, joista ilmi-subjekti puuttuu, on käsitelty nollapersoonina. Viron persoonapäätteettömän konditionaalien tai kieltomuodon voi varmasti tulkita ensimmäisen tai toisen persoonan muodoksi vain silloin, kun sen yhteydessä käytetään persoonapronominia (subjektina) tai kun konteksti osoittaa sen selvästi. Ilmisubjektittomat tapaukset rinnastuvat suomen nollapersoonamuotoihin, jotka voivat olla kontekstista riippuen tulkinnaltaan avoimia tai osallistujaviitteisiä.

6.1 Konditionaali

Tavoitteitaan, toiveitaan, suunnitelmiaan tai ehdotuksiaan esittäessään kielenkäyttäjä siirtyy pois aktuaalisesta puhetilanteesta. Tällöin hän liikkuu erilaisissa diskurssin maailmoissa, joista hän olettaa puhuvansa. Teoria mahdollisesta maailmasta sopii hyvin konditionaaliin, koska sille intensionaalisuus on keskeistä. (Kauppinen 1998: 166.)

Konditionaaliin liittyy mahdollisuuden merkitys, mutta se poikkeaa muista modaalisuuden ilmaisukeinoista, sillä konditionaali osoittaa esimerkiksi suunniteltua, ennustettua tai kuviteltua asiointilaa. Suunnitelmat eivät (vielä) ole olemassa todellisessa maailmassa. Kysymys on tällöin intensionaalisesta asiointilasta, mahdollisuudesta yhtenä ajateltavissa olevana vaihtoehtona. (ISK: 1512.) Aiemmissa luvuissa on pohdittu nollapersoonaan liittyvää vaikutuksenalaisuutta ja mahdollisuuden implikaatioita erilaisissa esiintymiskonteksteissa. Onkin mielekästä tarkastella tarkemmin, millaisia merkityssävyjä konditionaali voi tuoda nollapersoonamuotoihin ja niiden käyttöön.

6.1.1 Konditionaali suomessa

Anneli Kauppinen (1998) esittelee suomen konditionaalien nimityksiä sekä konditionaaliin kohdistunutta tutkimusta eri aikoina. Kauppinen (mts. 163) toteaa, että *isi*-tunnuksiselle muodolle suomen kieliopeissa käytetyt nimet optatiivi, konjunktivi ja konditionaali ovat hyviä vihjeitä, kun pyritään selvittämään nykyään konditionaalinimiseksi vakiintuneen moduksen olemusta. Moduksen nimitys *konditionaali* on vakiintunut suomen kieleen, vaikka sitä on pidetty myös harhaanjohtavana (Kangasniemi 1992). Suomen *isi*-tunnuksista verbinmuotoa käsitellään kieliopeissa usein *jos–niin*-ehtolauseiden yhteydessä (Kauppinen 1998: 156).

Konditionaalille on annettu mitä moninaisimpia lauseasemasta riippuvia merkityksiä. Kauppinen huomauttaa, että suomen konditionaali on muotokategoria, jonka tutkimiseen ei saa suoraan tukea indoeurooppalaisten kielten tutkimuksista, sillä vastaavia verbinmuotoja ei ole helposti löydettävissä. (Kauppinen 1998: 156.) Nykytutkijat ovat kuitenkin jotakuinkin yhtä mieltä siitä, että vakiintuneesta konditionaalinimityksestä huolimatta ehdon ilmaiseminen ei kuulu *isi*-muodon perusmerkitykseen (ks. tarkemmin Kauppinen 1998: 159–160). Myöskään kontrafaktuaalisuutta eli todenvastaisuutta ei yleisesti pidetä *isi*-muodon perusmerkityksenä. Esimerkiksi ISK käsittelee konditionaalia suunnittelun, ennustamisen ja kuvittelun moduksena (ISK: 1512).

Nykykielessä suomen konditionaalilla on sekä intentio- että prediktiofunktoja. Muitakin funktioita konditionaalilla on. Toivomuksiksi tulkittavia konditionaalirakenteita voidaan kutsua optatiiveiksi. Konditionaalien yhteydessä mainitaan usein

konditionaalien kohteliaisuuskäyttö, ja konditionaalia käytetään referaateissa. Konditionaali esiintyy konditionaalisisissa, finaalisissa ja konsessiivisissa adverbialilauseissa, jotka ilmaisevat toteutumattomuutta tai todenvastaista asiointia. (Kauppinen 1998: 167.)

Kauppinen (1998) tarkastelee suomen konditionaalien intentionaalista merkitystä ja vertaa sitä muihin kieliin. Hänen mukaansa konditionaalien intentionaalinen merkitys löytyy erityisesti ensimmäisen persoonan sisältävistä lauseista, joiden agentti on puhuja ja joissa konditionaali-affiksilla on tahdon, halun tai aikomuksen merkityspiirre; tällainen on esimerkiksi lause *Minä söisin*. Ensimmäisen persoonan intendentulokintaisia lauseita voi löytää konteksteista, joissa ilmaistaan aikomus tai suunnitellaan tulevia tekemisiä. Luontevia intendentulokintaiset lauseet ovat tilanteessa, jossa puhuja ilmaisee aikomuksensa, halunsa tai tahtonsa tehdä jotakin eikä tekemiseen liity erityisiä ehtoja. Kauppinen mukaan intendentulokintainen lause pyrkii käytännössä lähes aina implikoimaan vaihtoehtoja, kuten esimerkissä: *Mie se tykkäisin aurinkosta*. (Mts. 168.)

Kauppinen toteaa, että suomen konditionaali-affiksien intendentimerkitys käy konkreettisesti ilmi, kun sitä vertaa suomesta muihin kieliin käännettyihin esimerkkeihin. Kauppinen erittelee Havukka-ahon ajattelijan⁴⁰ saksannoksia, vironnoksia ja ruotsinnoksia. Esimerkkisarjoista (tässä 1 ja 2) käy ilmi, että saksannoksissa ja ruotsinnoksissa on tarvittu suomen konditionaali-affiksien vastineeksi leksikaalinen vahvistus, ”modaalinen apuverbi”. (Kauppinen 1998: 171.) On huomattava, että myöskään virossa konditionaali-affiksia ei ole liitetty *küsida*-verbiin vaan apuverbinä toimii *tahma*.

- 1) Minä tuota teiltä kysyisin varsin ilman vain, että onko siinä perrää, kun ne puhuvat ihmiset, että – –.

Ich möchte bloss mal fragen, ob da was Wahres dran ist.

Ma tahaks teie käest ainult päris niisama küsida, et kas – –.

Jag sku bara justsom vilja fråga, om det har – –.

Samoin Kauppinen esimerkisarjan 2 saksannoksessa, vironnoksessa ja ruotsinnoksessa esiintyy modaaliverbi predikaattina, vaikka suomessa predikaatti on *sanoisi*. Kauppinen (1998: 172) toteaa, että suomen *isi*-affiksi kantaa tahdon tai halun merkityspiirrettä yksinäänkin, eikä modaaliverbiä tarvita. Kiinnostavaa esimerkisarja 2:ssa on myös se, että saksannoksessa ja ruotsinnoksessa esiintyy geneerinen *man*-pronomini, mutta vironnoksessa sen sijaan on nollapersoonamuoto, jonka predikaatti on modaaliverbi. Suomen nollapersoonalauseen predikaatti *sanoisi* on viroon käännetty modaaliverbillisellä nollapersoonarakenteella *peaks ütleva*.

40 Sekä Kauppinen (1998) että Metslang (1999a, 1999b) käyttävät aineistonaan SCLOMB-korpusta, jonka käyttäminen ei ole enää mahdollista. He viittaavat aineistoon hieman eri tavalla. Esimerkit 3–8 ovat Metslangin tutkimuksesta.

2) Mitähän sille sanoisi vai olisiko aivan hiljaa...

Aber was sollte man ihr denn sagen? War es nicht besser, überhaupt zu schweigen?

Va ska man säga henne, eller ska man tiga...

Mis talle peaks ütlema, või oleks hoopis kuss...?

Kuten yllä olevat esimerkkilauseetkin osoittavat, suomen nollapersoonamuotoinen konditionaali viittaa usein puhujaan ja tämän aikeisiin (ks. myös Hakulinen 1986: 149). Tällöin voi olettaa, että monet nollapersoonamuotoisista konditionaalimuodoista ovat nimenomaan puhujaviitteisiä, kuten myös luvussa 4.3.3 analysoidaan. Suomessa juuri optatiivit ovat verbialkuisia ja subjekittomia (Kauppinen 1998: 187). Bybee ym. (1994: 179) käsittävät optatiivit puhujalähtöiseksi modaalisuudeksi. Kauppinen (1998: 187) mukaan tällaiset toivomukset ovat mahdollisia sekä suomessa että virossa.

6.1.2 Konditionaali virossa

Viron konditionaalien kuvauksista voi löytää pääsääntöisesti kaksi konditionaalien käyttöryhmää. Ensinnäkin konditionaalien kuvataan ilmaisevan ehtoa. Konditionaalia käytetään myös ilmaistaessa toivetta, ehdotusta, epäröintiä tai käskyä. Varhaisissa viron kielen konditionaalia käsittelevissä tutkimuksissa on keskitytty ennen kaikkea konditionaalien käyttöön ehdon ilmaisussa. Edeltäjistään poikkeavan katsauksen viron kielen konditionaalien tehtävistä tekee Juhan Peegel (1957), joka osoittaa, että viron kielen konditionaalilla on paljon enemmän tehtäviä kuin varhaisemmat kieliopin tutkijat ovat sille antaneet. Peegel (1957) esittää, että konditionaalia käytetään myös esimerkiksi toiveen, käskyn ja mahdollisuuden ilmaisussa. Peegelin (1957) mukaan viron kielen konditionaalien vertaaminen sekä latinan ja saksan konjunktiivien johtuu siitä, että ne ovat sisällöltään ja merkitykseltään läheisiä.

EKG:n (II: 34) mukaan konditionaali osoittaa, että jokin tapahtuma ei ole puhehetkellä todellinen. Lauseen sisältö ei ole voimassa todellisessa maailmassa, vaan irreaalisessa (kuviteltavassa, hypoteettisessa, toivottavassa, suunnitellussa ja tietyin ehdoin mahdollisessa). Ehto voi esiintyä a) sivulauseessa, b) adverbiaalina tai c) olla kontekstista pääteltävissä.

a) Sa aitaksid mind, *kui saaksid / kui sul aega oleks*. 'Sinä auttaisit minua, jos pystyisit / jos sinulla olisi aikaa'. **b)** *Võimaluse korral* sa aitaksid mind. 'Mahdollisuuksien mukaan auttaisit minua'. **c)** Sa aitaksid mind küll. 'Auttaisit minua kyllä'.

EKG:sta voi lukea, että ehtolauseita pidetään konditionaalien ensisijaisena käytönä, ja muu käyttö on epätyypillistä ja toissijaista. Edellä kuvaillusta perustapauksesta ovat kehittyneet konditionaalien toissijaiset käyttötapaukset. Toissijaisesti konditionaalilla ilmaistaan a) ehdotusta, b) käskyä ja c) toivetta. Konditionaalien avulla pehmenetään ilmaisutavan ehdottomuutta ja pyritään varovaisuuteen ja kohteliaisuuteen. Konditionaalien taustalla on mahdollisuus kuvitella sen yhteyteen jokin ehto. (EKG II: 35.)

- a) Kuidas *oleks* ühe pikema reisiga? 'Miten olisi yksi pidempi matka?'
 b) Mari nõudis, et Jüri ta *rahule jätaks* 'Mari vaati, että Jüri jättäisi hänet rauhaan'. c) *Saaks* see grammatika juba ükskord valmis 'Valmistuisipa tämä kielioppikin joskus'.

EKG käsittelee konditionaalia myös toivomuslauseiden yhteydessä. Toive ilmaisee puhujan suhtautumista tapahtumaan, joka puhujan käsityksen mukaan saattaa tapahtua, muttei välttämättä tapahdu, tai on jo jäänyt tapahtumatta. Yksi toivomuslauseeseen perustyyppi on ehtoa ilmaisevalla konjunktiolla alkava lause: *Kui pääseks vaevast!* 'Kun pääsisi vaivasta!' EKG ei ota kantaa siihen, tulisiko lause tulkita nollapersoonaiseksi (viron kieliopeissa tavallisimmin *üldisik*) vai yksikön ensimmäisen persoonan lyhyeksi muodoksi. (EKG II: 178.)

Nykyviron konditionaalia ovat tarkastelleet Metslangin (1999a, 1999b) sekä Pajusalun ja Pajusalun (2004, 2005) tutkimukset. Metslang (1999a, 1999b) on vertailut suomen ja viron kielen konditionaalien käyttöä ja tehtäviä. Metslangin (1999a, 1999b) aineistona on kirjoitettu kieli, pääasiassa kaunokirjallisuus. Pajusalu ja Pajusalu (2004, 2005) käyttävät puolestaan aineistonaan puhuttua kieltä. Pajusalu ja Pajusalu (2004) tarkastelevat pitkien ja lyhyiden konditionaalimuotojen suhteita ja tyypillisimpiä tehtäviä arkikeskusteluissa. Tämän lisäksi Pajusalu ja Pajusalu (2005) käsittelevät lyhyitä konditionaalimuotoja persoonan välittämisen ja häivyttämisen sekä toisaalta persoonan välittymisen kannalta.

Viron (ja suomen) kielen konditionaalien intentiotulkinnan alle Metslang (1999a: 118–114, 1999b: 50–53) lukee käyttötavat, joissa ilmaistaan toivottavuutta tai tarvetta tai joissa pohdiskellaan tai punnitaan vaihtoehtoja. Toivottavuutta ilmaistaan konditionaalimuodolla kuvitteellisissa tilanteissa. Näin voidaan molemmissa kielissä ilmaista toivetta, suositusta, ehdotusta tai käskyä. (Metslang 1999a: 109, Metslang 1999b: 51.) Pajusalu ja Pajusalu (2004: 264–265) esittävät intentiotulkintaan kuuluvina ehdotukset, toiveet ja vaatimukset sekä harmistumisen ja katumuksen ilmaisemisen.

Metslang on tarkastellut Kauppisen (1998) tavoin konditionaalia kontrasttiivisesti. Esimerkit 3 ja 4 ovat selvästi puhujaviitteisiä ilmauksia. Kiinnostavaa on se, että suomen nollapersoonaisen konditionaalimuodon vastineena voi virossa esiintyä *da*-infinitiivi. Viron kielessä myös pohdiskeluissa ja vaihtoehtojen punnitsemisissa voi

konditionaalin lisäksi käyttää *da*-infinitiiviä (esimerkki 4), jota voi tällaisissa tapauksissa pitää konditionaalin kanssa vaihtoehtoisena (Metslang 1999a: 112, 1999b: 52–53).

- 3) Mitähän jos kerran *yrittäisi* sitä mitä monesti on mieli tehnyt...

Mis oleks, kui *võtaks* kord ette, mida süda mitmel korral on himustanud...

- 4) Mutta mihin sen Mooseksen *panisi*...

Aga kuhu see Mooses *panna*?

6.1.3 Konditionaalien eroja suomessa ja virossa

Vaikka konditionaalilla on molemmissa kielissä paljon yhteisiä tehtäviä, on suomen ja viron modusten käytössä ja tulkintamahdollisuuksissa eroja. Sekä suomessa että virossa konditionaali voi esiintyä sellaisissa käyttökonteksteissa, joille on ominaista joko eksplisiittinen tai implisiittinen ehto–seuraus-suhde. Yksi keskeisiä konditionaalien käyttökonteksteja sekä suomessa että virossa on ei-todelliseen maailmaan kuuluva *jos–niin*-suhde: jos tapahtuisi A, tapahtuisi myös B; tällaisissa tapauksissa on kyse ns. kehystulkinnasta. Molemmissa kielissä konditionaali voi esiintyä myös intentiotulkinnan saavissa tapauksissa. Merkitykseltään intentionaalisten toivomusten, ehdotusten ja aikomusten taustarakenteeseen kuuluu implisiittinen oletus toiveen tai aikomuksen toteutumisesta. (Metslang 1999b: 49–54.)

Metslangin (1999b: 53) mukaan on olemassa myös kolmas konditionaalien käyttöryhmä, jossa ainakaan viron kielen puhujan näkökulmasta ilmauksen taustalla ei ole *jos–niin*-kehystä. Tähän ryhmään kuuluvat tulevaisuuteen tai ulkopuolelta kuultuun väitteeseen tai tietoon perustuvat ilmaukset. Tässä ryhmässä konditionaali esiintyy vain suomessa; virossa käytetään tällöin indikatiivia (esimerkki 5) tai kvotatiivia. Metslang (1999a: 115, 1999b: 54) arvelee, että tämän ryhmän käyttöerojen takana saattaa olla se, että suomen kielen puhuja saattaa olettaa tällaistenkin ilmausten taustalle jonkinlaisen *jos–niin*-kehysten.

- 5) Ruoka oli hyvää ja *tulisi* ilmeisesti sitä *olemaankin*.

Toit oli olnud hea ja *on* seda ilmselt edaspidigi.

Metslang (1999a, 1999b) erittelee tapauksia, joissa molemmissa kielissä käytetään konditionaalimuotoista modaaliverbiä sekä tapauksia, joissa viro edellyttää modaaliverbiä ja suomi ei. Metslang kiinnittää huomiota samoihin esimerkkeihin kuin Kauppinen (1998). Suomessa aikomusta ja pohdiskelua voi ilmaista ilman modaaliverbiä.

verbiäkin, virossa ei (Metslang 1999b: 57–58). Tämä ero käy ilmi myös Kauppinen käyttämästä esimerkistä 2 edellä.

Metslangin (1999b: 56, 1999a: 121) mukaan konditionaalien käyttö kuvittelussa (ilman intentiota) kuuluu omanlaiseensa merkitysryhmään, joka ei ole virossa kielelle ominainen. Tällaisissa lauseissa tulee konditionaalimuotoisena predikaattiverbinä olla modaaliverbi. Metslang selittää eroa esimerkin avulla: *Minu peres võiks olla seitse last. Meil peaks olema suur maja ja ilus aed.* Ilman modaaliverbiä tällaiset lauseet (*Minu peres oleks seitse last. Meil oleks suur maja ja ilus aed.*) olisi tulkittavissa suunnitteluksi, jolloin ne kuuluisivat intentiotulkinnan alle. (Metslang 1999a: 121, 1999b: 56.) Metslang toteaa (1999a: 121), että suomeksi voidaan kuvitella ja käyttää mielikuvitusta ilman konditionaalimuotoista modaaliverbiä, kuten esimerkki 6 osoittaa.

- 6) Haluaisin isompana omistaa Silja Linen ja siellä *olisi* biljardipöytiä...

Tahaksin suuremana olla Silja Line'i omanik ja seal *võiksid olla* biljardilaudat...

Metslangin (1999b: 57) käsittelemä esimerkki 7 on Havukka-ahon ajattelijasta ja sen käännöksestä. Esimerkissä 7 on suomessa nollapersoonamuoto *luulisi* ja virossa nollapersoonaksi tai lyhyeksi konditionaaliksi tulkittava rakenne *võiks arvata*.

- 7) *Luulisi* nyt kuitenkin Jumalan suuttuvan atomipommista, vaikka kuka sen tietää...

Nüüd *võiks* siiski *arvata*, et jumal aatomipommi pärast vihaseks saab, aga kes seda teab...

Virossa konditionaalia ei käytetä sellaisissa sivulauseissa, jotka määrittävät esimerkiksi tietämistä ja puhumista ilmaisevia verbejä (*teadma, arvama, uskuma, üttelema, mõtlema, lubama, oletama, väitma, teatama, lubama, rääkima, kartma, ootama*). Väitettä referoivan lauseen predikaatti on indikatiivissa tai kvotatiivissa, kuten esimerkissä 8. (Metslang 1999b: 56–57, Metslang 1999a: 121–122.)

- 8) Kääpähon isäntä oli kuitenkin luvannut, että naapuripitäjästä *tulisi* pian mies, joka kuulemma olisi erittäin sovelias ja innostunut tällaisiin tehtäviin.

Kääpähoh peremees oli siiski lubanud, et naaberikihelkonnast *tulevat* varsti mees, kes kuulu järgi oleks eriti sobiv ja niisuguste ülesannete puhul hakkamas.

6.1.4 Suomen konditionaali ja kohteliaisuus

Suomen kieliopin kuvauksista voi löytää konditionaali-ilmausten jakamista affektiivisiin ja kuviteltua tai epätodellista ilmaiseviin (ks. esim. Penttilä 1963: 476–480). Penttilä (1963: 202) toteaa, että konditionaalia voidaan käyttää ”lievennyksenä” silloinkin, kun ei varsinaisesti tavoitella kohteliaisuutta. Yli-Vakkuri (1986: 203) puolestaan tarkastelee ”affektiiviselta sävyltään vaihtelevien tahtomuslauseiden konditionaalia” ja toteaa, että tahtomuksissa puhujan varsinainen tarkoitus ei ole aina olla kohtelias puhujalle, vaikka konditionaalia käytetäänkin; kyse lienee pikemminkin tahtomuksen rakenteesta.

Kauppinen (1998: 169) analysoi ensimmäisen persoonan konditionaalien tulkintaa kohteliaisuusmuodoiksi. Hän huomauttaa, että konditionaalimorfeemi yksinäänkin kantaa tahdon tai halun merkityspiirrettä. Pelkkä indikatiivimuoto (esimerkiksi *minä syön*) olisi tulkittavissa ilmoitukseksi tulevasta tai meneillään olevasta tekemisestä. Konditionaalien kohteliaisuusmerkityksestä voidaan puhua silloin, kun konditionaalien tahtomerkitys leksikaalisen aineksen tai lausemuodon vuoksi jää redundantiksi. Näin on Kauppisen mukaan esimerkiksi seuraavissa Penttilän (1963) kohteliaisuus-esimerkeissä: *Toivoisin saavani vastauksen. Lähtisimmekö jo kotiin?* (Kauppinen 1998: 169–170.) Tällaisia esimerkkejä Kauppinen luonnehtii retoriseksi puhekuvioiksi.

Konditionaalien päälausemerkityksistä mainitaan kieliopissa yleensä kohteliaisuus (Kauppinen 1998: 218). Kauppinen (1998: 218) lähtee siitä, että kohteliaisuus on vaikutelma, jonka kielenkäyttäjä saa aikaan hyödyntämällä kielen muotoelementtien mahdollisuuksia. Konditionaali luo hyvin monentyyppisissä lauseissa kohteliaisuuden vaikutelman, koska siihen kuuluu sisäänrakennettuna ominaisuutena halun tai suunnitelman etäännyttäminen menneeseen aikaan. Tahdon, halun ja mielikuvituksen ilmaisemisen kautta on mahdollista selittää monet kohteliaisuuden ilmaisemisen tavat. (Mts. 223.)

Nollapersoonan tulkinnan kannalta on kiinnostava Kauppisen käsittelemä intention siirto. Tällöin intentionaalista ensimmäisen persoonan konditionaalilauseetta voidaan käyttää kohteliaisuuskeinona siten, että viitataan näennäisesti omaan aikomukseen, vaikka on puhe toisen tekemisistä. Kauppisen esimerkissä puutarhaneuvoja käyttää pihansa kunnostamista suunnitteleville asukkaille puhuessaan toistuvasti 1. persoonan konditionaalia, vaikka ei itse ole tekemässä mitään kyseisille pihaille eikä siis kerro oikeasti omista aikeistaan. Tällä tavalla puhuja voi väistää suoraan tunkeutumisen kuulijan alueelle, mistä syntyy kohteliaisuuden vaikutelma. Kauppinen toteaa, että näin intentionaalista konditionaalista tehdään prediktiivisempi, ehdon alainen, ’jos olisin teidän asemassanne’. (Kauppinen 1998: 220–221.) Helasvuo (2008: 194) esittää, että intention siirrosta on kyse myös silloin, kun puhuja käyttää avointa yksikön ensimmäistä persoonaa, jolla hän ei viittaa itseensä vaan puhuu siitä, miten toimisi,

jos olisi itse samassa tilanteessa. Intention siirrossa on Helasvuon (2008: 195) mukaan kyse siitä, että puhuja astuu puhekumppanin saappaisiin ja tarjoaa oman intentionsa puhekumppanille samastuttavaksi.

6.1.5 Viron konditionaali ja kohteliaisuus

Sekä virossa että suomessa käytetään Metslangin (1999b: 58) mukaan konditionaalimuotoisia modaaliverbejä pehmentävänä, kohteliaisuutta tavoittelevana ilmaisukeinona. Joissakin tutkimuksissa (Erelt 1990; Keevallik 1999) on pyritty osoittamaan, että lyhyitä eli persoonapäätteettömiä muotoja käytetään tilanteissa, joissa puhuja haluaa välttää suoria persoonaviittauksia (Pajusalu ja Pajusalu 2004: 259). Viron lyhyt konditionaali on nähty nimenomaan kohteliaisuuden ilmaisukeinona, koska persoonapäätteettömät konditionaalimuodot mahdollistavat epämääräisyyden, joka jättää paljon kuulijan ja kontekstin varaan (Pajusalu ja Pajusalu 2005: 77).

Pajusalu ja Pajusalu (2004: 259) toteavat, että persoonajärjestelmän kannalta lyhyet konditionaalimuodot muistuttavat impersonaalia (passiivina), sillä impersonaali agentti jätetään ilmaiseematta, vaikka tämä saattaakin olla puhujan tiedossa. Tämän tutkimuksen kannalta lyhyet konditionaalimuodot rinnastuvat nollapersoonamuotoihin, mikäli subjektia tai selkeää kontekstivihjettä ei ole näkyvissä.

Leelo Keevallik (1999) on tarkastellut keinoja, joita käytetään puhuteltavaan viitattaessa silloin, kun on vaikea tehdä valinta sinuttelun ja teitittelyn välillä. Tällöin voidaan Keevallikin mukaan valita konditionaali indikatiivin tai imperatiivin asemesta. Esimerkiksi *võtaks istet* korvaa imperatiivin *võta/võtke istet*, jossa pitäisi valita joko yksikön tai monikon persoonamuoto. Konditionaali toimii käskyissä, vaatimuksissa ja kysymyksissä, eli juuri sellaisissa tilanteissa, jotka useimmiten edellyttävät kuulijan puhuttelua. Konditionaali pehmentää tilanteita ja saa käskyt ja vaatimukset vaikuttamaan pikemminkin suostuttelulta. (Mts. 131.) Suurin osa arkipuhekielen aineiston konditionaalimuodoista on pragmaattisesti impersonaaleja ehdotuksia, jotka viittaavat tulevaisuuteen. Puhuja toivoo, että jotakin tapahtuisi tulevaisuudessa, ja kuulijan rooli on auttaa tai estää puheenalaisen tapahtuman toteutumista. (Pajusalu ja Pajusalu 2004: 264–265.)

Pajusalu ja Pajusalu (2004) tarkastelevat niin sanotuista ydinverbeistä⁴¹ muodostettuja konditionaalimuotoja, joille on muodostunut leksikaalistunut merkitys. He (mts. 268) korostavat, että konditionaalien tunnuksen merkitystä ei voi tarkastella irrallaan verbin itsensä merkityksestä. Tiettyjen ydinverbien konditionaalimuodot ovat omaksuneet pysyviä pragmaattisia tehtäviä, ja tiettyt verbit ovat konditionaalimuotoisia

41 Viron kielen ydinverbejä (*tuumverb*) ovat määritelleet ja analysoineet Trigel (2003) sekä Pajusalu ym. (2004). Ydinverbeihin kuuluvat mm. monikäyttöiset modaaliverbit.

todennäköisemmin kuin toiset. Vaikka Pajusalun ja Pajusalun (2004) tutkimus kohdistuu puhuttuun kieleen, näillä konditionaalirakenteilla on samankaltaisia tehtäviä myös kirjoitetussa kielessä.

Muutamia konditionaalimuotoisia verbejä käytetään kivettyneinä ja vakiintuneina rakenteina; tällaiset rakenteet näyttävät sisältävän puheaktiverbin (*miten sanoisin, ma ütleksin, ma tahaksin öelda*). (Metslang 1999a: 122, 1999b: 57.) Pajusalu ja Pajusalu esittävät, että joistain puheakti-ilmauksista on kehittynyt partikkelin kaltaisia kohteliaisuusmuotoja, jotka pehmentävät väittämiä. Tällaisia ovat esimerkiksi *ma ütleks et, peaks mainima, kuidas ma ütleksin, ja võiks öelda isegi et*. (Pajusalu ja Pajusalu 2004: 266.)

Pajusalu ja Pajusalun (2004) tutkimuksen tavallisin konditionaalimuotoinen modaaliverbi, *peaks*, esiintyy useissa merkitystehtävissä ja on yleinen ehdotuksissa. Esimerkkiä 9 voi Pajusalu ja Pajusalun (mts. 267) mukaan pitää ”impersonaalina ehdotuksena”. Esimerkin 9 konditionaalimuotoinen predikaatti *peaks* on luontevinta kääntää suomeen konditionaalimuotoisella predikaatilla *pitäisi*.

- 9) tegelikult *peaks* neet (.) sünnipäevade pildid tegema nii=et kõik on korraga peal mingi (.) mingi ümber sünnipäevalapse või umbes nimodi mitte ni=et ma pildistan ühest kandist natuke ja teisest kandist natuke=ja (3.0)

’Oikeastaan ne syntypäiväkuvat pitäisi ottaa niin, että kaikki ovat yhtä aikaa mukana jonkun syntymäpäiväsankarin ympärillä tai suunnilleen niin. Ei niin että kuvan yhdestä kulmasta vähän ja toisesta vähän.’

Arkipuhekielen aineistossa yleinen *tahaks* on selvästi yhden puheaktityypin verbi, joka ilmaisee pehmennettyä toivetta. Tässä se eroaa modaaliverbistä *peaks*. Esimerkissä 10 kolme eri puhujaa ilmaisevat halunsa mennä Tallinnaan (Pajusalu ja Pajusalu 2004: 267–268). Kaikki puhujat käyttävät lyhyttä konditionaalimuotoa *tahaks*, joka osassa tapauksista on väistämättä käännettävä suomeen yksikön tai monikon 1. persoonan muodolla (tai monikon 1. persoonan sijaan passiivilla).

- 10) Kr: *tahaks* Tallinnasse teatrisse minna

’Haluaisin mennä Tallinnaan teatteriin’

Ke: mhmh

M: [*tahaks*]

’Haluais’

Ke: [me *tabaks*] (.) me *tabaks* kaa

[’me haluttais’] ’mekin haluttais’

M: aga Tallinnas (.) tegelikult *võiks* [selle asemel] et mingeid tobeidaid jõulukungitusi nii palju osta

’mutta Tallinnassa oikeastaan voisi [sen sijaan] että ostetaan jotain turhia joululahjoja niin paljon’

Ke: [*tabaks*]

’haluais’

M: *võiks* (.) *võiks* t(h)eatriisse minna

’vois. vois teatteriin mennä’

Võiks on ehdotusten ja toiveiden verbinmuoto. Edellä olevassa esimerkissä 10 on mahdotonta sanoa, ilmaiseeko *võiks* toivetta vai ehdotusta. Esimerkin 11 *võiks* on osa impersonaalia ehdotusta. (Pajusalu ja Pajusalu 2004: 268.)

11) K: ei no tühja sest ma loodan et kalapulki *võiks* teha

’no mitä vielä, toivon että voisi kalapuikoja laittaa’

Lyhyet konditionaalimuodot antavat puhujalle mahdollisuuden käyttää subjektittomia lauseita. Osa tällaisista lauseista on subjektittomia vain kieliopillisesti määriteltynä, sillä tällaisissa lauseiden subjektin referenssi saattaa olla pääteltävissä kontekstista. Kuitenkin on löydettävissä tapauksia, joissa konditionaalimuodon subjekti jää täysin määrittelemättä. (Pajusalu ja Pajusalu 2005: 73.)

Pajusalu ja Pajusalu (2005: 77) päätyvät korostamaan persoonapäätteettömien ja subjektittomien konditionaalimuotojen avoimuutta ja kontekstin tuomia tulkintamahdollisuuksia. Tämä näkemys osuu hyvin yhteen Laitisen (1995) esittämästä nollapersonan avoimuudesta ja siitä, että nolla tarjoaa tilanteen osallisille paikan samaistua. Pajusalu ja Pajusalu (2005: 77) toteavat, että heidän aineistonsa perusteella subjekti ei ole välttämättä aina todellinen henkilö, vaan pikemminkin ”kuka tahansa tilanteeseen sopiva”. Tämä merkitsee sitä, että puhuteltavan paikka voidaan jättää avoimeksi, jolloin kuka tahansa kontekstiin sopiva voi asettautua kuulijan paikalle.

Lindström (2010: 98) osoittaa, että ainakin puhutussa kielessä ja netin keskustelufoorumeilla persoonapäätteitä käytetään konditionaalissa kaikkein useimmin yksikön ja monikon 2. persoonan muodoissa (yksikön 3. persoonassa ei voikaan olla päätettä) kuin 1. persoonan muodoissa. Konditionaalimuotojen yhteydessä on tavannomaisinta jättää pois persoonan merkitsimet (persoonapronomit ja persoonapäätteet)

juuri 1. persoonan tapauksessa, vaikka kieliopillisesti pronomien ja persoonapäätteen käyttö olisi täysin mahdollista. Lindström lisää, että etenkin hänen tutkimissaan nettikeskusteluissa 1. persoonassa on tendenssi jättää sekä persoonapronomini että persoonapäite pois, tai käyttää kaksoismerkintää eli sekä persoonapäätettä että pronomia samanaikaisesti. (Mp.)

6.2 Konditionaali tutkimusaineistossa

Luvun 4 tapaan tässä luvussa tarkastellaan nollapersoonaa kolmessa ryhmässä. 1) Ensinnäkin nollapersoonaa voi olla puhujaviitteinen, jolloin se implikoi puhujan kokemuksia, toiveita tai aikeita. 2) Se voi kohdistua kuulijaan tai muuhun kolmanteen tilanteen osallistajaan, jolloin se tavallisesti on pehmenetty direktiivi, suositus tai ohje. 3) Se voi jäädä tulkinnaltaan avoimeksi tai yleistäväksi. Käsittelyjärjestys ei implikoi aineistossa esiintyvien nollapersoonailmausten tulkinnan yleisyyttä, sillä selviä laskelmia ei pysty ilmauksista tekemään niiden monimerkityksisyyden vuoksi. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että konditionaalimuotoiset nollapersoonailmaukset ovat tyypillisesti osallistajaviitteisiä: puhuja viittaa joko itseensä tai suuntaa sanomansa kuulijaan. Konditionaali ankkuroi ilmauksen tiiviimmin tiettyyn tilanteeseen tai osallistajaan.

Lehtiaineistossani on suomen konditionaalimuotoisia nollapersoonia 82 ja viron konditionaalimuotoisia nollapersoonamuotoja / persoonapäätteettömiä lyhyitä muotoja 101. Huomionarvoista on myös se, että konditionaalin käytössä on havaittavissa eroja suomen ja viron välillä etenkin silloin, kun ilmauksen predikaattina on modaaliverbi. Nollapersoonaa vastaavissa konditionaalirakenteissa voi esiintyä virossa mentaalisten ja konkreettisten verbien yhteydessä modaaliverbi (esimerkiksi suomessa *näkisi*, virossa *võiks näha*). Konditionaalit vaikuttavat myös olevan osallistajaviitteisissä ilmauksissa virossa suomea tavallisempia. Lehtiaineiston modaalisten ja ei-modaalisten verbien konditionaalimuotojen määrät käyvät ilmi taulukosta 12.

Taulukko 12. Lehtiaineiston nollapersoonalauseiden konditionaalimuodot

	Modaaliset verbit	Mentaaliset verbit	Konkreettiset verbit	Yhteensä
Suomi	67	12	3	82
Viro	91	9	1	101

6.2.1 Avoin ja yleistävä käyttö

Toimintaohjeet ja suositukset ovat tulkittavissa vastaanottajaan ja mahdollisesti samanaikaisesti puhujaan itseensä kohdistetuiksi. Toisinaan konditionaali-ilmaukset voivat

viitata myös johonkuhun muuhun kuin puhujaan tai vastaanottajaan, kolmanteen, joka ei välttämättä ole tilanteen osallistuja. Seuraavissa esimerkeissä 12 ja 13 on konditionaalimuotoinen nollapersoonaa alisteisessa kysymyslauseessa. Molemmissa suomenkielisissä esimerkeissä predikaattiverbi on *pitää*-verbin konditionaalimuoto *pitäisikö*. Viron käännösvastine esimerkissä 12 on *tulema*-verbin konditionaali *tuleks* ja esimerkissä 13 *pidama*-verbin konditionaali *peaks*. On vaikea kuvitella, että kirjoittaja tai lukija voisi suoraan samaistua kyseisiin tilanteisiin, vaikka ilmauksilla viitataan tiettyihin tilanteisiin ja henkilöihin.

- 12) Isorokkovirusta on jäljellä virallisesti vain kahdessa paikassa, tarttuvien tautien tutkimuskeskuksessa Atlantassa Yhdysvalloissa ja Novosibirskin Vector-instituutissa Venäjällä. Kiivasta debattia käytiin vuosia siitä, *pitäisikö* nämäkin preparaatit *tuhota* ja näin hävittää ikuisiksi ajoiksi tämä mikroskooppinen massamurhaaja. TM10/03/134

Rõugekultuure on ametlikult järel veel vaid kahes kohas, Atlanta haiguste uurimiskeskuses Ühendriikides ja Venemaal Novosibirskis Vektori-nimelises instituudis. Pikki aastaid on kestnud tulised vaidlused selle ümber, et kas ka neis kahes paigas *tuleks* haigusetekitajad *hävitada* ja seega igaveseks maakeralt kaotada mikroskoopiline massimõrvar. TME6/06/111

- 13) John Ronald Reuel Tolkienilla oli kolme niin komeaa nimeä, ettei hän ollut itseään varma, kuinka häntä *pitäisi puhutella*. Vanhemmat ja vaimo kutsuivat häntä Ronaldiksi, jotkut koulutoverit John Ronaldiksi, ja myöhemmällä iällä hän oli ystävien seurassa Tollers. KL5/00/54

Tolkienil oli kolm eesnime ja ta polnud isegi kindel, kuidas teda *peaks kutsuma*. Vanemad ja naine hüüdsid teda Ronaldiks, koolikaaslased John Ronaldiks, sõbrad Tollersiks. KK2/03/59

Esimerkin 12 viittaussuhteet ovat kiinnostavia; toimijaksi on oletettavasti ajateltu jokin tietty ryhmä, joka jää kuitenkin avoimeksi, ja silti todennäköisesti varsin rajattu joukko. Esimerkissä 13 puhutaan kirjailija Tolkienista ja hänen nimistään. Tulkinta jää avoimeksi, sillä lauseessa viitataan Tolkienin itsensä ohella kehen tahansa, jonka on ratkaistava, kuinka Tolkienia puhutellaan.

Luvussa 4.4 käsiteltiin dynaamisten modaaliverbien *voida* ja *saada* ja niiden viroilaisten vastineiden käyttöä nollapersoonaa- ja passiivimuotoisina. Myös konditionaalimuotoisessa esimerkissä 14 näkyy se, että virossa dynaamisia modaaliverbejä käytetään nollapersoonamuotoisina silloinkin, kun ne esiintyvät suomen passiivin käännösvastineina. Viittaussuhde on tässä sekä suomen passiivilla että viron nollapersoonalla avoin ja yleistävä.

- 14) Monenlaisia muitakin säilöntäkeinoja hyönteiset ovat kehittäneet itiöiden kuljettamiseen. Niitä *voitaisiin* ehkä *käyttää* kehitettäessä nykyään muotiin tulleen elävän ravinnon pakkauksia. TM14/03/57

Putukad on välja arendanud mitmeid eoste säilitus- ja transpordivahendeid. Võib-olla *saaks* neid *kasutada* viimasel ajal moodi läinud nn elava toidu (ilma keemiata kasvatatud ja minimaalselt töödeldud) pakkimisviiside väljatöötamiseks? TME7/04/65

6.2.2 Puhujaviitteinen käyttö

Muiden nollapersoonatapausten tavoin myös konditionaalimuotoisen predikaatin yhteydessä suomi ja viro ovat lähimpänä toisiaan silloin, kun lauseen predikaatti on modaaliverbi. Esimerkissä 15 suomen predikaattiverbi on *pitäisi* ja sen virolainen käännösvastine *peaks*, ja näihin liittyy puhumista kuvaava infinitiiviverbi, suomessa *luonnehtia* ja virossa *kirjeldama*. Esimerkissä 15 *pitää*-verbin konditionaalimuoto esiintyy *jos*-lauseessa ja sen vastineessa *kui*-lauseessa. Puhujan voi tulkita viittaavan omiin aikeisiinsa, vaikka toisaalta ehtolause luo kehyksen, jossa ehto koskee ketä tahansa.

- 15) Jos amsterdamilaisia *pitäisi luonnehtia* yhdellä sanalla, se olisi suvaitsevainen. Periaatteena on antaa kaikkien olla mitä ovat ja puuttua toisten tekemisiin vasta, kun se todella häiritsee. TR9/03/127

Kui amsterdamilasi *peaks kirjeldama* ühe sõnaga, siis oleks see sallivus. Põhimõtteks on lasta kõigil olla sellised, nagu nad on, ning segada end teiste tegevusse alles siis, kui see tõepoolest häirib. TRE/kevad/04/101

Kognitiota tai emootiota ilmaisevat nollapersoonan predikaatit ovat konditionaalimuotoisina usein puhujaviitteisiä, vaikka jättävätkin viittauksen avoimeksi. Esimerkissä 16 on kyse ensisijaisesti puhujan arviosta, vaikka hänen näkemyksensä voi olla yleistettävissä laajemmankin joukon arvioksi kyseessä olevasta tilanteesta. Kognitioverbi *luulla* on esimerkissä 16 konditionaalimuotoinen. Viron vastaava verbi *arvama* ei näytä esiintyvän nollapersoonan predikaattina ilman modaaliverbiä, ja tässäkin esimerkissä apuverbinä on modaaliverbi *võima*. Esimerkin vironkielisessä käännöksessä predikaatti on lauseen alussa.

- 16) Pakoputkia myöden samanlaisten moottorikokonaisuuksien *luulisi* antavan samat lopputulokset suorituskykymittauksissa, mutta näin ei käynyt Gileran ja Piaggion suhteen. Pienitehoisten Moottorien jatkeena olevat variaattorit, keskipakokytkimet ja alennusvaiheet kiihdyttävät erikokoisilla renkailla olevat skootterit toisistaan poikkeaviin tuloksiin. TM11/04/138

Võiks arvata, et summutiotsani ühesugused jõuallikad peaksid andma ühesugused kiirusomadused, ent nii ei olnud Piaggio ja Gilera puhul. Väikeste mootorite puhul teevad erinevad variaatorid, tsentrifugaalsidurid ja peaülekanded ning erinevad rehvimõõt oma töö ning nii saadaksegi erinevad numbrid. TME12/04/99

Aineistossani kognitioverbi *tahtma* ei esiinny vastaavien suomalaisten verbien nollapersoonamuotojen vastineina indikaatiivimuodossa myöntölauseessa (ks. myös luku 5.3.2). Aineiston 10 *tahtma*-verbistä, jotka suomen nollapersoonamuotoisen *tahtoa*-verbin vastineena esiintyvät, 5 on nollapersoonaisia, ja näistä viidestä 4 on konditionaalitapauksia. Yksi indikaatiivimuotoinen esiintymä on kieltolauseessa. Verbi *tahtma* voi esiintyä virossa (muodollisesti) nollapersoonaisena, jos se on konditionaalimuotoinen. Esimerkissä 17 puhuja aloittaa viittaamalla selvästi itseensä (sm. *Halu-sin, ee. Ma tahtsin*) mutta avartaa sitten viittausta mahdollisesti myös potentiaalisia vastaanottajia koskevaksi käyttämällä suomessa nollapersoonaa ja virossa nollapersoonatulkintaista lyhyttä konditionaalia.

- 17) ”Halusin tehdä tuoksun, joka heijastaa englantilaista luonnettani - jotain perinteistä, mutta samalla yllättävää”, Stella selittää. ”Tässä tapauksessa tuoksussa on maskuliininen ja seksikäs vivahde. Ruusun lisäksi siinä on pionia, kukkaa josta lähtee niin mehukas tuoksu, että sitä *tahtois* juoda!” TR5/04/39

Ma tahtsin teha sellist lõhna, mis kajastaks minu inglise loomust - midagi väga traditsioonilist, kuid samas üllatavat,” selgitab Stella. Selles lõhnas on olemas nii maskuliinne kui ka seksikas varjund. Lisaks roosile on seal veel pojengi, mis eritab nii mahlast lõhna, et seda *tahaks juua!*” TREND/suvi04/33

Esimerkki 18 on peräisin täydentävästä kaunokirjallisuusaineistosta. Siinä puhuja kertoo omista ruokamieltymyksistään. Suomen lauseen ensimmäisen persoonan verbinmuoto *tahtoisin* on käännetty viroon lyhyellä konditionaalilla *tahaks*. Esimerkki 19 virolaisesta korpuksesta on myös tyyppillinen *tahaks*-predikaatillinen ilmaisu. Puhuja, hiihtäjätyttö, viittaa nimenomaan omiin suunnitelmiinsä. Esimerkin 19 suomennoksessa on käytettävä yksikön 1. persoonan verbinmuotoa tai nollapersoonamuotoa, jota täydentää esimerkiksi partikkeli *sitä* (– – *sitä haluaisi hiihtää kotonakin paremmin, – –*).

- 18) Leipää, suolattua silakkaa ynnä perunoita, taikka keitettyä kalaa, maitoa, velliä, puuroa, sekä herneitä. Niitä aina välillä *tahtoisin*. Saisimmepä joskus myös talkkunaan täällä, ohra- ja hernejauhoseosta happaman maidon ja mansikkain kera! EL27

Leib, soolasilk ja kartulid võim keedetud kala, piim, kört, puder ja hernered. Vahel *tabaks* neidki *saada*. Sekka võiks olla kama hapupiima ja maasikatega!ELe23

- 19) AJA_TASA Kuigi põhirõhk on MK-etappidel, *tabaks* ka kodus paremini söita,” lausus 20-aastane suusapiiga.

’Vaikkakin pääpaino on maailmancupin osakilpailuissa, haluaisin hiihtää kotonakin paremmin, totesi 20-vuotias hiihtäjätyttö.’

Haluta-verbin kaltaiselta vaikuttaa verbi *toivoo* ja sen virolainen vastine *soovima*. Esimerkissä 20 puhuja viittaa implisiittisesti omaan toiveeseensa, joka perustuu hänen kokemukseensa testausilanteessa. Intentionaalisuutta ja tahdonalaisuutta edellyttävät predikaatit ovat mahdollisia konditionaalimuotoisina myös sellaisista verbeistä, jotka indikatiivimuotoisina eivät olisi mahdollisia nollapersoonan predikaatteja. Indikatiivimuotoisena *soovima* ei vaikuta olevan viron nollapersoonalauseeseen sopiva predikaatti, eikä sen käyttö suomessakaan olisi yhtä luontevaa.

- 20) Myös nelitahtisiin enduroihin *toivoisi* lisätehoa nuo puuttuvat 2–3 kW, jolloin niillä voisi kurvailla ihan mielikseen myös sorateillä. TM7/04/58

Ka neljataktilistele enduurode mootorisse *sooviks* kohe kangesti toda puuduvat 2–3 kW, et kruusateedel igavaks ei läheks. TME8/04/88

Esimerkissä 21 predikaattina on konkreettinen ja agentiivinen verbi *ajaa* ja sen virolainen käännös *sõitma*. Jälleen puhuja viittaa omiin kokemuksiinsa ajoneuvon ominaisuuksista. Perfektimuoto vahvistaa tulkintaa siitä, että kyseessä on tietyn osallistujan tietynä hetkenä kokema tilanne.

- 21) Ensivaikutelma Piaggion ajo-ominaisuuksista on tutunomainen. Se käyttäytyy luontevasti ja on helppo käsitellä ensi metreistä alkaen, aivan kuin sillä *olisi ajanut* aiemminkin. Matkustusmukavuuden suhteen NRG tarjoaa pehmeän istuimen, jossa ei liikkumatilaa juuri ole. Jaloille on niukalti tilaa, mutta ne asettuvat luonnolliseen asentoon. TM11/04/138

Esmamulje Piaggio sõiduomadustest on tuttavlik. See käitub nii loomulikult ja hõlpsalt, et tekib tunne nagu *oleks* asjaga ennegi *sõitnud*. Sõidumugavuse määravad pehme, ent piiratud liikumisvõimalustega sadul ja napivõitu, ent jalad loomulikku asendisse jättev jalgaderuum. TME12/04/99

Esimerkki 22 on kääntämättömästä lehtiaineistosta, ja esimerkissä yleistävät ja avoimet sekä toisaalta osallistujasidonnaiset viittaukset vaihtelevat. Esimerkin ensimmäisessä lauseessa on lyhyt konditionaali *võiks*, joka on sävyltään ehdotusmainen ja tulevaisuuteen suuntautuva, hypoteettiseksi jäävä aie. Puhuja puhuu itsestään ja yleistää samalla ajatuksensa avointa joukkoa koskevaksi. Konditionaalimuotoista (nollapersoonan)lausetta seuraavissa kolmessa lauseessa predikaattiverbinä on *da*-infinitiivi: *jalutada*, *tunda* ja *käia*, ja siirrytään yleistävämmälle tasolle. Näitä seuraavassa lauseessa predikaattina on monikon 1. persoonan muoto *oleme*, jolloin siirrytään taas yleistävästä selkeämmin puhujaviitteiseen tilanteeseen.

- 22) Prahasse *võiks* jäädagi. *Jalutada* lõpultult mööda linnatänavaid, *tunda* ajaloo hõngu, *käia* kontsertidel, klubides, restoranides... Tagasiteel Tallinna *oleme* õnnelikud, rahul, puhanud. Küllap on selle kõige taga hea auraga Praha. TRE0906/96

’Prahaan voisi jäädäkin. Kävellä loputtomasti pitkin kaupunginkatuja, tuntea historian henkiä, käydä konserteissa, klubeillam ravintoloissa... Kotimatalla Tallinnaan olemme onnellisia, tyytyväisiä ja levänneitä. Sen kaiken takana on varmasti Praha, jolla on hyvä aura.’

Helasvuo (2008: 187) huomauttaa, että sekä yksikön ensimmäisen että toisen persoonan muotoja on mahdollista käyttää siten, että niillä luodaan avoin viittaus; ei siis viitata vain joko kuulijaan tai puhujaan vaan avoimemmin. Viittauksen avoimuus on aina pääteltävä kontekstista. Avoimeen tulkintaan ohjaavia kontekstivihjeet voivat olla kielioipillisia, syntaktisia tai leksikaalisia. (Mts. 192–201.) Onkin luontevaa, että viron lyhyet konditionaalimuodot sijoittuvat persoonien välimaastoon. Lyhyitä muotoja voikin pitää subjektiivisina, sillä niistä puuttuu persoonan merkintä.

6.2.3 Kuulijaan tai muuhun tilanteen osalliseen viittaava käyttö

Konditionaalimuotoinen nollapersoonamuoto yhdistää avoimuuden ja osallistujaviitteisyyden, mutta silti osa ilmauksista on tulkittavissa erityisesti tiettyyn tilanteeseen ja osallistujaan tai osallistujiin viittaaviksi. Tyypillisiä kuulijaviitteisiä ilmauksia ovat toimintaehdotukset, ohjeet ja suositukset, joita käsitellään myös modaaliverbeihin keskittyvässä luvussa 4.3.4. Aineiston perusteella kuulijalle suunnatut avoimet toimin-

taehdotukset ja suositukset ovat virossa tavallisemmin konditionaalimuotoisia kuin suomessa.

Konditionaalimuodot ovat tyypillisiä ehdotuksissa, suosituksissa ja ohjeissa, joilla pyritään vaikuttamaan kuulijaan. Pajusalun ja Pajusalun (2005) puhekielen konditionaalimuotojen käyttöä koskevan tutkimuksen aineiston konditionaalimuodoista suurin osa on ehdotuksia. Konditionaalinen tehtävä näissä esiintymissä on himmentää ehdotuksen ohjailevuutta ja osoittaa puhujan epävarmuus, joka voi olla joko todellista tai kohteliaisuutta korostavaa. Sarapuun (2003) tarkastelemissa mielipideteksteissä kirjoittaja puhuu usein asettuen opettajan näkökulmaan ja käyttää konditionaalista ohjaavuuden pehmentämiseksi. Muodollisesti siis kyseessä ovat pikemminkin suositukset kuin ehdottomat käskyt. Konditionaalilla ilmaistaan sitä, mitä kirjoittajan mielestä tulisi tehdä. Useimmin kuulijan ohjaamiseksi käytetään konditionaalimuotoisia modaaliverbejä, kuten *tasuma, pidama, võima, tulema* ja *tohtima*. (Sarapuu 2003: 142–143.)

Suosituksista ja ehdotuksista ilmaisee hyvin selvästi modaalinen verbi *kannattaa*, jota käsitellään myös luvussa 4.3.4. Esimerkissä 23 on suomessa konditionaalimuotoinen predikaattiverbi *kannattaisi*, jota vastaa virolaisessa käännöksessä predikaatti *tuleks*. Esimerkissä 23 predikaatti on lauseenalkuinen, ja tässä verbialkuisuus vaikuttaa lisäävän ilmauksen kiinnittymistä kuulijaan. Sen sijaan samasta jutusta peräisin olevassa esimerkissä 24 konditionaali esiintyy vain virossa: suomessa predikaatti on *kannattaa maustaa* ja virossa predikaatti on *tuleks maitsestada*. Sanajärjestys on samanlainen molemmissa kielissä sekä esimerkissä 23 että 24. Esimerkissä 24 on molemmissa kielissä predikaatin edellä teemapaikalla objekti, suomessa *ruuat* ja virokielisessä käännöksessä *toite*.

- 23) Olennainen ongelma on rasvan laatu: kovaa rasvaa on liikaa ja pehmeää, kasvirasvapohjaisten margariinien, kasviöljyjen ja kalan sisältämää rasvaa liian vähän. *Kannattaisi syödä* enemmän ruisleipää ja sipaista päälle rypsiöljypohjaista rasiamargariinia. TR11/04/131

Põhiprobleemiks on rasva liik: kõva rasva tarbitakse selle toiduvaliku puhul liiga palju, samas kui pehmet rasva, mida sisaldavad taimeõlid põhinevad margariinid, taimeõlid ja kala, süüakse liiga vähe. *Tuleks süüa* rohkem rukkileiba ja määrida peale rapsiõli baasil valmistatud karbimargariini. TRE05/06/79

- 24) Helpoin tapa vähentää suolaa on vaihtaa leipä vähäsuolaiseksi. Ruuat *kannattaa* maustaa yrteillä ja mausteilla, sillä liemikuutiot, soijakastike ja usein myös mausteseokset ovat todellisia suolapommeja – yksi liemikuutio sisältää viisi grammaa suolaa. Suolakurkkuviipaleessakin on yksi gramma suolaa. TR11/04/130

Kõige lihtsam viis päevase soolakoguse vähendamiseks on asendada harjumuspärane leib vähesoolasega. Toite *tuleks* maitsestada ürtide ja maitseainetega, sest puljongikuubikud, sojakaste ja ka paljud maitseainesegud on tõelised soolapommid – üks puljongikuubik sisaldab viis grammi soola. Igas soolakurgiviilus on samuti üks gramm soola. TRE05/06/78

Näyttääkin siltä, että viron modaaliverbillisissä liittopredikaateissa, etenkin toimintaohjeissa, konditionaalimuotoiset predikaatit ovat tavallisempia kuin suomessa. Konditionaali paitsi pehmentää ilmaisua myös tukee persoonan tulkinnan avoimuutta. Konditionaali vaikuttaa tyypilliseltä myös kääntämättömissä suosituksissa, joissa predikaattina on jokin modaaliverbi. Esimerkeissä 25 ja 26 predikaattina on *tuleks*. Esimerkissä 25 annetaan ohjeita avantouimareille. Esimerkki 26 on peräisin Kodukolle-lehden Nõuanne-nimisestä osastosta, perunaruokien valmistusta käsittelevän jutun ingressistä.

25) Trikoo, bikiinid, ujumispüksid või üldse mitte midagi – maitse asi. Veest välja tulles *tuleks* kiiresti soojad riided selga panna! Ära unusta ka sooje jalanõusid või villaseid sokke. TRE/veeb–märts/06/88

’Uimapuku, bikinit, uimahousut tai ei yhtään mitään – makuasia. Vedestä pois tullessa tulisi nopeasti laittaa lämpimät vaatteet päälle! Älä unohda myöskään lämpimiä jalkineita tai villasukkia.’

26) Maitsvate ahjukartulite õnnestumiseks *tuleks* kõigepealt *valida* õige sort. KK02/04/60

’Maukkaiden uuniperunoiden onnistumiseksi tulisi ensinnäkin valita oikea lajike.’

Esimerkissä 27 näkyy kiinnostavalla tavalla nollapersoonan, modaaliverbin ja viittaussuhteiden yhteispelejä. Ensimmäinen virke (*Teen tai kahvin voi maustaa makeutusaineella tai jättää makeutuksen kokonaan pois*) on modaaliselta tulkinnaltaan dynaaminen ja sävyllään geneerinen. Seuraavassa virkkeessä modaalisuus on deonttista, ja tulkinta on spesifimpi. Tässä tapauksessa konditionaali ei kuitenkaan automaattisesti johda puhujaviitteeseen tulkintaan, vaan konditionaali pehmentää lukijalle tarkoitettua ohjetta. Konditionaalimuotoinen predikaatti *voisi vaihtaa* on käännetty viroon konditionaalimuotoisella predikaatilla *võiks süüa*.

- 27) Hunaja ei ole sen parempi vaihtoehto kuin tavallinen sokerikaan. Teen tai kahvin *voi maustaa* makeutusaineella tai jättää makeutuksen kokonaan pois. Päiväkahvin kääretortun *voisi vaihtaa* pullaksi. Teollisesti valmistettujen kääretorttujen täytteessä on paitsi paljon sokeria, myös kovaa rasvaa. TR11/04/132

Mesi ei ole suhkrust parem alternatiiv. Teed ja kohvi *saab maitsestada* suhkruasendajaga või jätta üldse magustamata. Lõunakahvi kõrvale *voiks* rullbiskviidi asemel *süüa* pigem saiakese. Tööstuslikult valmistatud rullbiskviidis on lisaks suurele suhkrukogusele ka kõva rasva. TRE05/06/80

6.3. Kielto

Suomen ja viron vertailun kannalta merkittävää on se, että kieltosana *ei* katsotaan suomessa verbiksi, joka taipuu persoonissa. Viron kieltosana *ei* sen sijaan on taipumaton, ja koska *ei* jättää persoonan ilmipanematta, se samalla sallii persoonantulkinnan ”hämärärajaisuuden”, ellei predikaattiin liity pronominisubjektia. Ilmisubjektittomien kieltomuotojen viittaussuhteiden tulkinta perustuu käytännössä kontekstiin. Luku 6.3.1 perehtyy kiellon ilmaisuun suomessa ja virossa, ja luvussa 6.3.2 keskitytään nolla-persoonaisiin kieltolauseisiin ja niiden vastineisiin aineistoanalyysin valossa.

6.3.1 Kieltomuodot suomessa ja virossa

6.3.1.1 Suomi

Kieltoa voidaan ilmaista eri kielissä eri tavalla: kiellon merkintätavat voidaan jakaa kieltopartikkeleihin, kieltoverbeihin sekä kieltöaffikseihin (Payne 1985: 198; Thompson 1998: 315). Useimmissa itämerensuomalaisissa kielissä on taipuva kieltoverbi, mutta poikkeuksen tästä muodostaa viro, jossa taipumaton *ei* on vakiintunut kaikkiin persooniin (Laakso 2001: 193). Thompson (1998: 316) lukee suomen kieliin, joissa on negatiivinen verbi, joskin hän toteaa, että suomen kieltöverbillä ei ole kaikkia tavallisia leksikaalisen verbin piirteitä.

Kiinnostavaa nollapersoonatutkimuksen kannalta on se, että kieltöönkin liitetään modaalisuuden piirteitä. Kiellon modaalisuus syntyy siitä, että kiistäessään jonkin asiailan se aktuaalistaa mielessä vastaavan myönteisen vaihtoehdon. Kielto implikoi myönteistä vaihtoehtoa: esimerkiksi esittelytilaisuudessa myyjän toteamus *Talossa ei ole hometta* tulkitaan ISK:n mukaan sitä taustaa vasten, että talossa voisi olla hometta ja että se on myös kuulijan mielessä mahdollisena vaihtoehtona. Kiellolla siis samalla

implikoidaan myönteistä vaihtoehtoa. ISK ei käsittele kieltöä erillisenä modaalisuuden ilmaisukeinona, vaan se otetaan huomioon vain sen esiintyessä muiden modaalilmausten yhteydessä. (ISK: 1527).

Kiellolla on suomessa erilaisia morfosyntaktisia ilmaisukeinoja, joista tavallisin on persoonassa taipuva kieltöverbi *ei* (ISK: 1534). Tavallisesti *ei* toimii apuverbinä, joka kongruoi subjektin kanssa persoonassa ja luvussa. Kieltöverbillä on taiputusmuodot aktiivin indikatiivin presensissä (*en, et, ei, emme, ette, eivät*) sekä imperatiivissa (*älä, älkää, älkäämme, älköön, älkööt*). *Ei* on paradigman tunnusmerkitön muoto. Sana *ei* esiintyy myös taipumattomana partikkelimaisessa käytössä. Varsinkin kieltävän vastauksen alussa se on tulkittavissa kieltöpartikkeliksi esim. silloin, kun kielletään edellä fokusoitu lauseke. Toiseksi *ei* esiintyy kieltöpartikkelina kiteytyneissä vastauksissa. (ISK: 1540–1541.)

Suomessa kieltö voi rakentua esimerkiksi *tuskin*-partikkelin käytöllä. Partikkeli *tuskin* aiheuttaa lauseessa samat ilmiöt kuin kieltöverbi paitsi että finiittiverbi säilyy myöntömuotoisena (ISK: 1537). Kyse ei siis ole kieltölauseesta, mutta finiittiverbiä lukuunottamatta se käyttäytyy pitkälti kieltölauseen tavoin (ISK: 1542). Kotilainen (2007) tarkastelee suomen kielen kieltökonstruktioita, joista kieltöverbi puuttuu.

6.3.1.2 Viro

Kieltömuotojen ja modaalisuuden yhteydet on nähty myös Uuspöldin (1989) viron modaalisuutta tarkastelevassa artikkelissa. Uuspöld (mts. 476) esittää, että kielteinen yksikön 3. persoonan muoto on kieliopillinen keino ilmaista dynaamista mahdollisuutta ja mahdottomuutta. Uuspöldin antaman esimerkin perusteella kieltömuoto voi ilmaista dynaamista mahdollisuutta tai mahdottomuutta myös silloin, kun predikaatti ei ole modaalinen verbi: *Selle palgaga autot ei osta* 'Tällä palkalla ei autoa osta'.

Viron keskeiset kieliopilliset kiellon muodostuskeinot ovat verbin kielteinen muoto (*Kas te oskate hiina keelt? – Ei oska. Äрге kõndige murul!*) sekä kielteiset pronominit ja proadverbit (*Keda te meie linnas tunnete? – Mitte kedagi. Millal Hilda kaktused õitsema lähevad? – Mitte iialgi.*). (EKG II: 157.) Metslang ja Erelt (1998: 662) huomauttavat, että viron kielelle ominainen kaksinkertainen kieltö (topelteitus) on katoamassa.

Moduksista indikatiivissa, konditionaalissa ja kvotatiivissa käytetään kiellon ilmaisemissa taipumatonta *ei*-sanaa, kun taas imperatiivin ja jussiivin kieltö muodostetaan osittain taipuvalla *ära*-verbillä. *Ei*-kieltöä kutsutaan yleiskielloksi (üldeitus) ja *ära*-verbin avulla muodostettua ilmaisua kielloksi (keeld). Vastaavasti *ei* esiintyy yleiskieltölauseissa, jollaisia ovat esimerkiksi seuraavat indikatiivi-, konditionaali- ja kvotatiivilauseet: *Ta ei tea seda. Kui seda metsa ees ei oleks. Direktor ei tahtvat käsikirjale alla kirjutada. Ära-kiellot esiintyvät imperatiivilauseissa: Ära kõnni murul! Minuga ärgu*

arvestatagu. Virossa persoona, pääluokka ja modus valitaan kysymykseen vastaavassa yleiskieltolauseessa vastaavalla tavalla kuin myöntölauseessakin. Persoona jää subjektin ja persoonapäätteen puuttumisen vuoksi kuitenkin useimmiten ilmaisematta: *Kas sa tahad / ta tahab / te tahate võileiba? – Ei taba*. (EKG II: 157.) On kuitenkin lisättävä, että täysin ehdotonta *ei*-kieltosanan taipumattomuus ei ole kautta viron. Eteläviron murteissa kieltosanalla on verbin piirteitä ja siltä löytyy tempuskategoria (*ei ole, es ole*). (Esim. Metslang 1994a: 219.)

Penjamin (2008) tutkimusaineistossa on kieltomuotoja, joissa hänen mukaansa on mahdotonta osoittaa, mistä persoonasta on kyse. Yksikön kolmannen persoonan predikaatin *saab* sisältävät lauseet ovat Penjamin mukaan enimmäkseen geneerispuoluisista lauseista, joita tässä väitöstutkimuksessa nimitetään nollapersoonalauseiksi (esimerkki 28). Monissa lauseissa subjektipersoona jää Penjamin mukaan yksinkertaisesti monitulkittavaksi (esimerkki 29). (Mts. 134.)

28) AJA Naise ja lapse eest, kes temaga koos töötavad, sotsiaalmaksu maksta ei saa.

’Naisesta ja lapsesta, jotka hänen kanssaan työskentelevät, ei voi maksaa sosiaaliturvamaksuja.’

29) AJA Kuigi portfelliita eurominister Endel Lippmaa teatas, et liitumise üpris kiire ajakava suhtes puuduvad valitsusel ja president Lennart Meril erimeelsused, ei saa avalduse vormistamist pidada sümboolseks otsuseks.

’Vaikkakin salkuton euroministeri Endel Lippmaa ilmoitti, että liittymisen varsin ripeästi aikataulusta hallituksella ja presidentti Lennart Merillä ei ole erimielisyyksiä, ei hakemuksen laatimista voi pitää symbolisena päätöksenä.’

Kalmus (2007, 2009) tarkastelee persoonapäätteen puuttumisen ja pronominin käytön suhteita murrekorpuksessa. Hän osoittaa, että persoonapronomini on kieltomuodoissa usein tarpeen, jotta persoona käy ilmi selkeästi ja johdonmukaisesti. Eniten pronomineja on yksikön 1. persoonan kieltolauseissa. Persoonan korostamiseksi käytetään myös pronominin pitkiä muotoja. (Kalmus 2007: 43–45; Kalmus 2009.) Ainaakin murreaineisto osoittaa, että kieltomuotojen yhteydessä on suurempi tarve pronomien käyttöön kuin myöntömuotojen yhteydessä (Kalmus 2009).

Persoonapäätteen puuttumisen vuoksi kieltomuotojen persoonaviittausten tulkinnassa konteksti on usein keskeinen. Toisaalta persoonapronominien poisjättö vaikuttaa olevan tietoinen ja systemaattinen strategia, joka jättää tarkoituksella tulkinnanvaraa viittaussuhteisiin. Lindstömin mukaan virossa juuri persoonapäätteettömyyden vuoksi yleisesti kyllä käytetään kieltomuotojen yhteydessä enemmän pronomineja

kuin myöntömuontojen yhteydessä, mutta toisaalta hänen tarkastelemaansa nettifoorumiaineisto osoittaa, että usein myös 1. ja 2. persoonan tapauksissa pronomini jätetään pois. Tällöin ilmauksen käyttökonteksti ja -tarkoitus kertoo, viitataan kohteen puhujaan tai kuulijaan. Mikäli edeltävä konteksti ei paljasta kenestä on kyse, on yleensä kyse puhujasta; pronominiin poissjättöä ja suoraa itse viittamista voi perustella kohteliaisuusstrategioilla. Persoonapäätteettömät ja persoonapronominittomat kieltomuodot kysymyksissä ja kielloissa sen sijaan viittaavat kuulijaan. (Lindström 2010: 95, 98.)

6.3.2 Kieltomuodot tutkimusaineistossa

Lehtiaineistossa on 143 kieltomuotoista suomen kielen nollapersoonalauseita. Vironkielisiä kieltomuotoisia nollapersooniksi luokiteltavia vastineita on 123. Kieltomuotojen määrät ja jakauma modaalisiin sekä ei-modaalisiin verbeihin käyvät ilmi taulukosta 13. Kuten koko aineistossa myös kieltomuodoissa modaaliset verbit ovat pääosassa, ja mentaalisia ja konkreettisia predikaatteja on vähemmän. Nollapersoonaiset kieltomuodot voivat saada avoimen tai osallistujaviitteisen tulkinnan. Näitä vaihtoehtoja tarkastellaan seuraavissa luvuissa.

Taulukko 13. Lehtiaineiston nollapersoonan kieltomuodot

	Modaaliset verbit	Mentaaliset verbit	Konkreettiset verbit	Yhteensä
Suomi	117	19	7	143
Viro	108	12	3	123

6.3.2.1 Avoin ja yleistävä käyttö

Kieltomuoto hämärtää persoonaviittausten rajat. Kieltomuoto mahdollistaa virossa myös sellaiset nollapersoonan predikaatit, jotka eivät olisi mahdollisia myönteisissä lauseissa. Esimerkissä 30 suomen nollapersoonan predikaattiverbi on *ei puutu* ja viron käänkösvastine on *ei takista*. Nollapersoonamuoto esiintyy ehtoa ilmaisevassa sivulauseessa, ja huomionarvoista onkin, että suomessa predikaattiverbi *puuttua* voisi esiintyä myönteisessäkin ehtolauseessa nollapersoonamuotoisena, kun taas viron vastaava verbi ei olisi mahdollinen nollapersoonan predikaattina myönteisessä ehtolauseessa. Esimerkissä 30 kirjoittaja puhuu auton ohjaamisesta, josta hänellä on omakohtainen kokemus, mutta nollapersoonailmauksen voi tulkita viittaukseltaan ensisijaisesti yleistäväksi ja avoimeksi.

- 30) Renault lähtee käymään voimakkaasti pitävämmällä olevien pyörien suuntaan, ja jos asiaan *ei* heti alkuunsa *puutu* ohjauspyörällä, päättyy tilanne äkkiä käsijarrukäännöksen kaltaiseen auton hallitsemattomaan pyörähtämiseen. Seuraukset saattavat olla pahimmassa tapauksessa todella ikävät. TM9/04/13

Renault pöörab üsna järsult parema pidamisega poole suunas ja kui seda kohe rooliga *ei takista*, viskab auto külje ette. Kui nüüd keegi peaks vastu tulema, võivad tagajärjed olla rängad. TME7/04/17

Osa aineiston kieltomuodoista on sellaisia, joilla viitataan avoimesti ja yleistävästi kehen tahansa. Esimerkissä 31 yksikön 3. persoonan ilmausta voidaan pitää geneerisenä. Esimerkissä on kyse haastattelusta, jossa nuori nainen kertoo vapaaehtoisuudesta Intiassa. Hän tarkoittaa sanomallaan omaa kokemustaan, joka on yleistettävissä. Esimerkkilause on otsikko, ja otsikossa konteksti ei auta viittaussuhteiden selvittämisessä, joskin lainausmerkit suomenkielisessä otsikossa viittaavat siihen, että kyse on jonkun omasta näkemyksestä ja kokemuksesta.

- 31) “Katulapsiin *ei totu* koskaan” TR9/03/40

Tänavalastega *ei harju* iial TRE/talv2003–2004/34

Kiellon alaan voi joutua myös jokin geneerinen NP. Lehtiaineistossa on 21 sellaista tapausta, jossa suomen kieltomuotoista nollapersoonaa vastaa käännösratkaisuna virossa jokin ilmisubjekti-NP. Esimerkissä 32 suomen nollapersoonalauseessa on kielteinen predikaatti *ei jaks* *liikkua*. Vironkielisessä käännöksessä lauseessa on predikaatin *ei jaks* *treenida* yhteydessä ilmisubjekti-NP *inimene*. *Inimene*-subjekti korostaa lauseen yleispätevää tulkintaa. Kiinnostavaa on se, että nollapersoonailmauksesta huolimatta esimerkissä puhutellaan yleistävästi myös yksikön toista persoonaa: *energiavajeesi*-sanassa on yksikön 2. persoonan possessiivisuffiksi.

- 32) Nälkäkuuri ja liikunta on kuitenkin huono yhdistelmä. Liian niukalla ja epäsäännöllisellä ruokavaliolla *ei jaks* *liikkua*, ja liian vähäinen energiansaanti kuihduttaa lihaksia. Järkevä painonpudotustahti on puoli kiloa viikossa: mitä suurempi päivittäinen *energiavajeesi* on, sitä pienempi osa pudotetusta painosta on rasvaa. TR3/03/92

Näljakuur ja tervisespord aga kokku ei sobi. Liiga napilt ja korrapäratult toidudes *ei jaks* *inimene* *treenida*, ja lihased, mis saavad liiga vähe energiat, kõhetuvad. Mõistlik kaalulangustempo võib olla maksimaalselt pool kilo nädalas: mida suurem on igapäevane energiavajak, seda väiksema osa kaotatud kaalust moodustab rasv ja seda rohkem kõhetuvad lihased. TRE/sügis/04/88

Esimerkki 33 on peräisin täydentävästä kääntämättömästä lehtiaineistosta. Predikaattina on nollapersoonamuoto *ei pea*. Ilmaus on tulkittavissa kaikkia yleistävästi koskevaksi käytännöksi, vaikkei puhujalla itsellään tai kuulijalla olekaan juuri nyt koira mukana.

- 33) Tänapäeva Praha sümboliks paistab olevat koer. Näeme neljajalgseid sõpru kõikjal, ka koos peremeestega kohvikus istumas. Kristeli sõnul on mitmes kõrtsis olemas lausa koeramenüü. Aeg-ajalt paistab karvane peanupp välja mõnest suurest turukotist. “See on praktiline, *ei pea* koera eest metroos eraldi *maksma*,” naerab Kristel. TRE0906/95

’Nykypäivän Prahän symboli näyttää olevan koira. Näemme nelijalkaisia ystäviä kaikkialla, myös kahviloissa istumassa yhdessä emäntien ja isäntien kanssa. Kristelin mukaan on monissa kapakoissa jopa koirien menyy. Aina välillä näkyy karvainen pää myös muutamasta torikassista. ”Se on käytännöllistä, ei tarvitse maksaa koirasta erikseen metrossa”, nauraa Kristel.’

Virossa passiivilla vaikuttaa olevan vähemmän puhujaviitteistä käyttöä kuin suomessa. Viron passiivi on tyypillisesti avoin ja yleistävä. Lehtiaineistossa on 7 kiel-
totapausta, joissa suomen passiivin vastineena on virossa nollapersoonana. Esimerkissä 34 kielteisessä lauseessa predikaattina on konkreettisen *kuljettaa*-verbin passiivimuoto *ei kuljeteta*. Esimerkkilause kuvaa tavaroiden kuljettamisen mahdottomuutta, ja siinä on dynaamisen mahdottomuuden sävy. Samat ongelmat koskevat kaikkia, jotka ovat samassa tilanteessa. Virolaisessa käännöksessä passiivia ei vastaa passiivi vaan predi-
kaatti *ei transpordi*, joka voidaan tulkita nollapersoonamuodoksi.

- 34) Tavaratila on laaja, matala ja tässä kokoluokassa riittävä. – – Tällä autolla *ei kuljeteta* kodinkoneita kaupasta kotiin, ei edes takapenkillä, koska takaovetkin ovat aika pienet. TM12/02/28

Pakiruum on suur ja lai, suuruselt ehk piisav, aga kodumasinaid selle autoga *ei transpordi*. Ka tagaistmel mitte, sest tagumised ukсед on üsna väikesed. TME4/03/53

Modaaliverbit kertovat puhujan suhtautumisesta sanomaansa tai pyrkivät ohjaamaan jotakuta. Etenkin konkreettiset verbit vaikuttavat usein olevan viittaukseltaan avoimia, ellei konteksti ohjaa tulkintaa. Konkreettisiin predikaatteihin ei sisälly puhujan subjektiivisuutta eivätkä ne voi ohjailta kuulijaa kuten modaaliverbit. Kontekstivihteet voivat kuitenkin sitoa ilmauksen puhujaan tai kuulijaan, kuten seuraavat luvut osoittavat.

6.3.2.2 Puhujaan viittaava käyttö

Omaehtoaisuuden sävyä nollapersoonalauseeseen voivat tuoda esimerkiksi havainto- ja kognitioverbit. Näin voi olla silloinkin, kun periaatteessa sama havaitsemis- tai ajatteluprosessi koskisi ketä tahansa vastaavassa tilanteessa olevaa. Predikaatin sijainnilla muihin lauseenjäseniin nähden sekä mahdollisilla partikkeleilla on vaikutusta tulkitaan.

Esimerkissä 35 ensimmäisessä lauseessa on yksikön ensimmäisen persoonan verbinmuoto; puhuja, jutun kirjoittaja, kertoo omasta suhtautumisestaan haastattelemaansa näyttelijään. Toisen virkkeen ensimmäisessä lauseessa on nollapersoonamuotoinen predikaatti *ei tiedä*. Puhujaviitteisyyttä ja kokemuksen omaehtoaisuutta korostaa partikkeli *sitä*. Vironkielisessä käännösvastineessakin on käytetty nollapersoonamuotoa, mutta predikaatin pääverbinä on modaaliverbi *võima*.

- 35) En ole vielä kukaan ripustamassa Juden kuvaa seinälleni. Mutta *eihän* sitä koskaan *tiedä*, jos nykyiselle tyttöystävälle vaikka nousee maine päähän ja kaunis mies etsii uutta äitiä seuraaville lapsilleen. TR1/05/32

Seni ei ole ma Jude'i pilti oma toa seinale riputanud. Kuid *ei või* ju iial *teada*, millal tema praegusle kallimale kuulsus pähe lööb ja ilus mees oma järgmistele lastele uut emat hakkab otsima. Trend/veebruär-märts05/30

Esimerkin 36 predikaatti on perkeptioverbi *havaita* ja sen virolainen käännösvastine *tajuma*, ja sekä suomessa että virossa on käytetty nollapersoonamuotoa. Esimerkin 36 voi periaatteessa tulkita avoimeksi yleistyksiksi, mutta konteksti osoittaa puhujan viittaavan ensisijaisesti omaan kokemukseensa: jutun laatinut toimittaja kuvailee ensimmäistä laskuvarjohyppyään.

- 36) Ylhäällä maan lähestymistä *ei havaitse*, vaikka putoamisnopeus onkin kova. Maisemia ei märkäkorva ehdi ihailla, sillä tasapainon löytäminen on vaikeampaa kuin miltä se näyttää. Laskeutumisalue on kuvan vasemmassa alalaidassa näkyvä ympyrä. TME5/04/119

Üleval maapinna lähenemist *ei tajuu*, ehkki kiirus on meeletu. Kollanokal pole aega seda pilti nautida, sest kogu energia läheb keha asendi kontrolliks. Ringikujuline maandumisplats asub pildi vasakus alanurgas. TME5/04/119

Kääntämättömässä lehtiaineistoesimerkissä 37 kieltosana *ei* ja predikaatti sijoituvat lauseen alkuun. Kieltosanan ja predikaatin sijoittuminen lauseen alkuun luo selvästi vaikutelman puhujaviitteisyydestä. Myös esimerkissä 38 kielteisen lauseen predikaatti sijoittuu lauseen alkuun. Esimerkki 38 on peräisin kääntämättömän viro-

laisen korpuksen *kui*-lauseista. Esimerkissä 38 predikaattina on kognitiivinen verbi (*ette*) *kujutama*. Se, että predikaattiverbi on kogniota ilmaiseva verbi, ohjaa tulkintaa siihen, että tarkoitetaan puhujaa, jonka varmuuden asteesta on kyse.

37) ”*Ei tea*, kas siin toimubki selline asi”. TRE0906/96

’Ei tiedä, tapahtuuko täällä sellainen juttu.’

38) AJA_1990 *Ei kujutagi ette*, kui see minult ära võetaks.

’Ei osaa kuvitellakaan, jos se otettaisiin minulta pois.’

Esimerkit 39 ja 40 ovat peräisin täydentävästä kaunokirjallisuusaineistosta, ja ne osoittavat, että nollapersoonan kieltomuoto ja yksikön ensimmäinen persoona voivat olla toistensa vastineina molemmissa kielissä ristiin. Esimerkin 39 suomen yksikön ensimmäinen persoona on käännetty vironnokseen nollapersoonamuotona, joka kontekstin perusteella tulkitaan puhujaa tarkoittavaksi. Esimerkissä 40 puolestaan suomen nollapersoonainen predikaatti *ei osaa sanoa* on käännetty viroon siten, että lauseessa on eksplisiittisesti mukana yksikön ensimmäisen persoonan pronomini.

39) Nyt vain juuri se ei auta vielä, ennakkoa *en voi pyytää*, kun tuossa mainitsivat jo sitä otetun. Kiusallista. EL11

Aga praegu ei ole sellest abi, avanssi paluda *ei saa*, sest nad nimetasid, et on juba palju võetud. Asi on halb. ELe8

40) Päivät vääntelimme kiviä, kokoilimme niitä kummallisiin kasioihin tulevien arkeologien ihmetykseksi, illat ja yöt taas säkeitä siivitimme tulevien arvostelijoiden kiusaksi. Mistä voimat tulivat, sitä *ei osaa* enää *sanoa*, mutta se oli luonnollista kuin uni ja uinti, kun juoksimme kilometrin matkan järvelle ja pulahdimme siihen kuin saukot, emme tahtoneet ensinnäkään sitäkään lopettaa. Se ei tullut meidän mielemmekään, silloin. EL49

Päeviti veeretasime kive, kuhjasime neid kummalisteks kangruteks, et tulevasi arheoloogse segadusse ajada, õhtuti ja öösiti aga seadsime tulevaste kriitikute kiusuks salme. Kust me saime jõudu, seda *ma ei oska öelda*, aga see oli niisama loomulik kui uni ja ujumine, kui kilomeeter maad järve äärde jooksmine ja nagu saarmad vette sulpsatasime; nõnda tahtsimegi igavesti jätkata. Et see kord lõpeb, ei tulnud meile pähegi. ELe43

6.3.2.3 Kuulijaan tai muuhun tilanteen osalliseen viittaava käyttö

Kieltomuodot, joissa on jokin voimista, saamista tai välttämättömyyttä kuvaava modaaliverbi, voidaan tulkita yleistyksiksi, jotka ovat samalla kuulijaviitteisiä. Neuvoiksi, ohjeiksi ja suosituksiksi tulkittavia nollapersoonailmauksia, joiden predikaatti on jokin modaaliverbi, käsitellään jo luvussa 4.3.4. Seuraavassa tarkastellaan esimerkkejä, joissa kielteisen lauseen nollapersoonailmaus on kohdistettu etenkin kuulijaan.

Lehtiaineisto sisältää suosituksia, ohjeita ja neuvoja, joita yhdistää modaalisuus. Suositukset, ohjeet ja neuvot voivat luonnollisesti olla myös kieltomuotoisia. Tällainen on esimerkki 41, jonka predikaatti on kieltomuotoinen *ei kannata hosua*, joka on käännetty viroon predikaatilla *ei tasu kiirustada*. Lukijalle kerrotaan, miten ei kannata toimia, jotta tomaatin viljely onnistuu.

- 41) Tomaatin taimet ovat istutuskuntoisia, kun ensimmäisen kukkatertun kukat ovat auki. Istutuksen kanssa *ei* kuitenkaan *kannata hosua*, ellei tomaateille voi antaa lisälämpöä kylmien ilmojen iskiessä. Vaikka taimet eivät paleltuisikaan hallayön kourissa, niiden kasvu juroo kauan, jos ne saavat kylmää. KV5/00/69

Tomatitaimed on istutusvalmis, kui esimese öiekobara öeid on lahti. Siiski *ei tasu* istutamisega liigselt *kiirustada*, kui taimi pole võimalik kevadkülmade eest kaitsta. Isegi kui öökülm tomatitaimi päris ära ei võta, paneb see nende kasvu pikaks ajaks seisma. K&A5/02/87

Esimerkki 42 on peräisin kääntämättömästä lehtiaineistosta. Predikaattina on suosituksiin ja ohjeisiin hyvin sopiva *maksma* 'maksma'. Predikaatti on lauseenalkuinen, ja lauseenalkuisuus tässäkin kiinnittää ilmauksen osallistujiin, joita puhutellaan, vaikka yleispätevä merkitys samalla säilyy.

- 42) Soovitatav on see valida suurem, kuid mitte üle poole operatiivmälu üldhulgast. *Ei maksa karta*, et jääte sellest mäluhulgast "ilma". Arvuti kasutab RAMi vaid siis, kui tekib vajadus, kuid ei kasuta enam kui BIOSes määratud. TME5/04/44

'Suositeltavaa on valita suurempi, joskaa ei yli puolta operatiivisen muistin määrästä. Ei kannata pelätä, että jääte siitä muistimassasta paitsi. Tietokone käyttää RAMia vain silloin, jos on tarve, muttei käytä enempää kuin BIOSessa on säädetty.'

6.4 Kokoavaa tarkastelua

Nollapersoonalauseen konditionaalimuodot ilmaisevat tyypillisesti aikomuksia, toiveita ja suunnitelmia, jolloin ne ovat puhujaviitteisiä. Etenkin modaaliverbilliset nollapersoonailmaukset sisältävät implikaation puhujan näkemyksistä ja asenteesta. Toisaalta konditionaalimuotoiset nollapersoonailmaukset voivat olla ohjeita, neuvoja ja suosituksia, jotka kohdistuvat kuulijaan. Konditionaalimuoto lisäksi tällöin persoonan avoimuutta. Tutkimusaineiston perusteella etenkin välttämättömyyttä ilmaisevat modaalipredikaatit ovat virossa useammin konditionaalimuotoisia kuin suomessa.

Tutkimukseni osoittaa, että viron lyhyt konditionaalimuoto voi olla sekä nollapersoonan että esimerkiksi suomen yksikön ensimmäisen persoonan käännösvastineena. Ilmisubjektittomuus, kontekstuaalinen päättely ja viittauksen avoimuus yhdistävät nollapersoonaa ja persoonapäätteetöntä konditionaalimuotoa. Persoonatulkinnan kontekstisidonnaisuus ja avoimuus merkitsevät sitä, että aidosti avoimen nollapersoonan ja esimerkiksi yksikön ensimmäisen persoonan, kuulijan tai muiden tilanteen osallisten raja hämärtyy. Viron konditionaalimuotojen suurempi määrä lehtiaineistossa selittyy sillä, että konditionaalimuotoiset modaalipredikaatit ovat myös suomen indikatiivimuotoisten konkreettisten ja mentaalisten nollapersoonamuotojen vastineena.

Persoonapäätteettömät kieltomuodot voivat olla suomen nollapersoonan vastineina sekä mentaalisten että konkreettisten verbien yhteydessä. Ne voivat olla myös lauseenalkuisessa asemassa molemmissa kielissä. Kieltomuodot voivat olla tulkittavissa osallistujaviitteisiksi tai avoimiksi kontekstin mukaan.

Virossa persoonapäätteettömät muodot ovat avoimia sekä kieliopiltaan että merkitykseltään. Varsinkaan agentiivisuutta, intentionaalisuutta tai tahdonalaisuutta edellyttävät mentaaliset tai konkreettiset verbit eivät sovi viron nollapersoonalauseeseen. Konditionaali ja kieltö mahdollistavat nollapersoonalauseessa sellaiset predikaatit, jotka eivät voisi olla nollapersoonan predikaatteina myöntömuotoisissa lauseissa tai indikatiivimuotoisissa lauseissa. Sekä kieltömuotojen että konditionaalien käsitteistystä voi pitää subjektiivisena, sillä niissä käsitteistäjä ja tämän näkökulma ovat nollapersoonan tavoin sulautuneet osaksi ilmausta (ks. 3.1.2).

7. Nollapersoonan paikka

Tutkimukseni keskeinen tavoite oli selvittää suomen ja viron nollapersoonalauseen yhtäläisyyksiä ja eroja ja pohtia, mitä nämä yhtäläisyydet ja erot kertovat nollapersoonan ominaisuuksista ja tulkinnasta näissä kielissä. Luvussa 7 kokoan yhteen tutkimustuloksia ja peilaan niitä tutkimukselle asetettuihin tavoitteisiin ja tutkimuskysymyksiin. Lopuksi käyn läpi nollapersoonan ominaisuuksia persoonanilmaisun kannalta ja pohdin nollapersoonan suhdetta muihin avoimen tai yleistävän persoonan ilmaisukeinoihin.

7.1 Tutkimustulokset

Aiemmassa tutkimuksessa on esitetty, että modaaliverbit ovat tyypillisiä nollapersoonan predikaatteja, joskaan väite ei ole perustunut minkään korpuksen nollapersoonaisen lauseiden tutkimukseen. Tutkimuksessani luku 4 tarkasteli nollapersoonaa ja sen vastineita modaalisisissa ilmauksissa. Tutkimus osoitti, että modaaliverbit ovat kaikkein tyypillisimpiä nollapersoonan predikaatteja suomessa ja virossa. Modaaliverbien käyttöehdot ovat samanlaiset suomen ja viron nollapersoonalauseessa. Virossa modaaliverbejä esiintyi tutkimusaineistossa suomea useammin, mikä selittyy sillä, että modaaliverbejä käytettiin viron nollapersoonan predikaatteina sellaisissakin tapauksissa, kun suomessa predikaattina oli jokin mentaalinen tai konkreettinen verbi.

Modaaliverbien yhteydessä nollapersoonan ja passiivin merkitys ja tulkinta näyttävät leikkaavan. Modaalii-ilmauksissa nollapersoonaa ja passiivi ovat lähellä toisiaan osittain siksi, että nollapersoonarakenteissa tavallisista nesessiiviverbeistä ole muodostettavissa passiivia. Toisaalta taas dynaamisista *saama-* ja *võima* verbeistä käytetään virossa selvästi harvemmin passiivimuotoa kuin nollapersoonamuotoa.

Modaalipredikaatillisen lauseen nollapersoonaa voidaan käyttää avoimesti ja yleistävästi tai osallistujaviitteisesti. Lehtiaineistolleni on tyypillistä se, että lukijalle annetaan ohjeita, neuvoja ja suosituksia. Tähän tarkoitukseen nollapersoonalause, jonka predikaattina on jokin modaalinen verbi, on luonteva valinta. Ohjeita, neuvoja

ja suosituksia antavat tekstit vaikuttavat dialogisilta: kirjoittaja viittaa (epäspesifeihin) lukijoihin, itseensä tai avoimesti ja yleistävästi keneen tahansa. Jotkin kielenkäyttötilanteet ovat geneerisimpiä ja yleistävämpiä kuin toiset: ne kuvaavat yleisiä tekoja, toimintatapoja ja seurauksia.

Ei-modaalisiin eli mentaalisiin tai konkreettisiin verbeihin keskityttiin luvussa 5. Perkeptioverbeissä, psykologisissa verbeissä (kattaa kognitioverbit ja emootioverbit) sekä puheaktiverbeissä tekijän ja kokijan intentionaalisuuden, toiminnan tahdonalaisuuden ja suunnitelmallisuuden aste vaihtelee suuresti. Verbin ja lauseen ominaisuuksista riippuu, ovatko nollapersoonat mahdollisia. Suomen ja viron välillä on eroja siinä, millaisin ehdoin mentaaliset ja konkreettiset predikaatit ovat mahdollisia nollapersoonalauseessa. Tekijän ja kokijan agenttiivisuutta, intentionaalisuutta ja toiminnan tahdonalaisuutta edellyttävät mentaaliset verbit ovat epätodennäköisempiä nollapersoonalauseiden predikaatteja kuin mentaaliset verbit, jotka kuvaavat tekijän tai kokijan tahdosta riippumatonta tapahtumista. Esimerkkinä tästä ilmiöstä toimii hyvin perkeptioverbipari *nähdä* ja *katsoa*, joista ensimmäinen on ominaisuuksiltaan paljon automaattisempaa toimintaa kuvaava kuin jälkimmäinen. Verbin *nähdä* käyttömahdollisuudet nollapersoonalauseessa ovat verbiä *katsoa* laajemmat. Suomessa löytyy kuitenkin käyttök konteksteja, joissa *nähdä*-verbiä agenttiivisempi *katsoa*-verbi on mahdollinen.

Konkreettiset verbit ovat muita verbejä harvinaisempia sekä suomen että viron nollapersoonalauseiden predikaatteina, sillä niihin liittyy eniten käyttörajoituksia. Suomessa kuitenkin alistaisissa sivulauseissa, kuten ehtoa ilmaiseissa *jos*- tai *kun*-lauseissa, nollapersoonana on mahdollinen myös konkreettisten predikaattiverbien yhteydessä. Ehtolauseissa verbin edellä oleva teemapaiikka voi olla tyhjä toisin kuin nollapersoonalauseissa yleensä. Lehtiaineisto sekä sen tukena käyttämäni täydentävä aineisto osoittavat, ettei (ei-modaalisen verbin) nollapersoonana ole viron ehtolauseessa mahdollinen. Sitä vastaa viron ehtolauseissa esimerkiksi *da*-infinitiivi, yksikön 2. persoona tai passiivi.

Viron *da*-infinitiivi on tyyppillinen avoimen nollapersoonan vastine, ja ehtoa ilmaisevassa lauseessa sillä on samanlaisia tehtäviä kuin nollapersoonalla. Voisi väittää, että *da*-infinitiivi voi olla suomen nollapersoonan tavoin yksiköllinen tai passiivin tavoin ryhmään viittaava. Verbin tyyppillä näyttää olevan keskeinen osa infinitiivi-ilmauksen tulkinnassa. Mentaalisten verbien *da*-infinitiivit sisältävät useimmiten puhujan näkökulman, kun taas konkreettisten verbien *da*-infinitiivit ovat selvemmin avoimia ja yleistäviä. *da*-infinitiivi on subjektiivinen sulautuma, joka sisältää käsitteittäjän näkökulman. Viron *da*-infinitiivi muistuttaa suomen nollapersoonaa siinä, että se on tulkinnaltaan passiivia yksilöllisempi ja tilanteesta riippuen suunnattu puhujaan tai kuulijaan tai johonkuhun mahdollisesti jäävään kolmanteen.

Virossa mentaalisten ja konkreettisten verbien nollapersoonamuotojen käyttörajoitukset katoavat silloin, kun verbin modus on konditionaali tai se esiintyy kieltomuo-

dossa. Tapaukset, joissa on konditionaali- tai kieltomuotoinen predikaatti, on tässä tutkimuksessa erotettu omaksi luvukseen 6, sillä virossa ne ovat persoonapäätteettömyyden vuoksi muotoja, joiden persoona voi jäädä avoimeksi tai epäselväksi. Persoonapäätteettömät kieltomuodot ja konditionaalimuodot ovat muodoltaan yksikön kolmannen persoonan muotoja. Tässä tutkimuksessa ne on laskettu nollapersoonamuodoiksi, mikäli ne täyttävät muut nollapersoonan ehdot. Käytännössä persoonapäätteettömien muotojen persoona ja viittaussuhteet ovat usein ratkaistavissa kontekstin perusteella.

Osa sekä suomen että viron nollapersoonaisista konditionaali- ja kieltomuodoista viittaa puhujaan tai kuulijaan, osa jää tai jätetään avoimiksi. Suomen ja viron konditionaali- ja kieltomuotojen kontrastointi tukee sitä näkemystä, että persoonan ilmaisu on usein avointa ja siitä huolimatta – tai usein juuri siksi – puhuja ja kuulija voivat löytää paikkansa ilmauksen tulkinnassa. Vaikuttaakin siltä, että kiello- ja konditionaalitapauksissa ensimmäisen, toisen ja kolmannen persoonan muodot sekä persoonapäätteettömät muodot limittyvät aidosti avoimeksi persoonanilmaisuksi. Työni havainnollistaa, että persoonan ilmaiseminen tai siihen viittaaminen ei välttämättä edellytä persoonapronomineja tai edes persoonapäätteitä. Tästä kertoo myös viron *da*-infinitiivin esiintyminen suomen nollapersoonan vastineena.

7.2 Lopuksi

Väitöskirjatutkimukseni osoittaa, että läheiset sukukielet voivat rakenteellisten lähtökohtien samankaltaisuudesta huolimatta käyttää erilaisia ilmaisu- ja toteutuskeinoja persoonan ilmaisemisessa. Tutkimus osoittaa, että käytännössä nollapersoonaa limittyy usein lähikonstruktoidensa kanssa sekä suomessa että virossa. Käyttörajoitusten vuoksi voidaan nollapersoonan rinnalla tai sijaan käyttää jotakin tulkinnaltaan sitä lähellä olevaa rakennetta. Lähikonstruktioita voidaan käyttää myös kielenkäytöllisistä syistä. Lopuksi tarkastelen nollapersoonan suhdetta rakenteisiin, joilla on samanlaisia merkityksiä ja käyttötapoja.

Nollapersoonaa on verrattu indoeurooppalaisten kielten geneerisiin pronomineihin. Suomessa geneerisiä pronomineja ei ole, ja funktioltaan nollapersoonaa onkin geneeristen pronomien kaltainen. Se kuitenkin on ilmisubjektiton persoonamuoto, mikä merkitsee sitä, että sillä on joitakin käyttörajoituksia ilmisubjektillisiin lauseisiin nähden. Toisaalta nollapersoonan tavoin puheaktipronomit voivat olla monitulkintaisia kontekstista riippuen. Myös yksikön 2. persoonan muodoilla voidaan viitata spesifisti, epäspesifisti ja avoimesti, joten toisin sanoen toisenkin persoonan rajat ovat epämääräiset. Nollapersoonalla on siis yhteisiä ominaisuuksia ja käyttötapoja muiden persoonajärjestelmän jäsenten kanssa, mutta edelleen se poikkeaa muista ilmisubjektittomuudellaan.

Helasvuo ja Laitinen (2006) osoittavat, että suomen kielen persoonaparadigman jäsenistä nollapersoonaa ja passiivi edustavat rakenteita, joiden referenssi on avoin ja pääteltävissä kontekstista. Monet asiat puhuvat sen puolesta, että nollapersoonarakenne (tai passiivi) tulisi käsittää keinoksi ilmaista persoonaa.

Luvussa 3.3.2 esiteltiin Divjakin ja Jandan (2008) näkemystä impersonaalien ja personaalien asteittaisesta erosta ja miedoista impersonaaleista. Mikäli pohtii nollapersoonan sijoittumista persoonaa ilmaiseviin rakenteisiin, voiko suomen nollapersoonan sitten ajatella miedoksi impersonaaliksi? Nollapersoonarakenteeseen voidaan muodollisesti ja syntaktisesti kuvitella ja sijoittaa ilmisubjekti, mutta minkäänlainen muodollinenkaan subjekti ei kuulu nollapersoonarakenteeseen. Nollapersoonarakenne on verrattavissa yksikön 3. persoonan ilmisubjektilliseen rakenteeseen, mutta se on kuitenkin itsenäinen rakenne – ei heikennetty versio ilmisubjektillisestä rakenteesta.

Tämä tutkimus osoittaa, että nollapersoonamuoto ei sinänsä luo geneeristä tai epämääräistä tulkintaa, vaan sen välitön tai laajempi käyttök konteksti voi olla geneerinen tai tilannekohtaisesti tapahtumahetkeen tai tapahtuman osallisiin sidottu. Nollapersoonaa voi olla suuntautunut joko puhujaan, kuulijaan tai kolmanteen, joka voi jäädä myös avoimeksi. Tässä työssä pohditaankin sitä, milloin ja miten nollapersoonailmaus on ankkuroitu eli kiinnitetty tiettyyn puhetilanteeseen tai hetkeen. Tilanteessa syntyvään tulkintaan vaikuttavat etenkin tempus, modus, predikaattiverbin merkitys ja ympäröivät muut persoonailmaukset.

Nollapersoonassa on kyse havainnoijan ja havaittavan yhdistelmästä, samoin deskriptiivisen ja preskriptiivisen yhdistelmästä. Käsitteistäjä on aina mukana kuvatussa tilanteessa jollain tavalla implisiittisesti, mutta hän voi olla joko ohjaamassa muita tai toimimassa toimimassa itse tai vain kommentoimassa havainnoimansa. Nollapersoonan keskeisenä merkityspiirteenä voikin pitää sen avoimuutta ja moniulotteisuutta. Nollapersoonaa yhdistää havainnoitavana olevan ja havainnoitsijan näkökulman.

Lähteet

Aineslähteet

EL⁴² = Mäkelä, Hannu 1995: *Mestari. Eino Leinon elämä ja kuolema*. Otava, Helsinki.

Ele = *Meister: Eino Leino elu ja surm.* Romaanin Mestari vironnos Saluri, Piret. Sinisukk, Tallinn 2003.

REH = Kivirähk, Andrus 2000: *Rehepapp*. Varrak, Tallinn.

RII = *Riihiukko*. Romaanin Rehepapp suomenos Lahikainen, Kaisu. Otava, Helsinki 2002.

Tutkimuslähteet

AAVIK, JOHANNES 1912: Kõige suurem germanismus eesti keeles. *Eesti kirjandus* 9, s. 353–369.

ANDREWS, AVERY 1985: The major functions of the noun phrase. – Timothy Shopen (toim.), *Language typology and syntactic description. Vol. 1: Clause structure*, s. 62–154. Cambridge University Press, Cambridge.

BAKER, MONA 1993: Corpus linguistics and translation studies. – Mona Baker, Gill Francis & Elena Tognini Bonelli (toim.), *Text and technology. In honour of John Sinclair*, s. 233–250. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.

— 1996: Corpus-based translation studies: the challenges that lie ahead. – Harold Somers (toim.), *Terminology, LSP and translation: Studies in language engineering. In honour of Juan C. Sager*, s. 233–250. John Benjamins, Amsterdam.

BENVENISTE, ÉMILE 1971: *Problèmes de linguistique générale. Bibliothèque des sciences humaines*. Gallimard, Paris.

42 Kerätty nollapersoonailmaukset 250 ensimmäiseltä sivulta sekä alkuperäisteoksesta että käännöksestä.

- BEHRENS, LEILA 2005: Genericity from a cross-linguistic perspective. *Linguistics* 43, s. 275–344.
- BLEVINS, JAMES P. 2003: Passive and impersonal constructions. *Journal of Linguistics* 39, s. 473–520.
- BYBEE, JOAN L. 1985: *Morphology: a study of the relation between meaning and form*. Typological studies 9. John Benjamins, Amsterdam.
- BYBEE, JOAN L. – FLEISCHMAN, SUZANNE 1995: An introductory essee. – Joan Bybee & Suzanne Fleischman (toim.), *Modality in grammar and discourse*, s. 1–14. John Benjamins, Amsterdam.
- BYBEE, JOAN L. – PERKINS, REVERE – PAGLIUCA, WILLIAM 1994: *The evolution of grammar: Tense, aspect, and modality in the languages of the world*. The University of Chicago Press, Chicago & London.
- CARDINALETTI, ANNA – STARKE, MICHAL 1999: The typology of structural deficiency: A case study of the three classes of pronouns. – Henk van Riemsdijk (toim.), *Clitics in the languages of Europe*, s.145–233. Mouton de Gruyter, Berlin / New York.
- CHAFE, WALLACE 1994: *Discourse, consciousness, and time: the flow and displacement of conscious experience in speaking and writing*. University of Chicago Press, Chicago.
- CHESTERMAN, ANDREW 2003: Contrastive Textlinguistics and Translation Universals. – Dominique Willems, Bart Defrancq & Timothy Collerman (toim.), *Contrastive Analysis in Language*. Palgrave Macmillian, London.
- COATES, JENNIFER 1983: *The Semantics of the Modal Auxiliaries*. Croom Helm Linguistics Series. London.
- COMRIE, BERNARD 1986: Contrastive Linguistics and Language Typology. – Dieter Kastovsky & Aleksander Szwedek (toim.), *Linguistics across Historical and Geographical Boundaries. In honour of Jacek Fisiak on the Occasion of His Fiftieth Birthday. Vol 2. Descriptive, Contrastive and Applied Linguistics*, s. 1155–1163. Berlin/New York/Amsterdam.
- CROFT, WILLIAM 2001: *Radical Construction Grammar: syntactic theory in typological perspective*. Oxford University Press, Oxford.
- DAHL, ÖSTEN 1975: On generics. Edward Keenan (toim.), *Formal semantics of natural languages*, s. 9–111. Cambridge University Press, Oxford.
- DANCYGIER, BARBARA 2006: *Conditionals and prediction. Time, knowledge and causation in conditional constructions*. Cambridge University Press, Cambridge.
- DE LOS ÁNGELES GÓMEZ GONZÁLEZ, MARÍA – MACKENZEIE, J. LACHLAN – GONZÁLEZ ÁLVAREZ, ELSA M. 2008: *Current Trends in Contrastive Linguistics. Functional and cognitive perspectives*. Studies in functional and structural linguistics 60. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.

DIVJAK, DAGMAR – JANDA, LAURA L. 2008: Ways of attenuating agency in Russian. – *Transactions of the Philological Society* 106: 2, s. 138–139.

DOWTY, DAVID 1991: Thematic proto-roles and argument selection. – *Language* 67, s. 547–620.

DUVALLON, OUTI – CHALVIN, ANTOINE 2004: La réalisation zéro du pronom sujet de première et de deuxième personne du singulier en finnois et en estonien parlés. *Linguistica Uralica* 4/2004, s. 270–286.

EKG I, II = ERELT, MATI – KASIK, REET – METSLANG, HELLE – RAJANDI, HENNO – ROSS, KRISTIINA – SAARI, HENN – TAEL, KAJA – VARE, SILVI 1993–1995: *Eesti keele grammatika I–II*. Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut, Tallinn.

EKK = ERELT, MATI – ERELT, TIJU – ROSS, KRISTIINA: *Eesti keelekäsiraamat*. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn 2000.

EKSS = *Eesti keele seletussõnaraamat*. 1. Vihik. A–bakhantlik. Eesti ja NSV Teaduste Akadeemia. Keele ja kirjanduse Instituut. Valgus, Tallinn 1988.

ERELT, MATI: 1990: Kõneleja ja kuulaja kaudse väljendamise võimalusi keeles. *Keel ja Kirjandus* 1, s. 35–39.

— 2000: Arvuühildumisest tänapäeva eesti kirjakeeles. *Keel ja Kirjandus* 3, s. 180–189.

ERELT, MATI – ERELT, TIJU 1995: *Eesti-Soome keeleteaduse sõnastik*. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.

ERELT, MATI – METSLANG, HELLE 1998: Oma või võõras? – *Keel ja Kirjandus* 10, s. 657–668.

— 2006: Kogea vormistamine eesti keeles: nihkeid SAE perifeerias. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 53, s. 9–22.

ESKOLA, SARI 2002: *Syntetisoivat rakenteet käännoissuomessa. Suomennetun kaunokirjallisuuden ominaispiirteiden tarkastelua korpusmenetelmillä*. Joensuu yliopiston humanistisia julkaisuja 30. Joensuun yliopisto.

FINEGAN EDWARD 1995: Subjectivity and Subjectivisation: an introduction. – Dieter Stein & Susan Wright (toim.), *Subjectivity and Subjectivisation. Linguistic perspectives*, s. 1–15. Cambridge University Press, Cambridge.

FLINT, AILI 1980: *Semantic Structure in the Finnish Lexicon: Verbs of Possibility and Sufficiency*. SKST 960.

FORSBERG, HANNELE 1998: *Suomen murteiden potentiaali: muoto ja merkitys*. SKS, Helsinki.

— 2000: The Potential Mood and the Potential of Finnic. – *Facing Finnic. Some challenges to Historical and Contact Linguistics*, s. 9–30. Castrenianumin toimitteita 59. Helsinki.

GRÜNTAL, RIHO 2000: Typological characteristics of the Finnic languages: a reappraisal. – *Facing Finnic. Some challenges to Historical and Contact Linguistics*, s. 31–93. Castrenianumin toimitteita 59. Helsinki.

HABICHT, KÜLLI 2001: *Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja morfosüntaktilisest arengust ning Heinrich Stahli keele eripärast selle taustal*. Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 10. Tartu University Press.

HABICHT, KÜLLI – PENJAM, PILLE – TRAGEL, ILONA 2010: Kas *tahtma* tahab abiverbiks? *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri* 2/2010, s. 115–146

HAKANEN, AIMO 1972: Normaallilause ja eksistentsiaalilause. – *Sananjalka* 14, s. 36–76.

HAKULINEN, AULI 1975: Suomen *sitä*: pragmaatiikan heijastuma syntaksissa. – *Sananjalka* 17, s. 25–41.

——— 1987: Avoiding personal reference in Finnish. – Verschueren, J. – Bertucelli-Papi, M. (toim.), *The pragmatic perspective*. Pragmatics & Beyond. Benjamins, Amsterdam.

HAKULINEN, AULI – KARTTUNEN, LAURI 1973: Missing persons: on generic sentences in Finnish. *Papers from the ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*.

HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: Nykysuomen lauseoppia. SKST 350.

HAKULINEN, LAURI 2000: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Viides, muuttamaton painos. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki.

HELASVUO, MARJA-LIISA 2008: Minä ja muut. Puhujaviitteisyys ja konteksti. *Virittäjä* 112, s. 186–206.

HELASVUO, MARJA-LIISA – LAITINEN, LEA 2006: Person in Finnish: paradigmatic and syntactic perspectives. – Helasvuo, Marja-Liisa & Campbell, Lyle (toim.), *Grammar from the human perspective: case, space, and person in Finnish*, s. 173–208. Current Issues in Linguistic Theory. Benjamins, Amsterdam.

HELASVUO, MARJA-LIISA – JOHANSSON, MARJUT 2008: Construing reference in context: Non-specific reference forms in Finnish and French discussion groups. – María de los Ángeles Gómez González, J. Lachlan Mackenzie & Elsa M. González Álvarez (toim.), *Current Trends in Contrastive Linguistics. Functional and cognitive perspectives*, s. 27–57. Studies in functional and structural linguistics 60. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.

HELASVUO, MARJA-LIISA – HUUMO, TUOMAS 2010: Mikä subekti on? *Virittäjä* 114, s. 165–195.

HERLIN, ILONA 1998: Suomen *kun*. SKS, Helsinki.

HINT, MATI 1996: Eesti keel okkupatsiooni järel. *Keel ja Kirjandus* 12, s. 802–809.

HOEY, M. – HOUGHTON, D 1998: Contrastive analysis and translation. – Mona Baker (toim.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, s. 45–49. London & New York.

- HONKANEN, SUVI 2002: Päämäärien valtakunta: välttämättömyys ja toiminta viraston ohjailevissa kirjeissä. – Vesa Heikkinen (toim.), *Virkapukuinen kieli*, s. 137–156. Tietolipas 182. SKS, Helsinki.
- HUUMO, TUOMAS 1994: *Kontrastiivinen tutkimus suomen ja viron sanajärjestyksestä*. Lisensiaatintyö. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- 2005: Kognition kieli: Miten suomen kieli käsitteistää aistihavainnon. *Sananjalka* 47, s. 7–42.
- HÄKKINEN, KAISA 1987: Kontrastiivisesta tutkimuksesta. – Mauno Koski (toim.), *Kontrastiivista kielentutkimusta* 1, s. 5–25. Finska institutionen, Åbo Akademi.
- IKEGAMI, YOSHIKO 2008: Subjective construal as a ‘fashion of speaking’ in Japanese. – María de los Ángeles Gómez González, J. Lachlan Mackenzie & Elsa M. González Álvarez (toim.), *Current Trends in Contrastive Linguistics. Functional and cognitive perspectives*, s. 227–250. Studies in functional and structural linguistics 60. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- ITKONEN, ESA – PAJUNEN, ANNELI: *Empiirisen kielitieteen metodologia*. Suomi 199. SKS, Helsinki.
- JAAKOLA, MINNA 2003: Kokijarakenteen kontrastointia. – Pirkko Muikku-Werner & Hannu Remes (toim.), *Viro ja suomi: kohdekielet kontrastissa*. Lähivertailuja 13, s. 167–177. Joensuun yliopisto.
- 2004: *Suomen genetiivi*. SKS, Helsinki.
- JANTUNEN, JARMO H. 2004: *Synonymia ja käännösuomi. Korpusnäkökulmasamamerkityksisyyden kontekstuaalisuuteen ja käännöskielen leksikaalisiin erityispiirteisiin*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 30. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- JANTUNEN, JARMO H. – ESKOLA, SARI 2002: Käännösuomi kielivarianttina: syntaksisia ja leksikaalisia erityispiirteitä. – *Virittäjä* 106, s. 184–207.
- JOHANSSON, STIG 2007: *Seeing through Multilingual Corpora. On the use of corpora in contrastive studies*. John Benjamins, Amsterdam.
- JOHANSSON, STIG – HOFLAND, Knut 1994: Towards an English-Norwegian parallel corpus. – Udo Fries, Gunnel Tottie, & Peter Schneider (toim.), *Creating and Using English Language Corpora*, s. 25–37. Papers from the Fourteenth International Conference on English Language Research on Computerized Corpora. Rodopi, Amsterdam & Atlanta.
- JOKELA, HANNA 2004: *Geneerinen nollasubjektillause suomessa ja virossa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.

JOKELA, HANNA – PLADO, HELEN 2008: Estonian and Finnish *if*-clauses – conditional, Temporal and generic interpretations. Konferenssisitelmä 30.5.2008. Cognitive and Functional Perspectives on Dynamic Tendencies in Languages -konferenssi, Tartto.

JOKINEN, EIJA 2005: Ortswechsel, Orientierung und Origo : eine Korpusanalyse ausgewählter deutscher Richtungsadverbien mit *hin-* und *her-* und ihrer finnischen Entsprechungen. Acta Universitatis Tamperensis 1112. Tampere University Press, Tampere.

JØRGENSEN, NORMANN J. 1982: *Contrastive Linguistics. What? How and Why? Where and When?* Anglica et Americana 15. Department of English, University of Copenhagen.

JÄRVENTAUSTA, MARJA 1991: *Das Subjekt im Deutschen und im Finnischen: seine Formen und semantischen Rollen.* Werkstattreihe Deutsch als Fremdsprache, Bd. 30. Lang, Frankfurt am Main/ Bern/New York.

KAISER, ELSI – VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2007: Effects of demotion in Estonian and Finnish. – Benjamin Lyngfelt & Torgrim Solstad (toim.), *Demoting the Agent: Passive, Middle and Other Voice Phenomena*, s. 111–141. Linguistik Aktuell/Linguistics Today 96.

KALMUS, MERVİ 2007: *Isiküübildumine ja pronoomeni väljajätt Muhu murraku näitel.* Bakalaureusetöö. Eesti ja üldkeeleteaduse instituut, Tartu Ülikool.

——— 2009: *Isiküübildumine eesti murretes.* Magistritöö. Eesti ja üldkeeleteaduse instituut, Tartu Ülikool.

KANGASNIEMI, HEIKKI 1992: *Modal expressions in Finnish.* Studia Fennica linguistica 2. SKS, Helsinki.

KAUPPINEN, ANNELI 1998: *Puhekuviot, tilanteen ja rakenteen liitto. Tutkimus kielen omaksumisesta ja suomen konditionaalista.* SKS, Helsinki.

KEHAYOV, PETAR 2008: *An Areal-Typological Perspective to Evidentiality: the Cases of the Balkan and Baltic Linguistic Areas.* Dissertationes Linguisticae Universitatis Tartuensis 10. Eesti ja üldkeeleteaduse instituut, Tartu.

KEHAYOV, PETAR – TORN-LEESIK, REELI 2009: Modals in Balto-Finnic. – Björn Hansen & Ferdinand de Haan (toim.), *Modals in the Languages of Europe. A Reference Work.* Moyton de Gruyter, Berlin.

KEEVALLIK, LEELO 1999: The use and abuse of singular and plural address forms in Estonian. *International journal of the Sociology of Language* 139, s. 125–144.

KLAAS, BIRUTE 1997: The quotative mood in the Baltic Sea areal. – Ereht, Mati (toim.). *Estonian typological studies II*, s. 73–79. Publications of the department of Estonian of the University of Tartu, Tartu.

KOKS, HELEN 2006: *Tingimuskonstruktsioonid tänapäeva eesti keeles.* Magistritöö. Eesti ja üldkeeleteaduse instituut, Tartu Ülikool.

- KOPTJEVSKAJA-TAMM, MARIA 1999. Finiteness. – Keith Brown & Jim Miller (toim.), *Concise Encyclopedia of Grammatical Categories*, s. 146–149. Elsevier, New York.
- KOTILAINEN, LARI 2007: *Kiellon lumo. Kieltoverbitön kieltokonstruktio ja sen kiteytyminen*. Suomi 193. SKS, Helsinki.
- KUPARINEN, HEINI 2009: *Nollapersoonan käyttö eräissä lounaismurteissa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- KÜLMOJA, IRINA 2007: Eesti ja vene keele kontrastiivuurintutest. *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 49, s. 173–190
- LAAKSO, JOHANNA 2001: The Finnic languages. – Östen Dahl & Maria Koptjevskaja-Tamm (toim.), *The Circum-Baltic Languages: Typology and Contact*. Studies in Language Companion Series 54, s. 179–212. Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- LAANEST, ARVO 1975: *Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- LABI, KANNI 2006: *Eesti regilaulude verbisemantika*. Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 16. Tartu.
- LAITINEN, LEA 1988: *Pitääkö vai saako* – modaaliverbien kaksoissidos. *Virittäjä* 93.
- 1992: Välttämättömyys ja persona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia. *SKST* 569.
- 1995: Nollapersoonaa. – *Virittäjä* 99 s. 337–358.
- 2006: Zero person in Finnish: A grammatical resource for construing human reference. – Helasvuo, Marja-Liisa & Lyle Campbell (toim.), *Grammar from the human perspective: case, space, and person in Finnish*, s. 209–233. Current Issues in Linguistic Theory. Benjamins, Amsterdam.
- LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of Cognitive Grammar*, vol. 1, *Theoretical prerequisites*. Stanford University Press, Stanford.
- 1990: Subjectification. – *Cognitive linguistics* 1, s. 315–342.
- 1991a: *Concept, Image and Symbol*. Mouton de Gruyter, Berlin.
- 1991b: *Foundations of Cognitive Grammar*, vol. 2, *Descriptive Application*. Stanford University Press, Stanford.
- 1997: Generics and habituais. – Angeliki Athanasiadou & René Driven (toim.), *On conditionals again*, s. 191–222. John Benjamins, Amsterdam.
- 1999: *Grammar and conceptualization*. Cognitive Linguistics Research 14. Mouton de Gruyter, Berlin–New York.

—— 2006: Subjectification, grammaticization, and conceptual archetypes. – Angeliki Athanasiadou, Costas Canakis & Bert Cornillie (toim.), *Subjectification: Various Paths to Subjectivity*, s. 17–40. Mouton de Gruyter, Berlin/New York.

—— *Investigations in Cognitive Grammar*. Cognitive linguistics research 42. Mouton de Gruyter, Berlin.

LAVIOSA, SARA 2002: *Corpus-based Translation studies. Theory, Findings, Applications*. Rodopi, Amsterdam.

LAVIOSA-BRAITHWAITE, SARA 1998: Universals of Translation. – Mona Baker (toim.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* s. 288–291. Routledge, London.

LEINONEN, MARJA 1983: Generic zero subjects in Finnish and Russian. – *Slavica Helsingiensia* 3. Helsinki.

LINDSTRÖM, LIINA 2001: Verb-initial clauses in narrative. – Mati Ereht (toim.), *Estonian: Typological Studies V*, s.138–168. Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 18. Tartu.

—— 2002: Veel kord subjekti ja predikaadi vastastikusest asendist laiendi järel. *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 47, s. 87–106. Tallinn.

—— 2004: Verbi asend kõrvallause. Relatiivlauseid. *Keel ja kirjandus* 6, s. 414–430.

—— 2005: *Finiitverbi asend lauses. Sõnajärg ja seda mõjutavad tegurid suulises eesti keeles*. Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 16. Tartu.

—— 2007: Eesti keele impersonaali ja seisundipassiivi vahekorra adessiiviargumendi kasutamise põhjal. – *Keel ja kirjandus* 7, s. 532–553.

—— 2010: Kõnelejale ja kuulajale viitamise vältimise strateegiad eesti keeles. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 55, s. 88–118.

LINDSTRÖM, LIINA–TRAGEL, ILONA 2004: Mul on saba. Adessiivsest omajakonstruktsioonist. – Krista Kerge & Maria-Maren Sepper (toim.), *Finest Linguistics*. Proceedings of the Annual Finnish and Estonian Conference of Linguistics Tallinn, May 6–7, 2004. Tallinn.

LUUKKA, MINNA-RIITTA 1994: Persoona pragmatiikan puntarissa. – *Virittäjä* 98, s. 203–239.

LYONS, JOHN 1977: *Semantics*. Vol. 1 & Vol. 2. Cambridge University Press, Cambridge.

LÖFLUND, JUHANI 1998: *Suomen kirjoitetun yleiskielen passiivi*. Åbo Akademis förlag, Turku.

MANDRA, KATRIN 2008: Deontiline modaalsus poliitikute arvamuskirjanduses. – *Keel ja kirjandus* 3, s. 178–193.

MAURANEN, ANNA 2000: Strange strings in translated language: A study on corpora. – Maeve Olohan (toim.), *Intercultural Faultlines. Research Models in Translation Studies 1. Textual and Cognitive Aspects*, s. 119–141. St. Jerome, Manchester.

—— 2006: Translation universals – Keith Brown (toim.), *Encyclopedia of language and linguistics*, s. 93–100.

MAURANEN, ANNA – JANTUNEN, JARMO H. 2005: Lukijalle. – Anna Mauranen & Jarmo H. Jantunen (toim.), *Käännössuomeksi. Tutkimuksia suomennosten kielestä*, s. 7–14. Tampere Studies in Language, Translation and Culture A1. Tampere University Press, Tampere.

MAURANEN, ANNA – TIITTULA, LIISA 2005: Minä käännössuomessa ja supisuomessa. – Mauranen, Anna – Jantunen, Jarmo H. (toim.), *Käännössuomeksi. Tutkimuksia suomennosten kielestä*, s. 35–69. Tampere Studies in Language, Translation and Culture A1. Tampere University Press, Tampere.

METSLANG, HELLE 1999a: Grammatikaliseerumisest eesti ja soome keeles. – *Lähivertailuja* 7, s. 47–61. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 44, Turku.

—— 1999b: Is the Estonian and Finnish conditional actually a conditional? – *Estonian typological studies III*, s. 97–128. Publications of the department of Estonian of the University of Tartu 11.

MIELIKÄINEN, AILA 1981: Nominin- ja verbintaivutuksen ongelmia nykypuhekielessä. – Mielikäinen, Aila (toim.), *Nykysuomalaisen puhekielen murros: Jyväskylän osatutkimus, raportti 3*, s. 67–100. Jyväskylän suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 26.

MOLTMANN, FRIEDRIKE 2006: Generic one, arbitrary PRO, and the first person. *Natural language semantics* 14, s. 257–281.

MUSTAJOKI, ARTO 1993: *Mielestä kieleen. Kontrastiivisen funktionaalisen lauseopin teoriaa*. Yliopistopaino, Helsinki.

NIKOLAIEVA, IRINA 2007: *Finiteness. Theoretical and empirical foundations*. Oxford University Press, Oxford.

NURMI, TIMO 1991: Nesessiivkonstruktsiooni kasutamine eesti ajalehede juhtkirjades. – *Keel ja kirjandus* 12, s. 732–742.

PAJUNEN, ANNELI 2001: *Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Suomi 187. SKS, Helsinki.

PAJUSALU, RENATE 1999: *Deiktikud eesti keeles*. Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 8. Tartu Ülikooli kirjastus, Tartu.

PAJUSALU, RENATE – PAJUSALU, KARL 2004: The conditional in everyday Estonian: its forms and functions. – *Linguistica Uralica* 40, s. 257–269.

PAJUSALU, RENATE – PAJUSALU, KARL 2005: Ways of showing and concealing the person: the conditional in Estonian conversation. – Monticelli, Danielle, Renate Pajusalu ja Anu Treikelder (toim.), *From utterance to uttering and vice versa. Multidisciplinary views on deixis*, s. 67–81. Studia Romanica Tartuensia IVa. Tartu University Press, Tartu.

PAJUSALU ym. 2004 = PAJUSALU, RENATE – ILONA TRAGEL – ANN VEISMANN – MAIGI VIJA 2004: *Tuumsõnade semantikat ja pragmatikat*. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 5. Tartu.

PALMER, FRANK R. 1986: *Mood and modality*. Cambridge University Press, Cambridge.

PAYNE, JOHN 1985: Negation. – Timothy Shopen (toim.), *Language Typology and Syntactic Description*, Vol. 2, s. 197–242. Cambridge University Press, Cambridge.

PEEGEL, JUHAN 1957: Tingiva kõneviisi tähenduslikest funktsioonidest ja kohast eesti kõneviiside süsteemis. – *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 3, s. 47–60.

PENJAM, PILLE 2008: *Eesti kirjakeele da- ja ma-infinitiiviga konstruksioonid*. Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 23. Eesti ja üldkeeleteaduse instituut, Tartu.

— 2011: Eesti kirjakeele subjektilised ja adessiivadverbiaaliga *tarvitsema*-konstruksioonid. – *Keel ja kirjandus* 7, s. 505–525.

PENTTILÄ, AARNE 1963: *Suomen kielioppi*. Toinen, tarkistettu painos. WSOY, Porvoo.

PERE, PIRJO 2000: *Geneerisen nollasubjektilauseen käyttö Lauseopin arkiston yleiskielisissä teksteissä*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.

PLADO, HELEN 2008: Adverbiaallauseite funktsioonipõhine liigitus eesti keele põhjus- ja Tingimuslause näitel. *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 53, s. 122–145.

— 2010: Eesti keele da-infinitiivis öeldisverbiga tingimuslused. *Eesti ja Soomeugri keeleteaduse ajakiri* 2/2010, s. 255–277. Tartu Ülikool.

POOL, RAILI 1999a: *Ainsuse 1. ja 2. isiku personaalpronoomenite eri kujude kasutamisest*. Magistritöö. Tartu Ülikooli eesti keele õppetool.

— 1999b: About the use of different forms of the first and second person singular pronouns in Estonian cases. – Erelt, Mati (toim.), *Estonian Typological Studies III*, s. 158–184. Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 11.

SAJAVAARA, KARI 1977: Contrastive linguistics past and present and a communicative approach. – Kari Sajavaara & Jaakko Lehtonen (toim.), *Contrastive papers*. Jyväskylä *Contrastive Papers* 4, s. 9–30. Department of English, University of Jyväskylä.

SALMI, NIINA 2008: *Virkkeiden ja lauseiden piirteitä edistyneiden suomenoppijoiden teksteissä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos. *Sananjalka*. Suomen Kielen Seuran aikakausjulkaisu. Turku.

SARAPUU, KATHY 2003: Konditsionaali modaalsed funktsioonid juhtkirjades. – Kasik, Reet (toim.). *Tekstid ja taustad II. Tekstianalüüsi vaatepunkte*. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 26. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu

SAUKKONEN, PAULI 1965: *Itämerensuomalaisten kielten tulosijainfinitiivirakenteiden historiaa I. Johdanto. Adverbiaali-infinitiivi*. SUST 137. Helsinki.

SCHEIBMAN, JOANNE 2002: *Point of View and Grammar. Structural patterns of subjectivity in American English conversation*, s.61–91. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.

SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 2000: Sinä ja suomalaiset: yksikön toisen persoonan yleistävästä käytöstä. – *Kielikello* 3/2000, s. 16–18.

SETÄLÄ, E. N. 1952: *Suomen kielen lauseoppi*. 13. painos. Tarkistanut Matti Sadeniemi. Otava, Helsinki.

SHORE, SUSANNE 1985: *Onko suomessa passiivia*. Suomi 133. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

SIEWIERSKA, ANNA 2004: *Person*. Cambridge Textbook in Linguistics. Cambridge University Press, Cambridge.

SIITONEN, KIRSTI 1999: *Agenttia etsimässä. U-verbijohdokset edistyneen suomenoppijan ongelmana*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen julkaisuja 63.

—2000: Nollapersoonalauseet edistyneen suomenoppijan käytössä ja tulkittavina. – *Sananjalka* 42, s. 157–165.

SIRO, PAAVO 1964: *Suomen kielen lauseoppi*. Tietosanakirja, Helsinki.

SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Helsinki.

SKTS = SAUKKONEN, PAULI – HAIPUS, MARJATTA – NIEMIKORPI, ANTERO – SULKALA, HELENA 1979: *Suomen kielen taajuussanasto*. WSOY, Helsinki.

SORO, MAIKKI 2007: *Das Erstglied des deutschen und finnischen Aussagesatzes. Eine Kontrastive Untersuchung anhand journalistischer und literarischer Texte*. Acta Universitatis Tamperensis 1213. Tampereen yliopisto.

SUST= Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia. Helsinki.

SWEETSER, EVE E. 1990: *From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge: Cambridge University Press.

TÄEL, KAJA 1988: *Sõnajärjemallid eesti keeles (võrrelduna soome keelega)*. Preprint KKI-56. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

TARVAINEN, KALEVI 1985: *Kielioppia kontrastiivisesti: Suomesta saksaksi*, s. 11–25. Saksan kielen laitoksen julkaisuja 4. Jyväskylän yliopisto.

TAULI, VALTER 1980: *Eesti grammatika II: Lauseõpetus*. Soome-Ugri Keelte Instituut, Uppsala.

TENHONEN-LIGHTFOOT, ERJA 1992: *Aspekte der Andere am Beispiel von finnischen und deutschen Bankdienstleistungs- und Telekommunikationsprospekten*. Lisensiaattitutkimus. Vaasan yliopiston viestintätieteiden laitos.

THOMPSON, SANDRA 1998: A discourse explanation for the cross-linguistic differences in the grammar of interrogation and negation. – Anna Siewierska & Jae Jung Song (toim.), *Case, Typology, and Grammar*, s. 309–341. Benjamins, Amsterdam. Saatavissa: <http://site.ebrary.com/lib/uniturku/docDetail.action?docID=5000145>

TIRKKONEN-CONDIT, SONJA 2002: Translationese – a myth or an empirical fact? A study into the linguistic identifiability of translated language. *Target* 14, s. 207–220.

——— 2004: Unique items – over or under-represented in translated language? – Anna Mauranen & Pekka Kujamäki (toim.), *Translation Universals. Do they exist?*, s. 177–184. Benjamins Translation Library 48. Benjamin, Amsterdam.

TORN-LEESIK, REELI 2007: Voice and modal verbs in Estonian. *Linguistica Uralica* 3, s. 173–186.

TORN-LEESIK, REELI – VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2010: The Uses of Impersonals in Spoken Estonian. *SKY Journal of Linguistics* 23, s. 301–304.

TRAGEL, ILONA 2001: Eesti keele *saama* ja *võima* ning soome keele *saada* ja *voida*. Tähendused ja vastavused kognitiivse semantika vaatenurgast. – *Keel ja Kirjandus* 2, s. 99–110.

——— 2003: Eesti keele tuumverbid. Dissertationes Linguisticae Universitatis Tartuensis 3. Tartu Ülikooli kirjastus, Tartu.

——— 2004: Tuumverbib modaaluste valdkonnas. – Pajusalu, Renate, Ilona Trigel, Ann Veismann & Maigi Vija (toim.), *Tuumsõnade semantikat ja pragmatikat*, s. 20–34. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse toimetised 5. Tartu.

TUOMIKOSKI, RISTO 1971: Persoon, tekijä ja henkilö. *Virittäjä* 75, s. 146–152.

UUSPÕLD, ELLEN 1989: Modaalusest ja modaalset predikaatist eesti keeles. – *Keel ja Kirjandus* 8, s. 468–477.

VERHAGEN, ARIE. 1995: Subjectification, syntax, and communication. – D. Stein & S. Wright (toim.), *Subjectivity and subjectivization: Linguistic perspectives*, s. 103–128. Cambridge University Press, Cambridge.

VIINAMÄKI, ANNA 2007: *Huomata*-verbistä ja sen kanssa esiintyvistä paikallissijailmauksista. *Sananjalka* 49, s. 22–44.

VIITSO, TIIT-REIN 2003: Rise and development of the Estonian language. Mati Erelt (toim.), *Estonian Language*. Linguistica Uralica supplementary series, vol. 1, s. 130–230. Eesti Teaduste Akadeemia Kirjastus, Tallinn.

VILKUNA, MARIA 1989: *Free word order in Finnish. Its Syntax and Discourse functions*. SKS, Helsinki.

——— 1992: *Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa*. Suomi 163. SKS, Helsinki.

— 2000: *Suomen lauseopin perusteet*. Toinen, korjattu painos. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Edita, Helsinki.

Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakausjulkaisu. Helsinki.

VISAPÄÄ, LAURA 2005: Alastomat, inhimilliset infinitiivit. – Herlin, Ilona & Laura Visapää (toim.), *Elävä kielioppi. Suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa*, s. 72–98. SKS:n toimituksia 1021.

— 2008: *Infinitiivi ja sen infiniittisyys. Tutkimus suomen kielen itsenäisistä A-infinitiivikonstruktioista*. SKS, Helsinki.

VISK = Ison suomen kieliopin verkkoversio. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2008. Saatavilla: <http://kaino.kotus.fi/visk/etusivu.php>

WHITE, LEILA 2008: *Suomen kielioppia ulkomaalaisille*. Seitsemäs, uudistettu painos. Finn Lectura, Helsinki.

WHORF, BENJAMIN LEE 1956: *Language, thought, and reality: selected writings of Benjamin Lee Whorf*. The MIT Press, Cambridge.

YLI-VÄKKURI, VALMA 1986: *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28.

Liitteet

Liite 1

Lehtiaineiston esimerkkien tiedot

Tekstissä esiintyvien esimerkkien yhteydessä on annettu seuraavat tiedot: lehden nimi lyhennettynä ja lehden numero / vuosiluku / sivunumero. Seuraavassa on lueteltu lehtiaineistossa käytetyt jutut lehdittäin.

1) Suomi-viro-aineisto

KL = Kotiliesi. Yhtyneet Kuvalehdet Oy, Helsinki.

KK = Kodukolle. Ühinenud Ajakirjad AS, Tallinn.

2000

KL5/00 J.R.R.Tolkien – tarujen herra / Historian tekijät

KK2/03 Tolkien, müütide issand / Kultuurilugu

KL19/00 Jälkiruokaherkut

KK1/03 Magustoidude klassika

2001

KL4/01 Huonekasvit

KK1/03 Kaktused

KV = Kotivinkki. Kustannus Oy Forma, Helsinki.

K&A= Kodu & Aed. Forma Media AS, Tallinn.

1998

KV4/98 Luontoäiti tervehdyttää

K&A5/02 Loodus tervendab

2000

KV1/00 Vuodesohvasta kevyt divaani

K&A1/04 Diivanvoodist kerge sohva

KV5/00 Maailman makeimmat tomaatit

K&A5/02 Maailma magusaimad tomatid

2001

- KV4/01 Nikkaroi puutarhaan
K&A4/04 Liaanitorn
- KV4/01 Vihervinkit
K&A4/02 Rõhunäpp
- KV4/01 Kasvilava jouduttaa kevään tuloa
K&A4/03 Lihtne taimelava
- KV4/01 Aloita kuntoilu kivutta
K&A4/03 Võimle valutult
- KV5/01 Valitse kasvit pienelle pihalle
K&A4/02 Väikeaeda sobivad taimed
- KV5/01 Minivaja puutarhurille
K&A4/02 Aiatööriistade minikuur
- KV5/01 Vartissa valmista
K&A6/02 Veerand tunniga
- KV6/01 Mehevän mansikkaista
K&A6/02 Mahlakate maasikatega
- KV8/01/34 Kolmen tunnin pikaremontti
K&A5/02/53 Köögi kiirremont/Remont ja ehitus
- KV8/01 Kärähtikö tukka auringossa?
K&A4/02 Juuksed vajavad hoolt
- KV11/01 Vihervinkit
K&A11/02 Rohenäpp

2002

- KV2/02 Kuivaa hiukset kuohkeiksi
K&A5/03 Kuivata juuksed kohevaks
- KV3/02 Vihervinkit
KV03/03 Märtsikuu meelespea
- KV3/02 Sitruunaiset synttärät tyttöporukalle
K&A4/02 Tsitruseline pidu
- KV3/02 Huonekasvit uusin silmin
K&A3/03 Toataimed
- KV5/02 Autotallin muodonmuutos
K&A5/04 Garaazist sai majapidamisruum
- KV5/02/24 Lisätilaa pieneen kotiin / 4 x viihtyisä parveke
K&A6/02/31 Kodu ka rõdul

KV5/02 Nikkaroi kesäkeittiön sydän
 K&A6/03 Suveköögi süda

KV6/02 Vihervinkit
 K&A6/03 Juunikuu meelespea

KV6/02 Makkarassa syytä juhlaan
 K&A7/05 Vorst on parim kala

KV7/02 Muista heinäkuussa / Vihervinkit
 K&A7/03 Juulikuu meelespea / Rohenäpp

KV8/02 Pirteää ja raikasta vanhasta ja uudesta
 K&A9/04 Erksus ja värskus ühendab vana ja uut

KV12/02 Joulun komein koriste
 K&A12/03 Kaunimad jõuluehted

KV5/02 Taas maistuu voileipäkakku
 K&A5/02 Maitseme võileivatoridi

KV7/01 Vaihtelua pitkiin hiuksiin / Terveys ja kauneus
 K&A5/02 Vaheldust pikkadele juustele/ Ilu ja tervis

KV10/02 Puhdas nautinto
 K&A3/05 Puhas nauding

KV11/01 Talvi tekee tuloaan
 K&A11/02 Tervitame talve

KV12/02 Metsä tervehtii / askartelu
 K&A12/03 (Mets tervitab / tee ise

2003

KV1/03 Sujuvaan arkeen
 K&A4/04 Suurpuhastus on uue algus

KV1/03 6 nopeaa jälkiruokaa
 K&A4/03 6 kevadist magustoitu

KV2/03 Vihervinkit
 K&A2/04 Rohenäpp

KV2/03 Poikien kylpyhuone viihtyisäksi
 K&A3/05 Vannituba pööningul

KV3/04 Herkullista kevättä!
 K&A4/05 Hõrgutavat kevadet

KV3/03 Koti korkealla
 K&A1/04 Koka kodu ja köök

KV3/03 Vihervinkit
K&A3/04 Rohenäpp

KV4/03 Pikkuritarin oma valtakunta
K&A4/04 Väikese rüütli suur riik

KV5/03 Vihervinkit
K&A5/04 Rohenäpp

KV5/03 Taittuu kokoon / Käsityöt ja nikkarointi
K&A6/05 Kokkupandav aiamööbel / Tee ise

KV9/03 Rakas suomiruoka
K&A8/04 Kodumaised hõrgutised

KV11/03 Parhaat puhdistajat / Puutarha ja kasvit
K&A1/05 Parimad õhupuhastajad / Aed ja taimed

KV11/03 Syntisen hyvää / 7 x hemmottele suklaalla
K&A10/04 Häbematult hea / Kokaraamat

KV11/03 Vihervinkit
K&A11/04 Rohenäpp

2004

KV1/04 Reipasta rakkausruokaa / Ruoka
K&A2/04 Armastus käib kõhu kaudu / Kokaraamat

KV1/04 3 x Vahvista peppu / Terveysvinkit
K&A4/04 3 x Tuharad tugevaks / Terviseks

KV3/04 Yksiön helmi / 64 keittiöidea
K&A10/04 Köök nagu pärl / 4 x köök

KV7/01 Jugend-ruusuja tarjotinpöytään
K&A7/04 Jugendroosid serveerimislauale

KV1/04 Vihervinkit
K&A1/05 Rohenäpp

KV2/04 3 X Virkistä niska / Terveysvinkit
K&A1/05 3 X lõõgastust kaelale ja õlgadele / Terviseks

KV2/04 Tuolin uusi kevätasu
K&A11/04 Värske toolikate

KV4/04 Leppoisasti lomalla / Ruoka
K&A3/05 Lahedalt ja mõnusalt / Toit

KV4/04 Kinkkuista tarjottavaa / Leipomaan
K&A3/05 Lotringi singipirukas / Pagari klassika

KV6/04 Vihervinkit
 K&A6/05 Rohenäpp

KV8/04 Vihervinkit
 K&A8/03 Vihervinkit

KV10/04 Sillä pihvi! / Ruoka
 K&A11/04 Pihvid pannile / Toit

KV12/04 5 ihanan makeaa
 K&A/jõulualbum/05 5 hörku pühademaist

KV/joulu/04 Korrti kuin koru / Tee itse
 K&A/jõulualbum/05 Kaardid kingiks ja kaunistuseks / Tee ise

2005

KV3/05 Vihervinkit
 K&A3/06 Rohenäpp

KV4/05 Vihervinkit
 K&A04/06 Rohenäpp

KV5/05 Vihervinkit
 KA5/06 Rohenäpp

TM = Tekniikan maailma. Yhtyneet Kuvalehdet Oy, Helsinki.

TME = Tehnikamaailm. Ühinenud Ajakirjad AS, Tallinn.

2001

TM15/01 Menlo Parkin velho
 TME8/03 Menlo Parki võlur

TM17/01 Ralliauton kehityskaari
 TME9/04 Ralliautode arengujooni

2002

TM12/02 Uusi tyyl / Käyttötesti (Volvo S60 2,4)
 TME4/03 Volvo uus stiil / TM 60 000 km (Volvo S60 2,4)

TM19/02 Tulevaisuuden kuvia / Kuvaus
 TME4/03 Tuleviku pildid / Elektroonika

TM2/02 Uuden tuulen kulkuri / TM-käyttötesti
 TME8/03 Almeraga pikal teel / TM võrdleb

TM20/02 Valokuvat puhelimesta
 TME3/03 Värvifotod telefonist

2003

- TM1/03 Älykkäät älypuhelimet / Puhelimet
TME8/03 Ajudega telefonid / Elektroonika
- TM12/03 Corollan kilometrit
TME9/04 Corolla ja kilomeetrid
- TM12/03 Tekniikkaa kerroksittain / Matkailu
TME5/04 Maja täis tehnikat / Reis
- TM10/03 Huipputeknisen sodankäynnin haasteet
TME6/06 Tipp tehnoloogia ja relvad
- TM10/03 Golfpallon tiede
TME7/04 Golf kui teadus
- TM19/03 Kuutosen kuusikymmentä tuhatta / TM-käyttötesti
TME5/04 Kuus ja kuuskümmend / 60000 km kestvustest
- TM8/03 Sylillinen ihmeteltävää / Tekniikka tutuksi
TME8/04 Imetusvärne sülearvuti / Tehnika tuntuks:sülearvuti
- TME7/03 Viikonlopun leffaputki
TM4/03 Nädalalõpu ajaviitekraan
- TM3/03 Hyvä tietää / TM vertailu
TME3/03 Kingapoodi! / TM võrdleb
- TM3/03 Kasvihuoneilmiötä odotellessa / TM vertailu
TME9/03 Lumekuningannat leidmas / TM võrdleb
- TM9/03 TM vertailu
TME7/03 TM võrdleb
- TM9/03 Autolla Einsteinin aika-avaruudessa
TME05/04 Autol Einsteinini aegruumis

2004

- TM1/04 Enemmän kanavia
TME6/04 Rohkem kanaleid
- TM1/04 Suoristuskyvystä tinkimättä, polttoainetta säästään / TM vertailu
TME4/04 Luksusliikkus ja diisliõli / TM võrdleb
- TM1/04 Robotit tulevat
TME9/04 Robotid tulevad
- TM1/04 Jännityksen korkeakoulu / Ilmailu
TME5/04 Elu pikimat neli kilomeetrit / Lennundus
- TM11/04 Vaihtomaatit / TM vertailu
TME12/04 Väiksed automaatid / TM võrdleb

TM11/04 TM vertailu / Sportiset skootterimopot.
 TME12/04 TM võrdleb / Sportlikud rollerid

TM2/04 Avuksi digikameran valintaan / Elektriikka
 TME7/04 Abiks digikaamera valikul / Elektroonika

TM3/04 Projektorin paluu / TM vertailu
 TME9/04 Projektorid tulevad tagasi / TM võrdleb

TM5/04 Paikoillanne, valmiina, PAM!/TM tekee törmäystestin, osa 1
 TME5/04 Kohtadele, valmis, LÄKS!/
 TM7/04 TM tekee törmäystestin osa II
 TME6/04 Kümme aastat teel

TM7/04 Kumpi ja Kampi / TM parivertailu
 TME8/04 Tänavakaklus / TM võrdleb

TM7/04 Ensimmäinen ”oikea”
 TME8/04 Esimene ”päris” motikas

TM9/04 TM Vertailu/ kahden kauppa - vai onko?
 TME7/04 TM võrdleb / Lahing vähemate pereautode klassis

TR = Trendi. Kustannus Oy Forma, Helsinki.

TRE = Trend. Forma Media AS, Tallinn.

2002

TR9/02 Kehon pikahuolto
 TRE/sügis/04 Kogu keha sügisremont

TR2/02 Unohda tekosyyt / Fitness&terveys
 TRE/kevad/04 Unusta ettekäänded / Fitness

TR10/02 Miten sisustat kotisi?/Astro
 TRE/suvi04 Sisustus peab sobima/Astro

2003

TR/9/03 Amsterdam. Shoppaajan paratiisi
 TRE/Kevad/04 Amsterdami soppama

TR6/03 Millaisissa vaatteissa viihdyt? / Astro
 TREsuvi/04 Millised rõivad sulle sobivad / Astro

TR09/06 Englantilainen kartano Kalliossa
 TRE03/07 Sisustus

TR10/03 Romua ja perusvärejä
 TRE/kevad/04 Vana träni & erksad toonid

TR12/03 Maan äidit. Kongon naisilla on turvatonta
TREND/suvi04 Maa emad. Kongos peavad naised taluma masendavat vägivalda
TR9/03 ”Katulapsiin ei totu koskaan”
TRE/talv2003–2004 Tänavalastega ei harju iial
TR3/03 Vältä liikuntamokia
TRE/talv04–05 Jõusaal tõhusaks. 5 lihtsad reeglit

2004

TR4B/04/ 15 vinkkiä kotivärjäkseen
Trend/talv04–05 Kuidas kodu juukseid värvida
TR4B/04 Kauniiksi lennossa / Meikit, tuoksut ja trendit
Trend/talv04–05 Kauniks kibekiiresti / Ilu
TR2/04 Täydellinen lento
Trend/veebbruar–märts05 Täiuslik lennureis
TR04/04 Mikä on sinun työroolisi? / Astro
TRE05/06 Milline on sinu roll töökohas? / Astro
TR5/04 Viritä homotutkasi
TRE/suvi04 Kuidas homo ära tunda?
TR5/04 Super-Stella
TREND/suvi04 Super-Stella
TR5/04 30 x hyvä olo / Fitness
Trend4–5/05 30 x hea enesetunne / Fitness&tervis
TR7-8/04 Tehoa kesäliikuntaan
Trend/suvi05 Treeni suvel teisiti
TR3/04 Tehoa palautumiseen
TRE/suvi04 Toit aitab taastuda
TR9/04 Ajatuksen voimalla
TRE10/06 Targalt tugevaks
TR9/04 Kuka kävelee catwalkilla?
TRESügis04 Kes teeb moe? /
TR2/04 Portugali houkuttaa seikkailuun
TRE/veebbruar–märts05 Portugal meelitab seiklema
TR2/04 Nyt naurattaa / Muoti
TREkevad04 Nalja kui palju / Mood
TR3/04 Pelkkää hämäystä / Kauneus
TRE/veb–märts05 Täiuslik pettus / Ilu

TR4/04 Miksi treeni ei tehoa? / Fitness
 TRE11/06 Miks trenn ei mõju? / Fitness

TR11/04/ Tiedätkö mitä syöt?
 TRE05/06 Kas tead ka, mida sööd?

TR10/04 Takaisin Twin Peaksiin
 TRE4/06 Tagasi Twin Peaks

TR1/04/61 Kuivat faktat ihosta
 TRE/talv04–05 Naha kuivad faktid

TR11/04 24 tunnin bileet
 TRE/talv04–05 24 tunni pidu

TR12/04 Kun stressikäyrä nousee
 TRE11/06 Kui stressikõver tõuseb

TR12/04 Trendit 2005 / Haastattelut ja reportaasit
 TRE/talv04–05 Trendid 2005 / Isiksused, intervjuud ja reportaažid

2005

TR12/05 Blondi tuli taloon
 TRE11/06 Blondiin ja koerad

TR1/05 3 x lautasellinen riisiä
 TRE/suvi05 3 x riisitaldrik

TR12/05 Martat Etelä-Afrikassa
 TRE11/06 Toit nagu Lõuna-Aafrikas

TR9/05 Leidit teellä
 TRE04/06 Peened daamid kellaviieteel

TR02/05 Sopivasti sekaisin
 TRE/suvi05 Stiilide rõõmus segu

TR07–08/05 Kuohuvat kalaasit
 TRE05/06 Korralik kalapidu

TR4/05 Kaunis mieli
 TRE04–05/05 Lõhn kui stiil

TR1/05/31 Seitsemän syytä rakastua mieheen nimeltä Jude Law
 Trend/veebruar–märts05 7 põhjust armuda mehesse nimega Jude Law

TR1/05 Mustavalkoinen Etelä-Afrikka
 Trend/suvi05 Must-valge Lõuna-Aafrika

TR01/05 Tötterötukan tyyli puhdas koti
 TRE02–03/06 Stiilne retrokodu

TR03/05 Kevyemmin, kultaseni
TRE/aprill–maj05 Tasa, tasa, kullakene

TR03/05 Ihonhoito – perusoppimäärä
TRE/aprill–maj05 Näohoolduse põhitõed

TR10/05 Ohjeet salineitsyelle
TRE9/06 Rohelisena jõusaalis

TR10/05/113 Vanhene viisaasti
TRE10/06/89 Vanane aruka!T

2006

TR05/06 Prinsessa Natalia
TRE05/06 Tänapäeva tuhkatriinu

TR1/06 Syö elokuva
TRE/veb–märts06 Söö nagu filmis

TR8/06 Meikkimerkinä Gucci
TRE9/06 Gucci teeb meiki

TRE9/06 Luomuruoka
TR3/06 Mahetoid

TR07/06 Saisiko teille taas tulla?
TRE09/06 Kas külla tulla tohib?

TR1/06 Jalkaa toisen eteen
TRE04/06 Samm sammu järel

TR10/06 Tekosyistä tekoihin
TRE10/06 Ettekäänetest tegudeni

2) Käntämätön lehtiaineisto

Kodu & Aed

K&A4/04 Kiiduväart kirsid

K&A 8/05 Fantaasiat ja avarust! Kodu ja sisustus

Kodukolle

KK02/04 Kartul peolauale / Nõuanne

Tehnikamaailm

TME7/03 Samm tuleviku: E60 / Autod

TME 5/03 Kuidas seadistada BIOst?

TME9/04 Musklis jänkimees

TME8/04 Lennunduspioneer Eestist!?

Trend

TRE09/06 Praha/reis

TRE/suvi05 Keha suveks valmiks / ilu

TRE/veeb-märts06 7 x punased põsed

Liite 2

Virolainen korpusaineisto

Tarton yliopiston kirjoitetun viron kielen korpuksen osakorpuksista kerättyjen esimerkkien lyhenteet ja selitykset:

AJA_1990 = Tarton yliopiston kirjoitetun kielen (eesti kirjakeel) korpuksen 1990-luvun lehtikielen osakorpus. Sijainti: <http://www.cl.ut.ee/korpused/baaskorpus/>. Aineisto kerätty 11.1.2008.

AJA_TASA = Tarton yliopiston kirjoitetun kielen tasakaalustatud korpus osakorpus. Sijainti: <http://test.cl.ut.ee/korpused/grammatikaliides/>. Aineisto kerätty 10.3.2011.

ILU_1990 = Tarton yliopiston kirjoitetun kielen (eesti kirjakeel) korpuksen 1990-luvun kaunokirjallisuuden kielen osakorpus. Sijainti: <http://www.cl.ut.ee/korpused/baaskorpus/>. Aineisto kerätty 11.1.2008.

Liite 3

Tartu ülikooli Keeleteaduse alused -kursis sügisel 2006 tehtud küsimus

(Õpilastele antud juhised suuliselt loengu ajal. Neid paluti hinnata, kas laused a ja b omavahel võrdväärtised ja kas need vastavad viiveldusele keelel.)

Katse

1. a) Ikka *näeb* veel hommikusest kastest pärlendavaid ämblikuvõrke.
b) Ikka *on näha* hommikusest kastest pärlendavaid ämblikuvõrke.
2. a) Nüüd *kuuleb* siin vaid iseenda häält.
b) Nüüd *võib* siin *kuulda* vaid iseenda häält.
3. a) Elizabeth II visiidi ajal kuuleb kuningliku merejalaväe orkestrit.
b) Elizabeth II visiidi ajal on kuulda kuningliku merejalaväe orkestrit.
4. a) Kliima soojenemist on näha kärbeste geenidest.
b) Kliima soojenemist võib näha kärbeste geenidest.
5. a) Seal oli näha, et usk on nende jaoks väga tähtis.
b) Seal nägi, et usk on nende jaoks väga tähtis.
6. a) Haiguse varajases faasis on märgata kala värvuse tumenemist.
b) Haiguse varajases faasis märgab kala värvuse tumenemist.
7. a) On näha, et talv saabus jälle ootamatult.
b) Näeb, et talv saabus jälle ootamatult.
8. a) Kui viitsida suhelda välismaa noortega ja vaeva näha projekti kokkukirjutamisel, on võimalik luua kontakte praktiliselt iga Euroopa riigiga.
b) Kui viitsitakse suhelda välismaa noortega ja vaeva näha projekti kokkukirjutamisel, on võimalik luua kontakte praktiliselt iga Euroopa riigiga.

9. a) Kui tahab turistilõkse vältida, võib hea söögikoha leida kesklinnast veidi kaugemalt.
b) Kui tahetakse turistilõkse vältida, võib hea söögikoha leida kesklinnast veidi kaugemalt.
10. a) See tabel on jube, kui mõelda, et iga täpikese asemel oli kunagi väike külake.
b) See tabel on jube, kui mõeldakse, et iga täpikese asemel oli kunagi väike külake.
11. a) Ärgata on raske, kui ei maga küllaldaselt.
b) Ärgata on raske, kui ei magata küllaldaselt.
12. a) Sügisel külmetab kergesti.
b) Sügisel külmetatakse kergesti.
13. a) Üksi tundakse end kaitseta.
b) Üksi tunneb end kaitseta.
14. a) Treeningutel juletakse proovida erinevaid asju.
b) Treeningutel julgeb proovida erinevaid asju.

AITÄH!

